

17.393
93/99

Мијер

ИСТОРИЈА
ФРАНЦУСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ

Београд, 1899

ЧУВАЈТЕ КЊИГУ!
Прозиме и име писца:

Презиме и име писца:

Thayer J. A.

НАСЛОВ ДЕЛА:

93/99

Исторія французке

Место и година издања:

Револуције

2
Georgy

1899

Датум
вріання

Примедба

Број карте
читаоца

Датум
враћања

Примеб

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
„РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ“
ДЕСНОВАЦ

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
ГРАДА ДЕСНОВЦА

Бр. 17.393

Служба 93/99

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
„РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ“
ЛЕСНОВАЦ

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
„РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ“
ЛЕСНОВАЦ

Л. А. ТИЈЕР

СПОМЕНИЦА

Родио се 15. априла 1797. у Марсељу.

Пошто је сјајно свршио лицеј у месту рођења, дође у Ес (Aix) да студира права.

Одмах по свршетку ових својих студија, 1820, успео је да се у овом месту, које је још било потпуње под утицајем наклоности и страсти од 1815, обележи и истакне као један од корифеја либерализма. То је био узрок да се представници науке и књижевности туђе од њега и, услед тога, да му припреме незаслужен неуспех у једном књижевном конкурс у пред Академијом у Есу.

Његови земљаци уочили су, и забележили, ове његове карактерне одлике: личне, као јавног радника и књижевничке:

Још од ране младости своје манифестовао је он наклоност и способност, да се стално и чврсто привеже за људе, за ствари, за идеје, које га ма по чему интересују: Овај покретни и активни дух, који је прошао кроз тако

велике догађаје, у којила су се заметале толике страсти и изазивала и отпочињала толика дела: овај човек, који је за време од три четвртине века окушао и срећу и горчину, изганство и власт, популарност и неумољиву непопуларност,— остајао је увек веран племенитим осећајима и везама пријатељства. учињеним још у свом детињству или у младости. Он их је гајио са истом топлином, чувао тако исто брижљиво, као и најозбиљније мисли и идеје које је примао и усвајао. Одвајања, прекиди, били су ретки у животу његову. Без сумње, и он је могао бити строг према људима, али за то ваљало га је увредити сувише јако. Не само за своје пријатеље, којима је он праштао све, допуштао све, но и за оне чак који су му једанпут само ушли били у вољу, који су му једанпут само посведочили, ма само за један дан, своју оданост, он је био неисцрпан у обзирности и уступцима. За напуштање или заборав, или за какав рђав поступак према њему; он се наплаћивао по каквим невиним епиграмом. Између стотине примера који се за то могу изнети, ево једног само: Г. Берже (Berger), посланик опозиције под Јулском Монархијом, био је један од његових верних. Тијер му је показивао и доказивао своје пријатељство у току више година. После државног удара Тијер је био прогнан, као што се зна, и Г. Берже користи се тим тренутком да се јавно приближи и придружи новој власти. Мало доцније, ма да се није повратио свом прошлом либерализму, стари посланик склони једнога пријатеља да сазна шта мисли његов стари патрон, и да ли опет може задобити његову наклоност: „Кажите му да га ја увек зовем мој верни *berger* (чобанин)“, одговорио је Тијер, и све је било заборављено.

Свакоме је падала у очи велика разлика у држању Тијеровом: као јавног радника,

кад је у опозицији и кад је на власти. У опозицији, „он се држао веома обазриво и с великом резервом у свима питањима односим на реформе“, — *јер и њих, као и сваки велики и озбиљнији план, компликован по себи и по последицама његовим, и могу изводити правилно и како треба само аутори њихове замисли.* На власти

он је био одлучнији и одважнији, и у том погледу он је био прави државник, јер се није бојао одговорности. Он је чинио на власти и оно, што се не би усудио да саветује у теорији. Ако је осетио или запазио какву политичку потребу, он јој је одмах жртвовао све: одмор, здравље, труд; ништа није било кадро да заустави нити да успори његову неуморну радљивост. Дух отворен, поуздан у се и одлучан, он није знао ни за страх, ни за колебање и неодлучност, ни за кајање, у пословима и предузецима његовим. *Ни једног момената није био анархистичан.*

Између њега и Наполеона I опажене су ове једнакости и сличности: „обојица су бујни; оба лако примају утиске догађаја и снажно их враћају; једнака способност за неисцрпне импровизације, пуне слика; и један и други слепо се раздражују пред препонама. Слични су у схватању и оцени великих друштвених установа: Цркве, Универзитета, Администрације, Правде, Трговине. И он, као и Наполеон, није волео слободу по срцу, али је између њега и Наполеона разлика у томе та, што је он волео либералне установе по уверењу да су оне потребне за развој и напредак друштва и државе.

Као књижевник, он није рачунао ни у шта литературу, која излаже примесије које на

аутора њеног чине ствари или идеје којима се бави. Као књижевника, њега интересују лица, догађаји, ствари, идеје, о којима се бави; он говори о њима директно и отворено, онако какве су.

*

Дела књижевника у интимној су вези са животом њиховим и радом у пракци; те се, стога, и не могу ни одвајати од њих. Ово нарочито важи за Тијера, чија су сва књижевна дела у исто доба и радње његове у пракци; јер, „он није само писао историју, он ју је и градио“. Петнаест дебелих све-зака скупштинских беседа његових*, модели јасноће и лепог реда у излагању, које су потоњим генерацијама користан уџбеник разумне политике, сређених финансија, слободне и мудре владе, он је диктовао о државним питањима, која су практички била на дневном реду, и која је ваљало расправити правилно и како треба.

Ето, зато се о Тијеру као књижевнику не може да говори, без спомена и о његову животу, и о практичном политичком и државничком раду.

Књижевних и практичних, политичких и државничких, радова Тијерових тако је много, и толико су огромни, да о иоле подробнијем излагању њиховом овде не може бити ни говора. С тога ћу да споменем само глав-

* *Discours parlementaires de M. Thiers. Publiés par M. Calmon, sénateur, membre de l'Institut.*

није међу њима, по реду како су постојали и свршивани, и то у најопштијим потезима.

Тијер за време владе Реставрације.

Одмах по свршетку правничких студија својих у Есу, Тијер, вероватно под утицајем нерасположења тамошњих представника науке и књижевности према њему, пресели се у Париз, 1820 или 1821.

Већ 1823, године појављује се прво дело његово: „*Les Pyrénées et la midi de la France pendant les mois des novemdre et de decembre 1822*“, значајно: и по циљу за који је писано, и по успеху његовом; оно је и прештампано г. 1874. У овом путопису свом, који истиче велико интересовање његово за све што је видео у пределима, кроз које је прошао, а дотиче се и вештина наука, и индустрије. Тијер, лаким и природним стилем, „који привлачи, протканим духовитом а одмереном шалом“, умерава и сузбија неосновану и неумесну узбуђеност и раздраженост легитимиста противу Шпаније, и намеру њихову да ову ратом нагнају да врати на престо Фердинанда VII.

Одмах прве године по том — 1824 — отпочиње он публикацију свога великог дела: „*Histoire de la Révolution française*“, „које је само довољно да му обезбеди место међу великим писцима“. За четири године — до

1827. закључно — дело је ово — десет дебелих свезака — било готово и публиковано.

Писати и публиковати историју времена тако компликованог, тако бурног и променљивог, препуног поступцима и догађајима и женерозним и зликовачким, времена које додирује толике људе и толике факте, при том још писати и публиковати историју о том таквом времену пред живим још људима, који су у том времену трпели и страдали, или се још хвале њиме — предузеће је, и озбиљно и одважно, У историји целог једног века прошлих времена ми се не сусрећамо: са толиком множином оригиналних особа, које ваља насликати; са толико странака, које ваља уочити, разликовати једну од друге, квалификовати их и ставити сваку на њено место; са толиким радњама, којима су могле бити приписиване различне побуде које су могле бити тумачене и представљане на разне начине и са различним тенденцијама, а које је, при свем том, ваљало изложити јасно, онако какве су — по правим побудама, начину извршења и њиховим последицама. Више но једанпут историк се морао сам питати, како да се нађе, и на шта да се одлучи, међу различним фракцијама тога времена, и то онима само које нису имале себи да пребацују, нити какав год крвави поступак или догађај, нити, још мање, какав год атентат противу отаџбине: више но једанпут, он је у овоме свом послу морао увидети оно, чему га је доцније научило његово лично искуство: Да у Револуцији није увек најтеже вршити своју дужност, већ познати је. Посао му је био у толико тежи, у колико за њ до њега није било никаквог колико толико обележеног правца. Приче савременика, разни мемоари из тога доба, доцније публиковани, изводи чак по којима је и најмањи ђачић склапао себи мишљење о томе добу, све су то сведоштва и сувише страсне —

апологије или рекриминације; и, при свем том, на суду, оне, као сведоџбе очевидаца, стоје, и цене се, знатно више од сведоџаба историјских. Онај, који је први рекао: „Ја нисам сигуран о овом факту, јер га казује један сведок очевидац“, зимишљао је јамачно гледаоца (а не радника) каквог политичког Факта. Историја тога времена за савременике његове није ништа друго, до тема за декламације. Тијер се интересовао Револуцијом *са гледишта правде и слободе, и предузео је да из ње извуче и остави поштомству корисан и поучан спомен.*

Ово је први пут да Тијер узима на себе улогу васпитача француског народа, онога народа који је он у току живота свога научио многа које-чему што још није све заборављено. Он је почео с поуком томе народу о добру, које он има у својој сопственој историји и у себи самом. Да ли га је обмањивао у томе? Мало их је који су то тада рекли; а још их је мање, који су од тада то мислили. Могло се, међутим, говорити и истицати, по изгледу основно и умесно, да у њега нема ни гњева ни осуде за злочине, који су укаљали Револуцију; могао се и кривити с тога као пристрасан и партаичан. Овај прекор био би и праведан, кад би била реч о каквој од оних драматичних написаних историја, као што је историја Жирондиста од г. Ламартина и њој сличне. Али овде није тај случај. Историја Тијерова проста је прича догађаја и факата, из које моралност истиче сама собом, без да се читаоцу нарочито показује прстом на оно о чему треба да мисли. Сем тога, лако би било цитирати више листова у њој, на којима су несреће и погрешке изложене довољно јасно, те да се могу видети и изазвати узбуђење. Ко би могао јаче осећати увреде и ране, учињене човечанству, но онај, но они, који Револуцију воле само због њеног жерозног постанка и почетка, и због њених ко-

рисних резултата? Странка умерена, странка либерална, центар левице, како се она звала на жаргону скугштинском, странка којој је Тијер био вођа, нарочито је трпела и страдала кад се, за трајања једне периоде Француске Револуције, одступило од овога принципа човечности. Ко је више морао да жали и оплакује него либерали, што су две године модерне историје, две године онога тако деликатног, тако справедљивог, XVIII века, стекле црно име: *Терор*? Није ли ова партија једина, која је била невинна у сваком бесу и насиљу, и која на својим рукама не би имала ни капи крви, кад не би било њене коју је пролила за своју ствар? Није ли баш она трпела и страдала од свију ових злочина? И није она трпела и страдала само због физичких мука толиких измрцварених жртава: све политичке факције, на изменце, потезале су противу ње ове кржаве спомене, да њима изазову сажаљење или дивљење — како им је кад требало. Само је она увек са ужасом окретала очи од њих. Због ње и против ње, претеривало се, у свима приликама и случајевима, у тумачењу и оцени атентата, учињених у име слободе. И данас још, ми смо жртве жалосне неследствености једнога народа, који је несумњиво хтео да се подигне из ропства. Она и данас, после сто година, још држи уобразиљу наших савреника: и једни, који слободу љубе, плашљивије је услед тога захтевају или примају; а други, страшније нагињу ка распуштености, која опет није ништа друго до *један облик деспотизма и притиска*. Она нас час ужасава, час фанатизује, и црвени барјак, у политици, као пурпурна крпа, којом маше *torero* у цирку, служи у исто доба и за подбадање и узбуђивање, и за страшење. То је један од најмоћнијих аргумената непријатеља слободе на десници и левици, што је од највеће штете за потребну равнотежу духова.

Поред тога што никако није неосетљив према

повредама човечности, Тијер се много више стара и труди да људе разуме него да им суди. У њега нигде нема за Јакобинце оних парадокса, којима их је, двадесет и пет година после њега без усте-зања сликао Ламартин. Он покушава, не да их правда, но да пронађе и истакне мотиве који су их покретали.

Ми се осећамо пренесени, заједно с њим, писао је Сент-Бев (Sainte-Beuve, знаменити критичар XIX века), на ону ужасну гору, увијену у муње и громове, и коју смо ми дотле увек посматрали са извесне даљине; ми се на њу пењемо правилно, степен по степен, расматрамо је и испитујемо као какав угашени вулкан, и постаје нам јасно да су се одатле свари могле видети у извесном на-рочитом облику њиховом, и ценити и судити друк-чије по оздо. Ми долазимо отуда спремни, не да кривце извињавамо или оправдавамо, но да их разумемо и истакнемо.

Може се додати, да је Тијер..... страстан следбеник Француске Револуције, и поједине ситуације несреће губе се по кад-и-кад у њега пред величином резултата. Он је као генерал, који се не растужује пред сваком раном, јер је упр'о очи на један циљ — победу. Поједине борбе, страдања, смрт, за њега су неизбежни догађаји, и он се одаје фатализму, или нечему што веома личи на то. Како се можемо одбранити од тога потпунице? Како се можемо одупрети жељи, пишући историју, да учинимо: да факти потичу једни из других; да догађајима и људима дамо карактер логичнији од онога, који им припада; да с вером усвајамо неизбежне епизоде, које из тога потичу? У колико је историјски епис бољи, у толико је он подложнији овој идеји, и у толико се мање може у њему да провиди и опази, да су догађаји могли имати и друкчији облик, или да је могућно било замислити им вероватнији ток. Било би врло слободно мислити, да су јавне несреће само слу-

чајности, које се лако могу да избегну. Не, ове ствари су се морале свршити овим редом а не другим. Ако је ово природна импресија једног доброг историјског описа, како је могао Тијер избећи да своју историју тако не пише? У свом чисто приповедачком начину писања своје историје, он често не изводи и не казује последице, тачније рећи, он не закључује на фатализам, али читалац резонује сам за се, и склапа при том философију његове историје. Аутор је жртва крајње јасноће која износи и показује факте у јаркој светлости и даје свему карактер очевидности и строге логике. Али, *никада ова логика није ишла у прилог аџологије експреса.*

Потребно је, с тога, говорити о овој толико хваљеној јасноћи, и овом стилу толико оригиналном да прелази у простоту. То је нешто мало стил Волтеров, али Волтер, елегантнији, тежи намерно да се његови бодљикави а оштри дух осети док се код Тијера шаљива страна сусреће доцније, у његовим скупштинским беседама. Сва његова брига и све старање, који се у осталом никако не виде и не осећају, управљени су и концентровани на то, да се изнесу и истакну само факти. Ови факти, тако многобројни тако компликовани, појављују се у стилу као кроз прозрано стакло (упоређење је Тијерево), и не само факти и људи, *но и сви детаљи модерне администрације и модерног раџа.* Врло често историци знају само неке делове свога предмета којима они жртвују остало, или претпоставкама и декламацијама маскирају забуну у којој су. Овде је све изложено у једнакој светлости, јер се писац, стицајем околности, или, боље, услед само једне околности, његовог истрајног и интелигентног рада, упознао са свима списима о предметима, који га интересују, проучио све државне хартије, све унутрашње и спољне преговоре. Ово није само прва историја тога времена, ово је први пут да се исто-

рија пише на овај начин, удахњујући у њу живот. Аутор није историчар, он је *страшић финансијер, државник*.

Књига ова чита се тако како, да се на први поглед ова лепа особина њена и не опажа. Ваља се сетити, да су до овога века, у нашој земљи бар, историју писали само књижевници, који су се њоме бавили, са више или мање талента, као што какав ђак реторике гради какву латинску, или чак и француску беседу, у којој не слика стварност, јер је без искуства које живот даје, нити разуме како се живи у свету, у коме се решава судба држава. Историци су гледали оздо на ствари, догађаје и људе, и тако писали о њима, или, кад-и-кад, виши духови међу њима, са висине, са сувише велике висине. Тијер пише са терена, на коме су се изводили догађаји и кретали људи, који су у њима учествовали.

Волтер је дао један пример за такво писање историје у његовој Историји Карла VII. („*Histoire de Charles XII*“) и у њему показао: да је данас задатак пишчев много тежи, но што је то некада било; да он ваља да је прецизнији, пажљивији према обичајима, нарави, законима, трговини, да треба да је такав према историји, као и према метафизици и физици; попрिште живота, па дакле и терен радње историчарева, знатно су се повећали. Али, каква разлика између кратке и бриљантне биографије једнога хероја, и овога читавог света писаца беседника генерала, ових бурних скупштина, које једна снажна интелигенција оживљује! Осећа се, читајући га, да ће аутор бити ускоро, да је већ један од оних, који не само причају о судбинама Француске, но који их граде, и да је овај журналиста државник.

То је ето, литерарна оцена великога дела Тијеровор: „*Histoire de la Révolution française*“.

које сам ја отпочео с овом књигом преносити у нашу литературу.

Да споменем овде још један спис Тијеров: „О момоарима маршала Гуввијон Сен-Сира (Gouvion Saint-Cyr), који је штампан у *Revue française**, у коме се опажају прве црте његове наклоности ратовима и бојевима, и његовог нарочитог талента за описивање свију перипетија њихових, који је доцније толико допринео његовом реномеу. Судба овог списка била је веома чудновата. Г. Дизраели превео га је, готово од речи до речи, и употребио у свом панегирику херцугу Велингтону, не казавши чији је и одакле га је узео; сем тога, Литре (Littré) га је прештампao у издању дела Арманда Карела**, као дело овога, ма да није тешко било познати правога писца његовог, Тијера, по овом почетку:

Људи, а нарочито људи нашега доба, који се сусретају са многим војницима на сваком кораку тешко ће се убедити, да је ратна вештина једина међу свима осталим, која највише развија и вежба дух. Међутим, то је истина; и што ову вештину чини великом, то је: што она захтева толико исто карактера колико и духа; а што ангажује и истиче на видик, целокупнога човека, таквог какав је. У овом погледу, ратној вештини слична је и једначи се с њом, само вештина владања, Погледајте, доиста, на дела песника, научењака, најславнијих беседника: њихова дела, чак и она најлепша, никада вам неће открити и показати колико је душа њихова била прекаљена и чврста.

* Novembre 1829., p. 196.

** *Oeuvres politiques et littéraires d' Armand Carrel*, t. V, p. 132.

Погледајте, напротив, на радње генерала и државника: увек ће те моћи у њима прочитати њихов карактер тако исто, као и њихов дух; јер се и влада и туче увек и само са целокупном душом својом. По себи се разуме, да владати не значи администровати једном префектуром! и да тући се не значи јуришати на челу једног пука. Кад би то тако било, врло, врло многима ваљало би признати душу и дух.

*

Готово бонампартиста још у лицеју, Тијер, по пореклу свом, убрајао се међу непријатеље старог режима. Обе инвазије страначке, и реакције на југу Француске 1815, којих је он био очевидац, учиниле су и оставиле у њему прве дубоке политичке импресије,

Као и сви просвећени патриоти његовога доба, и он је био одан резултатима Револуције, који су тада били резимовани у ова три принципа; *слобода мисли и говора; реконструкција средњовековног друштвеног склопа, који је још постојао, на основу принципа једнакости; најзад, политичка слобода, под јединственим за то удесним обликом представничке, или парламентарне, владавине.*

Рестаурација је била противу ових принципа. Бурбони су држали, да је сам повратак њихов на престо доказ, да је Револуција, побеђена. А свештенство и аристократија, који никако нису могли да се одрекну нека-

дашњих својих повластица, били су им одсудни и непомирљиви противници.

Отуда и опозиција Тијерова влади Реставрације, одлучна и стална, без мрзости и раздражења, без перфидија, али и без концесија, основана на потреби доба и захтевима ствари а не на ауторитету принципа.

Уверен, да је остварање напред побројаних политичких резултата и тековина Револуције услов, за правилан и снажан напредак његове велике отаџбине, он је прегао био свом снагом, да их оствари. Сва његова брига и све његово старање сконцентровани су били на то, да се уведе, да се оснује и учврсти представничка, или парламентарна, владавина, и то не само по форми него у *ствари*: јер је тек она осигуравала постигнуће и остале две политичке сврхе, *Le roi regne et ne gouverne pas*“, — изрека је Тијерова, која јасно казује какав је смисао и колики обим он давао овом политичком принципу, који је прегао био да оствари. Одатле па до увиђања: да је традиционо божанско или лично право неододљива сметња увођењу такве владавине, да је принцип легитимизма стална неодкладљива сметња и опасност за увођење и трајашност слободнијих политичких установа у земљи, — није било далеко.

Тијерова је и са свим нова, проста, али одважна и јака мисао: да је за разумно развијање и трајашност стварне представничке,

или парламентарне, владавине. основане на развалинама монархије по праву божанском или личном, потребан краљ: коме ништа не смета да такву владавину акцептује и искрено је подржава и заступа; који је кадар да заволи политичке принципе, резултате и тековине Револуције; и који је, уз то, и довољно велики господин, да је заклоњен и осигуран од братакања или ривалства ма кога то било у земљи, и довољно одвојен од Бурбона, да се никада с њима зближити не може. Њу је он ускоро учинио општом.

Осам година заступао је он и пропаговао — у *Constitutionnel*-у, у *Globe*-у и у *National*-у који је он основао — напред изложене политичке принципе и пројекте његове, кад енергичније и брже а кад умереније, према томе како се кад влада Реставрације више удаљавала или ближила његовим идеалима, са толико такта и тако одмерено, да никада није био оптуживан и потрзат на одговор, и тако успешно, да је убрзо преко сваког очекивања постигао остварење њихово у — Јулској Револуцији.

Тијер у Јулској Монархији.

Као његова поглавито политичка творевина, Јулска Монархија захтевала је трајно и озбиљно активно учешће његово на политичкој позорници, те ћу, с тога, најпре и да споменем ову радљивост његову. Трипут као министар — у кабинету маршала Султа од 11 октобра 1832 министар унутрашњих послова, у кабинету од 22 фебруара 1836 председник и министар спољних послова, и у

кабинету од 1 марта 1840 опет председник и министар спољних послова — а ван тога као посланик скупштински, Тијер се озбиљно бринуо и старао да подржава и штити Јулску Монархију, у којој је налазио све потребне залогe и гаранције за прогрес. Све његово старање, и на власти, и са трибуне, и у журналистички, да Француску успокоји, да јој изнесе пред очи њену победу, али и да је поучи да је у свом интересу не злоупотребљава, било је безуспешно. Јулска Монархија, ма да је била нешто што је било противно крајностима — Реставрацији и Јакобинизму — није била ипак срећна. Одмах, чим се појавила, она је била предмет бујних напада са свију страна. Једнима је била сувише конзервативна, а другима сувише револуционарна. Свесних следбеника правих уставних принципа, који су у њој могли наћи најразумнију и најширу примену, било је тада веома мало.

После сваке револуције издвајају се и истичу три групе људи, које ваља или побеђивати, или успокојавати и умиривати: једни жале за прошлoшћу; други теже да се користе приликама да ствари крену даље, преко граница оних циљева за које је покрет био учињен; најзад, трећи се уплаше од покрета, пошто су га сами изазвали. Ови последњи су најопаснија реакција, јер је то реакција из страха.

Тијеру је лако било да сузбија и ућуткава оне који жале за прошлошћу — легитимисте или ројалисте. Карактеристична је реч његова упућена на адресу њихову у беседама његовим у скупштини, 31. децембра 1834 и 22. јануара 1835:

Легитимитет! Дали нам је он могао дати сигурности? Промислите о томе: он је у три маха допустио да падну легитимни престоли. Зар Лудвик XVI није био легитиман? Зар Лудвик XVIII није био легитиман? Зар Карло X није био то? Али шта? довољан је био један дах Револуције, па да обори 10. августа, 1815. и 1830. године, њихове легитимне престоле. То је сигурност, коју нам ви обећавате. Каква је то моћ, која, у три маха, није била кадра да спасе и одржи свој престо, но је допустила да падне под првим дахом народним? Ако је то та сигурност, коју нам ви нудите у име легитимизма, олступите: јер, требало би заборавити савремену историју, па да се верује да би ова сигурност, коју нам ви сада нудите, била друкчија..... Сигурност, ви је нисте дали, јер сте три пут надали; благод, саучешће према својима, ви их немате, јер сте проливали крв и нисте хтели ни да чујете јаук матера; достојанство, ви сте се предали странцу да вас чува! Шта би сте ви хтели да земља очекује од овог принципа легитимизма, који ју је изложио толиким бурама, који јој није дао ни сигурности, ни блакости и саучешћа, ни достојанства?

Она трећа група уплашених од покрета, који су сами изазвали, позната под именом конзервативних либерала, којој је био на челу Гизо (Guizot), не само да је сметала да се сузбију и ућуткају и тако звану револуционари,

познати данас под именом радника, који су тежили да ствари упуте преко граница оних циљева за које је покрет учињен био, но је, кратковидношћу и упорством својим, припремила тренутан успех њихов у 1848. години.

На крају овога кратког прегледа политичке радљивости Тијерове за трајања Јулске Монархије, ваља ми да споменем овде послове и предузећа од велике културне и политичке вредности, које је Француска предузела и извршила, или одлучила се била да предузме и изврши, по иницијативи и настојавању Тијерову, за време министровања његовог у овом добу.

Као министар унутрашњих послова у кабинету маршала Султа, Тијер је био иницијатор, и настојавао нарочито, те се у Француској, 1833, били предузети многи и велики послови од велике опште користи — путови, канали, пристаништа, споменици у Паризу, музеји, библиотеке, уз обилно потпомагање индустрије, вештина, трговине и т. д; — за које је од Скупштине издејствовао био кредит од сто милиона.

Као председник министарства и министар спољних послова у кабинету од 1 марта 1840, предложио је и издејствовао кредит од једног милиона, за пренос остатака Наполеона I. са острва Св. Јелене у Париз, у Дом Инва-

лида, што је у истој години и извршено (15. децембра).

Имајући на уму тешке прилике у које је неутврђени Париз двапут доводио и стављао Наполеона I. на крају војничке и политичке каријере његове, и налазећи се под утицајем рачних опасности услед покренутог у то доба источног питања сукобом између Мехмеда-Алије Етипатског и Султана, Тијер је настојао да се Париз претвори у тврдињу и наредио да се тај посао отпочне одмах, у истој години (1840), не чекајући одобрење Скупштине за то. Тек у идућој години (1841) Скупштина је одобрила ово огромно предузеће, и изгласала за њ кредит од сто и четрдесет милиона. Овом предузећу поклонио је он нарочиту бригу и пажњу. И кад је престао бити министар, он је био одређен за председника, и известиоца комисије, која је имала да утврди пројекте за тај посао и да изради и предложи потребне законе за извршење његово.

✱

У овом добу значајна је била за Тијера година 1833.

Те године, 20. јуна, изабран је, као министар, за члана Академије Француске, са седамнаест гласова од двадесет и пет.

Идуће године, 1834, 13. децембра, држао је он у Академији своју приступну беседу,

у којој је, поред осталог, истакао у најкрупнијим цртама контуре оне огромне и величанствене слике живота и рада Француске од 1789 до 1815, коју је он онако верно и онако живо насликао у свом великом делу: „*Histoire de la Révolution Française*“ и у још већем наставку дела овога: „*Historie du Consulat et de l'Empire*“:

Завршавајући ову просту слику једне каријере чисте и часне (реч је напред била о животу и раду академика Андрије, чије је место он заузео) зауставимо се за један тренутак пред овим бурним веком (XVIII) који је увукао у свој ток скромни живот Г. Андрије; посматрајмо овај огромни век, који је занео толике егзистенције и који заноси и наше још.

Ја сам овде, — знам то, — не пред политичком скупштином, него пред Академијом. За вас, Господо, свет није арена, но представа, пред којом се поета одушевљава, коју историк посматра, пред којом философ расмишља. Каква времена, какве ствари, какви људи, у добу од знамените 1789 године па до не мање знамените 1830 године! Старо француско друштво из XVIII века, тако углађено, али тако рђаво уређено, свршило је у једној ужасној бури. Једна круна пала је са треском, повлачећи за собом и главу Узвишенога, који ју је носио. У скоро, и без размака, падале су најдрагоценије и најславније главе: геније, хероизам, младост, падали су под беснилом факција, које је раздражавало све што људе усхићава и осваја. Партије су ишле једна за другом, потискујући једна другу на губилиште, док нису биле догнале до границе, коју је Бог обележио сграстима људским; и из овог крвавог хаоса излази наједанпут необичан Геније један, који хвата ово узбуђено друштво, зауставља га, даје му једновремено ред,

славу, остварује му права и најнужније потребе једнакост грађанску, одлаже слободу, која му смета у његовом кретању, и трчи да пронесе кроз свет моћне истине Француске Револуције. Једног дана његова тробојна застава појавила се и залепршала на висинама горе Табора, једнога дана на Тагу, последњег дана на Дњепру. Он је напослетку пао, остављајући свет пун његових дела, дух човечији пун његовог лика; и најактивнији међу смртнима отишао је да умре, да умре спутан и осуђен на нерад, на једноме острву великога Океана!

То су, Господо, величине, којих смо ми били очевидци. Сваки је од нас видео ма само један део од њих, а многи међу нама видели су их све. Кад су нам предавали, у нашем детињству, о аналима света, говорили су нам о бурама старога Форума. о прогонствима Силе (Sylla), о трагичној смрти Цицероновој; говорили су нам о злим судбама краљева, о несрећама Карла I, о слепилу Јакова II, о мудрости Виљема III; упознавали су нас са генијем великих војвода, причали су нам о Александру, о Цезару; очаравали су нас причама о њиховој величини о чаробној снази њиховог генија; и у нама се будила и развијала жеља: кад бисмо могли да видимо, својим очима, ове моћне и бесмртне људе.

Ми смо, Господо, сретали, видели све ове ствари и људе, и долазили у непосредан додир с њима; ми смо видели један Форум, тако исто крвав, као и онај Римски; ми смо видели да се главе беседника износе на говорничку трибину при беседама: ми смо видели краљеве несрећније од Карла I, са слепилом жалоснијим но у Јакова II; ми смо сваки дан гледали мудрост Виљему; видели смо и Цезара, правога Цезара! Међу вама, који ме слушате, има сведока, који су имали славу да му се приближе, да се сусретну

с његовим муњевитим погледом, да чују његов глас, да приме његове наредбе из његових уста и да јуре да их извршују кроз огањ на бојним пољима. Ако поети треба избуђења, историку, живих сцена, философу инструктивних промена, шта вам недостаје, ви поете, историци,, философи нашега доба, да произведете дела достојна далеког потомства?

То су, ето, контуре, у најкрупнијим цртама, оне огромне и величанствене слике живота и рада Француске од 1789 до 1815, коју је Тијер онако верно и онако живо насликао у поменутих напред великим делима својим, које сам отпочео с овом књигом преносити у нашу литературу.

Речено је већ, раније, да је публикација првога од ових дела његових — „*Histoire de la Révolution Française*“ — завршена 1827. Од тог доба па све до 1845, Тијер, поред огромне политичке радљивости своје за све то време, вредно и брижљиво истражује прибира, претреса, сређује и обрађује огроман материјал за оно друго од тих дела његових — „*Histoire du Consulat et d l' Empire*“ — које је наставак првом, и успева да у тој години — 1845, — публикује првих пет дебелих свезака тога дела, а ускоро за овима, 1847, још и шесту и седму свеску његову.

Ограничавам се да ово само констатујем овде, с напоменом да ће литерарна оцена

о целога делу овога бити изложена напред на свом месту.

Тијер за време Републике од 1848.

Тијер је искрено и дубоко жалио за Јулском Монархијом, која је била његова политичка творевина, веома сношљива за све друштвене класе, веома умерена, веома способна за реформе, тако, да је се могла либерализовати и демократизовати колико се хтело. Али, као год што није могао да ослаби утицај групе, која јој је припремала пад, тако није био ни кадар да спречи њен пад, јер је за то био сувише доцкан позван.

Противник оној групи, која је тежила да управљачким друштвеним класама осигура искључан утицај на државу и њене послове, којој је на челу био Гизо, Тијер је био много већи и жешћи противник људима новог курса, људима којима је маса била највећи ауторитет према коме се ваљало управљати.

Он није имао узрока да се плаши за политичке слободе, Француска се толико свикла била на њих, да о уништењу њихову није могло бити ни говора, Он се више плашио анархије, која је у овом тренутку отпочела била осетно дизати главу и глас, него деспотизма. Сем тога, Фебруарска Париска Револуција, која је оборила Јулску Монархију и прокламовала у Француској Републику, за коју

није било никаквог разумног политичког повода и узрока, толико је била преплашила политичку буржоазију, којој је Тијер био политички представник и шеф, да је ова била склона и готова да жртвује све своје политичке принципе, који су је дотле красили, преувеличаној потреби сигурности противу црвенога баука, који се почео био помањати, и да постане конзервативна до апсолутизма, монархична до легитимности, католичка до ултрамонтанизма.

С једне стране, потреба концентрације за што успешнију борбу противу људи новог курса, а с друге стране, потреба да се либерална буржоазија окуражи и уздржи од пренагљених корака у правцу к апсолутизму одлучиле су Тијера да и сам стане на страну Луја Бонапарта.

Нагнан овим потребама на ову одлуку, он је ишао за њом са искреношћу и оданошћу какве потичу само из уверења о доброти ствари којој се тежи. У овоме добу он је био најоданији и најискренији конзерватор, у најбољем смислу те речи, — док нису избили на видик знаци претераног властољубља Луја Бонапарта.

Од тога момента Тијер се одваја и заузима поново своје место шефа либералне странке, које је моментано био оставио у општем интересу, и које није више напуштао до своје смрти.

Скупштинска беседа његова од 17 јануара 1851. бележи овај моменат у политичкој каријери његовој. Значајна сама по себи, она је интересна с тога нарочито, што веома уочљиво карактерише Тијера као човека и политичара.

Пошто је најпре побројао какве је и колике помоћи Скупштина давала Председнику Републике, какве му је и колике концесије чинила каква је и колика добричинства он добивао од ње, и пошто га је прекорео за његову увредљиву незахвалност, Тијер је завршио ову своју беседу речима: Допустите ми да вам напоменем, да; кад две власти, које стоје једна према другој, дођу у сукоб, за ону која напада, ако мора да одступи, то је непријатно, нема сумње, али и то је сва последица њенога неуспеха у том сукобу; за ону пак која је нападнута, одступање је у исто доба и њена пропаст, јер оно обелодањује њену слабост, очевидну за свакога. После ове напомене ја имам да додам само једну реч: У држави имају данас само две власти, извршна и законодавна. Ако Скупштина данас уступи, остаће и биће само једна. Кад остане само једна власт, облик владавине биће промењен. Реч, форма, доћи ће кад дођу, то ме се не тиче. Али, то што ви велите да нећете, ако Скупштина уступи, добићемо и имати још данас. Нема више од једне власти, ја то понављам; реч ће доћи кад дође..... Империја је готова.

*

У овом добу публиковао је Тијер још пет свезака своје „*Histoire du Consulat et de l' Empire*“, и то: осму и девету 1847, и де-

сету, једанаесту и дванаесту 1851. Сем тога обележио се он у овом добу као књижевник с још једним делом садржине политичке — *О Својини* (De la Propriété) — незнатним по величини али значајним по циљу, за који је писано, и по успеху; у томе је делу, са јасноћом и прецизношћу које њега увек одликују, бранио он право Својине као неизоставну потребу цивилизованог друштва, противу социјалистичких и комунистичких утопија.

Ово дело написао је он и публиковао оне исте године — 1848 — кад је оборена била Јулска Монархија и проглашена Република.

Тијер за Трајања Империје.

2. децембра 1851, одмах како је Империја била проглашена, Тијер је био ухваћен у својој кући на пијаци Св. Ђорђа (Saint-Georges) и одведен под стражом у тавницу Хам, а из ове отпраћен је био преко границе у Брисел, где му је било саопштено да је прогнан.

У јулу 1852 прочитао је у „*Moniteur officiel*“ указ, којим се изгнаницима допушта повратак у отаџбину.

Дошавши натраг у отаџбину, он се ода поглавито довршењу своје „*Histoire du Consulat et de l' Empire*“, која се појављивала

даље овим редом: свеске тринајесте и четрнајеста 1856, петнаеста и шеснаеста 1857, седамнаеста и осамна еста 1860, деветнаеста 1961 и двадесета, последња, 1862.

Овде је место да исложим литературну оцену овога великог дела Тијеровог, за које је *Павле де Ремиза** рекао да се може сматрати као „le plus magnifique monument de la littérature contemporaine“.

Успех првих свезака био је огроман. Сент-Бев им се дивио. Потоње свеске не само да нису тај успех слабиле, но су га, напротив, чиниле јачим и силнијим. Узроци су томе, на првом месту велико искуство у оцени људи и догађаја, које је аутор скупо текао, у добу кад је ово дело писао, пролазећи лично кроз многобројне политичке догађаје и доживљаје, и шта више кроз нове револуције; а затим, његова просвећена оданост овоме свом делу, његова енергија, његова истрајност на изради овога свог дела. Ни један писац до њега није показао толику оданост своме делу, толику издржљивост у изради његовој у току двадесет и пет година да му допније спеске надмашују оне раније и интересношћу, и јачином, и инспирацијом. Мало је историјских дела ове величине, а да су имала толики успех као ово дело Тијерово. Појава сваке свеске његове била је прави догађај. Сваки је са жудњом грабио и читао ово дело. И то, кад?— У епоси, кад се књиге радо пишу читале, у времену кад су се са презрењем окретали од озбиљних

* *A. Thiers, par Paul de Rémusat, p. 6.*

и разумних дела и примала се радо и читала само дела лака и шкодљива. Пред овом бујицом одушевљења и дивљења, критика се осетила као обезоружана, немоћна. Неколико критичких гласова, и ако веома обазриви и чак бојажљиви, били су угушени општим одобравањем, које је овом делу указивано. Академија Француске освештала је ово опште признање, крунисањем овога дела. Нетман, признати књижевник и журналиста диви се нарочито начину, на који је Тијер изложио ратове у Италији, и вели: До сада није било књиге која би јасније, драматичније и са више бôја, боље и разумљивије, истицала пред очи побуде и узроке, суштину и циљ, перипетије и свршетак једне војне. То је посматралачки геније, који изналази и износи на видело радње Генија Ратнога. У једној јавној беседи својој, Наполеон III назвао је Тијера: „славан и народни историчар“.....

И ово Тијерово дело, као и сваки људски посао, није без недостатака и мана. Али зар толика ваљаност његова не искупљује местимичне сувишне и непотребне опширности, местимичне рефлексije *sans portée morale*, којих је сувише мало, јест, сувише мало према оним Тацитовим, у кога их је сувише много.

Међу замеркама које су чињене делу овом вредне су спомена овде ове две:

Аутору се пребацује да је био несталан у оцени и карактеристици Наполеона I, тобож услед искуства које је стекао у државном удару од 2. децембра 1851, и да је прву империју посматрао и судио у светлости друге. У оценама Тијеровим пре и после 1851. има, дои та,

неке разлике; али је томе узрок сâм Цар а не никако његов синовац. Зар Наполеон из првих дана Конзулства личи Наполеону у последњим данима Империје? То није више ни онај човек, ни онај суверен, ни, готово, онај генерал. Како би писац могао да третира на исти начин великог војводу, који је покрио име француско славом, и неуморног играча, који без престанка хазардира судбину Француске на крвавим бојиштима? Генерал Бонапарта, шеф владе, беспрекоран је. Тако га је ценила његова земља и беспристрасна Европа. Он не само да је био умерен, да је поправљао махне и зла, које је затекао, него је био и вешт и плодан, оригиналан и сјајан: он је учинио да Француска живи у атмосфери сигурности, наде и дивљења. Без сумње, постанак његове власти, облици његове владе, средства којима ју је одржавао, не могу се допадати једноме либералу не XIX века но никаквог времена. Али историци нису доктори у уставном праву. Они морају узимати људе онакве какви су, и судити их шта више са обзиром на време у коме су живели. Власт Првога Конзула била је несравњено човечнија, правичнија, правилнија од старог режима или од Конвента; и све што је у том добу још остало било варварског, дошло је од њих.

Друга је замерка, противна овој, ова: Аутору се пребацује да је сувише заљубљен у свог јунака. И ако би се из свију свезака овога дела могла саставити, одавде оданде, цела једна свеска страна и листова, на којима су погрешке Цареве изнесене веома живо и оцењене веома јетко, ипак је истина, да му се Тијер страсно диви, да га воли, осуђујући га. Он не прикрива ни једну од његових погрешака, али га оне жалосте, и он на све начине извињава и правда генија, што за нас може бити само утешно.

Остаје ми да кажем још неколико речи о

стилу, у допуну онога што је раније о њему речено, па да завршим овај сувише кратки реферат о литерарној оцени овога дела.

Ова се историја одликује од великих модела ове врсте књижевности вернијим, јаснијим и у сваком погледу тачнијим, ислагањем начина, па који се врше јавни послови. Она је експозе извршења у политици. Ова страна ове историје, и ако нешто мало хладна, никако и нигде није досадна; јер оно што се лепо разуме, није никад досадно. Тијер је у томе новатор, и само је он могао да оживи бирократске делове људских ствари и послова. Он говори о свему с ватром, која вас привлачи и увлачи у ствар; чак и кад и не мисли на некакав сувише нов начин, све, о чему мисли, толико га интересује и тако живо заноси да он преноси тај утисак и на читаоца, као да он то била у истини каква нова ствар. Све о чему он говори, добива од њега само, и цену и ефекат, у којима се, кроз масу најхладнијих детаља, огледа ватрена оданост делу; она привлачи и непрекидно се провлачи кроз стил, коме врло често оскудева рељеф и сјај. Али, о томе стилу говорио је он сам у предговору дванаесте свеске овога дела свога. Он је ту изложио услове стила историчког, услове који се сви свode на један само: *да се не осећа*. Он мора бити лепо провидно стакло, кроз које се виде предмети онаки какви су — без мрље нити деформовани. И стакло, као и стил, пада у очи и осећа се само. Тада, кад има махне.

Одређујући правила историчког стила, Тијер је, природно, описао свој стил. Значи ли то да се историја не може писати друкчије? да није допуштено истинати у таком послу таленте једног романсијера као Августин Тијери, једног поете као што је Ламартин, једног физиолога као што је Мишле? Не, без сумње. Али, остаје и стоји у

истини да је историја нашега времена, политичка историја, добра и ваљана, кад је испричана просто, потанко и јасно, и да се она друкчије не може ни замислити, под једином погодбом да је скруполозно истинита. Да ли се Тијер држао ове погодбе, без које би све друге особине његовога дела биле без вредности? У овом погледу писцу је дато више признање но и у ком другом. Критичари су указивали много више на местимичне разлике у гледиштима на лица и догађаје него на погрешке и нетачности, а потврде и одобравања долазили су често с оне стране, с које су се она могла најмање очекивати. Кнез Метерник писао је. 4. априла 1857, леди Вестморландовој:

Никада се нисам надао, да ћу у једном француском делу наћи истинит извештај о току аустријске политике у времену између 1812 и 1813, а још мање сам се надао да ћу то наћи из пера Тијеровог, кога сам видео двапут и то у врло кратким сусретима и коме сам био одлучан противник кад је бивао министар. Последњих година питали су ме врло често озбиљни људи: „Зар ви нећете писати?“ Мој одговор био је увек исти: „Све оно што бих ја могао писати, у архивама је, и будућим историцима остаје да се тим материјалом користе“. Данас, ја могу свакога, који год жели да се обавести, упутити на петнаесту свеску тијерову*.

То је, ето, литерарна оцена о Тијеровој „*Histoire du Consulat et de l' Empire*“.

*

Од државног удара — 2. децембра 1851 — после кога је у Француској проглашена била Друга Империја, па све до 1863, Тијер се

* *Memoires du prince de Metternich. t. VIII 417.*

уздржавао од активних политичких послова и занимао се искључно својим делом о коме је горе била реч.

Те године — 1863. — кандидовао се он у Паризу за посланика скупштинског и био изабран, поглавито с тога, што је император био намислио да предложи и изведе извесне промене у Уставу од 1852.

Прва посланичка беседа његова — од 14. јануара 1864 — вредна је сваке пажње, поред осталог и зато, што га, не може јасније бити, карактерише, и као човека и као политичара из тога доба.

Пошто је укратко поменуо све револуције и све погрешке и заблуде из прошлости; пошто је побројао неизоставне услове, којих ваља да се свака модерна влада држи, па да буде трајна и успешна; пошто је казао задатак и дужност преставника старих политичких странака, међу које је и себе убројао:— наставио је говорити о себи лично и дао оваку изјаву:

Што се мене тиче, ја сам служио једну узвишену породицу, која је данас у несрећи. Ја јој дугујем поштовање, које се не може изгладити великим несрећама, које се сnose племенито; ја јој дугујем оданост, која се мора осећати према онима, с којима смо провели најбољи део свога живота. Има нешто, што јој ја не дугујем и што она од мене не тражи, али што јој моја поносита душа даје драговољно; то је: да живим повучен, и да јој собом не показујем да њене старе слуге

траже сјај власти, док је она у жалосном изгнанству. Али, има нешто, што — ја позивам небо за сведока — она не тражи, што ми неће никад тражити, и што јој ја никад не бих дао; то је: да јој жртвујем интересе моје земље. Ја то објављујем овде као частан човек: ако нам се да нужна слобода, што се мене тиче, ја ћу је примити, и могу ме рачунати у броју грађана, који су се покорили и који признају Империју. Али, ако је наша дужност да примамо, допустите ми да вам кажем, да је дужност владе да даје. Нека се не мисли да је моја намера да одавде стављам арогантне захтеве? Не. Да се нешто добије и има, ја знам да ваља молити с респектом. Ја дакле с репектом молим. Али, ваља се узети на ум! Земља, која се данас тек пробудила, па већ и тако узаврела; земља, код које иза пробуђења одмах долази и настаје претеривање у жељама; ова земља, која данас допушта да се за њу *моли* *тоном најобазривијим, може бићи једног ће дана захтеваћи.*

Овај политички манифест Тијеров казује правац, кога се он држао у политици унутрашњој све до краја његове политичке каријере.

У спољној политици Тијер се држао овога принципа: Не допуштати, докле се год може, образовање великих држава у суседству; а ако би се то ипак догодило, чинити све што је могућно и допуштено, да се са њима буде и живи у миру, али, упоредо с тим, спремати и имати јаку војску.

Зато је он био противан стварању Италије, ма да се дивио, ма да је био пријатељ, Кавуру, и ма да би радо видео велику сло-

бодну монархију с оне стране Алпа. Зато је он саветовао и наваљивао да се интервенише 1864 у питању о херцегствима. Зато је он у акту од 1866, којим је допуштено било да се Аустрија победи, понизи и истисне из Немачке, видео директно ослабљавање Француске и тврдио, да јој је овај акат природно потребу да се једног дана јуначки и очајно напрегне, те да поправи зло, које је њиме учињено. Он је једини био, који је јасно видео и отворено указивао на опасност за Француску од политичке промене, која је извршена била у Германији после Садове.

Ви не ћете да видите да је Садова удвојила снагу пруске; ви не ћете да видите да у место Немачке која је довољно моћна за одбрану, али немоћна за агресију — јер две главне монархије, Пруска и Аустрија, не могу никада бити сагласне у једном питању амбиције — ви нећете да видите да у место ове инофасивне Немачке, ви имате сада Немачку војнички страшну; она не тражи, ваља јој то признати, да узнемирује и потреса свет, јер јој на челу стоји узвишен човек, који је партизан мира; али, она вас обавезује да организујете војничку снагу, знатнију но што је имате, те да би сте могли уздржавати и сузбијати амбициозне замишљаје, које би мотли искрснути (*Discours du 30 juin 1870.*).

Све ове опомене биле су узалудне. Влада Наполеона III, и не помишљајући озбиљно на спреме за одбрану у могућном сукобу с Германијом, напротив, сама је тражила и изазивала сукоб с њом.

У овом нагињању њеном ка сукобу с Германијом Тијер је стајао готово сам са својим мишљењем: да се суког избегне; да се одложи; да се траже савезници; да се ствар изводи тако, да правда буде на страни Француске; и, нарочито, да се спрема војска, достојна Француске.

Не обзирући се на општу занесеност, на ларму, на грдње, на увреде, он је ипак изговорио у скупштинској седници 15. јула 1870 ове речи:

Ако је кад год био дан, сат, у коме се могло рећи без претеривања да историја гледа на вас, то је овај сахат и овај дан, и мени се чини да би сваки био дужан да на то помисли..... Кад рат буде објављен, нико неће с већом усрдношћу, с већом готовошћу од мене, дати влади средства, која су још потребна да победи..... Прилике у којима смо, не могу се прецењизати. Знајте, да од решења које будете донели, зависиће смрт хиљада људи. Сетите се 6. маја 1866! Тада, кад сам вам обраћао пажњу на опасности које се спремају, ви сте ми били закратили реч.... Допустите ми да вам кажем, да ја сматрам овај рат као суверено неразуман. Ја љубим своју земљу ја сам осећао јаче но ма ко други догађаје од 1866; али по мом дубоком уверењу, и, ако смем да кажем по мом искуству, прилика је рђаво изабрана.... Ако ви не разумете да, у овом тренутку, ја испуњавам једну дужност, најтежу у мом животу ја вас жалим.... Што се мене тиче, ја сам спокојан за свој спомен, ја сам сигуран за оно, што ме очекује, за акат, коме се у овом тренутку одајем; али, што се вас тиче, сигуран сам да ће доћи дани, када ћете жалити своју пренагљеност..... Вређајте ме..... грдите ме..... Ја

сам готов да све претрпим, бранећи крв мојих суграђана, коју сте ви готови да неразумно пролијете!

Ова реч није спречила објаву рата, а Тијеру је донела увреде и грдње сокачке го-миле и плаћених новина, које је он примао с презрењем поносите душе.

Тијер за тирајања војне.

Прича се за Наполеона III да је, пре него што је отишао војсци, био веома узнемирен, и да је казао некоме из своје пратње: „Страх ме је. по кад - и - кад, да Тијер не буде имао право.. Међутим факт је, да је Тијер био покушавао да саветује, како да се води војна, и да је од тога одустао, изненађен стањем војске и њене спреме; исто тако стоји и то, да је он био први, на чију су се помоћ обратили и од кога су очекивали спас, кад су догађаји били отпочели рђаво ићи.

18. августа позвала га је била царица преко Г. Мериме-а да јој да савете. Тијер је тај позив одбио благо али одлучно, јер је било доцкан да би он могао својим саветима ствар окренути на боље. Томе је следовао декрет, којим се он поставља за члана Савета Одране. Тијер је одговорио да ће се покорити том декрету, ако га законодавно тело ратификује; и оно га је ратификовало акламацијом.

Онај, кога су вређали, и месец дана раније називали лажним пророком; кога су тада хтели да

претрпају камењем као издајника, — видео је сада своје највеће непријатеље, где се клањају пред његовим ауторитетом, где га преклињу за савете и питају га као оракула. Изгледало је, да је цео народ очекивао свој спас само од њега.

У овоме Савету очекивале су га нове муке и нове борбе. Он је у њему упознао јад, који је дотле био скривен под царским пурпуром. У сасвим правилном и основаном уверењу, да ваља главну снагу повући и концентровати код Париза и ту, под заштитом, његових фортификација и с наслоном на њих, одиграти одсудан део војни, наоружав у исто доба народ и ангажујући га противу бокова противникових и његове позадине, — он је у овом Савету сузбијао упорно сасвим противне на-

мере: да се Париз изпразни, и да се војска под командом Мак-Макона упути правцем, који је довео до катастрофе код Седана. На жалост, све његово одупирање тим намерама било је безуспешно. Видећи да су му сва напрезања бескорисна, сто пута му је долазило на памет да да оставку; али, то би значило још више слабити одбрану, те он и остане до ове катастрофе, после које је законодавно тело захтевало да се Император уклони с престола, Његова умереност учинила је те је за ово био предложио блажу реч: *одсућности власти* (*vacances du pouvoir*), из обзира на достојанство оних, који никада нису имали обзира према њему. Док је овај предлог пролазио путем који је одређен пословником скупштинским, глас о катастрофи Седанској распростра се и у публици, и народ похита у масама скупштине.

Ево како је Тијер описао овај догађај, годину дана доцније.

Империја је тако била узбунила духове несре-

ћама, које је навукла на земљу, да нико није жалио њен пад, нити је било кога, који је и помишљао да се томе одупире. Шта више, њени партизани присуствовали су овом значајном призору, при чему нико од њих није ни покушавао да јој укаже ма какву помоћ. Ови партизани Империјини, скрушени тога дана, пренули су сутра дан поново, жалили су се, да су у то доба били насилно оборени, и тврдили су да се тада, нападајући њих, нападала Француска. Али, зашто се они нису бранили тада? Зашто тада ни један од њих није ни покушао да се одупре овој револуцији, која је извршена била без икаквих тешкоћа? Због са свим доброг разлога: што не би ни међу собом нашли ни једнога, који би помишљао да спасава Империју. Насиља није било никаквог. Шетали смо, измешани у гомили која није била сувише ружно одевена, која нас је позивала по именима нашим и мени понављала: „Господине Тијере, извуците нас из ове беде“!*

Гомила у Паризу прокламовала је била Републику, без противљења и отпора с које било стране, тако, да се овај чин не може ни назвати револуција. Народ је био констатован један факат, и то је било све. Тим чином престали су били важити и мандати скупштинара изабратих под Царством; и Париски посланици, овлашћени гомилом, распусте их и импровизију нову републиканску владу, у састав које Тијер није хтео да улази. Све је то извршено било брзо и одмах после Седанске катастрофе.

* *Deposition de M. Thiers devant la commission d'enquête. 18. septembre 1871.*

Непријатељ, међутим, решио се и тежио, да из ове војне, која се отпочела тако успешно за њега, извуче све могуће користи за себе; а и Французи нису ни помишљали да полажу оружје. У таком стање ствари, Тијер напусти улогу политичара и настане да се утврђени Париз, који је он утврдио, спреме за одбрану као цитадела Француске, у уверењу да док је Париз у рукама Француске она се не може сматрати као побеђена.

Прилике му нису дале да изведе и оствари план даљег отпора и одбране, који је он био смислио. Нова републиканска влада у Паризу била се одлучила да покуша преставити и објаснити главнијим дворовима у Европи, да је у њиховом интересу да не допусте да се поремети светска равнотежа падом Француске и образовањем једне огромне Империје у срцу Европе. Кома се другом могла поверити ова важна политичка мисија до Тијеру? И ко је други могао покушати да је изведе, бар с изгледом на успех, до он? Његова прошлост, његов реноме, његова енергична опозиција рату, његово знање политике и људи, чинили су, те је он био једино кадар да тако нешто предузме. И ако му је било већ 73 годне, и ако је и желео и имао права да се не меша у рат који је тако лакомислино изазвао и тако рђаво отпочео и вођен, он се ипак одлучи да прими ову мисију. За њега је било ужасно да представља Француску, која моли и која је побеђена; ону Француску, коју је он толико желео

видети јаку и поносну, за чију је ратну славу он толико радио, у жељи да увећа и пронесе с хвалом.

У овој мисији Тијер је походио Лондон, Беч, Петроград и Флоренцију.

Као резултат био је предлог ове четири силе о примирју, који је Бизмарк примио. Остало је било још да се о томе изјасни француска влада у Паризу и њена делегација у Туру. Пошто је и њих с муком склонио на примирје, Тијер дође у Версаљ да с Бизмарком о томе преговара. Револуција у Паризу од 31. октобра, и једна прокламација Гамбетина, која је била противу мира и чак противу ма каквих преговора с непријатељем, прекидоше ток отпочете преговора, и учинише да Немци постану арогантнији. Страх владе у Паризу од овога, и занесеност њене делегације у Туру учинили су, те је пропао овај његовог покушај, да догађаје за времена заустави и ограничи им штетне и тешке последице.

Нови порази и изгладнелост Париза учинили су, те се тек у јануару идуће 1871 добило оно што се с мање штете могло имати пре три месеца, и што је у том добу Француској било толико потребно, — примирје, да се изабере и испуни Скупштина.

На изборима који су одмах наређени били, Тијер је био изабран у двадесет и седам округа.

Чим се састала, Скупштина га је једногласно наименовала за *Шефа извршне власти Француске Републике*, и наложила му да влада земљом и да преговара с императором Немачке.

Тијер у Трећој Републици.

Ето њега опет да сузбија нове наглости, да поправља грешке, др предлаже мир Бизмарку и да дискутује погодбе мира са овим „генијалним варварином“, како га је он назвао.

Ја не могу овде да излажем велике тешкоће, које је он имао да савлада, те да спасе Француској Белфор, који су Пруси желели по што по то. Довољно је да то овде само напоменем, као и то, да је мир, који је он био закључно с Бизмарком, скупштина ратификовала „после једне од најдирљивијих беседа, коју ји могао изговорити један патриота“.

Ваљало је и за тога одмах повратити ред, воспоставити администрацију, старати се о поправци и појачању финансија и о реду у њима; уза све то још: и тући се с Комуном у Паризу, и сузбијати интриге несвесних политичких странака, засноване на окривљивању: како, тобоже, он иде на то, да обори Републику у корист Орлеанаца,

Има непријатеља реду, који говоре да се ми спремамо да оборимо Републику. Ја им дајем

формалан деманти. Они лажу Француску; говорећи то, они иду на то да је усколебају и узбуде. Република је за нас свршен чин, који смо ми затекли, и чији аутори ми нисмо били. Али, ја не ћу да обарам облик владалине, који ми сад служи да заведем ред.*

Пошто је угушио побуну у Паризу и ношто су накнадни избори довели у Скупштину више од стотине умерених републиканаца, ред је био повраћен и утврђен, и он наименован за *Председника Републике*.

Зна се, колике је и какве услуге он учинио Фрунцуској у то доба и у том положају. Завођење реда, воспостављање администрације, исплата ратне контрибуције, склапање разних уговора, а нарочито онога, који је скратио окупацију за две године, — његова су дела.

Брига о добром уређењу и појачању војске, била му је најпреча и на првом месту.

Његове беседе из тога доба о томе, веома су поучне за људе, који се интересују државним пословима, а нарочито за војнике.

Да то потврдим, ево једног извода из једне од његових беседа о војсци:**

Један од наших генерала из војске, човек од акције, веома чврст и смишљен, рекао ми је наивно и духовито: „Да, нама треба три године да образујемо наше подофицире; али, кад смо потражили три године да их начинимо, дајте нам још бар две, да у њима уживамо.“

* *Discourse du mars 1871.*

** *Discours du 8 juin 1872.*

То је дубока истина, исказан у облику простом и духовитом. Али, треба начинити пук, и треба времена да се изазове, ралвије и учврсти онај лепи феномен, што св зове војнички дух, „l' esprit de corps“; то се не гради за један дан. Има јидан сакон, стар као и свет што је: *предност је корпорација сразмерна њиховом трајању*; потребно је нешто, што се тече смо временом; то је живот у заједници, то је моћан ефекат установа.

У природи човечкој налази се битна црта једна, Ви ће те ми опростити што ћу у овом питању, са ове трибуне са које сте ви слушали већ толике красноречиве беседе о свима питањима и предметима, са које су вам говорили о философији и религији, да вам и ја говорим за један тренутак у смислу философском и религиозном, и да уђем мало у дубину душе човечије, Каква је битна црта човекова? Она је у томе. *што је он биће, које се даје развијати и усавршавајући, иј. мењати без краја.*

Шта је човек кад се роди? Најслабији и од свију бића ма за шта најнеспособнији. Док се животиња појављује на свет потпуно спремна за живот већ од тога тренутка (пчела и дабар рађају се као архитекти), човек се рађа апсолутно неспреман ни за шта; и ово биће, које је позвано да све зна, онога дана кад се роди не зна ништа. Овај човек, који ће једног дана постати Њутон; Декарт, Кеплер, и који ће посматрајући, посматрајући много, дуго, успети да опазе да земља, на којој је, није бескрајан свет, да је она зно песка; овај човек, који ће успети да сквати да се ово зрно песка, које је доиста само зрно песка, налази у огромним сверама, које као и оно нису бескрајан свет (јер је бескрајност у оним просторијама у којима вада Творац, и који се не мере оном ером којом се мери земља и свере у којима је она), које су,

као и земља, такође само пешчана зрна; овај човек, који ће пронаћи законе, који владају њима, који их одржавају у просторијама, који им не допуштају да се колебају, да залутају, и који чине те они и после целих векова налазе свој пут и остају на њему; овај човек, који ће све то пронаћи, и који је, како је то узвишено изразио Лаплас, проналазећи ове материјалне ситнице, пронашао своју моралну величину; ово биће, које ће да изналази тајне највишега разума, кад се роди не зна ништа; оно не зна чак ни да нађе хране на грудима своје матере; мајка ваља да га томе научи и да га на то свикне.

Да човек постане тај, каквог га ви видите, потребне су две ствари: *настава која му развија ум; и, нарочито, васпитање, које гради његову душу и његов карактер*. Ако одете на екватор, ви ћете тамо наћи једну ругобу, поданика Лахомејског краља; у народима цивилизованим, ви га сусретате као светитеља, који проводи ноћи истражујући и икупљајући децу, која умиру на снегу (Saint Vincent de Paul). Ви га у овим народима сусретате као најузвишеније биће.

Држите ли ви да се то све чини и гради за неколико дана? Време, и само време, чини то; и ко не схвата или пориче рад времена у друштвима људским, тај је слеп.

Говори нам се кад-и-кад, нама, који не верујемо потпуно у нову науку, да смо слепи. Онима који ми то говоре, ја одговарам: ви сте слепи, ви не разумете потребу и значај времена у послу људском.

Погледајте, господо, овај тако велики и тако леп приказ, који нам доје друштво људско у својим делима. Узмите с једне стране манастир, а с друге стране пук. Нема ничега што би било сличније једно другоме, и у њима ви видите боље но ма где моћ и рад времена.

Узмите једну младу девојку, којој је Бог дао

и положај у друштву, и богаство, кад-и-кад лепоту, и дух. Тек што је окусила из чаше живота, нашла је да јој је садржина горка; она се трже натраг; захтева манастир. Фамилија је у очајању (ми смо то видели) али се њено уверење респектује и допушта јој се да иде у кућу, у којој ће, у место у свили, да живи под грубим платном. И наш век, који није увек слеп, у заблуди, и који је знао, у данима просвећености, да удружи философију и религију, наш век вели јој: Ево једног занимања достојног наше епохе, ви ћете надгледати болеснике, неговаћете, рањенике. И, установом једном, ми видимо ову младу девојку да иде не само у болнице, у којима је тако тешко гледати војнике који умиру, но још и на бојна поља, да тамо под зрнима искупља војнике који су пали.

Ето шта чини установа. Ево још шта она чини.

Узмите часног човека у нашем друштву; ја велим часног човека у најширијем и правом значењу те речи. Кад омужа, он се жени и постаје отац. Каква је његова брига? Ја говорим о часном човеку. Марљивим, умешним и часним радом стара се он да прибави и осигура благостање својој жени, својој деци и себи; и то не само благостање у садашњости, но и у будућности. То је частан човек. По кад-и-кад, ако је у суседству његове фамилије каква фамилија у беди, он успева да за њу одвоји један део од добра које је прибавио за своју децу и да је тиме помогне. Ми-сао о смрти ретко му долази, па и то тек у последњим часовима његовом; али, ако наиђе на какво слабо и приглављено лице, на какво слабо биће које какав пустошник напада, он ће му похитати у помоћ и, не гледајући на опасности, тежити да одбрани његову част.

Такав је, у нашем веку, живот часног човека. Али ево и једног сасвим другог друштва. Ви узмете са села људе, који нису образовани као ми,

који се нису хранили свима величинама историјским, који нису живели са делима или споменима о Тирену, о Кондеу, о Вобану, о Цезару, о Ханибалу, и ви кажете једноме од ових људи: Ти се више нећеш бринути о себи и о свом благовању. Док је мир, друштво ће ти давати хране колико ти треба и неће те у залуд излагати опасностима; али, мир је само случајност у твом таквом животу; кад затреба, ти ћеш трпети зиму, врућину, ти ћеш скакати у лед Березинин, и, готово без наде да ћеш спасти војску, ти ћеш умрети зато да је спасеш. Ти ћеш трпети жарку топлоту Африке и твоја част, твоја слава, то је смрт под заставом.

Је ли то обичан живот часног човека? Није; то је један засебан и нарочити живот, живот војника, кога установа подржава, држи и обавезује да се жртвује. Она, Господо, да, она гради војника. Знати трпети, подносити тешкоће, под којима обичан човек подлеже! имати увек пред очима смрт; осећати се готово срећним, кад се опасност приближава и кад ваља стати у ред око својих вођа и позади заставе; па, кад је победа добивена, триумфовати, бити весео и радостан као због какве личне добити или среће! — то је, ето, живот војников

У младости мојој познавао сам једнога врло одличног човека; он је био нарочити пријатељ Клеберов и његов интендант. Он ми је причао један факат који је произвео на моју младу уобразиљу неизгладиву импресију.

Једног дана Клебер, који извесно није био без махна, — Наполеон, који је умео тако добро да наслика своје помоћнике, насликао је и њега не може бити боље и верније, — Клебер, који је извесно био један од најјуначнијих људи који су се дојавили у нашим војскама, Клебер дозна једног дана да његови војници, уморени у пу-

стињи Египатској, неће више да носе своје рањенике. Он дојури и стане им говорити: Јадници, ви сте кукавице! — Кукавице? рекоше његови војници; ми кукавице? — Да! — Држите ли ви да ће међу нама бити ма и једноме допуштено да устукне испред пушчаног пуцња? — Не, нико се од вас не плаши пушке; али, ви нисте војници! — Како? — Хоћете ли да знате шта је војник? одговори Клебер. Е лепо, ово шта је војник: бити војник, то је; кад је гладан, да не једе; кад је жедан, да не пије; кад је изнурен од умора да маршира; кад сам себе не може више да носи да носи своје рањене другове; ето какав треба да је војник. Јадници, узмите ваше рањенике. — И војници су их узели.

Да људи буду достојни овакога говора, да га разумеју, да му се покоравају под небом жарке Африке, потребна је моћ установе. Моћ установе није ништа без времена, јер је она добива у времену.

У једној његовој посланици Скупштини, 1872, у којој је потпунце била изложена његова политика дотле, речено је било: да су, за мање од две године, извидане ране које је земља добила била, и да је он враћа Скупштини, или пре њој самој, умирену, напредну и слободну. Све је у то доба у Француској било на страни Републике и за њу. И Тијер се био изјаснио за њу у овој посланици својој, али није учинио никакав предлог Устава. То није био учинио с тога, што је баш у то доба преговарао с Немачком, да се убрза ослобођење окупиране територије, па се бојао да те преговоре с њом не успори и не оштети, показујући јој разривену Скупштину, неспособну да оснује једну сталну владу, и веома расположену да га обори, њега, који је једини био кадар да постигне и изведе споразум са иностранством, и чија је реч била једина **ПРАДСКА**.

БИБЛИОТЕКА
«РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ»
ЛЕСНОВАЦ

Његови противници у Скупштини нису то разумели, или нису хтели да разумеју, и бесно га нападну. Не осврћући се на то, он је настојавао из све снаге, да што пре закључи преговоре и погодбу с Германијом о ослобођењу поседнуте територије.

17. марта 1873 прочитан је у Скупштини уговор закључен о томе, и Скупштина се одмах после тога разишла на двомесечно одсуство.

Једна јавна беседа Жила Симона у то доба, у којој је он, поред осталог, рекао био: да је Тијер ослободио фанцуско земљиште од непријатеља, изазвала је пад Симонов, и не само то, но и одмах по састанку Скупштине једну скупштинску интерпелацију о томе, коју су били потписали три стотине и двадесет посланика, о којој се дискутовало 23. маја.

Дискусија о овој интерпелацији трајала је два дана. Тијер ју је закључио једном од најлепших беседа својих. Њему није било до тога да очува власт; он се старао само о томе, да оправда своје држање и да себи осигура частан силазак са власти. Он је дао достојанствен и поносит резиме своје политике. Тон није био изазивачки, али основ његових идеја није био такав, да обезбружа мрзост и да освети оне, који су се колебали. То је била опроштајна беседа. Једномé који га је прекинуо био у говору, одговорио је поносито; „Не, ја се не бојим за свој спомен, јер ја не мислим да се појављујем пред судом странака; према њима, ја сам грешан. Али ја нисам

грешан пред историјом, и заслужио сам да станем пред њен суд.

Скупштина је, са четрнаест гласова већине, изгласала дневни ред који Тијер није примио. Он је, при свем том, могао да задржи председништво, јер је ова иста Скупштина била вотирала један чудноват закон, по коме су она и председник имали остати удружени доживотно, и могли су се удаљити од послова државних само заједно. Али на што да остане? Како да председава политици једној, коју је он сматрао као рђаву и опасну? Конфликти би били чешћи и компликованији. Дао је оставку, која је била примљена одмах, и Француском је престао управљати Француз, који је имао највише духа.....

* * *

Народна Скупштина била је одлучила и наредила, да се Тијерова кућа у Паризу, на пијаци Св. Ђорђа, коју му је Комуна била порушила, наново подигне о државном трошку.

Желећи да у тој својој кући умре, Тијер је после своје оставке одмах и пре свега био настао, да се његова кућа догради и по могућству онако намести, како је била намештена, док није била порушена, те да би се у њу могао уселити.

Од дана, од кад се у своју кућу уселио па све до смрти му, главно су му занимање биле, његове „*cheres etudes*“. „Он је у пет сати из јутра сваког дана већ био за столом у свом кабинету за рад“.

Последњи пут појавио се био на трибуни

скупштинској у питању о конструкцији нових фортова око Париза.

Кад је по Републиканском Уставу од 1875 уведен био и горњи дом — Сенат — Тијер је, на изборима у почетку 1876, био изабран за члана и Скупштине и Сената. Ову последњу почаст учинили су му, из признања и захвалности, грађани Белфора. Међутим судба му је резервисала друго једно признање, које је било много еклатантније значајније. 16. маја 1877, кога је дана министарство монархијске коалиције најпре одложило, па затим одмах распустило Скупштину, министар унутрашњих послова био је толико неразуман, да јавно захтева, да се влада призна и ода част да је ослободила територију од непријатељеве окупације. Огромна већина посланика скочила је била са својих места и није му дала ни да доврши овај свој захтев. Све су руке биле опружене према Тијеру, и њему су, готово једногласно, призната и свечано прокламована права: и на титулу слободиоца и на признање и захвалност земље за то.

Старац је био толико узбуђен овим изненадним, а овако свечаним и великим чином, да се заплакао. Доживети да Представништво Народа указује на те као на слику патриотизма и права, и то у прилици тако свечаној, као што је била ова, награда је, која би узбудила до суза и организам

млад и здрав, а камоли осам десетогодишњег старца.

Последње му је књижевно дело: „*Lvre dei philosophie scientifique.*“

Умро је, с пером у руци, изненадно и лако, 3 септембра 1877.

*

Наша историја има често карактер ексцесиван, у толикој мери да додирује крајности. Зар ми нисмо нација Жакерија (сељачких буна) и Драгонадâ? Зар ми нисмо терали нашу религиозну страст до сече на Св. Вартоломију, наше монархијско улизивање до идолопоклонства под Лудвиком XIV, наша политичка беснила до Терора, нашу љубав к слави до Москве, социјалистичку теорију до бунâ у јуну 1848. реакциони дух до епикуризма друге Империје, анархију до Комуне? Па шта да се каже о оној Скупштини, чијим осећањима нека је част и поштовање, али која збиљски тежи ка монархијској рестаурацији, не бринући се нимало ни о прошлости, ни о општем мишљењу и расположењу преме томе, па чак ни о идејама оних, које она хоће да доведе и посади на престо, и која је једнога дана била заборавила толике услуге и добре савете! Јесу ли ово сведоцбе мудрости и уздржљивости?

И ако се, при свем том, све одмерене и мудре идеје, као и утанчани и изоштрени укус, везују у цивилизованом свету за име француско, ако је то све наш понос и наша слава, заслуга

* A. Thiers, par Paul de Rémusat. Paris, 1889.

је за то оних посета, оних историка и државника наших, који су праву славу нашу кроз свет про-
нели и у њему је одржали. Неколико великих
људи, расејаних у векорима, спасли су нашу част:
Монтпењ, Сили, Ханри IV, Молијер, Колбер, Вобан,
Монтпескије, Волтер, Тирго, — то су представници
францускога духа и францускога језика. Међу
њима је место и *Тијеру*.

На Духове, 1899.

Београд, 15. 4.

1940

М. М. Магдаленић.

ТИЈЕРОВ ПРЕДГОВОР

Предузео сам да напишем историју једне знамените револуције, која је људе дубоко узбудила и која их још и данас раздваја. Свестан сам тешкоћа овог предузећа, јер су се страсти, за које се држло да их је војни деспотизам угушио, опет пробудиле. Људи, обременени годинама и пословима, осетили су одједанпут да се у њима опет појављују осећања из прошлости и спомени на њу, који су, чинило се, били сталожени, па су нам их и предали, нама, својим синовима и наследницима. Али, ако и имамо да подржавамо и бранимо исто, заједничку, ствар, није наше да бранимо и њихово владање; и ми можемо издвојити слободу од љуни, који су јој добро или лоше служили. Свакојакo за нас је корист, што смо слушали и посматрали ове старце, који су нас, још пуни сећања из прошлости и спомена на њу, још узбу-

ђени импресијама добивеним у њој, упознали с духом и карактером странака, и научили нас да их разумемо. Можда је за писање историје најудеснији моменат, кад глумци — радници — одлазе с овог света; јер се тада још могу имати и корисно употребити њихове сведоцбе, а није потребно обзирати се још и на њихове ствари.

Било ма како, ја сам се старао да у себи угушим свако осећање мрзости; ја сам се замишљао, наизменце, и као онај, који, рођен у колиби, одушевљен оправдном амбицијом, хоће да задобије оно, што му охолост виших класа неправедно отказује, а и ако човек одгајен у палатама, наследних старих привилегија, коме је тешко да се одрече онога, што сматра као своју закониту властитост. Са оваким правцем у предузетом послу, ја нисам могао залутати; жалио сам борце, и накнађивао сам се обожавајући женерозне душе.

МОЈ ПРЕДГОВОР

Тијевора *Историја Француске Револуције и Конзулства и Царства*, коју отпочињем с овом књигом преносити у нашу литературу, обухвата епоху живота и рада Француске, у којој су предузета и извршена сва она крупна и значајна дела у свима правцима друштвеног и државног народног живота, која су почетак и основа целокупном савременом друштвеном и државном животу и раду цивилизованих народа Континенталне Европе.

У овом Тијеровом делу нема ни поезије, нити, још мање, пристрасне тенденције. Задовољан, весео, одушевљен чак, при сусрету с делима женерозних љиди, који су тежили добру па и радили и жртвовали се за њ, он посматра злочинце и злочине с хладним спокојством, и стара се да их прозре, да их истакне и јасно представи, без и једне речи осуде или погрде, нити глорификације. Сви

догађаји, и сва лица уткана у њих уписани су с ретком умешношћу, и објашњени и процењени с ретком умешношћу, и прецизношћу, тако, да се морални и општи културни значај њихов истиче и сам собом казује. Тијерова историја не забавља само, нити одводи на странпутице — залуђује; она — учи и *васпитава*. Она је, доиста, „*потомству користан и поучан спомен*“.

С тога му је она и стекла ласкав назив „*Васпитача француског народа*“. С тога га је Наполеон III и назвао, у једној јавној својој беседи, „*славни и народни историчар*.....

Отуда и велики инструктивни и васпитни значај овога дела за свакога иоле образованијег човека, на ма ком ступњу друштвене лествице. А љубопитљиви помени о нашем народу који је, као што се зна, одсудно био прегао баш у томе добу, које је предмет ове историје, да се ослободи несносног вековног ропства, чине, те она има за нас и нарочити интерес.

Плодови велике Француске Револуције остали би и до данас непознати осталим народима Континенталне Европе; ови би и до данас чамили у везама средњовековног феудализма и политичке и духовне подјармљености, да није било оне страшне и валичанствене ерупције духа француског народа, а, *наро-*

чито, да није било онога јединственог ратног и управљачког *Генија*, кога је, чини се, било послао сам Бог, да, у интересу правде и сваковрсног индивидуалног и друштвеног напретка, раскине, снагом ове ерупције, све везе, које су дотле спутавале и свест и дух у људи и у народа.....

С тога Тијер и ставља на прво место њих и њихову радљивост, којој поклања сву и свестрану пажњу.

Сви ратови Револуције, Конзулства и Царства, добили су своје место, и заслужени свој спомен, у овој његовој историји. Он их је описао и осветлио картама и плановима, заједно с њиховим побудама и узроцима, с разноврсним спремама за њих, са земљиштем на коме су вођени, с њиховим перипетијама с циљевима свршетцима, и то тако потпуно, и с тако зналачком и прецизном проценом да је критика, процењујући овај велики део његовог дела, са свим основано могла рећи за Тијера, да је: „*посматрачки геније, који изналази и износи на видело радње Генија Рата*“.....

Уз ратне догађаје, на анализи којих су основане савремене војне науке о: Организацији војске, Управи њоме и командовању у миру и рату, Стратегији, Тактици и Фортификацији примењеној на војишта и бојишта; уз веран и зналачки опис великих војних

личности, уплетених у те догађаје; уз опис масе различних бојних прилика и догађаја који су војнику моћни инструктивни и васпитни примери;—читалац се из ове Тјерове историје упознаје, лако и готово неосетно, и са свима гранама државног живота, с узрочном везом међу њима, и са таквом истом везом њиховом с војском у миру и у рату;—што све и чини те она има велики и инструктивни и васпитни значај за војника, и што је мене и одлучило да је пренесем у нашу литературу.

*

Моја је намера да нашој литератури, нашим читаоцима, дам Тијера. С тога сам се ја и држао, скрупулозно, његовог текста изузев места, која су се морала репродуковати нешто друкчије и са више речи, ради веће јасноће. Тежњу моју да га, тако рећи фотографишем, терао сам дотле, да сам и нашој књизи дао онај исти облик, који има и тринаесто издање оригинала, из кога ја преводим.

Намера ми је и то, да ово дело чита с коришћу што већи број наших читалаца. С тога сам ја и коментарисао у њему све оно и онолико, што сам и колико сам сматрао да је било потребно коментарисати, с обзиром на *просечну обавештеност наших читалаца*. Размере коментара ратних и бојних догађаја, где су ови били потребни, одређивао сам

према томе да буду што више инструктивни. Сви ти моји коментари потписани су знаком *Пр.*, а они у књизи обележени су још и цифрама по реду, за разлику од пищевих примедба, које су обележене звездицама и које су без потписа. Сем тога, руковођен истом намером, ја сам штампао курсифом, а местимице и масним словима, сва она места у тексту, у којима је резиме предмета или догађаја о коме је реч, или основна мисао која га карактерише или према којој се он има да мери и цени, а која читаоци који су мање вешти књизи теже могу да опазе и пронађу. За разлику од пищевих курсифа, моји су сви обележени напоменом (курсиф је преводиочев).

Кад још додам овде, да сам се решио да ово дело публикујем у нас по књигама, на које га је и његов писац поделио, зато, што то читању дела ништа не смета, а за многе је тако лакше набавити га и имати, онда сам казао све што сам имао да кажем о мом раду на овом делу.

* * *

Компетентне а објективне критике задатак је, и *дужност*, да ми олакша ово моје тешко и веома озбиљно књижевно предузеће, у колико то до ње стоји. Она ће, уверен сам, и испунити ову своју дужност потпуно и како

треба, имајући пред очима на првом месту важност самога дела. А од просвећених представника и пријатеља српске књиге зависи, да се наша сиромашна литература обогати овако великим прилогом, као и то, да се ово дело што више распростре међу наше читаоце.

*На Преображење 1899.
Београд.*

ИСТОРИЈА ФРАНЦУСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ

*Обавештениост је најбољи штић
противу свију пошреса и зала.*

Пр.

Л.А. ТИЗЕР

КЊИГА ПРВА

— : —

УСТАВОТВОРНА СКУПШТИНА

Морално и политичко стање Француске на крају XVIII века. Долазак на престо Лудвика XVI. Министри: Морена (Maugeois), Турго (Turgot) и Некер (Necker). Калон (Calonne). Скупштина првака државних и из народа (des Notables). Министар Де Бријен (De Brienne). Опозиција, прогонство и повратак, Парламента. Прогонство херцега Орлеанског. Стављање у затвор саветника Еспременила (d'Espréménil). Уклањање Де Бријена са министарског положаја и повратак Некера на његово место. Нова Скупштина првака државних и из народа. Дискусија о сазиву и саставу Скупштине Сталежа (États Generaux). Образовање клубова. Узроци Револуције. Први избори посланика за Скупштину Сталежа. Пожар у кући Ревејљона (Réveillon). Херцег Орлеански; његов карактер. Сазив и отварање Скупштине Сталежа. Дискусије о верификацији посланичких пуномоћија, и о гласању по сталежима и заједничком. Трећи сталеж проглашава себе за Народну Скупштину. Затварање државне скупштинске сале Сталежа и састанак посланика у другом локалу. Заклетва du Jeu de Paume. Краљевска седница 23-ег јуна. Скупштина наставља свој рад, без обзира на наредбе краљеве. Дефинитиван скуп сва три сталежа у заједничку Скупштину. Први послови ове заједничке Скупштине.

Познати су потреси и мене, кроз које је пролазила Француска Монархија.

Зна се да су Грци, па за њима и Римљани, унели, *оружјем*, своју цивилизацију међу полудивље Гале; да су после њих дошли варвари са својом војничком хијерархијом,

и основали је међу њима; и да је ова хијерархија, прешавши с лица на земљу, учинивши се т.ј. некретном, основа и почетак феудалне системе у Гала.

У то доба, сву власт су имали и вршили је: шеф феудала, који се звао краљ; и, шефови другог реда, нижи, који су се звали васали, али који су, у самој ствари, били прави краљеви својих непосредних поданика.

У наше доба, кад је потреба за узајамно оптуживање изазвала истраживање узајамних грешака, довољно нам је показано: да су, у почетку, васали спорили краљу власт над собом — *што, у осталом, увек чине они, који су властни најближи*,* да су васали и успевали, да сву власт приграбе у своје руке и да је поделе међу собом, иза чега је настала и развила феудална анархија; и, најзад, да се власт опет повратила престолу, концентрујући се ту у деспотизам под Лудвиком XI (Louis XI), Ришељеом (Richelieu) и Лудвиком XIV (Louis XIV.)

Радом, *који је први и најважнији извор личнога богаства и личне слободе***, масе простих васалских поданика (la population française) ослобођавале су се, мало по мало, испод њихове власти и њиховог утицаја. У почетку као земљорадници, а затим као тр-

* Курсив је преводночев.

** Курсив је преводночев.

говци и прерађивачи (*manufacturières*), оне су, мало по мало, стекле себи углед и значај народа у целини. Пуштен, услед тога, у Скупштину Сталежа, као сталеж засебан, овај се народ појављивао у њој, увек, само као понизан поданик, које је, никад друкчије до на коленима, понизно молио за милост и сажаљење према себи.

Ускоро по свом доласку на престо, Лудвик XIV изјавио је био чак да он не мари за тако понизне, Скупштине нити их више хоће; на то и објави Парламентима, у чизмама и с бичем у руци.

¹ *Parlements français* звала су се у Франуској до Револуције у години 1789., државна, краљевска, надлежства, чија је првобитна задаћа и надлежност била: да расправљају и суде у последњој инстанцији, дефинитивно, у име Краља, грађанске и кривичне спорове.

Доцније, мало по мало, ови су Парламенти знатно проширили своју надлежност и — власт.

Створени, иницијативом краљевске власти, у том циљу, да, с једне стране, ограниче и ослабе моћ и утицај феудалне аристократије и свештенства, а, с друге стране, да буду устава непослушних и бунтовних феудала и свештенства, ови су Парламенти, мало по мало: истргли из руку црквене администрације, и стали сами бринути се о свима грађанским и кривичним питањима свештенства; ослабили се толико, да су могли општинама ићи на руку, помагати их, да се ослободе зависности од феудала и црквених власника; и, најзад, заузели према провинцијским гувернерима положај контролне власти, за умервање и сузбијање њихових злоупотреба у власти.

С том влашћу и с толиким утицајем на целокупан јаван живот у држави, Ови су Парламенти постали, и фактички били, главни помоћници, главна снага: с једне стране, за све веће растење и јачање краљевске власти, а, с друге стране, за све веће развијање и јачање духовног и у опште културног јединства националног.

Иза тога, у даљем развићу власти и утицаја ових Парламената настаје, мало по мало, други, деструктивни, период.

Од тада видео се на челу државе само Краљ, са влашћу рђаво дефенисаном у теорији, али апсолутном у пракци. За њим су се налазили великаши, који су милост монархову претпостављали своме феудалном достојанству и поносу, и старали се, интригујући један противу другога, да тим путем осигурају себи материјална добра, стечена на рачун народа. Под овим великашима пак налазила се маса

Истакнувши се својом влашћу над целокупном аристократијом — и црквеном и грађанском — и поставити, тиме, сигурним штитом краљевске власти противу сваких непријатељских јој намера и покушаја, у овим се Парламентима самим природно појављује наклоност и жеља: да тај толики свој утицај у држави и у народу прошире још и даље, и то толико, да узму у своје руке целокупан политички живот државин и народни; да постану одређивачи кретања власти: и политичке, и административне, и законодавне и судске. Обуставити извршење закона и уредаба, које је краљ издавао и прописивао; забранити наплату и скупљање извесних пореза и дажбина; не допустити искупљање и дизање војске; не одобрити одлуке извршне власти: доносити одлуке полицијске природе; — био је врхунац власних претензија ових Парламената, до кога је Париски Парламенат и по кад-и-кад достигао.

Те толике власне претензије ових Парламената биле су повод и узрок многобројним оштрим сукобима између краљевске власти и њих, који су се често свршивали: оштрим укорима; забранама да по извесним питањима и предметима расправљају или доносе одлуке; затварањем или прогонством појединих чланова; и, најзад, прогонством целокупних Парламената.

Људвик XIV толико их је био притегао и ограничио, да су они своје напомене и представке на његове одлуке могли тек тада чинити, пошто су оне изостале већ извршене. Али, зато, после свога краља, борба између Парламената и краљевске власти постаје живља и огорченија, и Парламенти увлаче у њу и јавност — народ, те, на тај начин, припремају и убрзавају дефинитивни пад и свој и краљевске власти. (Maurice Block Dictionnaire general de la Politique).

народа, и њене везе са овом краљевском артистокрацијом састојале су се: у већ уобичајеној потчињености и понизности према њој; и, у исправном плаћању и давању своју пореза и дажбина.

Између двора и народа постајали су Парламенти, који су се бринули о правди, и уписивали у државне књиге краљевске одлуке.

Власт је била предмет неприкидног спора кад-и-кад у законитим скупштинама народним, а најчешће у самом краљевском двору. Зна се да су Парламенти често сузбијали, па и сасвим обустављали, краљевске одлуке, не хотећи да их приме и упишу у државне књиге; као и то, да је после сваког таквог поступка Парламента следовала свечана краљевска седница о спорном питању или предмету (*Lit de justice*), у којој им је краљ чинио извесне веће или мање уступке — ако је био слаб, или их сасвим потчињавао себи — кад је био јак.

Лудвику XIV. није никада било потребно, да се са Парламентима било погађа, било да их на такав начин смирује; јер, за време негових владе, ни један од Парламента није се усуђивао чинити његовим одлукама буди какве напомене и замерке. Он је умео, и успео био, да целокупан народ одушеви и крене за собом; и народ га је и прославио својим делима, достојним дивљења, која је

починио за владавине овога краља и у рату, и у вештинама, и у наукама. И поданици и монарх били су, у то доба једнодушни, и тежили су заједнички једној мети.

Морално и
политичко
стање
Француске,
на крају
XVIII века.

Али, чим је Лудвик XIV издахнуо, регент², кога је он означио био својим тестаментом да за време малолетства његовог наследника, Лудвика XV, стоји на челу државне управе, даде повода Парламентима да се освете за дотадашњу своју ништавност. На вољу монархову, која је за живота његовог била толико респектована, по смрти његовој нико се не обзираше, и тестаменат његов би поништен. Спор око власти отпочео се поново, и изметнуо се у дугу огорчену борбу између Парламента, свештенства и двора.

Народ, који је био исцрпен дугим ратовима, и измучен и изнурен у толикој мери, да апсолутно није више био у стању да подмирује и задовољава прохтеве и жеље својих господара, који су се одавали, наизменце, час бурном распусном животу, час оружју, посматрао ја ову борбу мирно, са стране, и са свим пасивно. Дотле је он био сав одан служби, и прохтевима и жељама свога монарха. Од тога доба пак окренуо се он себи, и отпочео се бринути за своје потребе и интересе. *Дух човечији прилази непрестано*

² Хернег Орлеански, Филип, од 1715 до 1723.

од једнога предмета на други.* Од позоришта, од предикаонице и беседа о смрти и загробном животу, француски геније окрете се наукама моралним и политичким, и од тада се све измени.

Замислите цео један век: у коме узурпатори свију права народних воде међу собом огорчену борбу око власти, већ злоупотребљаване и јако ослабљене; у коме Парламенти гоне свештенство, а свештенство њих; у коме и Парламенти и свештенство споре власт двору; у коме двор,³ безбрижан и спокојан у сред ове борбе, халапљиво сише срж народну (*dévorant la substance des peuples*), без обзира на општи неред и расуло у држави и народу; у коме народ, обогатеи и пробуђен, прати изблиза ту распу у врховима државе и узима на ум окривљања која зараћени противници сипљу један на другог, и, лишен сваке политичке акције, претреса и расправља спорна питања на начин, који му је једино остављен, чисто теоријски, и то, претреса их и расправља дефинитивно, догматички, и на свој начин, т.ј. са дрскошћу

* Курсив је преводночев.

³ Овде, као и свуда у књизи овој, под речју „двор“ узима се сва ближа и даља интимнија околна владаочева — „старе слуге“, како их зове Тијер на једном месту у четвртој књизи ове свеске — која живи од његове милости и на његов рачун, и којој то ништа не смета да се брижљиво и упорно стара и трудн, да свој утицај што више појача и прошири — себи у корист.

и незналачки; у коме, најзад, народ, желећи нарочито и тежећи да поново заузме своје место у Европи, које је изгубио слабошћу својих господара, даје за то узалуд и своје злато и своју крв: — такав је, ето, био XVIII век!

Долазак
на престо
Лудвика
XVI.

Скандал је доспео био до врхунца свог, кад је на престо дошао Лудвик XVI,* — владалац веома млад, частан и са осећањем о правди, умерен својим жељама и наклоностима, небрижљиво васпитан али природно склон добру.

Бригу о краљевству предао је одмах једноме старом куртизану, и потпунце и подједнако поверио се њему — Морени — и

⁴ „Тако јак сукоб толиких страсти и интереса морао је изазвати дух критике и осуде“, вели Жомини (*Histoire critique et Militaire des guerres de la Revolution*. T. I; p. 100 и 101), „и довести до општег готово незадовољства с постојећим стањем. Од тога момента“, наставља даље Жомини, „Револуција је била неизбежна; и лако је било предвидети да ће Француска, узбуњивана и раздирана толиким тако различитим и супротним интересима, планути, како јој се за то даде најмањи повод“.

„Један краљ-војник, један чврст, енергичан и великодушан монарх, или нове институције прилагођене духу времена, беху једини лекови противу ове кризе, једина средства да се отклони и избегне експлозија“. Али Француска није имала у то доба таквог краља, па ни државнике који би схватили како треба време и његове потребе и упућивали га да им се одазива и да их задовољава. Баш у то доба појавио се на престолу Француске „Краљ-Мученик“, вели Жомини (р. 94.), „коме је суђено било да покаже и докаже свету, да на престолу није довољно само желети добро, него да су уз ту жељу потребни још и она проницавост духа и она душевна јачина, без којих се таква жеља не може да оствари“.

краљици, младој, живахној и љубазној аустријској принцези, која је имала највећи утицај на краља.

Морена и краљица нису се волели: и краљ попуштајући час своме министру, час својој жени, отпочео је био сувише рано дуго каријеру своје колебљивости. Он је био свестан стања у његовој краљевини, и веровао је у том погледу филозофима; али, васпитан у духу строго религиозном, он их је избегавао и клонио их се колико је више могао.

Министар
Морена.

Јавно мњење указивало је краљу, отворено и јасно, на Тиргоа, који је припадао друштву економиста, — човека отворена, ваљана и часна, чврста карактера, духа и ума спорог, али истрајног и дубоког. Уверен о часности овога човека и усхићен његовим пројектима за реформе, Лудвик XVI често је говорио: „Само смо ја и Тирго пријатељи народу“. Реформе Тирговљеве нису се могле остварити, услед отпора првих сталежа у држави — свештенства и аристократије — који су хтели по што по да одрже своје дотадашње привилегије, које је овај строги министар хтео поништити. Услед тога, Лудвик XVI отпусти га, и ако је жалио за њим.⁵

Тирго сме-
њује Мо-
рена.

⁵ Главни зло, које је узбунило све и било повод Револуцији, и које је Тирго својим реформама хтео да поправи и отклони, беше перед у финансијама, погоршан огромним дефицитом, који се после Америчког рата беше попео на једну милијарду.

За свога живота, који је за њега био само једно дуго мучеништво, овај краљ увек је назиривао добро и искрено га желео, али није био кадар и да га оствари. Налазећи се између двора, Парламента и народа, изложен интригама и свакојаким утицајима са стране, он је мењао министре једне за другима,

Некер по-
стаје ми-
нистар фи-
нансија.

Уступајући још једанпут јавноме миљењу и потреби за реформе, он постави Некера за министра финансија.*

Ђеновљанин, обогашен пословима банкарским, ученик и следбеник Колберов, (Kolbert), као што је Тирго био Сиљијев, Sully); финансијер штедљив и поштен, али уображен, с претенсијом да буде модератор свуда и свему — и философији, и религији, и слободи — и, ослањајући се на похвале својих пријатеља и јавног мњења, са уверењем, да

И ако у то доба постојаху у Француској многобројне различне порезе и дажбине, оне беху тако рђаво и неправедно распоређене, да не беше никакве наде да се с њима финансије могу довести у ред, док се претходно не уведу нове основице, ако не за распоред свију њих, а оно бар за распоред непосредних пореза. Највећи део земљишта у држави, т.ј. земље племићске и свештенства, беху неправедно изузете од пореза, и Тирго жељаше и настојаваше да и њих подвргне оној порези, коју плаћаху и земље осталих класа; али сви покушаји његови у том погледу пронадоше пред отпором привилегованих класа, које су им се опирале не толико из обзира материјалних и новчаних, колико из тежње да одрже своје прерогативне освештане старином. „То беше кастичка охолост“, вели Жомини; (Т. I. р 102.), „која беше дошла у сукоб с народним интересима и која му се опираше; а од свију препрека на које може да наиђе ма каква реформа, ову је најтеже победити“.

је кадар да скрене и за собом поведе све духове и да их заустави и задржи на тачци до које је његов дух допирао.

Некер је завео ред у финансијама, и успео је да измири знатне трошкове Америчког рата. Мање способан, али умешнији од Тиргоа, располажући нарочито поверењем капиталиста, он је за тај мах пронашао неочекиване изворе, и на тај начин повратио поверење. Али, све финансијске вештачке мере, које је он у том тренутку предузимао, биле су недовољне да се државна благајна извуче из забуне и неприлика, у којима је у то доба била, и он покуша да то учини и постигне реформама. Први сталези у држави били су и према њему. у том погледу, тако исто мало попустљиви, као што су били и према Тиргоу: Парламенти, извештени о његовим пројектима, устали су против њега и принудили га да се повуче⁶.

Одступа-
ње Неке-
ра.

⁶ У добу, кад дух критике и осуде државне управе и државних власти постаје и важи као јавна врлина, потребно је много и мудрости и снаге, да се чврсто држе узде управе.

Систем Некеров, који се састајао у јавности свију његових финансијских рачуна и операција, и којим је он хтео да придобије за себе јавно мишљење, нити је показивао снагу, нити је, још мање, одговарао захтевима мудрости, с обзиром на општу узбуђеност и узрујаност у том добу. Његов чувени *Compte-rendu* (извештај) о финансијама државним учинио је то само, што је изазвао јаку дискусију о најделекатијим интересима државне администрације, упропастио поверење двора према њему, и дао овоме основни повод да га окривљује да је хтео да се популаризује из амбиције и на рачун краљевског ауторитета. (Jomini T. I; p. 102. и 103.).

Уверење о злоупотребама било је опште, оно се исказивало свуда; Краљ је то знао, и то га је јако тиштало. Куртизани, који су се тим злоупотребама највише користили, хтели су да се државна благајна извуче из забуне и неприлика, у које је запала, али под погодбом, да они за то не учине никакву уступку ни жртву. Они су у двору претресали, расправљали, проповедали и заступали, начела философска; они су у лову са сажаљењем гледали на притешњавања и уопште тешку судбу земљорадника; шта више пљескали су ослобођењу Американа, и примали са почастима младе Французе, који су се враћали из Новог Света. Парламенти су се истицали као заштитници народних интереса, указивали с важношћу на страдања сиротиње, а међутим противили се равномерној подели порезе и дажбина, као и уништењу остатака феудалног варварства. Сви су говорили о општем добру, али, мало их је било који су га у истини хтели; а народ, који још није био добро уочио своје праве пријатеље, пљескао је свима онима, који су се одупирали власти, која му се највише чинила да му је непријатељ.

Са именом Тиргоа и Некера стање ствари није се променило ни у колико; празнина у касама државне благајнице била је иста: хтелo се радо да се интервенција народна одложи

још на дуже време, али је ваљало живети, ваљало је задовољити и подмирити прохтеве и жеље двора. Тешкоћа, која је била моментано уклоњена сменом једнога министра, једним зајмом, али каквом насилном уведеном порезом, појавила се убрзо у још јачој мери, као и свако неизлечено зло. Оклевало се као што то и бива увек, кад треба предузети какву меру озбиљну, али потребну.*

Једна интрига довела је у министарство Калона, коме јавно мњење није било много наклоњено, јер је потпомагао гоњење *Шалоте-а*.***

Калон.

Духовит, бриљантан, умешан, Калон је рачунао на свој геније, на судбу и на људе, и запливао је у будућност са највећом лакоћом и безбрижношћу. Његово је мњење било да се не треба узнемиривати сувише рано, и да се зло открива и казује тек уочи дана када се намерава и хоће да поправља.

* Курсиви су преводночеви.

*** 1783.

⁷ La Chalotais, који је био државни тужилац (procureur général) у Парламенту у Рену (Rennes) у Бретањи, био је душа отпора противу гувернера провинцијског (duc d'Aiguillon) који је тежио и радио да поништи старе привилегије Бретонаца и да узме у своје руке сву власт у Бретањи.

Да га уништи, гувернер се пусти у интриге.

Два грубо написана анонимна писма буду послата лично краљу. Краља су та писма јако наљутила, а кабинет узнемирило.

M. de Calonne, тада незнатан извесилац за молбе и жалбе, журио да се што пре и по што не то истакне, изјави да је рукопис на тим писмима Шалотов.

Он је опчинно двор својим манирима, тропу га својом готовошћу да на све пристане и све одобри, створио је и краљу и свима неколико лакших тренутака, и учинио је да добро расположење и слепо поверење потисну моментано најмрачније и најжалосније слутње.

Реформе
се више ни-
су могле од-
лагати.

Будућност на коју се рачунало приближавала се; требало је најзад предузети одличне мере. На народ се нису могле више ударати нове порезе, а међутим касе су биле празне. Било је само једно средство да се ово зло сузбије и поправи, а то је: да се издаци ограниче укидањем свију оних, који су чињени по милости краљевој (*par la suppression des grâces*) и, ако то не буде довољно, тада да се обвеза и дужност плаћања порезе и давања свију осталих дажбина протегну и на оне, који их до сада нису имали, тј. на аристократију и свештенство.

Услед тога краљ реши, 11. новембра 1765, да се Шалота са својим синовима и са још три члана Парламента, који су сви били оптужени као саучесници његови, затворе у Рену.

У комисији, која је одређена била да испита и пресуди ову ствар, Калон је учествовао у улози државног тужиоца и био је одсудан противник Шалотов.

У ову ствар ангажовали су се били лоције још неколико Парламената из других места, па чак и Париски, и само њиховим одсудним едупирањем противу осуде Шалоте, који је у целој овој ствари био невин, он, заједно са осталим завереницима, буде пуштен из затвора, али и прогнан из Рена. (*Henri Martin. Histoire de France, depuis les temps les plus recules jusqu'en 1789. T. XVI. 238—241.*)

Пр.

1878.

Ови пројекти, који су спремали и покушавали да остваре и Тирго и Некер, и које је Калон предузео да изведе и оствари, могли су по његовом мишљењу бити остварени само тако, ако се добије пристанак привилегованих сталежа на њих. Услед тога Калон смисли да ове сталеже искупи у једну Скупштину, која је названа Скупштина првака државних и из народа (*Assemblée des Notables*); да им изложи и објасни своје планове; и, да добије њихов пристанак на њих, било лукавством, било уверивши их о њиховој доброту и користи.* Ова Скупштина била је састављена од великаша, узетих из аристократије, свештенства и управних и судских власника (*la magistrature*); уз ове, у њу је ушла читава гомила известилаца за молбе и жалбе *maîtres des requêtes*) и неколико управних и судских чиновника провинцијских. С овом овако састављеном Скупштином, а нарочито помоћу популарне велике властеле и философа, за које се постарао био да их у ову Скупштину уведе, Калон се надао да ће постићи све.

Министар, који је сувише веровао у успех свога предузећа, преварио се био у очекивањима својим. Јавно мњење није му опростило што је заузео место Тиргоа и Некера. Обрадовано нарочито што ће се један мини-

* Ова Скупштина отворена је била 22. фебруара 1787.

1787. стар нагнати да да рачуна, оно стаде потпомагати отпор првака, искупљених у Скупштини. Заметнуле су се биле и развиле најживље дискусије. Калон је био погрешно, што је покушао да пребаци одговорност на своје претходнике, а у првом реду на Некера, за стање државне благајнице.⁸ Некер је одговорио, био је прогнан, али је зато опозиција постала још јача. Калон задовољи све својом присебношћу и спокојством. Он учини да буде смењен Мироменил (Miromenil), чувар државног печата, који је конспировао с Парламентима. Али је његов триумф трајао само два дана. Узимајући на се да га подржи, Краљ, који га је волео, обећао му је био више него што је био кадар да учини. Положај су му уздрмале представке првака, искупљених у Скупштини који су обећавали да ће се покорити и примити планове Калонове, али, с погодбом да се извршење њихово повери другом министру, моралнијем и достојнијем

Опозиција
првака др-
жавних и
из народа
Калону

⁸ Извештај свој овој Скупштини о положају Француске у то доба Калон је завршио признањем: да су државне финансије у нереду, који је постао опасан, јер је дефицит достигао висину од 1400 милиона; и захтевао је: да се ова опасност отклони увећањем годишњих доходака на 127 милиона, подједнаком поделом порезе и дажбина на све у држави.

Ово признање Калово, које је било сасвим супротно ономе што је Некер нескрепо и неистинито говорио и стављао у изглед о финансијама у свом *Compte rendu*, узели су противници као јасан доказ о огромном расипању државног блага, и нападну га јавно и жестоко као јединог кривца за то. (*Jemini*. Т. I. р. 105, 106 и 107.).

Пр.

поверења. Краљица, под утицајима свештеника Вермона (l'abbé de Vermont) предложи Краљу једног новог министра и успе да га Краљ прими. То је био Де Бријен, архиепископ из Тулузе, и један од првака, испуњених у Скупштини, који је највише допринео паду Калона, надајући се да ће га заменит.*

1787.

Архиепископ из Тулузе, тврдоглав а слаб карактер, заносио се још из детињства жељом да постане министар, и чинио је све што год је могао, да ту своју жељу оствари. Он се поглавито ослањао на свој кредит код жена, којима се гледао допасти, па у том и успевао. Он се старао да се свуда хвали његова управа у Лангедоку. Ако и није као министар примљен са оном наклоношћу коју је уживао Некер, он је у очима публике имао ту заслугу што је сменио Калона. Он у почетку није био први министар, али је то постао убрзо. Потпомаган Ламоањоном (Lamoignon), чуваром државног печата, упорним непријатељем Парламената, он је отпочео своју каријеру доста успешно. Прваци државни и из народа, испуњени у Скупштини, ангажовани својим обећањима, пристану сада на све што су пре тога били одбили: пореза на земљу, таксе, уништење кулука, провинцијске скупштине, све је било примљено с готовошћу и радо олобрено. Сви су нарочито хтели да

Де Бријен
први мини-
стар.

Планови
Калонових
усвојени од
првака др-
жавних и
из народа.

* Април. 1787.

1787. покажу, да су били не противу ових мера, него противу аутора њиховог; јавно мњење триумфовало је. Калон је грђен и проклињан, а међутим прваци искупљени у Скупштини, окружени општим одобравањем, нису се радовали тој почасте за себе, стеченој ценом највећих жртава. Да је де Бријен знао да извуче све користи из положаја, који је задобио тим поступком њиховим; да је одмах и живо настојавао, да се изврше одлуке првака искупљених у Скупштини; да их је одма, и без оклевања, све предложио Парламентима; да се, једном речју, користио трепутком, у коме је пристанак на те мере првих staleжа у држави изгледао као обавезан:— све би може бити било свршено како треба: Парламенат, под наваљивањем са свију страна, примио би и одобрио све; и ово поравнањо, премда парцијално и изнуђено, вероватно задржало би, још за дуго време, борбу, која се ускоро отпочела.

Од свега тога није било ништа. Неразумно оклевање дало је могућности да се ствари врате тамо где су и биле; укази о одобравању и извршењу одлука првака, искупљених у Скупштини, подношени су један по један; Парламенат је имао времена да их потанко испитује и претреса, да се сам боље прибере, и чак да подозрева и тврди да су одлуке ове отете преваром и изненада од првака

искупљених у Скупштини. Он је после ду-
 гих дискусија, примио и уписао у државне
 књиге указ о поновном укидању кулука⁸ и
 указ о слободном извозу жита. Он је мрзео
 нарочито на порезу на земљу; али се бојао
 да одбијањем ове порезе не учини, да пу-
 блика увиди да јој се он опире и не одобрава
 је зато, што је сам заинтересован противу
 ње. Он је оклевао, док му се није дала при-
 лика да се извуче из овог незгодног поло-
 жаја према овој ствари. Укази о таксама и
 о порези на земљу поднесени су му оба за-
 једно и једно време. Он узме у претрес одмах
 указ о таксама и одбије га, не изражавајући
 се ништа о оном другом о порезу на земљу.
 Нападајући намет таксени, противу кога је
 била већина платезника, он је изгледао свету
 као бранилац интереса народних. У једној
 седници, у којој су били и перови¹⁰ (*les pairs*),

1787.

Опозиција
Парламента

⁸ Кулуци су укидани у француској овим редом:

29. августа 1775. укинут је кулук за војне транспорте

У почетку 1776. укинут је кулук за израду друмова. Овај
 је кулук био поново uveden у августу исте године, и то је
 баш тај о коме је реч горе у тексту и који се укида поново,
 други пут, и то не сасвим, но у замену за извесну плату за њ.
Henri Martin. T. XVI.

Пр.

¹⁰ *Le pair de France* је титула, висока одлика државна,
 коју су имали прилични по крви, а која се давала извесном
 ограниченом броју велике властеле црквене и световне.

Ова титула означава највишег великодостојника у држа-
 ви; а смисао јој је и значај онај, који та реч „pair“ има, тј.
једнакости у достојанству оних, који је имају.

У добу о коме је реч горе у тексту, перови нису били
 никакво политичко тело. Они су само присуствовали седница-
 ма Париског Парламента у случајима од велике важности¹ без
 икаквог права и моћи да утичу на његове одлуке.

Пр.

1787. устане он противу злоупотреба, скандала и расипања двора, и затражи да му се покаже стање издатка („*demande des états des dépenses*“). Један од чланова хватајући се за реч, повиче: „*Ce ne sont pas des états, mais des états généraux qu' il nous faut!*“ („Нама треба Скупштина сталежа, а не стање изда- така!“). Овај неочекивани захтев изненадио је и зачудно све. Дотле су се опирали, јер су доиста сви трпели по штогод; потпома- гала се свака опозиција без разлике, па била она корисна или не народној ствари и ње- говим интересима, само ако је била управ- љена противу двора, коме су се приписивала у кривицу сва зла. Међутим није се много ни знало шта се управо хоће и жели: нико није ни помишљао да утиче на власт; обичај односити се к њој увек само са жалбама и понизним молбама био је толики и тако јак, да нико није ни помишљао да што чини про- тиву ње, а још мање, да се противу ње буни. Једна само јавно изговорена реч истакла је један извештај испендан и неочекивани циљ;

Скупштина сваки ју је понављао, и Скупштина сталежа
Сталежа за настаде се захтевати на сав глас.
хтева се на
сав глас.

Д' Еспременил, млад члан Парламента, ва- трен беседник, агитатор без циља, демагог у Парламентима, аристократ у Скупштини Ста- лежа, кога је Уставотворна Скупштина била огласила декретом једним да је поаман,

истак о се био у овом случају као најбешњи декламатор парламентски. Али је опозицију тајно руководио Дипор (Diport), човек млад и даровит, с карактером чврстим и постојаним, може бити једини, који је у овој општој пометњи назирао и имао у виду извесну будућност, и који је хтео да поведе своје другове, двор и народ, ка циљу сасвим другом а не оном коме је тежила парламентарна аристократија.

Парламенат је био подељен на старе и младе чланове. Први су хтели да балансирају краљевску власт, да јој буду претега, те да тако подигну важност себи; други, ватренији и искренији, хтели су да заведу слободу у држави, али не и да поруше политичку систему, под којом су се родили. Парламенат донесе озбиљну одлуку; он изјави: да он нема власти да одобрава намете; да само Скупштини Сталежа припада право да их уводи и наређује; и затражи од краља да му се покаже стање државних прихода и расхода.

Ово одрицање своје власти, ова самовоља чак — јер је Парламенат дотле присвајао себи право да даје свој пристанак за намете — морали су изазвати чуђење. Прелат - министар, раздражен овом опозицијом, позове одмах Парламенат у Версаљ, и изради те се у једној свечаној краљевској седници* оба указа

1787.

Декларација Парламента.

* 6. августа

1787. приме и уведу у државне књиге. Парламенат по повратку свом у Париз протестује противу тога, и нареди истрагу противу расинања Ка-
 Прогонство Парламента у Троај. Парламента одмах поништене, и он прогнат у Уроај (Troyas).*

Такво је било стање ствари 15. августа 1787. Два брата краљева, Господин и гроф д' Артоа,¹¹ били су послати, један у Главну Контролу државних прихода и расхода (la cour des comptes), а други у највиши државни суд за расправу и пресуђење у последњој инстанцији свију грађанских спорова и кривица, које се односе на наплату и икупљање порезе и дажбина посредних и споредних (la cour des aides), да учине да се у тим надлештвима оба указа уведу у државне књиге. Први, који се популарисао својим мњењима, која је изјављивао у Скупштини првака државних и из народа, био је дочекап и примљен одушевљено од једне огромне гомиле, која га је тако допра-тила до у Луксембург (палату), где је такође одушевљено предусретнут и примљен. Гроф д' Артоа, познат по томе, што је потпомагао

* 15. августа.

¹¹ Monsieur — le compte de Provence — доцније Лудвик XVIII и le compte d' Artois, Charles — доцније Карло X.

„Monsieur“ (Господин) титула је, која је означавала најста-ријег брата краљевог.

Гроф д' Артоа био је последњи, који је ту титулу имао под Лудвицом XVIII.

Калона, био је примљен са гуиђањем; његови људи били су нападнути, те се морала да позове и употреби оружана сила. 1787.

Парламенти су имали око себе своју многобројну клијентелу, састављену од правника, судских службеника, клирика, ђака, — народ активан, бујан, и увек готов да се узбуди и узруја за њихову ствар. Уз ове своје природне савезнике, Парламенти су имали на својој страни: капиталисте, који су се бојали банкарства; просвећење друштвене класе, које су биле на страни свију опозиционара; и најзад гомилу, *која увек иде за агитаторима**. Непријатељи су били врло озбиљни, и власт је имала велику муку да их утиша.

Парламент, који је био у Троају, састајао се сваки дан и огледао је да се бави пословима. Али се ни адвокати ни државни тужиоци нису појављивали, и суђење је било обустављено, као што се то догађало толико пута у току тога века. Међутим судијама је тешко било њихово прогонство, а де Бријен био је без новца. Он је са сигурношћу уверавао да новца неће недостајати, и успокојавао је двор кога је само та ствар узнемиривала; али, он их више није имао, и, неспособан да савлада тешкоће каковом енергичном одлуком, он преговараше с неколици-

* Курсив је преодночев.

1787. ном чланова Парламента. Његове су погодбе биле: зајам од 440 милиона, подељен на четири године, по истеку којих да буде сазвана скупштина Сталежа. По ову цену Бријен је одустајао од она два намета, који су били повод досадање распре. Добив на то пристанак од неколицине чланова, он је држао да ће га добити од свију осталих другова њихових, те Парламенат буде повраћен из прогонства 10. септембра.

Повратак
Парламента

20. септембра била је краљевска седница. Краљ је дошао био да лично предложи указ о постепеном зајму, и о сазиву Скупштине Сталежа после, пет година. Ништа се није казало о природи ове седнице, па се није ни знало да ли је она бил седница, у којој краљ казује своју суверену вољу, која се имала узети на знање и извршити (Lit de justice) или не. Лица су била намрштена, владала је дубока тишина, кад је устао херцег Орлеански,¹² са изразом незадовољства па лицу, и са свима знацима јаке узбуђености. Он се обрати краљу и упита га: је ли ова седница „Lit de justice“, или се у њој може ствар слободно претресати и решавати? — „Ово је краљевска седница, одговори краљ. Чланови: Фрето (Fréteau), Сабатије (Sabatier), д' Еспре-

Краљевска
седница

¹² Син херцега Орлеанског, Филипа, који је био регент краљевине за малолетства Лудвика XV.

менил, узму реч после херцега Орлеанског, и декламоваху са својом обичном жестином. Примање и уписивање у државне књиге предложеног указа буде одмах затим изнуђено, чланови Фрето и Сабатије били су прогнани на Хијерска острва (d'Hyeres), а херцег Орлеански прогнан у Вилер-Котре (Villers-Cotterets). Скупштина Сталежа била је одложена за пет година.

1787.

Такви су били главни догађаји у години 1787. Година 1788. отпочела се новим непријатељствима, 4. јануара Парламенат донесе одлуку противу „lettres de cachet“,¹³ тражећи уједно и да се прогната лица врате натраг. Краљ одмах поништи ову одлуку; Парламенат је донесе наново.

1787.

Одлука
Парламе-
нта проти-
ву lettres de
cachet.

За то време, херцег Орлеански, прогнат и под надзором у Вилер-Котреу, није могао да се помири са стањем у коме је био. Овај принц, који се био свadio с двором, стекао је тиме наклоност јавнога мњења и дошао му у вољу, и ако му оно пре тога није било наклоњено. Лишен принчевског достојанства.

¹³ Lettres de cachet биле су краљевске наредбе, затворено и запечатисне, којима се извесној личности наређивало, да штогод учини или изврши.

Овим наредбама краљевским прогањане су и затваране, без испита и суда, поједине личности, тобоже по одлуци и вољи краљевој. У добу о коме је реч горе у тексту, овака употреба ових краљевских наредба била је врло чиста и готово редовна.

1788. он је изгубио одмах и сталност и чврстину трибуна, и није био у стању да поднесе и издржи једну тако лаку казну. Да би добио опроштај и слободу да се врати, он се био спустио до молби, шта више чак и према краљици, која је била његов лични непријатељ.

Рђава упра-
ва Де Бри-
јенова.

Бријена су љутиле сметње, али он није имао енергије да их савлада. Слаб у Европи према Прусској, којој је жртвовао Холандију, слаб у Француској према Парламентима и великашима државним, он је био остављен од свију, и само га је краљица подржавала; уз то, послове је често морао да прекида због свог рђавог здравља. Он није знао ни да угуши побуне, нити да изврши редукције које је краљ наређивао; и, ма да је било врло близу исцрпење државне благајнице, он је показивао непојмљиву увереност и безбрижност. Међутим, усред толиких тешкоћа, он није пропуштао да себи прибави нове користи, а својој породици нове чинове и нова достојанства.

Чувар печата Ламоањон, мање слаб, али и с мање утицаја од архиепископа из Ту-

лузе, удеси с њим нов план противу политичке моћи Парламената, јер је она била главни нишан државне власти у овом моменту. Било је нарочито потребно да се све то држи у тајности. Све је било спремно у тишини.

План про-
тив полити-
чке моћи
Парламена-
та; открио
га и обело-
данио д'Ес-
пременил.

„lettres closes“¹⁴ била су послата провинцијским командантима; штампарија, у којој су се имали штампати укази, била је опкољена стражом. Хтелo се да се о пројекту овом сазна тек у оном тренутку, кад буде саопштен Парламентима. Тај се моменат приближавао, и већ се говорило свуда да се спрема један велики политички акт. Члан парламента д'Еспремилл успе, с помоћу новца, да склони једнога радника штампарског да му изда један егземплар спремљених указа. Одмах затим оде у Парламенат, сазове своје колеге, и саопшти им одважно министарски пројект.* По своме пројекту имала је бити ограничена сувише пространа судска надлежност и власт окружних судова у шест великих округа (*six grands baillages*), који су подпадали под Парламенат Париски. Власт суђења у последњој инстанцији (дефинитивног пресуђивања спорова), и усвајања и уписивања у државне књиге закона и указа, имала је бити пренесена на велики суд (*cour pléniere*), састављен од перова, прелата, судија, војничких заповедника, које је све бирао краљ. И заповедник краљеве гарде чак имао је у овом суду саветодавни глас. Овај је план сужавао судску моћ

¹⁴ *Lettres closes* краљевске су наредбе, затворене и запечатене, којима су се сазивала и искупљала политичка државна или провинцијска тела, или којима је тим телима одређиван предмет саветовања и одлука

Пр.

* Мај.

1788. Парламента, а уништавао потпуно његову политичку моћ. Чланови Парламента, запорашени, нису знали шта да предузму. Они нису могли узети у претрес пројекат један који им није био поднесен редовним путем међутим, потребно је било не допустити да буду изненађени свршеним чином. У овој забуни они се реше на поступак, који је био

Одлука и одлучан и вешт, а то је: да одлуком јед- Парламен- та којом се сеном понове и свечано потврде све оно што освештава- ју основни су они сматрали као основне законе монар- закони мо- хије, старајући се при том да у њих унесу нархије. и одредбе о својој егзистенцији и својим пра- вима. Овом општом мером они нису истрча- вали пред очекиване пројекте државне власти, а осигуравали су све што су хтели да осигурају.

Услед тога Парламенат Париски објави, 5. маја:

„Да је Француска — Монархија, којом „управља краљ по законима; и да многи међу „овим законима, који су основни, одређују „освештавају: 1. право владалачке куће „на престо, у мушком колену, по реду прво- „рођења; 2. право народа да све порезе и „дажбине слободно одобрава преко Скупшти- „не Сталежа, уредно сазиване и правилно сас- „тављене; 3. обичајна и писана права и приви- „легије провинција; 4. сталност судија; 5. пра- „во Парламената провинцијских да разматрају

„одлуке и одредбе краљеве, и да усвајају и
„уводе у државне књиге само оне, које нису
„противне основним законима дотичне про-
„винције и основним законима државним;
„6. право сваког грађанина да му увек суди
„само суд, у чију област он потпада, по од-
„редбама закона о томе; и, 7. право, без кога
„сва остала права не вреде ништа, да нико,
„ни по чијој наредби, не може бити затво-
„рен а да не буде одмах предан на суђење
„судијама, који треба да му суде, Парламенат
„протестује противу свију замишљаја и по-
„кушаја, који би били управљени противу
„овде изложених принципа“.

На ову енергичну одлуку министар одго-
вори уобичајеним већ начином, увек досада
рђаво и бескорисно употребљаваним: он се
окоми противу неколицине чланова Парла-
мента. Д'Еспреманил и Гоаслар де Монсалбер
(Goislart de Moncalbert), чувши да их траже.
склоне се међу испуњене у седницу чланове
Парламента. Један официр, Венсан с'Агул
(Vincent d'Agoult), појави се у сали на челу
једне чете, и, непознавајући судије које је
имао да узме и затвори, зовне их по имену.
У почетку сви су ђутали; а затим сви чла-
нови Парламента повичу да су сви они д'Еспре-
манил. На послетку прави д'Еспреманил иза-
ђе и јави се, и пође са официром, коме је било
наређено да га затвори. На улици је тим по-

1788.

Стављање
у затвор д'
Еспреманила.

1788. водом била највећа узбуна: народ је пратио судије и пљескао им. Три дана после тога, краљ, у свечаној седници, изнуди примање и увођење у државн књиге његових указа, а принчеви и перови, искупљени око њега, представљали су слику великога суда, који је имао да замени Парламенте.]

Првостепени париски суд (Le Châtelet) изјасни с одмах, и донесе формалну одлуку противу тих указа. Парламенат у Рену огласи за неваљалце оне, који буду ушли у састав великога суда. У Греноблу су грађани бранили своје судије противу два пука: саме трупе, које су племићи у војсци (*noblesse militaire*) подбадали на непослушност, отказале су биле своје услуге. Кад је команданат провинције Дофине (*Dauphine*) искупио био своје пуковнике и упитао их, да ли се може рачунати на њихове војнике, они су сви ћутали. Најмлађи, који је имао први да се изјасни, одговорио је: да на његове не треба рачунати, почевши од пуковника. Овоме отпору министар противстави одлуке Великога Савета,²⁵ којима се ниште одлуке Парламе-

¹⁵ *Grand Conseil* или, како га писац чешће зове, просто *Conseil*, био је у добу о коме је реч горе у тексту, државна влада у најширем и најпотпунијем значењу њеном, и звао се: *Conseil du roi*. Од њега је потицала иницијатива за сва крупнија питања државна и за све крупније послове и интересе како државне тако и приватне. Он је имао и права и дужност не само да израђује и издаје законе, него и да их тумачи; сем тога, он је издавао и прописивао све указе

ната провинцијских (cours souveraines), и о-сам између ових прогоне. 1788.

Двор, коме први сталежи нису давали ми-ра, јер су с њим били ступили у отворену борбу, истичићу се као заштитници народних интереса и дражећи и изазивајући народ, да се у ту борбу умеша, прибегне са своје стране истом средству; реши се, т.ј., да по-зове себи у помоћ трећи сталеж, као што Прибегава-ње Скупш-тини Ста-лежа. су то некада чинили већ краљеви Француске за уништење феудализма. Он настане свима средствима својим да се сазове Скупштина Сталежа. Нареди се да се испита и пронађе начин на који је Скупштина Сталежа сазивана и састављана; позову се писци и научна тела да о томе даду своје мишљење; и, док је међутим искључено свештенство објављивало са своје стране, да ваља што пре сазвати Скупштину Сталежа, двор, прима-изазивање њихово, обустави у исто доба састав великога суда, и одреди 1. мај 1789. за отварање Скупштине Сталежа.

и сва правила и прописе по којима су се извесни државни и уопште јавни послови имали отправљати. Једном речју, он је имао сву власт законодавну и највишу судску, и уз то властан је био да коначно одлучује у свима питањима крупнијим која се тичу како организације државне и јавнога реда уопште, тако и интереса приватних. Делно се на пет департа-мана: conseil des affaires etrangeres; conseil des depeches; conseil des finances; conseil du commerces; et, conseil prive ou des parties. (Mor. Block, Diction. gener. de la Po-litique.

1788. Тада је одступио архиепископ из Тулузе,*
 Одступање који је, одважним али лабаво извршиваним
 де Бријена. своји пројектима, изазвао отпор, *који је или*
*ваљало не изазивати или победити.*** Од-
 ступајући, он је оставио државну благајницу
 у највећој беди, исплата интереса на стални
 унутрашњи дуг (des rentes de l'Hôtel de Ville)¹⁶
 обустављена, све власти у сукобу, све провин-
 ције под оружјем. Што се тиче њега лично,
 награђен са осам стотина хиљада динара при-
 хода, митрополитством Санским (de Sens) и
 кардиналским шеширом, ако и није учинио
 никакво добро народу и држави, он га је бар
 учинио себи. Последњи савет његов Краљу
 бно је да позове и узме са министра фина-
 нсија Некера, те да помоћу његове популар-
 ности сузбија отпор, који је постао неодољив.

* 24. августа.

** Курсив је преводночев.

¹⁶ Rentes perpetuelles или „Rentes de l'hôtel de Ville“ први је јаван дуг у Француској учињен под владом Франсоа (François) I, год. 1522. по идеји и предлогу Дипра, његовог канцелара за целокупну унутрашњу администрацију земаљску.
 Као гаранција за исплату интереса на овај дуг, који је био нешто преко 8⁰/₀, служили су приходи од сточног трга у Паризу, и пореза на вино.

Овај дуг, назван је „de Hotel de ville“ зато, јер се исплата интереса на њ вршила, годишње, у одштинској кући (L'Hotel de Ville) у Паризу.

Овај дуг, за који се плаћао само интерес, откуда му и име „rentes perpetuelles.“ последица је озбиљних пораза Француске у то доба у Италији.

За владе овога владалаца било је неколико емисија овога дуга. (Henri Martin T. VIII, p. 22 — 25.)

У току ове две године, 1787, и 1788. Французи су тежили и хтели да од празних теорија пређу на практику. Тој жељи и том расположењу њиховом биле су повод и узрок борбе између највиших власти и власника у држави. У току целог овога века, Парламенат је нападао свештенство и обелодањивао његове ултрамонтанске наклоности; после свештенства он је нападао двор, указивао на његове неуредности. Изазвав тиме репресивне мере противу себе, и дошав у опасност да буде уништен, он је напослетку повратио народу прерогативе, које је двор хтео да му одузме и да пренесе на један ванредни суд. Пошто је тако народ наоружао његовим правима, он је употребљавао сву своју моћ, да изазове и потмогне буну. Са своје стране, више свештенство својим захтевима, племићи у војсци својим потстицањем трупа на непослушност потпомогли су управне и судске власти у њиховом бунтовном покрету, и позвали народ на оружје за одбрану њихових привилегија.

Двор, притешњен овим разним непријатељима, одупирао се слабо. Осећајући потребу да нешто ваља чинити, и увек пропуштајући удесан за то моменат, он је каткад уклањао по какву злоупотребу, пре у корист државне благајнице него народа, и падао је затим опет

1788.

1788. у нерад. Најпосле, притеран на крај и нападнут са свију страна, видећи да први сталежи позивају народ у распру, он се реши да га и сам у њу уведе сазивом Скупштине Сталежа. Противник, у току целог овога века, филозовском духу, он му се овога пута обраћа, и предаје му да он испита и одреди уставне основе краљевства. *Тако, ето, највиши власници у држави дају значајан призор распусних самовољника, који се свађају око спорног предмета у присуству законог власника његовог, и догоне дошле, да га позову да им он суди.**

Некер ула-
зи поново
у министар-
ство.

Ствари су тако стајале, кад је Некер поново постао министар.** Поверење је дошло заједно с њим, кредит је био одмах повраћен, највеће тешкоће биле су отклоњене. Он је успео, довијајући се, да измири потребне издатке, очекујући Скупштину Сталежа, на коју су сви указивали као на једини поуздан лек и спас и захтевали је.

Велика питања о организацији ове Скупштине живо су интересовала све. Сваки се питао каква ће бити улога трећег сталежа у овој скупштини: да ли ће се он у њој појавити као равноправан, или само као понижан поданик; да ли ће број посланика тога сталежа бити раван броју посланика прва два

* Курсив је превидночев.
§† Август.

сталежа; да ли ће се одлуке доносити гласањем заједничким или по сталежима и да ли ће трећи сталеж имати само један глас противу два гласа аристократије и свештенства. 1788.

Прво истакнуто питање било је о броју посланика. Никада философске контроверзе XVIII. века нису биле толико узбудљиве као у овој прилици. Дневни практични значај тога питања чинио је, те су духови долазили у ватру. Један писац, одсечан и кратак, енергичан, жучан, заузео је у овој дискусији место, које су заузимали велики генији овога века у дискусијама филозофским. Свештеник Сијеје (L'abbé Sieyes), у једној књизи, која је чинила јак утисак на духове, питао се: Шта је трећи сталеж? И одговорио је: Ништа. — Шта треба он да је? — Све.

Књига свештеника
Сијеје.

Сталежи у провинцији Дофине искупише се и састаше противу жеље и воље двора. Прва два сталежа, вештији и популарнији у овом пределу од све остале сабраће њихове у другим крајевима, реше да број представника трећег сталежа буде једнак са бројем представника аристократије и свештенства. Парламенат Париски, назирјући већ последице свога неразумног изазивачког држања, увидео је добро да трећи сталеж неће доћи као помоћник и савезник, већ као господар; и, уписујући у државне књиге указ о сазиву Скупштине Сталежа, он му од своје стране

1788 дода нарочиту одредбу, по којој ће и сада важити поступак и ред од 1614. године, који је потпуно ништио улогу трећег ^{сталежа}. Већ депопуларисан тешкоћама које је, истављао противу указа о повраћају права грађанства протестантима, он се овога дана био сасвим испољио, и двор је тиме био потпуно освећен. Парламенат је први окушао на себи *несталност јавне наклоности*,* али, ако је доцније народ и изгледао као незахвалан према својим вођима, које је једнога за другим остављао, овога пута имао је он потпуно право према Парламенту, јер се овај на својме путу опозиције и отпора био зауставио пре, него што је народ добио ма које од својих права.

Двор, не усуђујући се да сам реши ова важна питања, или, боље, хотећи да депопуларише у своју корист прва два staleжа, захтевао је од њих мишљење о њима, у намери да га не прими и не изврши, ако, као што је то било вероватно, оно буде против трећег staleжа. Он сазове дакле нову Скупштину првака државних и из народа,** у којој су претресана сва питања која се односе на састав Скупштине Stалежа и поступак у њој. Претрес је био жив: с једне стране захте-

Нова Скуп-
штина пр-
вака др-
жавних и
из народа.

* Курсив је преводио чев.

** Отворена у Версању 6. новембра, а затворена је 8. децембра исте године.

вало се да се старе традиције поштују и одрже у важности; а, с друге стране, истичана су природна права и резон. Чак и према традицијама, трећи сталеж није могао бити у штети; јер противу поступка и реда од 1614. године, на које су се позивала и ослањала прва два сталежа, настављани су поступак и ред још старијих од тих. Тако, у извесним скуповима и на извесним местима гласало се заједнички; кад-и-кад расправљало се и решавало по провинцијама, а не по сталежима; често је број представника трећег сталежа био једнак с бројем представника аристократије и свештенства. Која од тих старих прилика да се узме? Зар државна власт није била у непрекидној револуцији? Краљевска власт, суверена у почетку, затим побеђена и ограничена, потом опет васпостављена помоћу народа, и која је прибрала у своје руке сву власт уопште, престављала је слику непрекидне борбе и непрестано променљиве моћи. Свештенству се говорило да, ако би се позивали и угледали на старину, они нису никакав сталеж; аристократији, да само власници непокретних властелинских добара, и они којима су таква добра дата на стално уживање (*possesseurs des fiefs*), могу бити бирани, и да би према томе највећи део од њих имао бити искључен од избора у скупштину; самим Парламентима пак, да су они били само неверне

1788.

Дискусија о саставу Скупштине Сталежа и поступку реду у њој.

1788. слуге краљевства; а свима укупно најзад, да сређивање и консолидовање Француске није било ништа друго до једна дугачка револуција, у којој су се различне власти узајамно потискивале и једна другој подлегале; да су то све били отпочеци изнова, и да је у том пространом и општем метежу само резон позван и властан да пресуди.

Састав
трећег ста-
лежа.

Трећи сталеж обухватао је пео народ, све класе корисне, продуктивне и просвећене; ако је и био власник једнога само дела баштина у држави, он их је обрађивао све; и, говорећи право, није било ништа сувишно дати му да број његових посланика буде раван броју посланика она друга два сталежа.

Двор наре-
ђује удва-
јање тре-
ћег стале-
жа.

Скупштина првака државних и из народа изјасни се против удвајања, како се то тада звало, трећег сталежа. Један само одбор, онај коме је председавао Господин, брат краљев, гласао је за ово удвајање. Тада двор, узимајући, како се био изјаснио у обзир мњење мањине, исказано мишљење више принчева по крви, жељу сва три сталежа провинције Дофине, захтев провинцијских скупштина, пример више самоуправних делова државе (*pays d'états*),¹⁷ мњења разних публициста, и жељу

¹⁷ *pays d'états* звале су све провинције у Француској које су, а према уговорима о улазу њиховом у састав државе, биле задржале право самоуправе, одобравање порезе и дажбина држави, и одредбе начина њихове наплате и испуњавања. Чак су неке од њих бирале и своје судије, и имале своју

1788.

изражену у многобројним адресама, нареди: да целокупни број посланика не буде мањи од хиљаде; да се тај број подели на велике судске и административне округе сразмерно њиховој насељености и количини пореза и дажбина њихових држави; и, да број посланика трећег сталежа буде раван броју посланика прва два сталежа узетих укупно. (*Arrêt du Conseil du 27. décembre 1788.*)

Ова је декларација изазвала опште одушевљење, Приписивана Некеру, она му је увећала како наклоност и расположење народа тако и мрзост великаша. Међутим, ова декларација није решавала ништа односно питања о гласању — заједничком или по сталежима, али је у ствари решење и тог питања било у њој; јер, нашто увећавати број гласова, ако се они неће бројати?; а трећем сталежу остављала је она бригу, да сам насилно узме оно, што му се буде спорило у датом моменту. Таква

Слабост
двора и
Некера.

оружану силу (народну војску). Оне су имале своју Скупштину, која се звала *Скупштина Државна*, која је контролисала администрацију, и одобравала и одређивала порезе и дажбине, које су интенданتي захтевали за потребу целе краљевине.

Лудвик XVI огранично је у многоме моћ и власт скупштине ових провинција, и одредио је био да у њима буду представљени: свештенство — својим епископима; аристократија — власницима великих имања; а трећи сталеж — општинским часвницима.

У доба о коме је реч горе у тексту, скупштина ових провинција примила је и одобравала порезе и дажбине, и разрезивала их на платежнике. (*Мор. Block. Diction, génér. de la Politique.*)

Пр.

1788

каква је била, ова декларација обелодањивала је у извесној мери слабост двора, па и самога Некера.¹⁸

¹⁸ Жомини има друго мишљење о односу и поступцима Некера у овој ствари, и његове су рефлексије о њој тако поучне, да вреди изложити их овде;

„На захтев Парламента (Париског) и на наваљивања свога министра, Краљ беше обећао сазив Скупштине Сталежа. Некер није био од оних који би га одирали од те мере, ма да се је имало бојати од ње. Било је очевидно да је сазив такве једне скупштине, у моменту кад сви беху обузети најбешњим врењем, морао имати опасне последице: јер се је знало да бирачке инструкције које су спремне у провинцијама захтеваху реформе, чије границе беше чак немогуће одредити. Искупити сталеже, а не одобрити им све ове реформе, значило је увећати зло и удвојити опасност; и то бете једини резултат, који се могао очекивати од тог великог корака. Да су се, напротив, били решили да учине све концесије које беху захтеване, било би природније да оне потичу од престола, без потреса и немира. Краљ би тиме стекао заслуге и признања која би боље одговарала љубави његовог народа, и његова влада не би била оборена. Рећи ће се можда на то, да Парламенти, да цлемишки и свештенички сталежи не би никад пристали да им се узму њихове привилегије: двор и аристократска партија не би никад дали свој пристанак на нове установе, које би их ограничавале у њиховим правима. Ако је то тако, онда зашто је требала скупштина, у којој су ова два сталежа требала имати већину? Није ли то била једна победа више, да се не допусти да се дође до дебата, које су саме по себи морале бити узрок сукоба и потреса? Зар није било паметније чинити постепено и одмерено поправке које су прилике захтевале, служећи се за то свом снагом краљевске власти тога доба?.

„Некер је гледао на овај сазив с друге тачке, гледишта он је у њему назирао могућност, да свој систем и своје личне замишљаје и намере удружи с интересима краљевства. Људи који држе крму државну и сувише су склони да у својим функцијама виде опште добро; и да свој властити интерес, или оно што их води к његовом остварењу, узимају и сматрају као народни интерес. Овај министар, држећи да ће Скупштина Сталежа, потискујући утицај Парламената, бити погоднија за пројекте владине, сматрао ју је као моћну полугу, с којом ће моћи да да уздрма и обори власт и утицај ових великих државних фактора, с којима је немогуће било споразумети се и радити. Уз то, он је држао, можда, да ће једна таква народна скупштина бити моћно оруђе у рукама

Овај двор био је скуп различитих воља, те је услед тога било апсолутно немогућно доћи ма у чему до крајњих резултата. Краљ је био скроман и умерен, частан и са осе-

1778

Карактер
Лудвика
XVI.

једнога министра који је био јак својом популарношћу. Влада признати да је влада била у то доба у крајњој забуну. На-лазећи се између потребе да се учине реформе које су под-једнако захтевали у јавно мњење и потребе државне, и између немогућности да учини са те реформе приме привилеговани сталежи, — остајаху јој само два начина: или да се тога ради обрати на народну масу; или, да силом власти чини добро. Оба ова начина, подједнако пагла, беху скопчана с очевидним опасностима. Сазвати народне посланике, значило је довести у непосредни сукоб екзалтиране странке међу њима и, уз то, изазвати сукоб између привилегованих и људи који су се одлучили да их оборе; уводити потребне реформе силом власти, значило је отуђити свим од себе духове који су им били противни, а не задобити за се у довољној мери трећи staleж. Али, овај последњи начин, ма колико да се чинио недовољан, давао је могућност да се оствари бар један део добра, а да се тога ради не доводе разне факције у непосредан сукоб, и да се не потпаљују прве варнице грађанског рата.“

„Немогућно је претпостављати да Некер није предвиђао ни једну од ових последица; али, занесен користима којима се он надао за себе од овог сазива, он је рачунао да ће моћи управљати Скупштином Сталежа по својој вољи. Њему се такође приписује и пројекат, да се у Француској заведе енглески устав: дајући министарству сву ону власт коју има министарство у Енглеској, он се надао, говори се, да ће се дочепати главне улоге, и управљати народом утицајем који ће задобити пао посланицима.“

„Зло од тога не би било велико, без сумње, јер се после 25 - то - годишњег искуства нису много удалили од тих при-ципа у Крти (Уставу), коју је Француској дао био Лудвик XVIII; али у овој несрећној епоси од 1788, охоли племићи сматраху као узурпацију оно, што је огромна већина народа сматрала као своја права.“

„Било ма како, удвајање посланика трећег сталежа, које је усвојено и одобрено по настојавању Некера, обелодањује јасно на који је начин он хтео да постигне своје циљеве; то је био први корак за образовање једне скупштине посланика општина.“ (*Histoire critique et militaire des guerres de la Revolution*, T. I. p. 101. — 114.)

ЛУДВИК XVI

ћањем о правди, волео је да чита и учи, али сувише непоуздан у себе и колебљив; волео је народ, радо је слушао и примао његове жалбе и тужбе, али је међутим по кадкад био обузет ужасима и сујеверним слутњама, и чинило му се као да види да се, упоредо са слободом и толеранцијом, приближују и анархија и безбожност. *Филозовски дух, у првом полету своме, морао би усвојити стпују времена и умео би се наћи у њој,* * а један бојажљиви и религиозни краљ морао се ужаснути испред ње. Слаб, препаднут, колебљив, несрећни Лудвик XVI, одлучивши се са своје стране на све жртве, али неспособан да на њих обавезе и принуди и друге, жртва своје слабости и доброте према двору, своје блакости и попустљивости према краљици, испаштао је све погрешке и кривице које није сам починио, али које су сматране као његове, јер је он био допустио да се учине. Краљица, одана уживањима, која је својим чарима потпунице владала над околином својом, хтела је да јој је муж миран и спокојан, да је државна благајница пуна, и да је двор и њени поданици обожавају. Час је била сагласна с краљем да се учине реформе, кад се потреба за то чинила прешном и неодложном; час, напротив, кад јој се чинило да је власт у опасности, и да ће њени

Слика Марије Антоанете.

* Курсив је преводничев.

МАРИЈА АНТОАНЕТА

дворски пријатељи бити унижени и ограни- 1788.
чени у својим привилегијама, она је краља
зауостављала, уклањала популарне ministre,
и рушила свако средство и сваку наду за
добро. Она је нарочито подлежала утицају
једног дела аристократије, која се непрестано
налазила и вртела око престола и живела
од његове милости и злоупотреба. Ова двор-
ска аристократија желела је, наравно, као
и сама краљица, да краљ има средства за
расипање; и с тога је она била непријатељ
Парламентима, кад ови нису одобравали на-
мете, али је постајала и њихов савезник, кад
су они бранили своје привилегије и одбијали,
под притворним изговорима, порезу на земљу.

Под овако супротним утицајима, краљ, не
усуђујући се да тешкоћама погледа смело у
лице, да усуди злоупотребе, да их уништи
својом влашћу, уступао је неизменце утица-
јима двора и јавног мишљења, и није био
кадар да задовољи ни један од њих.

Да је, за трајања XVI века, кад су фи- Сремство
да се пре-
дупрети ре-
волуција.
лософи, икупљени у алеји Тиљерија, изја-
вљивали своје одобравање и своју наклоност
Фридриху ¹⁹ и Американима, Тиргоу и Не-
керу; да је, кад они нису ни помишљали
на то да управљају државом, већ смо да
просвете и обавесте владоце и кад су они
тек само назирали могућност још далеких

¹⁹ „Великом“, Пруском.

1788. потреса и промена услед већ застарелих и уз то искварених установа у земљи, — да је, у овоме добу, краљ сâм и добровољно завео извесну једнакост у дажбинама и наметима, и дао неке гаранције: све би се још за дуго време стишало, и Лудвик XVI био би тако исто обожаван као и Марко Аврелије.²⁰ Али, кад су све власти биле поколебане и дискретитоване дугом борбом, и све слоу-

²⁰ *Марко Аврелије*, — пети је по реду Император, у тако званом цветном периоду римске империје. Наследио је на престолу (161) Антонина Пија, коме је био најпре поси-
нак, а затим зет. Као Философ — стоик, не само по осећању но и по делима својим, добио је назив: по некимa „мудри“: а по другима Антонин — философ, у спомен на свога славнога предходника и таста.

Историја је прибележила неколико философских погледа његових, којих се он држао у животу своме стоички. Ево их: „Врлина је јединствено благо на овом свету, а порок је јединствено зло на њему.“ „Или је свет случајна мешавина, прождирање и рушење, или у њему постоји и влада извесна заједница и извесан ред. Ако је прво, вреди ли да се човек врти у олуји елемената? Ако је ово друго, ја се осећам узвишен, спокојан и с вером према Творцу.“ „Само човеку припада високо право, да љуби чак и онога који га је увредио. Сети се само, човече, да је и онај, који те је увредио, твој рођени по духу и телу, и да те није увредио вољно и са знањем.“

При свој својој власти, Марко Аврелије држао се свагда овога правила: „Заблуда је основа сваком преступу, и с тога кривца треба обавестити а не казнити.“

Марко Аврелије поклањао је сву бригу и пажњу пословима државним, законодавству и судству, кад год су му то допуштали бурни ратни догађаји, којима је била испуњена готово сва 19-то-годишња владавина његова. Глад и заразне болести у Италији, за време владавине његове, истакли су свакоме на видик величину и племенитост душе овога владатеља. Умро је као победилац свију својих спољних непријатеља 180. (Римљ. Начало, распрострањение и падение всемирног монархије (Рим-
лајан Др-а Вилхелма Вегнера. Т. II. стр. 472 — 477.).

потребе обелодањене скупштином првака државних и из народа: кад је народ, позван и увучен у распру, добио био наду и вољу да буде нешто, он је то залим неодступно и хтео. Обећали су му били Скупштину Сталежа, он је захтевао да рок сазива њеног буде што краћи; а кад му је и то учињено, он је тражио да буде у њој надмоћан: ово су му били отказали; али, удвајајући број посланика његових, дали су му средство, да то отме. Тако се дакле уступало увек само постепено и тек кад није било могућно више одупирати се' те је, на тај начин, снага народна расла све више и више, постојала све осетљивија, док најзад није дошла дотле, да захтева све што год јој се чинило да може постићи и учинити. *Непрекидни отпор, дражећи народну амбицију, учинио га је убрзо незајажљивим.** Па и тада, да је какав велики министар, кадар да краљу улије мало снаге, да се споразуме и удружи с краљинцом, да обузда привилеговане, предухитрио и задовољно народне претенсије каквим слободним Уставом који би сам дао; да се тада и на тај начин задовољила потреба коју је народ осећао: да са за себе поради, позивајући га одмах, не да реформује државу, већ да одређује и одлучује своје свакогдишње интересе и потребе у држави, уређеној

* Куреније преводничев.

1788. како треба: може бити не би ни било борбе. Али, *тешкоће је ваљало предупредити а не подлегати им;** а нарочито ваљала се одрећи многобројних претензија, и жртвовати их. Потребан је био човек чврсто уверен, с вољом, која би била колико и његово уверење: али такав човек, без сумње одважан и дрзак, моћан, страстан може бити, био би ужас, плашило, за двор, који то није хтео. Да задовољи у исто доба и јавно мњење и старе интересе, двор је прибегао полу-мерама. он је изабрао, као што је то већ напред решено, једнога министра полу-филозофа, полу-огважног, који је имао огромну популарност, јер су у то доба у полу-популарне намере једнога власника надмашале све наде и изазивале ентузијазам у народа, кога је наско-ро после једва могла задовољити и демагогија његових вођа.

Врење духова било је опште. У целој Француској састале су се биле и образовале

Образова-
њске клубова.

скупштине, по примеру Инглеске и под истим називом као и у њој, под називом *клубова*.

У њима се говорило и расправљало само о злоупотребама које је требало уништити, о реформама које је требало завести и о потреби Устава. Сви су били раздражени, строже испитујући стање земље. И доиста, политичко и економно стање њено било је песносно. И

узроци ре-
волуције.

* Курсив је преводночеп.

личности, и слојеви друштвени, и вароши, и провинције и занати чак — сви су живели од привилегија и постојали на основу њих. Радиност и геније човечји наилазили су свуда на неодољиве сметње. Достојанства цивилна црквена и војничка, била су искључиво задржана за извезне слојеве друштвене, и то за извесна лица у тим слојевима друштвеним.²¹

За ма какав положај или посао у друштву (profession) ваљало је добити и имати неко нарочито овлашћење или одобрење, и платити за то извесну суму новаца. Вароши су имале своје привилегије за свој положај, простор и за право властитости, за разрез, наплату и суму своје порезе и дажбина, као и за избор својих судија. Чак и одликовања и награде које су наслеђем претвориле се биле у властитост породичну, владалац већ није могао више давати и другим достојнијим. Њему је остала била само слобода давања извесних новчаних награда, и чак је био принуђен да се препире са Херцегом Коањиским (duc de Coigny) о укидању једнога непотребног звања.*

²¹ Она која су их купила била за исвац и плаћала за њих уредно одређену годишњу таксу, чиме је дотично достојанство остајало у породици наследна својина.

И ову уредбу увео је *Франсоа I* онда, кад и „rente de l'hotet de ville“ и из истог узрока, расмножив колико је више могао чинове и звања, да би приход отуда био већи.

Приход од ове уредбе његове сматрао се и рачунао као *крунски* а не као државни.

Пр.

* Види: *Lec Memoires de Bouillie*.

1788.

Све је била дочепала неколицина и чврсто држала у својим рукама; и свуда се мањина опирала и сметала великој већини, која је била ограничена у свему и лишена свега. Све терете подносио је само један сталеж. Близу две трећине земље било је у рукама аристократије и свештенства; остала трећина коју је држао народ, плаћала је све порезе и дажбине краљу, гомилу феудалних дажбина аристократији, десетак свештенству, и подносила уз то све потрице и штете како од племића-ловаца, тако и од дивљачи. Порезе на предмете потрошње лежали су на великој већини, следствено на народу. Наплата порезе и дажбина била је принудна и насилна; властела је могла некажњено одлагати исплату својих дажбина; народ, на против, злостављан, затваран, био је осуђен да се лично откупљује, да лично испашта, кад није имао шта да да. Он је дакле хранио својим знојем, и бранио својом крвљу, више сталеже друштвене, а сам се није могао да издржи и да живи. Грађански сталеж, продуктиван, просвећен, без сумње мање несрећан од народа, али који је краљевство богатио својом радљивошћу, прослављао га својим талентима, није добијао отуда никакве користи, на које је имао права. Правда, коју је у неким провинцијама чинила и делила властела, и коју су у краљевским судским

околу заступале и делиле судије које су своја судијска звања куповале, била је спора, често пристрасна, увек убитачна за парничаре, и грозна нарочито у споровима, кривичним. Индивидуална слобода била је показана са *lettres de cachet*, слобода штампе са цензорима краљевским, Најзад, држава, рђаво брањена према иностранству, издавана метресам Лујвика XV, компромитована слабошћу министара Лујвика XVI, била је недавно обешчашћена у Европи срамним напуштањем Холандије и пољске.

Народне масе почеле су већ биле да се узбуђују; метежи су се појављивали више пута за време борбе Парламената, и нарочито при одступању из министарства архиепископа из Тулузе. Слика његова била је спаљена; војска је била вређана па чак и нападана; судови су слабо гонили агитаторе, који нису престајали да раде за своју ствар. Духови узбуђени, пуни нејасне идеје о блиској револуцији, били су у непрекидном врењу. Парламенти и први сталежи видели су већ да се оружје, које су они дали народу у руке, окреће противу њих. У Бретањи аристократија се противила удвајању трећег сталежа. и није хтела да наменује своје посланике. Грађани, који су аристократију моћно помагали против двора, окренули су се били тада противу ње, тако, да је дошло било до кр-

1788.

Прва узбу-
ђења на-
родних
маса

1788. вавих битака између њих и ње. Двор, који се тиме није осећао довољно освећен према аристократији бретонској,* не само да јој је отказао био своју помоћ, већ је још позатварао неке од чланова њених, који су дошли били у Париз на жалбу.

И сами природни елементи као да су се били кренули да смутњу и потрес увеличају и ускоре. Туча, која је падала 13. јула, уништила је била усеве, услед чега је постало теже снабдевање Париза храном, нарочито с обзиром на метеже, који су се спремили. Сва енергија и уморност трговине једва су успевали да концентрују потребну количину животних намирница за ову велику престоницу; и бојати се било да ће ускоро, кадагитације политичке поколебају поверење и прекину саобраћај, наступити веома велике тешкоће за живот у Паризу. После ужасне зиме која је настала била одмах иза пораза Лудвика XIV,²² и која је обесмртила

* Види: *Bouille*

²² Порази које писац помиње горе у тексту, догодили су се на крају прве половине рата за шпанско наследство, у години 1708. Последњи међу њима био је предаја Гана (Gaud), 2. јануара 1709. Одмах затим настаје она ужасна зима, коју писац помиње горе у тексту, која је у историји Француске уписана као нечувена и која је у њој овако окарактерисана: „Чак се рона, најбржа река, била смрзла; море на свима обалама било се мрзло као у пределима поларним; готово све војке пропале су биле; најчвршћа стабла пуцала су и распадала се као да су барутом разбијана била; камење је пуцало и распадало се; најјача шпиритуозна пића мрзла су се у крај ватре; засејана храна смрзла и пропала.

милосрђе Фенелоново, жешће зиме није било да оне између 1788 и 1889 године. Добро-
чинство, које се тада појавило било на начин најдирљивији, није било довољно да ублажи јад и беду народну. Са свију тачака Француске слегла се била тада маса скитница и менгуна без занимања и без средстава за живот, која је износила на видик свој рад и своју голотињу од Версаља до Париза. На најмању ларму, ова се маса искомљала и појављивала да се користи у таквим приликама увек zgodним за оне који ништа немају, па — чак ни насушног хлеба.

1788.

ужасна зима између
1788-1789
године.

Тако је све ишло у прилог и на руку револуцији. Потребан је био цео један век, да се злоупотребе пронађу и запазе и да се учине претераним и несносним; две године биле су доста да се револуција подстакне и да се масе народне окураже и навикну на борбу, увлачећи их у свађу привилегованих. Најпосле, дошле су природне невоље и уз њих случајан стицај разних прилика, које су изазвале катастрофу, која је још за дуго могла бити одложена, али која се је раније или доцније морала догодити.

Судови, театри, контоаро, све је било затворено; забаве, послови, све је било престало; цео друштвени живот престало је био као и живот природни. Целе сиромашне фамилије налазили су смрзле у њиховим колибама или амбарима. Ова овака зима трајала је до марта. (*Henri Martin. Histoire de France T. XIV. p. 567.*)

Пр.

1789.

У оваквим приликама вршени су били избори за Скупштину. Они су били с немирима

Први избори посланика за Скупштину Стажа.

у неким провинцијама, бурни свуда, а врло мирни у Паризу, где је владала велика сагласност и једнодушност. Растуране су листе тежило се и радило на споразуму и уједињењу. Трговци адвокати, књижевници, зачуђени изненадним споразумом и слогом, међу њима невиђеним дотле, подизали су се мало по мало к слободи. У Паризу, они су сами поново наименовали бирачке одборе које је краљ био поставио и, не мењајући лица, дали им потврду своју да могу радити Мудри Бајљи (Bailly)²³ остави своје склониште у Chaillot-y;²⁴ неспособан за интриге, прожет племенитом мисијом својом он дође сам и пешке у скупштину (бирачку). На путу он се заустави на Фејљантској тераси (Feuillants);²⁵ један млад човек, непознат, ослови га учтиво: „Ви ћете бити изабрани, каже му

²³ Jean-Sylvain Bailly, славни научењак Чувен је нарочито по великом свом делу „Histoire de l'Astronomie“, које му је стекло чланство у Академији Наука 1784. Рођен је у Паризу 1736, а умро је на губилишту 1793.

Пр.

²⁴ Некада село у непосредној близини Париза, на десној обали Сене, Југозападно од Париза

1659. г. држане су у њему конференције, чији је резултат био знаменити за Француску *Пиринејски мир*; те је у спомен тога' проглашено као предграђе Париза, под називом „Faubourg de la Conference“.

1876 ушло је у састав вароши. P. Larousse. *Grand dictionnaire universel*.

Пр.

²⁵ Манастир реда „des Feuillants“, чији је основалац Saint-Bernard. (P. Larousse).

Пр.

он. — „Ја о томе не знам ништа,“ одговори Бајљи; „та част нити се одбија, нити се нарочито тражи.“ Скромни академичар настави свој пут, дође у скупштину, и буде наименован најпре за бирача а затим одмах за посланика.

1789.

Избор грофа Мирабоа (comte de Mirabeau) био је буран; одбачен аристократијом, примљен од трећег сталежа, он узбуни Прованс, своју отаџбину, и појави се наскоро потом у Версаљу.

Бурни избор грофа Мирабоа

Двор није хтео никако да утиче на изборе; њему је било сасвим по вољи што је велики број нижег свештенства учествовао у њима; он је рачунао на њихову опозицију црквеним великодостојницима, и у исто доба на њихов респект прама престолу. У осталом он још није прозирао све, и у посланицима трећег сталежа он је још гледао пре противнике аристократије него своје. Херцег Орлеански био је оптуживан да живо ради за избор својих партизана, и да буде к он сам наименован. Већ обележен као противник двора, као савезник Парламената, и извикан за вођу по његовој вољи или не, партије народне, њему су приписиване разне сплетке. Једна жалосна сцена догодила се била у предграђу Св. Антонија (Saint-Antoine); и пошто се сваком догађају хтео да означи и учинилац његов, за ту сцену кривили су њега. Један фабри-

1789. кант шарене хартије, Ревејљон, који је умешношћу својом држао простране радионице, усавршавао нашу индустрију и издржавао око три стотине радника, био је оптужен да је хтео да сведе радничку плату на половину.

Пожар у Гомила је претила да спали његову кућу. ^{кући Ревејљоновој.} Успело се било тога дана да се гомила растера, али сутрадан она се опет појави: кућа буде заузета на јуриш, спаљена и порушена.* И ако су намере и претње гомиле биле познате још од јуче, и ако су били познати и место и предмет, које је она узела на око и којима прети, власт се појавила сувише доцкан, и тада је радила са прекомерном суровошћу. Чекало се да народ продре у кућу и заузме је; затим су га бесно напали у кући, и тамо били принуђени да поубијају и покољу велики број ових зверских и неустрашивих људи, који су се од тада показивали у свима сличним приликама, и који су били названи *пустахије* (*brigands*)

Све партије, које су се већ формирале биле, узајамно су се оптуживале: двору се је пребацивало да се скањерао у почетку, а затим био грозан; претпостављало се да је он хтео да изазове народ, те да га потом примерно казни и да занимања својим трупaма. Новац који је нађен код пљачкаша куће Ревејљонове, речи које су се чуле од неколицине

27. април.

1789.

међу овима, били су повод да се подозрева, као да су ти људи били подбодени на тај посао неком тајном руком; а непријатељи народне партије оптуживали су херцега Орлеанског, да је хтео да опроба ове револуционарне гомиле.

Овај принц рођен је био са срећним одликама; наследио је био огромна богатства; али, одан рђавим навикама, он је злоупотребио све даре природе и судбе. Без икакве сталности у карактеру, час равнодушан према јавном мишљењу а час жудан популарности, он је наизменце био: једног дана одважан и амбициозан, а сутрадан покоран и расејан. Пошто се завадио с краљицом, он је постао непријатељ двора. Кад су се партије почеле стварати, он им је ставио био на расположење своје име, па чак, говори се, и своја богатства. Очекујући много за себе од једне мутне и неизвесне будућности, он је радио доста да да повода сумњи и оптужби противу себе, а мало да успе; с тога је, ако су партизани његови доиста имали какве истинске пројекте, и могао доводити, ове у очајање својом несталном амбицијом.

Најзад беше дошао и моменат сазива Скупштине Стáлѐжá. У овој општој опасности, први сталежи, приближивши се двору, били су се груповали око принчева по крви и око краљице. Они су се старали да ласкањем придобију

Карактер
херцега
Орлеанског

Саазив
Скупштин
Стáлѐжá.

ХЕРЦЕГ ОРЛЕАНСКИ

за сеоске племиће, а у одсуству њиховом исмевали су их за њихову неотесаност, Свештенство се старало да очара и привуче себи плебејце свога сталежа, а племићи у војсци чинили су то исто према својима. Парламенти који су држали да ће играти прву улогу у Скупштини Сталежа, почели су се прибојавати да њихова амбиција не буде преварена. Посланици трећег сталежа, јаки својом душевном и умном надмоћношћу, енергичним изразом жеља и захтева својих бирача (*de leurs cahiers*), узајамно потпомагани непрестаним међусобним допиром и састанцима, побуђивани чак и сумњама, које су многи исказивали о успеху њихових напора, одлучили су се били чврсто да не уступе.

Сам краљ, који је од почетка владе своје није био миран ни једнога момента, назирао је у Скупштини Сталежа крај својим неприликама. Саревњив за своју власт, више деце своје ради, којима је он сматрао за дужност да остави дедовину недирнуту, него себе ради, он није био противан да један део њен пренесе на народ, и да на тај начин олакша себи тешкоће управе. Услед тога, он је лично с радошћу наређивао све потребне спреме за овај велики скуп. Једна сала спремљена је била хитно. Шта више, одређено је било у ком ће оделу доћи поједини сталежи, а за трећи сталеж наређена је била једна ети-

Понижава-
јућа етике-
та одређена
за трећи
сталеж

1789. кета, која га је понижавала. *Људи су тако исто саревњиви према своме достојанству, као и према својим правима.** Са сасвим оправданим поносом, посланичке инструкције (cahiers) забрањивале су им, да пристају на ма какве церемоније, које би их понижавале. Ова нова погрешка двора потекла је била, као и све друге погрешке његове до сада, из жеље и тежње, да се бар одржи форма, кад су се стварности већ измакле из руку. Она је морала да изазове дубоку раздраженост у тренутку, када су се оба противника, пре но што ће напасти један на другога, почели узајамно погледати и мерити.

Свечана
процесија.

4. маја, уочи отварања Скупштине, била је једна свечана процесија. Краљ сва три сталежа, сви државни великодостојници, искупили су се били у цркви Св. Богородице (Notre-Dame). Двор је развио у овој прилици необичан сјај. Два прва сталежа беху обучена богато и сјајно. Принчеви, херцези и перови племићи, прелати, украшени су били пурпуром, и имали су на главама капе накићене перјем. Посланици трећег сталежа огрнути простим црним огртачима, ишли су за госпоштином, и покрај своје скромне спољашности, изгледали својим бројем, својом будућношћу. Приметило се било да је Херцег Орлеански,

* Курсиф је преводиодев,

који се наместио позади госпоштине, волео да остане позади и да се помеша с првим посланицима трећег сталежа.

1789.

Ова парада народна, војничка и црквена, ове побожне песме, ова ратна оружја, а нарочито величина догађаја, узбудили су дубоко срца. Реч епископа из Нансија, пуна племенитих осећања, била је примљена пљуском одушевљеног пљескања, без обзира на светињу места и присутност краљеву. *Велики скупови уздижу душу, заносе нас и приближују једно другоме;** занос је овладао свима, и одједанпут много срце осетило се ослобођено својих дотадањих мржњи, и напунило се за један тренутак човечношћу и патриотизмом.**

Отварање Скупштине Сталежа било је су-
традан, 5. маја 1789. Краљ је седео на уз-
вишеном престолу, краљица поред њега, двор у трибинама, два прва сталежа с обе стране, трећи сталеж у дну сале и на седиштима нижим. Појава грофа Мирабоа изазвала је покрет; али његов поглед, његов ход, импозитивали су Скупштини. Трећи сталеж био је под капом као и остали сталежи, противу дотадашњег обичаја. Краљ је држао говор, у коме је саветовао некористољубивост једнима, мудрост другима, а свима је говорио

Отварање
Скупштине
Сталежа

* Курсив је преводночев.

** Види примедбу 1 на крају ове свеске.

1789. о љубави његовој према народу. За краљем говорио је чувар државног печата Барантен (Barentin), а за овим Некер, који је читао један мемоар о стању краљевине; у њему је он дуго говорио о финансијама, признао дефицит од педесет и шест милиона, и био досадан својом опширношћу онима, које није увредио својим лекцијама.

Скуп по- Наређено је било посланицима појединих
сланика по-сталежа да се, почев од сутра, отпочну са-
јединих ста-стајати у локалу, који им је био одређен.
лежа у за-
себне ло-
кале. Поред опште сале, довољно простране да се

у њу могу сместити сва три сталежа заједно, саграђене су биле још две за аристократију и свештенство. Општа сала одређена је била трећем сталежу, те је тако он имао ту превагу, да, налазећи се у својој властитој сали, буде у исто доба у сали званичној — државној.

Верифика- Први посао који је требало предузети и
ција посла-
ничких пу-извршити, била је верификација посланичких
номоћстава. пуномоћства; хтело се да се зна да ли ће се
тај посао радити заједнички, или по сталежима. Посланици трећег сталежа, тврдећи да је сваком делу у Скупштини Сталежа потребно да се увери о законитости она друга два њена дела, захтевали су да верификација посланичких пуномоћстава буде заједнички. Аристократија и свештенство, хотећи да одрже деобу по сталежима, захтевали су да се сваки

за себе организује као Скупштина. Овим питањем није било још ни додиривано ни истичано питање о заједничком гласању. јер су се посланичка пуномоћства могла верификовати и заједнички, па опет да се гласа засебно, по сталежима; али оно је било веома блиско и веома слично том питању, и, од првог дана, изазвало је расцеп, који је лако било предвидети и предупредити га благовременим прекидом распре о томе. Али двор није никада имао снаге ни да одбије ни да прими оно, што је било право, а у осталом он се надао да влада цепањем.

Мај 1789.

Посланици трећег сталежа налазили су се у општој сали, нису хтели ништа предузимати и очекивали су, говораху они, долазак својих колега. Аристократија и свештенство, искупљени у своје засебне сале, приступили су претресу истакнутог питања о начину верификације посланичких пуномоћстава. Свештенство реши, са 133 гласа противу 114, да верификација посланичких пуномоћстава буде засебна — по сталежима; таква иста одлука буде донесена и у скупу аристократском, са 188 гласова противу 114. Трећи сталеж, упоран у својој намери, држао се и сутрадан тако исто као и јуче. Он је брижљиво избегавао све што би могло дати повода да се сматра као организован у засебну сталешку скупштину. С тога и није

Мај 1789. био дат неколицини чланова његових, који су изаслати били скупштини аристократије и свештенства, облик и карактер званичног сталешког посланства. Ови чланови били су послати аристократији и свештенству да им кажу, да се на њих чека у општој сали.

Свештен-
ство пред-
лаже по-
средовање.

Аристократија није била у том тренутку на окупу; свештенство је било искупљено, и оно предложи да одреди и пошаље своје комисаре ради изравнања несугласица о спорном питању. Оно их доиста и одреди, па позове и аристократију да учини то исто. Свештенство је у овој борби обелоданило једну особину сасвим различну од карактера аристократије. Између свију класа привилегованих, оно је највише нападано у XVIII веку његова политичка егзистенција била је оспоравана; оно је било подељено услед великога броја пароксија његових; у осталом његов је обавезан позив умереност и расположење за мир. И тако, као што је то већ поменуто напред, оно предложи један начин посредовања.

Аристократија, напротив, одбије тај предлог и не хтедне да одреди комисаре. Мање разумна од свештенства, уздајући се у своја права, држећи да јој је дужност да буде срчана а никако умерена, одбијала је она све покушаје и предлоге за споразум и претила је. Ови људи који нису, извињавали ни

праштали никакву страст, одавали су се свима Мај 1789.
својим страстима, и трпели су сада, *како што*
*у осталом бива у свима скупштинама,**
доминирање најбешњих духова. Казале (Ga- Неразумно
calés) и д'Еспременил, који су недавно постали држање
аристокра-
ције.
племићи, учине те се приме најнесмишље-
нији предлози, које су они припремали и
удешавали унапред на нарочитим састанцима.
Узалуд је мањина, коју су чинили људи му-
дрији или паметније амбициозни, настојавала
да обавести ову аристократију; она није хтела
ништа да чује, она је говорила о борби и
о умирању, и то. — додавала је, — за законе и
правду! Трећи сталеж, миран и спокојан, гу-
тао је мирно све увреде: њега је то срдило
и дражило, али се ипак држао мудро
и чврсто као свака сила која тек настаје,
и примао за то одобравања и пљескање са
трибина, која су у почетку била намењена
двору, ну које је ускоро освојио народ за себе.

Више је дана било већ прошло. Свештен-
ство је удесио било замке трећем сталежу,
старајући се да га наведе на извесне чинове,
према којима би се он могао сматрати као
да се организовао као сталешка скупштина.
Али се трећи сталеж стално одупирао свему
томе. И, бринући се само о унутрашњем реду
код себе, он се ограничио да изабере једнога
доајена, и потребне му помоћнике, који

* Курсив је преводничев

Мај 1789. ће примати изјаве и саопштења. Он није хтео да отвара писма на њега адресована, и објави да он представља не један сталеж, већ, *скупштину грађана сазвану и искупљену законитом влашћу да чека остале грађане.*

Аристократија, пошто је најпре одбила била да одреди комисаре-посреднике, сагласи се најпосле да их пошље ради споразума са другим сталежима; али мисија, коју им је она дала, била је бескорисна, јер их је у исто доба била обавезала да изјаве, да аристократија остаје при својој одлуци од 6. маја, по којој је верификација, посланичких пуномоћстава имала бити засебна — по сталежима. Свештенство, сасвим напротив, верно своме позиву, прекине верификацију посланичких пуномоћстава коју је већ било отпочело у скупштини својој и објави, да се још није организовало као сталешка скупштина, очекујући на свршетак и резултат преговора комисара-посредника.

Конферен-
ција коми-
сара.

Конференције су биле отворене; свештеници су ћутали, посланици народни говорили су и заступали своје мишљење мирно, племићи пак цапали су се и викали. Разишли су се раздражени и незадовољни преговорима, и трећи сталеж, решен да ни у чему не попусти, није без сумање био незадовољан, што је сазнао, да је сваки споразум постао немоћан, Комисари аристократије саопшта-

вали су јој сваки дан и уверавали је, да Мај 1789. преговори теку успешно по њиховој жељи и то ју је још више надимало.

Мементани и пролазни одблесак мудрости учини, те два прва сталежа објаве да се од-
ричу својих новчаних привилегија. Трећичаних привилегија.
сталеж. прими ову концесију, али и даље није хтео ништа радити, захтевајући непрестано заједничку верификацију посланичких пуномоћстава. Конференције су још трајале, и да се дође једином до споразума у овој ствари, буде предложено, да посланичка пуномоћства прегледају и овере комисари изабрани из сва три сталежа. Изасланици аристократије изјаве у име њено да они не примају овај аранжман и оду, не одредивши ни дан првог потоњег састанка конференције. На тај начин Прекид конференција. споразум је био прекинут.

Истог дана, аристократија одлучи и поново објави да, за трајања ове сесије, верификација посланичких пуномоћстава има бити засебна -- по сталежима, а сталежима се оставља на вољу, да за будућност одреде и пропишу други поступак за овај посао.

Ова одлука саопштена ја трећем сталежу 27. маја.

Искупили су се били и састали 5. маја; двадесет и два дана прошло је било већ, и за све то време није рађено ништа; настало је било време да се отпочне радити озбиљно

Мај 1789. и одлучно. Мирабо, који је подстицао партију народну, сврати пажњу на то, да је већ крајње време одлучити се и отпочети радити на народњем добру, које је тако дуго запостављано и занемаривано. Он предложи дакле, према познатој већ одлуци аристократије, да се свештенство позове да се одмах изјасни: хоће ли или неће да се придружи посланицима трећег сталежа. Предлог је био одмах усвојен. Посланик Тарже (Target), на челу једне многобројне депутације, дође у салу свештенства и изговори им ове речи: „Господа посланици општина позивају го-
„споду свештенике, у име *Бога мира*, и у
„интересу националном, да им се придруже
„у сали скупштинској, те да заједнички по-
„раде на споразуму, који је у овом моменту
„тако потребан за спас народне ствари“. Свештенство је било изненађено овим свечаним речима; велики број чланова његових одговоре на њих одушевљеним одобравањем, и хтели су одмах да учине по овоме позиву; али то им се спречи, а посланицима општина одговори се да ће се њихов позив узети у поступак и претрес и донети одлука о њему. По повратку депутације, трећи staleж, одлучан и неумољив, одлучи се да, оставши у седници, сачека одговор свештенства. Пошто одговора није било, јави се свештенству да се на одговор чека. Свештенство се почне

Позив свештенству да се изјасни.

жалити, што се тако нестрпљиво наваљује, Мај 1789.
и захте да му се остави потребно му за то време. Одговори му се скромно да оно само одреди потребно му за то време, и да ће се на његов одговор чекати, ако буде требало, цео дан и целу ноћ.

Ситуација је била тешка; свештенство је знало да ће после одговора његовог посланици општина приступити послу и кренути одлучно на једну страну. Оно је хтело да развлачи ствар, те да се споразуме с двором; захтевало је да се ствар одложи до сутра, и то му је било одобрено преко воље. Сутра дан, доиста, краљ, на кога су толико погледали први сталежи, реши се да интервенише. У овом тренутку све несугласице између двора и првих сталежа отпочеле су се заборављати, на помолу ове снаге народне која се подизала толиком брзином. Краљ, показавши се најзад, позове сва три сталежа да наставе конференције за споразум у присуству његова чувара печата. Трећи сталеж, ма шта се говорило о његовим успесима, судећи по овом догађају, није ни помишљао на друго штогод ван умерене монархије. Знајући намере Лудвика XVI, он се односио према њему с потпуним респектом; у осталом, не хотећи, да оштети своју ствар никаквом својом погрешком, он одговори да, из обзира према краљу, он пристаје да се конференције на-

Краљ позива сва три сталежа да наставе конференције за споразум.

Мај 1789. ставе, ма да се оне, после одлука аристо-
 крације, могу сматрати као бескорисне. Ово-
 ме одговору своме он придружи и једну адре-
 су, коју је имао да преда краљу доајен. Тај до-
 ајен био је Бајљи, човек отворен и честит,
 чувени научењак а скроман, који је изненада
 отргнут од мирних студија у свом кабинету
 и увучен у вртлог грађевинских препирака и
 сукоба. Изабран за председника једне велике
 Скупштине, он се био препао од новог за-
 датка, држао је да је за њ недостојан, и примио
 га је само из осећања дужности. Али, из-
 ненада дигнут к слободи, он је осетио у
 себи неочекивану присебност духовну и чвр-
 стину. Усред толиких сукоба, он је вазда
 успевао да се величанство Скупштине рес-
 пектује, и представљао ју је са свим досто-
 јанством врлине и разума.

Адреса по-
 сланика оп-
 штина кра-
 љу.

Бајљи је имао велику муку да допре до
 краља. Како је он настојавао да га пусте
 краљу, куртизани су били распрострали глас
 да он чак није респектовао жалост монархову,
 који је био ожалашћен смрћу наследниковом.
 Напослетку био је пуштен краљу, знао је да
 отклони сваки недостојан церемонијал, и по-
 казао је пред њим толико исто чврстине ко-
 лико и респекта. Краљ га је милостиво
 примио, али му није казао своје намере,

Влада, решена да учини неке жртве да
 дође до новца, хтела је, подбадајући сталече

једног противу другог, да заузме међу њима Мај 1789.
пресудан положај да помоћу трећег сталежа
ишчупа из руку аристократије њене новчане
привилегије, а средством аристократије да
заустави амбицију трећег сталежа. Што се
тиче аристократије, немајући шта да се брине
о потребама и неприликама администрације,
не мислећи ни о чему другоме до о жртвама,
које у овој прилици има да поднесе, она је
хтела да доведе до распада Скупштине Ста-
лежа, и тако учини њен сазив бескорисним.
Посланици општина, које двор и први ста-
лежи нису никако признавали под тим именом
и непрестано их називали трећи сталеж, по-
стајали су непрекидно све моћнији, и решени
да се одважно одупру свима опасностима,
нису хтели допустити, да им се измакне при-
лика, која може више и не доћи.

Конференције, које је захтевао краљ, биле
су настављене. Комисари аристократије чи-
нили су и изазивали све могуће тешкоће;
и о титули „посланици општина“, коју су
посланици трећег сталежа на себе узели; и
о форми и потписивању протокола седница,
(proces-verbal). Напоследку ушли су били и
они у претрес спорних питања, и били су
готово ућуткани резопима који су им били
изнесени противу њихових, кад Некер, у име
краља, предложи једно ново средство за спо-
разум. Сваки сталеж имао је да испита и

Ново сред-
ство за спо-
разум, пре-
дложено у
име краља.

Јун 1789. овери пуномоћства својих посланика засебно и да о томе извести она друга два; у случају ако би се при томе појавиле какве тешкоће, комисари ће о томе известити скупштине, чијем саставу припадају, и ако одлуке појединих сталежа не буду сагласне, краљ ће најпосле сам пресудити спор. На тај начин хтело се да двор пресуђује спорове и распре у своју корист. Конференције су биле одмах обустављене, те да се добије пристанак сталежа на то. Свештенство је примило пројекат без замерке. Аристократија му је најпре била наклоњена; али, подбадана ординарним подбадачима, она одбаци мњене својих мудријих чланова, и измени пројекат споразума. од тога дана датирају све њене несреће.

Аристократија мења пројекат краљев

Посланици општина, извештени о овој одлуци, очекивали су да им се она редовно саопшти, па да се и сами изјасне. Али свештенство, са својим обичним лукавством; хотећи да их према народу стави у положај деликатан и тугаљив, пошаље им једну депутацију да их позове да се с њим позабаве о народној сиротињи, која је сваким даном постајала све већа, и да похитају да се заједнички постарају како да се доскочи недостатку и скупочи животних намирница, Посланици општина, изложени да изгубе наклоност народну ако би се показали индиферентни према таком једном предлогу,

врате лукавство за лукавство; они одговоре Јун 1789.
да, прожети осећајем исте потребе и исте дужности, они очекују свештенство у великој сали те да заједно с њим приступе овој важној ствари. Тада стиже посланицима општина и буде свечано саопштена одлука аристократије: она усваја план за споразум, али, остајући при ранијим одлукама својим да верификација посланичких пуномоћстава буде засебна — по сталежима, она се саглашава да сталежи испуњени у заједничку седницу, а у последњој инстанцији краљ, суде и пресуђују само оне сметње и неправилности, које би се могле појавити и истаћи о целокупној депутацији једне целе провинције.

Ова одлука учинила је крај свима сумњама и колебањима посланика општина. Принуђени или да уступе, или да ступе у отворену борбу противу првих сталежа и престола, ако овај план за споразум буде примљен, они су били склони и готови да се изјасне, пошто је предложени план за споразум примљен с озбиљним изменама. Моменат је био пресудан. Пристати на засебну — по сталежима — верификацију посланичких пуномоћстава није значило, доиста, као да се тиме пристаје и на гласање по сталежима; али, попустити једанпут, значило је пристати унапред и на попуштање увек, Ваљало је или се потчинити улози готово ништавној, дати новаца државним, власни-

Јун 1789. цима, и задовољити се уништењем само некојих злоупотреба — и ако је могућност ту да се држава регенерише — или се чврсто одлучити и силом задобити извешан део законодавне власти. Ово је и био први револуционарни акат, Али Скупштина се није колебала ни оклевала. Пошто су конференције биле свршене, и сви протоколи њени потписани, Мирабо устане: „Сваки пројекат „за споразум, који је једна партија одбацила „рече он, друга партија не може више узимати у претрес и оцену. Цео један месец „прошао је већ, треба се на нешто одлучити; „један посланик Париза има један важан „предлог да учини, чујмо га.“ Пошто је смелошћу својом отворио седницу, Мирабо пропусти на трибину Сијејеа, — ум простран, систематичан, и строг у својим дедукацијама. Сијеје помене и објасни, у мало речи, доса-

Предлог Сијејеов за састав свијетског стаљежа. дање држање посланика општина. Они су чешће били готови на све предложене начине за споразум; њихова дуга снисходљивост била је бескорисна; они не могу и даље да залудниче, а да тиме не изневере своју мисију; према томе. они морају позледњи пут да позову остала два стаљежа, да им се придруже и отпочну с њима варификацију посланичких пуномоћстава. Овај предлог, строго мотивисан*, био је примљен с ентузијазмом; чак се хтело

* Види примедбу 2 на крају свеске ове.

наложити (sommer) првим сталежима да пођу и придруже се посланицима општина у току једног сата.* Међутим је тај рок био продужен. Пошто је сутрашњи дан, четвртак, био посвећен религиозним свечаностима, то ствар буде одложена за петак. Тога дана, послат је био последњи позив; оба прва сталежа одговоре да ће се о њему посаветовати и одлучити; краљ, да ће он саопштити своје намере.

Јун 1789.

Прозив по окрузима отпочео се: првог дана дођу и пријаве се три нижа свештеника, и буду дочекани плескањем; другог, дође њих шест; трећег и четвртог, десет, међу којима је био и свештеник Грегوار (Gregoire).

Прозив по окрузима.

За време прозива по окрузима и верификације посланичких пуномоћстава развила се била озбиљна дебата о називу који Скупштина треба да узме на се. Мирабо предложи да се назове: *Представница француског народа*; Муније (Mounier) предложи да се зове: *Већина која се саветује и одлучује у одсуству мањине*; посланик Легран (Legrand) предложи назив: *Народна Скупштина*. Овај последњи предлог био је усвојен после дуге дискусије, која је трајала до у ноћ 16. јуна. Било је једи сат по поноћи, и ваљало је одлучити се: да ли да се Скупштина

Трећи сталеж проглашава себе за Народну Скупштину.

* Седница од 10 јуна.

Јун 1789. ституише не прекидајући седницу, или да се то одложи за сутра. Једна партија посланика хтела је да се не губи ни један тренутак, те да се што пре добије и има извештан законити карактер, који ће импоновати двору. Један пак мали број посланка, који су желели да зауставе рад Скупштине, одупро се био томе и гракнуо противу тога из свег гласа. Обе ове партије, поређане са једне и друге стране једнога дугачкога стола, грдиле су се узајамно и претиле једна другој; Бајљи, који је седео у средини, позиван је био од једних да распусти Скупштину, а од других да стави на гласање предлог да се Скупштина конституише. Равнодушан према дреци и увредама, он је за више од једног сахата мирно ћутао. Небо је било облачно, јак ветар продирао је у салу и увећавао ларму. Најзад они, који су били најбешњи, повуку се и оду; тада Бајљи, обраћајући се Скупштини, која се умирила одласком оних који су је узбуњивали, предложи да одлуку о важном акту, који јој је предложен, одложи док не сване дан. Она усвоји његово мњење, и разиђе се плескајући његовој чврстости и његовој мудрости.

Сутрадан, 17. јуна, предлог је узет у претрес, и, већином од 491 гласа противу 90, посланици општина конституишу се као *Народна Скупштина*.

Сијеје, позван поново да мотивује ову одлуку, учини то обичном оштрином својом. Јун 1789.

„Скупштина, саветујући се, пошто су посланичка пуномоћства верификована, нашла је, да је састављена од представника директно послатих од не мање од деведесет и шест стотих делова целог народа. Једна таква маса посланика не може да остане неактивна услед одсуства посланика неких округа, или неких класа грађана; јер они, који су одсутни, а који су били позвани да дођу, не могу спречити присутне да потпуно употребе своја права, нарочито кад је употреба тих њихових права императивна и неодложна дужност,“

„Сем тога, пошто само посланицима, чија су пуномоћства верификована, припада право и власт да дају израза народним жељама и да их остварују, и пошто сви посланици, чија су пуномоћства верификована, морају бити у овој скупштини, закључак је отуда неизбежан, да само њој припада право и власт да тумачи и представља општу народну вољу.“

„Између престола и Скупштине не може постојати никакав *veto*, никаква васт негативна.“

„Скупштина објављује дакле, да опште дело народне растаурације може и мора бити без одлагања отпочето с присутним посланицима,

Јун 1789. „и да су они дужни да га изводе без пре-
„кида и без сметње.“

„Назив Народна Скупштина једини је, који
„личн овој Скупштини у садашњем стању
„ствари, како с тога што су чланови, који
„је састављају једини законити представници,
„јавно признани и проверени, тако и зато
„што су послати од готово целокупног на-
„рода, па најзад и зато, што представништво
„може бити само једно и недељиво. По томе,
„нико од посланика, па био он изабран ма
„у коме сталежу или класи друштвеној, нема
„права радити као такав засебно од ове Скуп-
„штине.“

„Скупштина неће никако губити наду да
„ће јој се данас одсутни посланици придру-
„жити; она неће престати да их позива да
„испуне обавезу која им је наложена да буду
„у саставу и доприносе угледу и важности
„Скупштине Сталежа. Ма кад да се појаве
„одсутни посланици у сесију која се отпо-
„чиње, она објављује унапред, да ће их при-
„мити раширеним рукама, и да ће, пошто
„буду верификована посланичка пуномоћства
„њихова, наставити с њима заједно велике
„послове, који требају да осигурају регене-
„рацију Француске.“

Одмах после ове одлуке, Скупштина, у на-
мери да нагласи своју моћ и, у исто доба,
да да доказа да она не мисли да спречава

ток администрације, озакони наплату и ис- ^{Јун 1789.}
 купљање порезе и дажбина, и ако су оне ^{Прве одлу-}
 биле уведене без пристанка народног. ^{ке Народне} Да ^{Скупштине}
 спречи свој распуст, она дода да наплата
 и икупљање порезе и дажбина има престати
 онога дапа, кад она буде распуштена; пред-
 виђајући, уз то, банкротство, начин и сред-
 ство којима је државна власт једино могла
 да учини крај свима забунама и невољама
 финансијским, а да за то не прибегава по-
 моћи народној, она учини акт мудрости и
 части, стављајући државне повериоце под за-
 щиту француске лојалности. Најзад она об-
 јави да ће се непрекидно бавити испитивањем
 и отклањањем узрока оскудице и беде на-
 родне.

Ове мере, које су носиле на себи печат
 како храбрости тако и вештине, учиниле су
 дубок упечаток. Двор и први сталежи били
 су запрепашћени толиком дрскошћу и енер-
 гијом. За то време свештенство је бурно де-
 батовало о томе, да ли се треба придружити
 посланицима општина. Гомила напољу че-
 кала је резултат ове дебате; најзад ниже
 свештенство надјача, и напољу се дозна
 да је придружење одлучено већином од ^{Придруж.}
 149 гласова противу 115. Они који су гла- ^{свештен-}
 сали за придружење, дочекани су били од ^{ства посла-}
 гомиле одушевљено; остале, народ је грдио ^{ницима оп-}
 и гонно. ^{штина}

Јун 1789.

Споразуми
измирење
двора и
аристокра-
ције.

Овај моменат морао је учинити да се двор и аристократија споразумеју и измире. Опасност је била једнака за обоје. Ова последња одлука била је толико исто штетна за краља колико и за прве сталеже, јер је она за ове још и то значила, да посланици општина тиме објављују да они могу радити и без њих. Одмах сви припадну к ногама Краљевим; херцег Луксембуршки (duc de Luxemburg), кардинал де ла Рошефукол (de La Rochefoucauld), архиепископ из Париза, преклињали су га да угуши дрскост трећег сталежа и да подржи нападнута права њихова. Парламенат му учини предлог да се ради без сталежа, обећавајући му да ће примити и одобрити све намете. Око краља слегли су се били принчеви и краљница: то је било и сувише за његову млитавост. Напослетку, одвуку га у Марли (Marly), и тамо га склоне на једну одважну меру.

Пројекат
Некеров.

Министар Некер, одан народној ствари, ограничавао се на бескорисне представке, које је краљ налазно да су умесне и справедљиве кад је био спокојан и присебан, али чији ефекат двор се старао одмах да уништи. Како је видео да је интервенција краљевске власти потребна, он је био спремно један пројекат који је изгледао врло одважан за његову кураж; он је хтео да монарх, у краљевској седници једној, нареди састав ста-

лежа, али само кад се имају да узму у претрес и одлучују мере од општег интереса; да изриком за себе задржи право одоравања свију одлука Скупштине Сталежа; да унапред изјави да неће одобрити ништа што би било противно умереној монархији, као што би било н. пр. једноставна скупштина; да, најзад, обећа уништења привилегије, једнако право свију Француза на сва цивилна и војна звања, и т. д. Некер, који није имао снаге да се таквим планом истакне благовремено пред догађаје, још мање ју је имао да осигура извршење једног таквог плана.

Савет је отишао био за краљем у Марли. Ту је поново претресан план Некеров, који је најпре био усвојен. Наједанпут краљ добије цедуљу једну; Савет буде прекинут, поново настављен, и опет одложен до сутра, ма да је потребно било журити се. Сутра дан додани су били Савету нови чланови: и браћа краљева су ушла у састав његов. Пројекат Некеров био је измењен; министар се одупирао, чинио извесне уступке, али на крају он би побеђен и врати се у ерсаљ. Један паж три пут му је доносио цедуљице, на којима су биле нове измене његовог пројекта; његов план био је сасвим предруго-јачен, и седница краљевска одређена је била за 22. јуни.

Краљевска
седница од-
ређена за
22. јуни

Тек је био 20. јуни, а сала скупштинска

Јун 1789. већ је била затворена, под изговором да се у њој имају да учине извесне спреме које су потребне због присуства краљевог. Ове спреме могле су се извршити за пола дана; али свештенство је јуче било решило да се придружи посланицима општина, па се то и хтело да спречи. Одмах затим дошла је и краљевска наредба, којом се седнице прекидају до 22. јуна. Бајљи, сматрајући се обавезан да се покорава Скупштини, која се у петак, 19., одложила за сутрадан, суботу, дође пред врата од сале. Војници француске гарде стражарили су пред вратима од сале, с налогом да у њу никога не пуштају; официр, који је био на стражи, предусретне Бајљија с респектом, и допусти му да уђе у једно двориште да напише протест. Неколико посланика младих и ватрених хтели су насилно да продру; Бајљи дотрчи, умири их, и одведе их са собом те да спречи да не буде компромитован женерозни официр, који је с толико умерености вршио наредбе власти. Узбуђене гомиле посланика захтевале су и

Затварање
скупштин-
ске сале.

Посланици се састају у сали du Jeu de paquette. наваљивале, да се искупе у седницу ма где: неки су предлагали да се седница држи под прозорима краљевим, други предложише салу du Jeu de paquette; у ову се одмах и отишло; њен ју је господар уступно радо.

Ова сала била је пространа, али зидови су јој били тамни и голи; није било у њој

никаквог седишта. Председнику се понуди један фотел, који он одбије и остане стојећи заједно са Скупштином; једна клупа служила је као писаћи сто; два посланика постављени су били на вратима на стражу; њих су убрзо сменили добровољно два чувара тога хотела. Народ се стицао гомилама, и саветовање је отпочело. Са свију страна устали су били противу овог одлагања седница, и предлагани су разни начини да се то у будућности спречи. Узбуђење је расло, и помишљало се на крајности. Био је предлог, да оду у Париз: ово мијење, које је било топло примљено, буде живо заступано; чак се већ говорило да сви заједно оду у Париз пешке. Бајљи се уплаши због насиља, која могу бити покушана противу Скупштине за време овог пута; бојећи се у осталом да при овоме не наступи растројство и распад Скупштине, он се одупре овом предлогу. Тада Муније предложи посланицима да се обавежу заклетвом, да се неће разићи пре, док Устав не буде израђен и прокламован. Овај предлог примљен је био одушевљено, и заклетва је била одмах састављена. Бајљи је захтевао да га почаствују да се он први закуне, и прочита ову заклетву: „Ви се заклињете „свечано да се никако нећете разићи, да ћете „се искупљати свуда, где год то буду захтевале прилике, све дотле, докле год Устав

Јун 1789.

Заклетва
du Jeu de
paume.

Јун 1789. „краљевине не буде израђен и утврђен на „поузданим основима.“ Ова заклетва, изговорена гласом јаким и јасним, одјекивала је ван сале до на улицу. Одмах затим сви су је поновили; све су руке биле опружене према Бајљиу, који је, стојећи и миран, примио ову свечану обавезу, да се законима осигурају народу његова права. Кад је то било готово, гомила је одмах повикала; *живела Скупштина! живео Краљ!* те да потврди тиме да, без срдње и без мрзости, већ по дужности и праву, она узима оно што јој припада. Посланици су затим приступили потписивању декларације, коју су учинили. Један само, Мартен д'Ош (Martin d'Aush), додао је био свом имену реч против. Услед тога начини се око тога метеж. Бајљи, да би га чули, попне се на један сто, и, умерено обративши се опозиционару, изјави му и објасни да он има права да откаже свој потпис, али да нема права да своју опозицију нарочито исказује и истиче. Опозиционар се ипак одупре, и Скупштина, респектујући његову слободу, прими његово против и остави га на протоколу декларације.

Овај нови чин енергије повећао је био страх аристократије, која се одмах сутрадан жалила краљу, извињавала му се на неки начин за измене, које је учинила у плану за споразум, и захтевала од њега да је потпомогне.

Покушај
аристокра
ције код
краља.

Аристократска мањина протествовала је про- Јун 1789.
 тиву овог поступка, тврдећи умесно да је сад Протест ма-
 доцкан захтевати интервенцију краљеву, по- њине ари-
 што је неразумно била одбијена, кад то није стократије.
 требало чинити. Ова мањина, на коју су се
 врло мало обзирали, састојале се из четр-
 десет и седам чланова; у њој је било вој-
 ника, просвећених судија, херцег од Лианкура
 (duc de Liancour), женерозни пријатељ свога
 краља и слободе; херцег де ла Рошефукол,
 који се одликовао непроменљивом часношћу
 и великом просвећеношћу; Лаљи Тољендал
 (Lally Tollendal), прослављен већ несрећама
 његовог оца и његовим речитим протестима;²⁶

²⁶ *Lally Tollendal*, отац, син је ускока једног из Ирлан-
 дије. Забележен је у Историји Француске (*Henri Martin. His-
 toire de France depuis les tempes les plus reculés jus-
 qu'en 1789. T. XV p. 538.*) као врло храбар официр, али:
 „dénué de tout esprit politique, absolument ignorant de choses
 de l'Inde et trop entêté et trop emporté pour se donner la peine
 de les apprendre“.

У почетку друге половине XVIII века послат је био у Ин-
 дију, са звањем и влашћу гувернера тамошње француске ко-
 лоније, куда је стигао и искрцао се на обалу Карнатика у ап-
 рилу 1758.

Задатак му је био поглавито, да поправи поразе и поврати
 губитке, које су Французи претрпели били у том делу света
 од Инглéза у то доба.

Напред изложене одлике Лаљијеве отежавале су му и оме-
 тале успешно решење тог задатка његовог; али, главни узроци
 пораза и губитака Француске у Индији у то доба били су: сла-
 бо интересовање, недовољна пажња и брига, немар управо, др-
 жавне владе према својој индиској колонији, без обзира на ве-
 лику опасност која јој је претила од Инглéза.

За кратко време, Французи су били сасвим истерани из
 провинције Декхана (Dekhan) у којој су они владали десет го-
 дина, те се борба концентрисала на Карнатик, и то са сигурним
 изгледом на скори пораз.

Јун 1789. Клермон Тонер (Clermont - Tonnerre), познат са свога беседничког дара; браћа Ламет (Lameth), млади пуковници, познати по своме уму и јунаштву; Дипор, поменут већ због његове простране способности и сталности његовог карактера: на послетку, маркиз де Лафајет (marquis de Lafayette), бранилац америчанске слободе, који је поред француске живости има осталности и простоту Вашингтона.

Интрига је кочила све покушаје и предузећа двора. Седница, која је била одређена

У почетку маја 1760. Французи су држали у својим рукама још само Пондишери (Pondichéri) и две или три тврђавице.

Пондишери предат је Инглезима 17. јануара 1761. а у току исте године и заостале још две или три тврђавице.

Тиме је француска застава била истиснута из целе Индије.

Ма да је овако брзом а жалосном свршетку владавине Француске у Индији у многоме допринела слабост и неспособност владе француске тога доба, она је ипак хтела, свога оправдања ради, да баши за то кривицу на другога.

Тај други био је Лаљи Тољендал, кога је побеђена колонија у Индији окривљавала на сав глас.

Као заробљеник инглески из Пондишерија, он је дошао био у Француску да се брани, и нападао је своје тужиоце са свом бујношћу свога карактера.

Министар Шоазел (Choiseul) уздржавао се, при свем том, да га жртвује; али, глас, да је Лаљи са дијамантима од велике вредности задобио протекцију херцегинје Грамон (duchesse de Gramont), сестре министрове, која је имала велики утицај на свога брата, одлучи је да настане код овога да затвори Лаљија и да тако ућутка ту клевету.

Ма да је министар био известно Лаљија да је у Савету донесена одлука да се он затвори, он, на место да се уклони, оде сам у затвор у Бастиљу.

Провео је у затвору деветнаест месеци неспитиван, нити се знао који ће му суд судити.

У време кад се све ово догађало, умро је био у Паризу отац Лавор (Lavan). старешина језуита у француској Индији, који је играо врло активну улогу у колонији. Код њега су нађена била два мемоара, од којих је један био панегрик

за подељак, 22. јуни, одложена је за 23. Јун 1789. Једна цедуља, упућена сувише доцкан Бај-
љију из Великог Савета, саопштавала му је
ово одлагање, и доказивала је забуну која
је владала у идејама. Некер се био решио
да се у седници не појављује, те да прису-
ством својим не да пристанак свој на про-
јекте, које он није одобравао.

Ситничарство, *обично средство једне слабе
власти*,* било је употребљено, те да се спречи
седница у понедељак 22.; причеви су били
заузели салу du Jeu de paume, да се у њој
тога дана играју. Скупштина оде у цркву
Светог Луја, где јој се придружи већина све-
штенства, на челу с архиепископом из Ви-
јене (de Vienne). Овај састанак, који је извршен
с највећим достојанством, изазвао је нај-

Састанак
већине све-
штенства
са Скуп-
штином.

Лалјију, а други оптужни акт за њега. Непријатељи Лалјијеви
склоне онај први, а овај други предаду главном државном ту-
жиоцу. Овај на основу тога документа, оптужи Лалјија Парла-
менту за грабеж и издају. Краљевским писмима одобрена су
била, и повраћена ванредном великом суду и кривичном оде-
љењу Парламента, истражна акта о кривичама почињеним у
Индији. После врло дуге процедуре Парламенат донесе одлу-
ку, најнеправилнију од свију које се у аналима његовим нала-
зе (6. маја 1766.). Он осуди грофа Лалјија да му се глава осече,
не за издају и грабеж, јер је према државу његовом немогуће
било сумњичити га ма у чему таком, него зато, што је издао
интересе краљеве, државне и Индијске Кумпаније, а осем тога
још и за злоупотребе власти.

Шоazel је молио краља за милост, али је Лудвик XV био
у овом случају неумољив и осуђени буде погубљен на шафоду.

После дванаест година (1788), син његов, енергично пот-
помогнут Волтером, успео је да добије да се ова пресуда над
оцем његовим поништи, и да се тиме част Лалјијева обнови.

* Курсив је преводилац.

Пр.

Јун 1789. живљу радост. Свештенство се потчинило, говораше оно, заједничком верификовању посланичких пуномоћстава.

Краљевска
седница
23. јуна.

23. јуни био је дан одређен за краљевску седницу. Посланици општинă морали су ући на једна споредна врата, а не на она, на која су имали ући аристократија и свештенство. Кад им се ништа није могло учинити силом, хтело се да им се да да осете понижење. Они су дуго чекали, и то још на киши: председник, понуђен да лупа на та врата, која се не отвараху, лупао је у њих више пута; одговарало му се да још није време. Посланици су већ били спремни да оду, Бајљи закуца на врата још једанпут; врата се напослетку отворе посланици уђу, и застану два прва сталежа на њиховим седиштима, која су они хтели да имају, те су их с тога раније и заузели. Седница од 5. маја била је величанствена и дирљива у исто доба због извесног излива осећања и нада. Ова јој није била ни налик. Личила је на велику наоружану гомилу (милицију) која намрштено ћути. Посланици општинă решили су се били да ћуте. Беседом својом, која је била сувише енергична за његов карактер, краљ само откри и обелодани своју слабост. Склонили су га били и навукли управо да у њој чини замерке и прекоре, и ставља одсечне заповести своје. Он је заповедао да

Раздраж-
љива бесе-
да краљева

се сталежи саветују и да раде засебно, по-Јун 1789.
ништавао је све дотадашње одлуке трећег
сталежа, обећавајући да ће примити и сак-
ционовати одрицање од новчаних привиле-
гија, кад их се њихови власници буду одрекли.
Сва феудална права, која су за њихове влас-
нике не само ствар користи већ поглавито
ствар части, остају да важе и даље, као не-
оспорна својина њихових власника; он није
наређивао да се сталежи заједно саветују и
заједнички одлучују о свима питањима и
предметима од општег интереса и значаја
него је само изјавио жељу за то, и очеки-
вао то од умерености првих сталежа. На
тај начин он је од посланика општина од-
лучно захтевао послушност и покорност, а
према аристократији задовољио се да то од
ње претпоставља. Аристократији и свештен-
ству оставио је право да сами одлучују о
свему, што се њих непосредно тиче, и за-
вршио је изјавом да ће, ако би наступиле
нове какве сметње, он сам чинити и наре-
ђивати оно што је добро за његов народ, и
сматрати се као једини његов представник.

Овај тон, овај језик, дубоко су раздра-
жили духове не противу краља, који је због
слабости своје био у овом тренутку израз
страсти које нису биле његове, него про-
тиву аристократије, чије је он био оруђе.

Одмах после ове беседе његове нареди

Јун 1789. он Скупштини да се одмах разиђе. Аристократија је сва пошла за њим, и за њом и један део свештенства. Највећи део свештеничких посланика остану у сали, посланици општина остали су на својим местима и ћутали. Мирабо, који је увек предњачио, устане;

Наставак саветовања Скупштине „Господо, рече он, ја признајем да би ово, што сте мало час чули, могло бити спас „Отаџбине, кад поклон деспотизма не би били „увек опасни..... Под оружјем, с насиљем у „храму народном, вама се командује да будете срећни!..... Где су непријатељи народа? Је ли Катилина²⁷ пред капијама нашим? Ја

²⁷ При крају римске републике, за конзулства Помпејева, стање у њој било је овako: На челу државе конзули с немоћном олигархијом — сенатом. Виши staleжи, из којих се сенат састављао, који су некада били ум и срце државе, основ њенога свакодневног напретка и њене славе, одани раскошном и распусном животу, изгубили су били престиж својих предака, и ако су имали све њихове прерогативе. Народ, осиромашен и развращен, изгубио је био сваки утицај у држави. Вековима освештани привилегије трибуната, биле су отурене и игнороване. Подмитљивост судија, трговина са изборима, самовоља сената, тиранија богатства над сиромашним народом и законима — биле су обичне и редовне појаве, које нико није ни помишљао да маскира и покрива. Како је било гледиште на државу, и какав однос према њој, оних који су њоме управљали или имали ма какав утицај на њу и њене послове, најбоље се види из ове изреке Катонове (Marcus Porcius Caton): „Онај ко покраде грађанина, свршава своје дане у ланцима и у апсанама; а онај који краде републику, свршава и у злату и у пурпуру“ (*Theodore Mommsen. Hist. Romaine* T. III. p. 235.). Уз све то, војска је била деморалисана; а цела Италија била је преплављена колонијама ветерана, готових пре да се поведу за једним човеком но да се покоравају закону.

У то доба појављују се на позорници две историјске личности: Цезар и *Катилина*; оба решени да томе несрећном стању у држави и народу учине крај, али с различним судбинама и успесима у тој својој одлуци.

„тражим да, свесни нашега достојанства, ваше Јун 1789.
„законодавне моћи, не изневеравате светињу
„ваше заклетве, она вам не допушта да се
„развилазите пре, док Устав не буде уведен.“

Маркиз де Брезе (de Breze), велики мајстор церемонија, врати се у салу скупштинску и обрати се Бајљију: „Ви сте чули, каже му

И покрај општег расула у држави и у народу, које је ишло на руку намерама ове две личности, тренутак је за њих био згодан и етога, јер у то доба Помпеј није био у Риму. По законима два народна трибуна: Кабинија (Aulus Cabiuius) и Манилија (Manilius), доносеним вољом и одлуком масе народне, под утицајем Цезара, противно вољи и одлуци сенатској, којима је Помпеју била поверена најпре проконзулска власт над свима морима и свима обалама до на 50 миља у унутрашњост, а затим и власт над провинцијама, у којима је дотле заповедао Лукул (Lukullus), уз додатак целе Витиније, и по којима су му била стављена на расположење огромна материјална и војна средства, све за борбу противу пирата и њиховог помагача и савезника Митридата; — Помпеј се, у то доба, налазио био у Азији, тога посла ради, заједно с војском, коју је готово сву био извукао из Италије.

Квестор — 677., Претор — 686., гувернер Африке — 687., Катилина је тежио и радио да се дочепа конзулског положаја и конзулске власти — најпре путем редовним — избором, а затим путем насилним — завером и буном.

По рођењу аристократа од старине, он је, како се вели, био личност готова на свашта. Приписују му све могуће личне пороке; што ако је и истина, није била само његова особина, јер су такви били у то доба сви људи његовога реда и порекла. Сви му, међутим, признају велику интелигенцију, ретку енергију и неустрашивост; а Цицерон, који је за живота Катилинина грмео противу њега и пред народом и у Сенату, у четири маха, седам година после смрти његове карактерише га овако: „Овај Катилина, кога ви нисте могли заборавити, имао је, ако и не у ствари, бар по изгледу највеће врлине. Он се дружио с гомилом људи злих и готових на свашта, али је он свуда и јавно показивао оданост своју људима који су били достојни највећег поштовања. Ако га је распусни живот и привлачно неодољиво, он се тако исто ватрено одавао и пословима и предузећима озбиљним. Страсти су му прождирале срце, али је

Јун 1789. он, заповести краљеве “: и Бајљи му одговори:
 „Баш сад ћу да примим заповести скупштине “.
 „Мирабо се опет истакне: „Јесте, Господине,
 „викне он, ми смо чули намере које су краљу
 „дошаптале и натурене са стране; али ви не-
 „мате овде ни гласа, ни места, ни права да
 „говорите. У осталом, да би избегли свако

„имао и друштвену склоност за ратничке послове. Не, ја не ве-
 „рујем да је ма кад на земљи живео човек, у кога је био та-
 „кав чудноват скуп страсти и особина тако различних, тако су-
 „протних и у непрекидној међусобној борби“ (*Cicéron, Dis-
 cours pour M. Coelius*).

Пошто је пропао био на избору за конзула за годину 690.,
 Катилина, користећи се великом популарношћу својом, реши
 се да избор свој за годину 691, осигура путем завере, управ-
 љене противу Сената. Извештен о томе, Сенат да све своје
 гласове за Цицерона, конкурента Катилини на избору, чо-
 века проста рода, који с тога себи ни могао бити изабран, да
 се дотле већ није био прочуо као велики беседник, с јаким у-
 тицајем на народ, те је с тога и био потребан Сенату противу
 Катилине, кога се он бојао као најопаснијег противника свог.

Карактеристично је, да је Цезар потпомагао избор Катили-
 нин, — како се вели из рачуна, с тога тј. што је и он био про-
 тивник непријатеља његових, а и због велике популарности
 његове — међутим био је противник Цицерону, па чак и не-
 пријатељски расположен према њему, без обзира на његов бе-
 теднички дар, јер му карактер није ценно ни у шта.

Завера, коју је противу Сената био склопио, била је огро-
 мна. Међу учесницима њеним било је и сенатора, и млађих па-
 триција, и велики број отмених грађана савезних градова. Ан-
 тоније, друг Цицеронов, био је такође увучен у заверу.

Цицерон, извештен о завери овој, грмео је у Сенату про-
 тиву Катилине, и описивао и представљао заверу његову нај-
 црњим бојама и у најопаснијим облицима. У Сенату је био
 присутан и Катилина. Упитан од Цицерона да каже да ли је
 све истина, што он о његовој завери говори Сенату. Катилина
 одговори: да су прави узроци невоље и незадовољства који по-
 тресају републику: тиранија невољне масе људи, њихова грамз-
 вост и њихова нечовечност; и одбијајући од себе с презрењем
 све бунтовничке пројекте који му се подмелу, заврши свој го-

„оклевање и одуговлачење, идите и кажите Јун 1789.
„вашем господару, да смо ми овде по вољи
„народа и да нас одавде само бајонети могу
„истерати“. Маркиз де Брезе оде. Сијеје из-
говори ове речи: „Ми смо данас оно исто
„што смо били и јуче: саветујмо се“, Скуп-
штина приступи саветовању, да понови и по-

вор овим изразом претње: „Народ је римски снажно тело, али без главе: ја ћу му бити глава“ (*Plutarque Cicéron, XIX*)
После ових речи изиђе, оставив за сом Сенат неодлучан и у великом страху.

Кад, у години 691., пропадне и по трећи пут на избору за конзула за годину 692., Катилина изашље своје поверенике на све стране по Италији, да спреме буну. Један део флоте, која је била употребљавана противу пирата и стајала на ушћу Ти-бара, био је готов да му се придружи. У риму је био учињен покушај противу Цицеронова живота. Цицерон иступи, тим по-подом. Сенат, пред ким је понова грмео противу Катилине. Катилина је имао смелости да се и сам појави у тој седници Се-ната; али је реч Цицеронова, управљена директно њему и противу њега, била тако снажна, тако моћна, да је Катилина ћутећки изишао био из Сената, и био принуђен да се одмах сутрадан удаљи и из Рима, у пратњи три стотине својих присталица.

Страх од Катилине био је и иначе велики; а после овога одласка његовог из Рима био је толики, да су се у Риму, и ван њега на све стране, предузеле биле, и чиниле на врат на нос, најозбиљније спреме за оружан отпор противу њега.

У Риму су били похватани неки завереници — патриције — који су имали да направе вапаш у њему, кад се Катилина буде појавио пред њим с поља. Цицерон ангажује Сенат да им он суди, ма да то није била његова компетенција. Велики ути-цај знамените беседе Цезарове (*Histoire de Jules César, par Napoleon. T. I. p. 365—371.*), којом је он убеђивао Сенат да оптуженима не изрекче смртну пресуду, био је ослабљен го-вором Цицероновим, а за њим дефинитивно уништен речју Ка-тоновом. Оптуженик је Сенат осудио на смрт, коју је пресуду Цицерон одмах извршио.

За то време, војска републике кретала се противу Катилине и његовог друга и савезника Малија (Mallius); — сусрела се и сукобила с њима у равници Пистоји (de Pistoia), под командом Метела Целера. Бој је био ужасан. Ма да су били изгубили сваку наду на победу, ни један од бораца Каталининих није

Јун 1789. тврди своје дотадашње одлуке. „Прва од тих одлука, рече Барнав (Barnave), садржи

био уступно ни корак. Сви, по примеру вође њиховог, били су побијени с оружјем у рукама, сви су лежали мртви, али на својим местима у бојном строју; — што очевидно показује, да је извесна стварна и племенита идеја покретала и одушевљавала све ове људе, а да нису били гомила разбојника испкупљених с коца и конопца, кренутих пљачке ради.

„Да је Катилина био онак и ужасан, налик на Марија (Marius) и Силу (Sylla), то је вероватно“, вели историк Јулија Цезара; (Т. I. р. 378); „да је хтео да се дочена власти насилно, то је извесно; али, да је он могао, без предходног прокламовања извесне велике и жеперозне идеје, придобити за своју ствар толике важне особе и фанатизовати их у толикој мери, и онолико узбудити све народе Италије, то није вероватно. Својим присталицама он се жали, што види судбу републике у рукама једне незнатне факције, која је све остале искључила од учешћа у почастима и богатству. Катулу (Catulus), особу највећег уважања, с којом је он био и остао у добрим односима, он, пише писмо, коме не оскудева ни простоте ни извесне величине, и чији спокојан тон показује франтан контраст према срдитој раздражености Цицероновој“. Ево тог писма:

„Л. Катилина К. Катулу, поздрав. Твоје испитано пријатељство, које ми је увек било драгоцену, уверава ме да ћеш у мојој несрећи саслушати моје молбе. Ја нећу да правдам моју одлуку и моје предузеће. Савест ми моја не пребацује ништа, и ја ћу само да изложим побуде моје за то, које ћеш ти извесно наћи да су законне. Представљају ме као да сам се ја због мојих другова, као и део у ово одважно и дрско предузеће: то је клевета. Моје лична добра довољна су да подмире све моје обавезе; а једна се да сам ја, захваљујући жеперозности моје жене и њене кћери, одговарао са чашћу и другим обавезама, које нису биле моје. Али, ја не могу хладнокрвно да гледам да се недостојним људима указују и чине почести, а ја се од њих одгурем измишљеним оптужбама. Притеран у крајност, ја сам се прихватио одлуке, која једини остаје човеку са срцем за одбрану његовог политичког положаја. Ја бих хтео да ти о томе више пишем, али сазнајем да се противу мене спремају крајња насиља. Ја ти препоручујем Орестилу и поверавам је твојој чистоти. Заштићу је, ја те преклињем децом твојом. С Богом“ (*Hist. de Jul César. T. I. p. 379 и 380.*).

Пр.

одредбу о томе шта сте ви; друга садржи одредбе о порезима, које само ви имате права да усвајате и одобравате; треће је заклетва, да ћете чинити своју дужност. Ни једној од ових одлука не треба санкција краљева. Краљ не може забранити ни спречавати оно, што није његово да усваја и одобрава". У овом тренутку раденици уђу у салу да дигну и изнесу клупе, оружане трупе прођу кроз салу друге је опколе с поља; војници телесне гарде чак се приближе вратима сале. Скупштина, не узнемирујући се свим тим нимало, седела је на клупама и гласала; одржање свију дотадашњих одлука примљено је једногласно. Али то није било све: у краљевској вароши, у средини дворских слугу, и лишена помоћи оног народа, доцније онако ужасног, Скупштина је била изложена опасности. Мирабо се поново појави на трибуни и предложи да се декретује неприкосновеност свакога посланика. Одмах за тим Скупштина стављајући насупрот сили само своју вољу, објави неприкосновеност свакога од њених чланова, и прокламује да се сматра као издајник, као неваљалац, као најтежи злочинац, сваки који би ма шта покушао противу личности ма кога од посланика.

Док се све ово догађало, аристократија, која је држала да је оном свечаном краљевском седницом скупштинском држава спасена,

Јун 1789.

Скупштина
декретује
неприкос-
новеност
посланика.

Јун 1789. подносила је најпре своја честитања краљу, који је први дошао био на мисао, да се та седница држи, а затим и краљици. Краљица, држећи свога сина на рукама, показивала га је овим тако наклоном и оданим слугама примала је њихове заклетве, и по несрећи слепо је у све то веровала. У овом истом тренутку чули су се крци на улици: сваки је потрчао да види шта је; тада се чу да народ, икупљен у гомилу, поздравља Некера што није био присутан у краљевској седници. Страх је одмах наступио после радости до тог тренутка; краљ и краљица одмах позову Некера, и ове узвишене особе биле су принуђене да га преклињу да и даље задржи свој портфељ. Министар пристане, и на тај начин да двору један део своје популарности, коју је сачувао што није био присутан у тој несрећној седници.²⁸

²⁸ Овде је место да констатујем, да су *неосноване* тврдње Павла де Ремиза: да је Тијеру „посао (писање овог дела) био у толико тежи, у колико за њ до њега није било никаквог колико толико обележеног правца“; и, да је ово Тијерово дело „прва историја тога времена“ (A. Thiers par Paul de Rémusat, p. 35 и 40. — стр. VI и X.)

Павле де Ремиза није знао, нема сумње, за помињато већ раније Жоминијево дело: „Критичка и војна Историја ратова Револуције“ (Histoire critique et militaire des guerres de la Révolution), у коме је Револуција описана на начин који има веома много сличности с оним на који ју је Тијер описао у овоме свом делу. Кад се томе дода још та значајна околност, да се напред поменуто Жоминијево дело појавило, у *новом* издању (које ја имам), 1820, т. ј. на четири године пре појаве прве свеске овога Тијеровог дела (Стр. V.), онда се може рећи, с *поузданошћу*, да је у том Жоминијевом делу Тијер имао не само јасно трасираи правац за писање овога свог дела, но

Тако се извршила прва револуција.

Јун 1789.

Трећи staleж задобио је законодавну власт, а противници његови изгубили су је, јер су хтели да је сву за себе задрже. За неколико дана само, ова законодавна револуција била је потпуно изведена и свршена. Употребљаване су биле још неке ситничарске мере, међу којима је било и отежавање и спречавање унутрашњег додира и саобраћаја између сáлá појединих staleжа; али све су оне биле без-успешне. 24. већина свештенства дошла је у Скупштину, и захтевала је заједничку верификацију посланичких пуномоћстава, како би

у многome и поузданог путовању у том послу свом.

Ова моја напомена неће изгледати пажљивијем читаоцу смела, кад је доведе у везу с ранијим коментарима мојим који су написани с позивом на Жоминија; а у даљим књигама читалац ће имати још доста и озбиљнијих података да се потпуно увери о њеној основаности.

После ове напомене да наведем како Жомини казује радњу Некерову у целој ствари, која је горе у тексту описана:

„Сви посланици беху дошли у Париз с тврдим уверењем да су позвани да регенеришу Француску, те услед тога њихов ентузијазам не имађаше границе. Али овај министар (Некер), саревниив да за себе очува част за поправке, беше први који је осудио улогу, коју посланици општина беху узели на себе, и предложи краљу да држи свечану седницу (*lit de justice*) у којој се он надаше да ће краљ отворено изићи на сусрет жељама народним. Краљица, принчеви и великаши, успеју код краља да овај пројекат Некеров окрену против њега, и склопе краља да у тој седници осуди и поништи, као незакону, одлуку посланика општина, с којом су се огласили као Народна Скупштина. Некер се измигољи из ове клопке, и уз то и освети за то, тиме, што није био присутан тој седници, чиме је дао повода посланицима да мисле: да он не одобрава овај насилан поступак и да је овај само резултат интриге племића који беху око Лудвика“ (Т. I, р. 117 и 118).

Пр.

Јун 1789. се по том могло приступити саветовању о предлозима, које је учинио краљ у седници од 23. јуна. Мањина свештенства продужавала је и даље своја саветовања у својој сталешкој сали. Архиепископ париски Жуње (Juigné), прелат пун врлина, добротвор народни, али упоран привилегиста, није остављен био на миру док није обећао да ће се и он придружити Скупштини; он се донеста и појави у Народној Скупштини, у пратњи архиепископа из Бордоа, прелата популарног, који је доцније постао министар.

Највећа забуна владала је у редовима аристократије. Њени обични агитатори узбуњивали су и потпаљивали њене страсти: д'Еспремента је предлагао да се трећем staleжу забрани даље држање скупштине, и да се позове главни државни тужилац да противу њега за то предузме законске кораке и мере; мањина је предлагала здружење с трећим staleжем, Херцег Орлеански потпомагао је предлог, и ако је, јуче, дао Полињаку (Polignac) противно обећање.*

Улазак мањине аристократије у Скупштину. Четрдесет и седам чланова, решени да се придруже главној Скупштини насупрот решењу већине, појаве се у њој сви заједно, и буду примљени општим задовољством. Миђутим, при свој општој радости коју је њихова присутност изазивала, њихова лица

* Види Ferriérs.

била су жалосна. „Ми уступамо нашој савести, Јун 1789.“ рекао је био Клермон-Тонер, али се с болом одвајамо од наше браће. Ми долазимо да припомогнемо регенерацији народа; сваки од нас показаће вам, шта може да чини према мандату свом“.

Сваког дана придолазило је по неколико нових чланова, и број посланика у Скупштини растао је. Са свију страна стизале су адресе, које су изражавале жеље и одобравања градова и провинција. Адресе из провинције Дофине биле су дело Мунијеово. Париз је послао своју адресу; чак је и Пале-Роајал (Palais Royal) послала једну депутацију,²⁹ коју је Скупштина, налазећи се још у опасности, примила, те да не отуђи од себе гомилу. Тада она није предвиђала никакве екцесе од њене стране; напротив, она је имала потребу да рачуна на њену кураж и да од ње очекује потпору за себе; многи су сумњали у то, и кураж народна била је још само један блажен сан. Пљескање публике на трибинама, која је често била досадна Скупштини и сметала јој, којим је она дочекала овај чин Скупштине с одобравањем, било је за њу ипак једна потпора, и нико се није усуђивао да то пљескање спречава. Бајџи је био покушао

Депутација
Пале-Роа-
јала прим-
љена од
Скупштине.

²⁹ Метежна париска гомила, којој је башта Пале-Роајала била главно збориште.

Јун 1789. да говори противу тога; његов глас и његов протест били су угушени бурним плескањем.

Већина аристократије продужавала је своје седнице у метежу и у најбешњој јарости. Страх је постепено обузимао оне, који су је руководили, и сигнал за придружење дали су били баш они, који су је недавно утврђивали у отпору. Али страсти су већ биле сувише распаљене, а да је лако било водити их. Краљ је био принуђен да им напише једно писмо; двор, великашн, били су принуђени да их моле и преклињу; „придружење ће бити привремено, говораху најупорнијима; трупе се приближују, уступите да би спасли краља“. Пристанак је био ишчунан у највећој ларми и нереду, и већина аристократије, у

Дефинитив-
ни састанак
сва три
сталежа.

пратњи мањине свештенста, дође у општу Скупштину 27. јуна. Херцег Луксембуршки, говорећи у име свију, изјави да су они дошли зато, да на тај начин даду краљу знак свога поштовања, а народу знак свога патриотизма. „Фамилија је потпуна, одговори Бајљи“. Узимајући да је уједињење сталежа било потпуно, и да ваља сад одмах приступити, не верификацији посланичких пуномоћстава, већ заједничком саветовању, он настави: „Ми можемо сад приступити, без одлагања и без задржавања регенерацији краљевства и добра народног“.

Употребљавана су била и даље разна ситничарска средства, те да се покаже и изгледа

да то, што је учињено, није учињено зато Јун 1789.
што се морало тако да учини. Ови, што су
најпосле приступили, долазили су увек у Скуп-
штину пошто би она већ била отпочела свој
рад, сви заједно, и на такав начин, да пред-
стављају сталеж за себе. Они су се охоло
размештали, стојећи позади председника, и на
такав начин да изгледа као да они нису
учесници у Скупштини. Бајљи, поступајући
с тактом и чврстином, савладао је на крају
све сметње и успео је да их принуди да седну.
Хтело се такође да му се оспори и узме
председништво, не насилно, но час тајним
подстрекавањем и наговорима, час каквом
преваром. Бајљи се одржао, не из амбиције, Председни-
но по дужности; те се тако прост један гра- штво
ђанин, познат само по својим врлинама и Бајљија.
талентима, видео као председник свима ве-
ликашима краљевства и цркве.

Било је и сувише јасно да је законодавна
револуција била свршена. Премда је предмет
првих неспоразума и сукоба био начин вери-
фикације посланичких пуномоћстава, а не гла-
сања, премда су једни били објавили да се
они придружују само за заједничку верифика-
цију посланичких пуномоћстава, а други услед
поковања краљевим намерама исказаним
23. јуна, ипак је било извесно да је зајед-
ничко гласање постало неизбежно; сви про-
тести противу тога били су дакле бескорисни

Јун 1789. и неполитички. При свем том кардинал де Ла Рошефукол протествовао је противу тога у име мањине, и тврдио је, да су се они придружили само за саветовања о предметима општег значаја, задржавајући увек право да образују засебан сталеж. Архиепископ из Вијене одговори на то са живошћу, да мањина није могла ништа решавати у одсуству већине свештенства, и да она нема права да говори у име целог сталежа. Мирабо устане снажно противу такве претензије, изјави да је чудновато протествовати у Скупштини противу Скупштине; Скупштини ваља признати сувереност или се удаљити из ње.

Императивни мандати.

Иза тога покренуло се било питање о императивним мандатима. Већина посланичких инструкција (cahiers) садржавале су у себи жељу бирача о реформама које је требало извести, и обавезивале су њихове посланике да ту жељу њихову изврше. Пре него што се приступи раду, ваљало је тачно одредити докле је и колико могуће придржавати се тачно тих инструкција бирачких; ово питање ваљало је пре свега расправити. Оно је претресано више пута. Једни су хтели да се расправа овога питања остави бирачима, и изведе на онај начин како су одређене и написане и инструкције њихове; други су држали да бирачи могу само дати право гласања за њих и у име њих, пошто се

спорна питања претресу и објасне заједнички Јун 1789.
од свију посланика целог народа, и тврдили су да бирачи не могу унапред давати изабраницима својим ма какве своје готове одлуке, које ови треба само да остваре. И донеста, ако се узме да се закони могу градити само у извесном општем савету, како с тога што се у таквом једном скупу спорна питања боље расветљавају и виде, тако и зато што се о спорним питањима може добити и имати одређено мишљење тек тада, пошто су се све партије народне узајамно чуле и обавестиле, то онда очевидно излази: да посланици морају бити слободни у својим одлукама, тј. без обавезног мандата. Мирабо, служећи се иронијом те да ствар буде уочљивија свима, повиче: они, који држе да су мандати императивни, нису требали ни да долазе, а кад су већ ту, они треба само да на својим седиштима оставе своје бирачке инструкције, које ће тако исто лено седети на њима као и они сами. Сијеје, предвиђајући, обичном својом мудрошћу, да ће вилики број чланова ограничити се и остати при својим заклетвама, да ће, позивајући се на своју савест, остати непоколебљиви, предложи дневни ред, основан на праву свакога да самостално суди и пресуђује о важности и значају заклетве коју је бирачима својим дао. „Они, који се сматрају за обавезане бирачким инструкцијама

Јун 1789. изјави он, сматраће се као и да нису у Скупштини, онако исто као и сви они, који нису пристали на верификацију својих посланичких пуномоћстава у општој Скупштини“. Ово мудро мишљење било је усвојено. Да је Скупштина приморавала опозиционаре, она би им дала повода и изговора да се цепају и издвајају; овако, остављајући им слободу самосталног кретања у овом питању, она је била сигурна да ће их задржати и привући к себи, јер је њена победа била за даље извесна.

Потреба
Устава.

Циљ и задатак овог новог сазива Скупштине били су: реформа државе; тј. завођење Устава, који Француска у то доба није имала, ма шта се о томе говорило. Ако се буду узимали у вид и истицали сви могући одношаји између оних над којима се владало и оних који су владали, Француска је, нема сумње, имала некакав Устав; краљ је заповедао, а поданици су се покоравали; државни службеници су затварани у тамнице самовољно; намети су истеривани од народа до последње мангуре; Парламенти су осуђивали несретнике на точак. Најварварскији народи имају такве Уставе. Француска је имала скупштине сталеза, али без тачно одређених атрибуција, без одређених и осигураних одредаба. када су се оне имале искомповати и састајати, те је с тога њихов утицај на државне послове био редовно никакав. Постојала је кра-

љевска власт, која је била час ништавна, Јун 1789.
час апсолутна. Постојали су трибунали или
највиши судови, који су често поред власти
судске присвајали себи и власт законодавну;
али, није било никаквог закона, који би осигуравао одговорност агената власти, слободу
штампе, слободу личну, у опште све оне
границе које, у друштву људском, замењују појам о слободи природној.*

Потребу Устава осећали су и желели сви; у свима бирачким инструкцијама била је она изражена енергично, у њима су шта више били одређени и основни принципи за то. Све су оне једногласно одређивале монархичну форму управе, потврђивале наследност у мушком колену, уступале искључно краљу извршну власт, захтевале одговорност свију агената власти, право народа и краља да заједнички граде законе, предходно одобравање порезе и дажбина и слободу личну. Али, оне су се разликовале о томе, да ли да буде један или два законодавна дома; у питању о сталности, трајању и распуштању законодавних тела; о политичком положају свештенства и Парламената; о границама слободе штампе. Толика питања, или решена или само наглашена у бирачким инструкцијама, показивала су јасно колико је дух народни био тада пробуђен у свима деловима

* Види примедбу 3. на крају ове свеске.

Јун 1789. краљевине, и колико је била и општа и јасно изражена жеља Француске за слободом.* Али, завести један потпун Устав на развалинама целог старог законодавства, без обзира на све могуће сметње и отпоре, при том још кад су духови већ били распаљени и ражџилитани, био је посао велики и тежак. Поред разногласица које су неизбежно потицале из разлике интереса, ваљало се бојати још и природне различности у мишљењима. Кад се једном великом народу намеравају дати сви и нови закони, то увек јако узбуђује духове, располаже их и склања на претеране пројекте и предлоге, буди и изазива у њима фантастичне наде, те су услед свега тога при том увек неизбежни поступци, који су или погрешни или претерани, а често и опасни. Да би послови текли правилно и било разумне везе међу њима, наименован је био један одбор, коме је стављено у дужност да их тачно одређује и ограничава и да их распоређује. У овај одбор ушли су најумеренији чланови Скупштине. Муније, мудар, прем да упоран, био је највреднији члан овога одбора и имао је у њему највећи утицај; он је одредио ред пословима.

Послови
Скупштине.

Тешкоћа дати Устав није била једина коју је ова Скупштина имала да савлада. Између једне владе, рђаво расположене, и народа

* Види примедбу 4. на крају ове свеске.

изгладнелог, који је захтевао брзу помоћ и Јун 1789.
олакшање, она се готово морала умешати у администрацију. Неповерљива према власти, а журећи се да народу што пре помогне, она је морала, без икаквих амбиција о томе, машати се мало по мало за извршну власт. У осталом свештенство јој је већ било дало повод и пример за то, својим лукавим предлогом трећем Сталежу да приступи бригаама и питањима о животним намирницама. Одмах чим се конституисала, Скупштина је одредила један одбор за питања о животним намирницама, захтевала од министра обавештења и податке о тој ствари, предложила да се олакша и потпомогне циркулација хране из једне провинције у другу, да се званичним средствима транспортује храна у места где је нема, да се она за та места набавља добровољним прилозима. Министар је саопштио стварне мере, које је он у том погледу предузео био, и које је Лудвик XVI., брижљив администратор, потпомагао свом својом влашћу. Лаљи-Тољендал предложио је да се издаду декрети о слободном саобраћају; на то Муније примети да такви декрети захтевају санкцију краљеву, и да је та санкција, пошто још није регулисана, изложена озбиљним сметњама и тешкоћама. Тако се наилазило у свима правцима на свакојаке сметње и препоне. Требало је градити и доносити

Одбор за
животне на-
мирнице.

Јун 1789. Законе, ма да законодавне форме нису биле одређене, надгледати администрацију а не машати се за извршну власт, довести у ред много којешта, без обзира на рђаво расположење власти, опозицију интереса, разногласицу духова и захтеве тек пробуженог народа, који се кретао и долазио у узбуђење на неколико миља далеко од Скупштине, у крилу једне огромне престонице.

ПАЖЊА ЧИТАОЦИМА

Догодила се погрешка, те су стране листова ове књиге обележене бројевима 3, 4, 5 — 99, а требало је обележити бројевима: 111, 112, 113 — 208.

Молимо читаоце да ову погрешку поправе.

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
„РАДОЈЕ ДОМ.Н.ВУК“
ДЕСКОВАЦ

КЊИГА ДРУГА

ЗАУЗЕЋЕ БАСТИЉЕ

Метежини покрети народних маса у Паризу. Народ ослобођава француске гврднсте затворене у манастиру (à l'Abbaye.) Дворски комплоти; трупе се приближују Паризу. Отпуштање Некера 12, 13 и 14. јули. Заузеће Бастиље. Долазак краљев у Скупштину и олате у Париз. Поновно позивање Некера. Послови париске општинске управе. Лафајет командант народне гарде; његов карактер и улога у Револуцији. Сеча Фулона (de Foulon) и Бертнјеа (de Berthier). Повратак Некеров. Ситуација и подела партија и њихових шефова. Мирабо; његов карактер, његови пројекти и његов геније. Пустахије. Метежи у провинцијама и у селима. Ноћ 4. августа. Укидање феудалних права и свију привилегија. Декларација човекових права. Дискусије о Уставу и о veto, Неприу у Паризу. Метежини скуп у Пале-Ројалу.

Веома мали простор раздваја Париз од Версаља — толики, да се може прећи више пута за дан. Због тога су се сви покрети у Паризу осећали одмах и у Версаљу, у двору и у Скупштини. Париз је тада показивао нов и необичан призор. Бирачи, икупљени у шездесет изборних срезова, нису се хтели разилазити после свршених избора и бећу остали сви на окупу, било с тога да дају инструкције својим посланицима, било из осећања потребе

Необичан призор, који показује Париз.

Јун 1789. да су заједно, да се узајамно подржавају и крепе — *стална потреба човечијег срца, која избија на видик у толико бујније, у колико је дуже време угушивана.** Судба је њихова била иста као и Народне Скупштине: кад би место њихових седница било затворено, они би се скупљали на другом; најзад били су успели да их пуште у Општинску Кућу (l'Hotel de Ville), у којој су се на даље непрекидно састајали и из које су се дописивали и споразумевали са својим посланицима. Тада још није било јавних листова који би доносили извештаје о седницама Народне Скупштине; због тога је потребно било узајамно се зближавати и састајати се за разговор и узајамно обавештавање о догађајима. Башта Пале-Роајала била је место најчешћих скупова. Ова прекрасна башта, опкољена најбољим стовариштима у Европи, припадала је палати херцега Орлеанског; она је била место састанка странаца, развратника и беспосличара, а нарочито највећих агитатора. Најдрскије беседе говорене су у кафанама или у самој башти. Често се по какав беседник пео на сто; и, пошто би најпре искупио гомилу око себе, распаљивао би је најбешњим речима, речима које никад нису биле кажњене, јер је ту гомила господарила суверено. Људи, који су се рачунали као

* Курсив је преводночев.

Јун 1789.

одани херцегу Орлеанском, показивали су се као најватренији. Богатство овога принца, његова позната издашност, његови огромни зајмови, његово суседство, његова амбиција, премда нејасна, празна, — све је то морало дати повода и основа претпоставци и сумњи да је он био подбадач свега тога. Историја, не именујући никога, може да потврди само толико да се просипало злато. Ако је здрав део народа ватрено хтео слободу, ако је немирна и притешњена гомила хтела да се буну и да покуша тим путем поправку своје судбе, било је такође и подбача који су по кад и кад дражили ову гомилу и може бити руководили неке од њених удараца. У осталом, овај утицај сувише је мала ситница међу узроцима Револуције, јер с мало злата и тајним маневрима не може се покрепути један народ од двадесет и пет милиона људи.³⁰

Прилика за метеж појавила се ускоро. Француски гардисти, одабрана трупа, која је чинила краљеву гарду, били су у Паризу. Четири чете одашњане су наизменце на службу у Версаљу. Поред варварске строгости нове дисциплине, ове трупе имале су повода још и да се жале противу строгости њиховог

³⁰ Употребљена код малих народа, ова су средства довољно моћна да у њих изазову и произведу свакојаке смутње и свакојака зла, чак и онда, кад су управљани разумно и како треба, а тим пре кад није тај случај.

Јун 1789. новог пуковника. При пљачки куће Ревеј-
љонове, оне су се истина показале нешто
сурове према народу; али доцније жалиле
су то и, мешајући се сваки дан с њим, при-
ближе му се и здруже с њим. У осталом,
војници и подофицири осећали су да им је
свака каријера затворена; њих је вређало што
њихови млади официри не врше никакву
службу, већ се појављују само на парадама,
и, кад се ове сврше, чак неће ни да отпрате
пук у његове касарне. Код њих је било нешто
слично као и код трећег сталежа, који је
морао да подмирује и задовољава све и сва-
кога без икакве користи и накнаде за себе.
Појавише се поступци противни дисциплини,
и неколико војника буду затворени у мона-
стир (l'Abbaye).

Народ осло-
бођава
француске
гардисте.

Тим поводом гомила се искупн у Пале-
Роајалу вичући: у *монастир!* Како се из-
купила, одмах се и крене тамо. Врата буду
проваљена, затворени војници нађени и из-
ведени на поље у тријумфу.* Међутим док
их је народ чувао у Пале-Роајалу, Скупштини
је послато било једно писмо, у коме је за-
хтевана њихова слобода. Налазећи се с једне
стране између народа а с друге стране из-
међу државне власти којој се није могла
поверити, јер се ова ствар непосредно ње
тицала, Скупштина није могла да не ин-

* 30. јуна.

тервенише, нити пак да се меша непосредно Јул 1789.
у круг рада јавне полиције. Једна вешта и
мудра одлука њена задовољавала је потпуно
обе ове потребе; она изјави Паризлијама своје
жеље, да се ред одржава и ничим не ремети;
а у исто доба пошље краљу једну депутацију
да га моли за милост, која је у овом слу-
чају неизоставно потребна за повраћај реда
и мира. Краљ, дирнут умереношћу Скупштине,
обећа своју милост кад ред буде повраћен.
Француски гардисти буду одмах враћени у
затвор, па их одатле одмах затим милост
краљева изведе на слободу.

Дотле је све добро ишло. Али придружење
аристократије осталим сталежима било је
преко срца; она је била попустила само обе-
ћању, да ће то трајати за мало. Она се и
поред тога још искомљала засебно сваки дан,
и протествовала противу радова Народне Скуп-
штине. Ови скупови њени били су постепено
све малобројнији: 3. јула било је на окупу
138 присутних чланова; 10. није их било више
од 93, а 11. — 80. Најпопуларнији одупираху
се и даље, и 11. одлуче да учине један протест
који су доцнији догађаји спречили да буде
формулован. Двор, са своје стране, уступао
је до сада такође преко срца, и не без својих
планова. Пошто је био дошао к себи од из-
ненађења и страха после седнице од 23. јуна,
он је хтео да се сви сталежи саставе у за-

Комплоти
двора.

Јул 1789. једничку Скупштину зато, да јој помоћу аристократије што више отежимо рад; уз то гајио је наду да Скупштину убрзо распусти а по потреби и силом растера. Некер је био задржат и даље само зато, да својом присутношћу маскира тајне умишљаје и спреме које су се удешевале. По извесној узбуђености, по резерви, којом су се према њему држали, он је држао да се нешто велико спрема. Чак ни краљ није знао све, шта се намерава и спрема, а без сумње намера је била да се иде даље, него што је он хтео. Некер, који је држао да се сва акција једног државника има да ограничи на представке и обавештавања, и који је лично и био кадар да их чини, чинио их је бескорисно. Удружен са Мунијеом, Лани-Тољендалом и Клермон-Тонером, он је с овима заједно размишљао о увођењу инглеског Устава. Двор, међутим, настављао је непрекидно тајне спреме. И кад су посланици аристократије хтели да изиђу из Скупштине и да се одвоје за себе, он их је задржао од тога, казујући им да ће се десити ускоро један догађај.

Трупе се
примичу
Паризу.

Трупе су се примицале; главну команду над њима добије стари маршал Брољи (de Broglie), а барону Безенвалу (de Besenval) буду дате под команду трупе, које су становале у околини Париза. Петнаест пукова, по највише странаца, било је у околини пре-

стонице. Кочоперење куртизана указивало је на опасност, а конспиратори, сувише брзи на претње, компромитоваху тиме своје пројекте. Народни посланици, извештени не о свима детаљима плана који још није ни био познат сав, и од кога је и сам краљ знао само један део, али који је извесно указивао на то, да ваља ишчекивати употребу силе, народни посланици беху раздражени и размишљаху о средствима за отпор. Не зна се, и вереватно неће се никада ни знати, колики део од тих средстава пада на она тајна с којима је произведена побуна од 14. јула. Али то и не мари: аристократија је конспировала, па је и народна партија могла да чини то исто. Употребљена средства била су иста; у питању је само, чија је ствар била праведна а правда није била на страни оних, који су се дигли противу здружења сва три сталежа у заједничку Скупштину, и ишли на то, да распусте народно представништво па да се потом окоме на његове најодважније посланике.

Мирабо је држао да је најпоузданије средство да се државна власт уздрма и заплаши то: да се принуди на јавну дискусију о предузетим мерама које су се опажале. За ово ваљало их је обелоданити. Ако буде оклевала да одговара, она је тиме и осуђена; народ је тиме извештен за времена и покренут.

Јул 1789. Мирабо учини, те се обустави даљи рад
 Адреса кра- на Уставу, и предложи да се од краља за-
 љу предло- хтева да трупе врати натраг. Његове речи
 жена
 Мирабоом. изражавале су респект према монарху, али
 у исто доба и најстроже прекоре влади.
 Он рече: да се сваког дана примичу нове
 трупе; да су сви пролази затворени; да су
 сви мостови, шеталишта, претворени у вој-
 ничке страже; да досада већ свршени чи-
 нови, јавни и тајни, разне хитне војне мере
 и наредбе, падају свима у очи и указују на
 спрему за отворену борбу. Овим фактима
 додао је он на крају ове горке прекоре:
 „Народу се показује, рече он, и прети с
 толико војске, колико се може бити не би
 искунило и кренуло ни противу непријатељ-
 ске инвазије, а свакојако хиљаду пута више,
 но што је се могло искунити у помоћ при-
 јатељима мученицима због њихове верно-
 сти, а нарочито за одржање алијанције с
 Холанђанима, за нас тако драгоцене, која
 је била тако скупо стечена а онако стидно
 изгубљена“.³¹

³¹ „Пријатељи-мученици“ су Пољаци. Замерка о њима
 иде на адресу Лудвика XV, за чије је владавине извршена
 била прва деоба Пољске (1772.), коју он није умео ни могао ни
 да отклони ни да спречи, ма да је покушавао и једно и
 друго и посредним и *непосредним* путевима и средствима.

Замерке за односе према Холанђанима упућене су биле
 на адресу тадањег краља — Лудвика XVI. За време влада-
 вине овога монарха Француска је доиста поступала са Хо-
 ландијом, у *три маха*, на начин, који је не само био противан
животним интересима њеним, — јер јој је Холандија била

Његова беседа била је примљена и одобрена одушевљено, као и адреса, коју је био предложио. У овој последњој изостављен је био само став, у коме се захтевало да се редовне краљевске трупе, које су се имале вртати на траг, замене грађанском гардом;

врло потребан, *драгоцен*, савезник за сузбијање и балансирање енглеске моћи на мору — по донета и *спидан* за њу. Први такав поступак био је по сиршетку рата са Инглеском, у који се Француска била унела као савезница и заштитница Северне Америке (1778), и у коме је поред Шпаније учествовала и Холандија као њена савезница. Не обзирајући се ни на то, да се Холандија показала лојална према своме ангажману кад је била одбила сепаратан мир са Инглеском, који јој је био нуђен посредништвом Русије (1781). Француска је на крају идуће године закључила засебне прелиминаре мира са Инглеском и потписала их у почетку 1783. остављајући тиме Холандију на милост и немилост Инглеске. Други такав поступак Француске према Холандији био је приликом напона, које је противу ње учинила била Аустрија (Јосиф II.) у години 1781. Бојели се да се Холандија не баши у паручје Инглеској, Француска се била одлучно одупрла отвореном нападу на Холандију и спречила га, али је у исто доба припомогла да Холандија и том приликом претрпи извесне моралне и материјалне штете. Међу овима последњим било је и плаћање неке накнаде Аустрији од 10 милиона форината. И како Холандија није никако хтела да плати више од 5 и по милиона, а Јосиф II. упорно је захтевао 10, то Француска да из своје касе 4 и по, само да ствар легне и не дође до рата. Јавно мишљење било је јако дирнуто овим, не много достојним, поступком Француске, који је сав принишан утицају краљице, сестре Јосифове, чиме је њена непопуларност била знатно повећана (1785.) Трећи, најгори, такав случај био је скорашњи, у години 1787. Статудер, принц Оранжски, позове пруског краља, брата његове жене, да му помогне умирити побуну Холандије противу њега, коју је Инглеска, помагана њеним оруђем Пруском, спремила и потирила била поглавито у том циљу, да Холандију отргне од Француске. Пруски краљ најпре се устезао да заузме отворен противнички положај према Француској, и учинио је био покушај споразума између Француске и Пруске односно Холандије. Али Статудер, подбаван својом оholом и злом женом, одбаци погодбе овог споразума. Кад после тога Француска не показиваше ни могућности, ни

Јул 1789. све остало у њој било је примљено и одобрено са свима гласовима противу четири. У овој адреси, која је постала чувена и славна, коју он, вели се, није био написао, но за коју је све идеје био дао једноме свом пријатељу, Мирабо је предвидео готово све што

расположења, ни воље, да се одупре сплеткама и интригама Инглеске и Пруске противу њеног утицаја и њених интереса у Холандији, краљ Пруске осигуран са стране Француске а отворено позван у помоћ принцем Оранжским, уђе у Холандију са двадесет и пет хиљада људи и за два месеца покори је Статудеру потпунице. Резултат је овог чина био уговор између подјармљене Холандије с једне стране и Енглеске и Пруске с друге стране, потписан 15. јануара 1788. г., којим је био прекинут сваки утицај Француске на Холандију и свака веза њена с њом.

Због овога догађаја рекао је био император Јосиф II: „Француска је пала! Ја сумњам да ће се она опет подићи“ (*Henri Martin*. Т. XVI. р: 256—273; 301—305; 352—353; 423—489; и 591—593.).

Вредно је и потребно напоменути овде, да је у овој холандској афери противу Француске играо главну улогу чувени и славни енглески министар Пит (Pitt), који је, као што ће се то видети даље, доцније за дуго био душа одсудног отпора Француској и борбе с њом и на живот и на смрт.

Жошнин овако описује и карактеристике радњу овога министра у опште и посебно у овој холандској афери:

„Овај велики државник, који се у свима седицама доњег дома истицао као апостол либералних принципа, увидео је био убрзо да ови принципи могу бити употребљени као оштро оружје противу непријатеља његове земље. Он је добро знао да велика и простирана власт, кад није тиранска, и кад се с њом не чине злоупотребе, чини државу снажнијом и крејком. Отуда и замисао у њега, да изазвавши и створивши опозицију власти у народа који су прошивници Инглеској, значи одузевши владама њиховим један део средстава да развију и укрепе народну моћ. Историја његове земље давала му је довољно потврде за ову истину, чији је значај знатно већи за континенталне државе, изоловане и острвске, јер је утицај унутрашних несугласица и раздора у оним првим државама знатно јачи и знатно опаснији по својим последицама него у овим другим. Подстаћи Холанђане противу Оранжског До-

се после догодило: експлозију гомиле и из- Јул 1789.
 дајство трупа, чим су биле дошле у додир
 с грађанима. Толико исто вешт колико и
 дрзак, он се био усудио да уверава краља
 да његова обећања неће бити узалудна. „Ви
 сте нас позвали, говораше му он, да реге-
 неришемо краљевство; ваше намере и жеље
 биће испуњене, без обзира на замке, на
 сметње, на опасности и т. д.“

Адресу је однела и предала депутација од Одговор
краљев.
 двадесет и четири члана. Краљ, не хотећи
 да се изјасни, одговори: да је циљ испуњ-
 њања трупа само тај, да се очува и одржи
 јавни мир и да се Скупштини да потребна

ма, и затим потпомагати претензије његове, изгледаше као
 поуздано средство да се он неповратно привеже за Инглеску
 на штету интереса Холандије. Изазивати потпомагати песту за-
 буну и исти раздор у Француској, значило је придобити Ста-
 тудера за савезника у циљу да се спречи развиће принципа
 који су претили егзистенцији његовога сопственога дома;
 значило је у даљој последици, наоружати Европу противу
 ове силе (Француске) која је у 1783. г. уздрмала била Ин-
 глеску“.

„Опште је мишљење, да је Пит био први покретач перела у
 овим двема земљама. Ми нећемо ништа говорити о томе у од-
 носу на Француску; али, што се тиче Холандије, то је данас
 свуда позната и признати факат — — — — —“

„Ми смо далеко од тога да верујемо да се Пит ма кад у-
 суђивао да процењује и мери дубину пропасти, коју је копао
 Француској и целом човечанству. Он је могао желети несуг-
 ласнице и раздоре који се чинише да ће осигурати његовој
 земљи одсудну надмоћност над њеним ривалима; али, он није
 никад могао изазивати убиства, пуштахилук, који су раздирали
 и доводили у очајање несрећну Француску; јер, ако би то би-
 ло другачије, његово име заслуживало би да буде предано
 проклетству свију векова.....“ (*Histoire critique et militai-
 re des guerres de la revolution.* T. I. p. 49 и 50.).

Пр.

Јул 1789. заштита; међутим, ако се Скупштина ипак боји, он ће је преселити у Соасон (Soissons) или у Ноајон (Noyan), а и сам ће отићи у Компјењ (Compiègne).

Скупштина није могла бити задовољна таквим одговором, а нарочито понудом да се удаљи од престонице и да се настани између два логора. Гроф Криљон (de Crillon) изјави да се ваља с поверењем ослонити на реч једнога краља, који је частан човек. „Реч једнога краља, који је частан човек, одговори Мирабо, рђав је јемац за понашање и држање његовог министарства; наше слепо поверење у наше краљеве упропастило нас је; ми смо захтевали да се трупе повуку патраг а не да ми бежимо испред њих; треба то и даље захтевали неодступно и без одлагања“.

Ово мићење није било потпомогнуто. Мирабо се толико истицао као иницијатор и вођа отвореног отпора, да су у њему гледали и аутора свију тајних махинација у том правцу, ако је истина да су и ове биле употребљене.

Отпуштање
Некера. Био је 11. јули; Некер је више пута изјављивао краљу да ће са готовишћу одступити, ако му се његова служба не допада. „Узимам вас за реч,“ одговорно му је краљ. 11. у вече Некер је добио једну цедуљу, у којој га Лудвик XVI позива да своју реч одржи, жури га да одмах отуђе и додаје

му да се он са сигурношћу нада од њега да ће свој одлазак од свију сакрити.³² Некер је доиста тада часно оправдао поверење монархово; отпутовао је одмах, не јавивши о томе ништа своме друштву, па чак ни својој кћери, и већ после неколико сати био је врло далеко од Версаља. Сутрадан, 12. јула, била је недеља. У Паризу је био већ разнесен глас да је Некер смењен, а тако исто и Монморен (de Montmorin), Лицерн (de la Luzerne), Пијсегир (de Puységur) и Сен Пријес (de Saint-Priest). Као њихови заменици разглашени су били: Бретејљ (de Breteuil), Вогвијон (de la Vauguyon), Брољи (de Broglie), Фулон (Foulon) и Дамекур (Damescourt) скоро сви познати по њиховој опозицији према народној ствари. Париз се узбуну. У Пале-Роа-Буна у Паризу. јалу стече се много народа. Један млад човек, познат од тога доба као ексалтован републиканац, душе њежне али бујне Камил Демулен (Camillé Desmoulins), погне се на један сто и показујући на своје пиштоље повиче: на оружје!... затим откине један лист

³² Овај крупан чин, који је био повод даљим озбиљним догађајима, Жомини осветљаје овако: Некер, који је већ био криван у очима двора, зато, што га је својим неразумним поступцима навукао у бујницу која се више не могла ни савладати ни сузбити (стр. 13, 42 и 43.), пао је био у још већу сумњу да је напустио интересе двора, због тога што није хтео да присуствује краљевској седници (стр. 99.).

Због свега тога не задовоље се тим само да му одузму портфељ, него му се понаше и тајни налог да одмах остави Француску (*Hist. crit. et milit. des guerres de la Revol.* T. I p. 121.).

Пр.

Јул 1789. с дрвета па га прикачи на себе као кокарду, и позове и остале да и они то учине. Одмах буде све лишће с дрвећа покидано, а затим одмах сви оду у један музеј, у коме су се налазила попрсја од воска. Из тога музеја узму и изнесу попрсја Некера и херцега Орлеанског, којима се, говораше се, претило да ће бити протерани, и с њима се гомила по том разиђе по свима квартовима Париза. У пролазу по улици Св. Хоноре (Saint-Honoré) ова се гомила сусрете, у близини пијаце Вандомске (plase Vendome), с једним одељењем краљевских Немаца (Royal-Aleman), које је нападне, рани више лица у њој, а између осталих и једнога војника француских гардиста. Ови последњи, наклонени народу а против краљевских Немаца, с којима су већ имали један сукоб ранијих дана, становали су у близини пијаце Лудвика XV. Они дочекају краљевске Немце ватром из пушака. Принц Ламбез (de Lambese), који је командовао краљевским Немцима, повуче се одмах к башти Тиљерија, продре у њу, нападне и растера из ње мирну гомилу, која се у њој шетала, и убије у тој забуни једнога старца. За то време, трупе из околине Париза икупљале су се на Марсовом Пољу и на пијаци Лудвика XV. Велики страх, који услед тога настаде, претвори се у беснило. На све стране по вароши викало се:

Концентра-
ција трупа
у Паризу.

на оружје! Гомила појури у Општинску Кућу, Јул 1789. да захтева оружје. Бирачи, који су састављали главну бирачку скупштину, били су у њој сви на окупу. Они даду оружје, пошто га нису ни могли одрећи; оно би разграбљено у оном тренутку, кад се они одлучи-ваху да га даду. Ови бирачи били су у овом тренутку јединствена јавна власт у вароши. Не имајући никакве активне власти, они су сами били узели на себе ону власт, коју су прилике захтевале, и нареде сазив бирача из бирачких срезова париских. Сви грађани искупе се на то да се договоре и обавесте, како да се сачувају и од беснила гомиле и од напада краљевих трупа. Преко ноћ, народ, који увек јури на оно, што га највише интересује,* нападне и спали трошаринске стражаре и бране, растера трошаринске чуваре и отвори све пролазе у варош. Дућани са оружјем буду опљачкани. ОнеНарод узима оружје. пустахије, које су се већ појавиле биле код Ревејљона, и које су се у свима сличним приликама појављивале као да из земље ничу, појаве се и сада, наоружане копљима и батинама, и стану распростирати ужас. Све ово догађало се преко дана у недељу, 12. јула, и ноћу између недеље и понедељника 13. У понедељак у јутру бирачи, који су непрестано били на окупу у Општинској Кући,

* Курсив је преводничев.

Јул 1789. држали су да им је дужност, да себи даду облик легалније власти; због тога, позову старешину трговачког еснафа, обичног управника трговачког града (de la cité). Он одговори да ће доћи, ако буде добио формалан званичан позив. То буде учињено и он дође; придаду му извештај број бирача, и на тај начин буде састављена општинска управа, снабдевена свом потребном јој влашћу. Ова општинска управа позове себи шефа полиције, и с њиме за неколико сахати састави план за наоружање грађанске милиције.

Стварање
општинске
власти у
Паризу.

Стварање
грађанске
милиције.

Усвајање
париске ко-
карде.

Ова милиција имала је бити састављена од четрдесет и осам хиљада људи, узетих из париских срезова. На место зелене кокарде, она је имала да носи кокарду париску, црвено и плаво, Сваки, који се ухвати са оружјем и овом кокардом, а није уписан у грађанску милицију у свом срезу, имао је бити разоружан, затворен и кажњен. То је био први почетак народне гарде. Овај план усвоје сви париски срезови и похитају да га изврше. Тога истог јутра народ је био опустошио дом Св. Лазара, тражећи у њему хране; продро је био у слагалиште крупне покретне имовине (le Garde-Meuble), да тражи тамо оружја, и изнео отуда разио старинско оружје и метнуо га на себе. Гомила са шлемовима на глави и копљима у рукама, расипане се по целој вароши. Народ се сада

показивао као непријатељ пљачке; он је, са Јул 1789.
урођеном му колебљивошћу, истицао нарочито своју некористољубивост; злато је респектовао, узимао је само оружје, и сам је сузбијао и обуздавао пустахије, Француске гардисте и варошки поћини стражари (*militices du guet*), који су се сами понудили на службу, буду примљени и увршћени у грађанску гарду.

Непрестано и на сав глас захтевало се Старешина
Флесел
обећа ору-
жје народу.
оружје Старешина Флесел (*Flessilles*), који се у почетку одуширао својим суграђанима, показиваше се сад усрднији и обећа за тај дан 12.000 пушака, а и више још за потоње дане. Он је говорио као да је учинио некакву погодбу о томе с неким непознатим продавцем оружја. Ствар је изгледала сумњива, узев у обзир незнатно време, које је дотле било протекло. Међутим кад је вече наступило, буду довезени у Општинску Кућу артиљеријски сандуци, о којима је Флесел раније говорио; отворе их и нађу да су пуни старог рубља! Видећи ово, гомила се наљутити на старешину, који рече да је био преварен. Да је умирн, он је упути монастиру реда Шартре³³ (*les Chartreux*), уверавајући је, да ће тамо наћи оружја. Изненађени

³³ Овај калуђерски ред основао Saint-Bruno 1086. и назван је по имену села, у близини кога је саграђена прва кућа за њ. P. Larousse.

Јул 1879. монаси приме ову бесну руљу, пусте је у манастир, и успеју најзад да је убеди да у њих нема ничега од онога, што им је казао старешина.

Народ, раздражен тиме још више, врати се натраг вичући о издаји. Да га задовоље буде наређена израда педесет хиљада копаља. Барут, који је био одређен за Версаљ спуштао се низ Сену на лађама. Тај барут задрже и отму, и један бирач стане га раздавати народу, излажући се са њим заједно највећим опасностима.

Ужасна забуна владала је у Општинској Кући, која је била и седиште општинске власти и главни стан милиције и центрум свију операција. Ваљало је једновременно бринути се и о безбедности с поља противу покушаја двора, и о унутрашњој безбедности противу покушаја пустахија; ваљало је непрестао умиривати сумње народа, који је држао да је издан, и спасавати од његовог беснила оне, који су изазвали његово неповерење. Непрестано су се виђали: заустављена кола, транспорти заустављени и заузети; путници који чекају на допуштење, да могу наставити свој пут. Ноћу, Општинска Кућа била је још једанпут у опасности од пустахија; један бирач, одважни Моро де Сен-Мери (Moreau de Saint-Mery), који се ту десио као дежурни, нареди да се донесе једно буре

Париз ба-
рикадиран.

барута и стане претити да ће га експлодирати. Видећи ово, пустахије се удаље. За то време, грађани код својих кућа стајаху spremни да дочекају сваки могући напад: калдрма с улица била је дигнута и сложена у барикаде, траншеје пред овима биле су ископане, и предузета су била сва средства за отпор противу опсаде.

За трајања ових метежа у престоници Скупштина је била запрепашћена. Она се била састала 13. у јутро узбуњена догађајима, који су се спремали, и не знајући ништа о ономе, што се догодило у Паризу. Посланик Муније устане први противу отпуштања министара. Лаљи-Тиљендал појави се одмах за тим на трибуни, ода велику похвалу Некеру, па онда обојица предложе једну адресу, у којој се од краља захтева да поново врати отпуштене министре. Један аристократски посланик, Вирје (de Virieu), предложи чак да се новом заклетвом поново потврде одлуке од 17. јуна. Клермон-Тонер устане противу овога предлога, као непотребног, и подсећајући на обавезе, које је Скупштина већ била узела на себе, повиче: „Устава ће бити или нас неће бити“. Дискусија је трајала већ доста дуго кад се сазнало за метеже у Паризу у току јутра 13., и за несреће, које су претиле престоници која се тада налазила између недисциплинованих

Јул 1789.

Запрепашћење у Скупштини.

Јул 1789. Француза који, како се био изразио херцег де ла Рошефукол, нису били ни у чијој руци, и дисциплинованих странаца, који су били у руци деспотизма. Одмах буде одлучено, да се пошаље једна депутација краљу, да му представи опасно стање престонице, и да га моли да трупе позове натраг и заведе грађанску гарду. Краљ одговори хладно и мирно, тј. на начин који се ни мало није слагао с његовим срцем, и понови да се Париз не може сам чувати. Услед тога Скупштина, одушевљена најплеменитијом одважношћу, донесе једну знамениту одлуку, у којој је : неодступно захтевала да се трупе позову натраг и заведе грађанска гарда ; објавили да су министри и сви агенти власти одговорни ; бацила главну одговорност за све несреће, које буду наступиле, на саветнике краљеве, били они *ма кога ранга* ; признала и потврдила јаван дуг ; забранила и да се само помене стидна реч банкротство ; остала при свима ранијим одлукама својим ; и наредила председнику, да изјави његово жељење Некеру и осталим министрима. После ових мера, енергичних и мудрих, а да би заштитила и осигурала своје чланове противу ма каквог насиља на њихове личности, Скупштина објави да своју седницу неће прекидати (*se déclare en permanence*) и наименоује Лафајета за свог потпредседника, те да

Депутација
краљу

Скупштина
објављује
да своју
седницу
прекидати
неће.

тима олакша рад поштованом архиепископу из Вијене, коме његова старост није допуштала да непрекидно заседава и дању и ноћу.

Тако је поћ између 13. и 14. прошла у метежу и узбуни. Сваког тренутка саопштаване су и опорицане жалосне новости; сви планови двора нису били познати, али знало се да је више посланика у опасности, да ће противу Париза и противу најистакнутијих чланова Скупштине бити употребљено насиље. Прекинута за тренутак, седница буде настављена у пет сати у јутро, 14. јула симпонирајућом мирноћом. Скупштина приступи поново раду на Уставу, и стане дискутовати са много такта и обазривости о начинима и средствима да се убрза свршетак тога посла и да се он изведе ваљано и разумно. Буде одређен један одбор да спреми питања. У тај одбор уђу; епископ Отенски (d'Autun), архиепископ из Бордоа, Лаљи, Клермон-Тонер, Муније Сијеје. Шапелије (Chadeliez) и Бергас (Bergass). Јутро је протицало; гласови су долазили све гори и жалоснији; краљ, говорило се намерава да отпутује ноћу, а Скупштина ће остати сама, на домаку више страначких пукова. Баш у овом моменту видели су се принчеви; херцегинја де Полињак (d' Polignac) и краљица, где се шетају у Оранжерији, ласкају официрима и војницима, и чaste их. Изгледало је да је смишљено и спремно нешто

Јул 1789

Пројекти
двора

Јул 1789. крупно за ноћ између 14- и 15. да ће Париз бити нападнут са седам страна, Пале-Роајал опкољен, Скупштина растерана и декларација од 23. јуна предата Парламенту; да ће, најзад, потребе државне благајне бити подмирене банкротством и државним новчаницама. Било је извесно да су команданти трупа били добили наредбу да се приближе ноћу између 14. и 15., да су новчанице државне биле већ израђене, да су касарне Швајцараца биле пуне муниције, и да је заповедник Бастиље учинио све спреме за отпор и одбрану, изнев из ње све што је за то било непотребно или је томе сметало. После подне запрепашћење у Скупштини било је још веће; принц Ламбез пролетео је у каријеру; чуо се пуцањ топа и сваки је прилегао на земљу да чује и најмањи звук. Мирабо предложи тада да се дискусија пре-

Скупштина
шаље депу-
тације кра-
љу једну за
другом.

дложи, и да се краљу пошаље друга депутација. Депутација одмах и оде, да учини нове представке и захтеве. У овом тренутку у највећој хитњи дођу два члана скупштинска из Париза и потврде да се тамо кољу; један од њих уверавао је да је видео један обезглављен труп, обучен у црнину. Ноћ се приближавала; јавише о доласку два бирача. У сали је била гробна тишина; из мрака су се чули њихови кораци, и од њих се чуло и сазнало да је Бастиља нападнута,

да је топ пуцао, да се крв пролила и да су били у највећој опасности. Одмах буде послата краљу нова депутација, пре но што се она ранија и вратила. Међутим док је ова отишла, прва се вратила, и саопштавала одговор краљев. Краљ је заповедио, рече она, да се удаље трупе, које су улогорене на Марсовом Пољу, и пошто је сазнао да је грађанска гарда већ образована, одредио је офицере, који ће њоме командовати.

Одговор
краљев.

Кад му се представила друга депутација, краљ, свевише и више узрујан и узбуђен, рече јој: „Господо, ви раздирете моје срце „све више и више вашом причом о несрећама у Паризу. Немогуће је да су узрок „томе заповести, издате трупама“. До тада билосе успелотомликосамо да сете трупе удаље. Било је два сата по поноћи. Паризу буде одговорено „да су две депутације шиљане и „да ће се сутра и даље настојавати, док се не „постигну успеси, који се с правом имају „не спутавају утицаји странаца“. Седница је била прекинута за један тренутак, и већ у вече знало се о догађајима преко дан, 14.

Народ се био кренуо према Бастиљи преко ноћ 13.; избачено је било неколико пушчаних метака и изгледало је да су подбаци више пута узвикнули: *на Бастиљу!* Жеља, да се она поруши, изјављена је била у неким

Јул 1789. бирачким инструкцијама; према томе, идеја и расположење за то били су већ ту. Непрестано се захтевало оружје. Глас се био распростро да га има много у Дому Инвалида. Одмах су се упутили тамо. Команданат, Сомбрејљ (de Sombreuil), нареди да се брани улазак, изјављујући да он мора да захтева и добије наредбе из Версаља. Народ није хтео ништа да чује, навали и продре у дом, освоји топове и велику количину пушака. У овом моменту већ је једна велика гамила била опсела Бастиљу, ³¹ Опсађивачи су говорили да је тврђавски топ управљен на варош и да треба спречити да се на њу не пуца. Посланик једнога среза

Народ про-
дире у Дом
Инвалида.

14. јули.
Опсада Ба-
стиље.

³¹ *Bastille* је француски назив феудалних замкова, који су удешени за дужу упорну одбрану противу напада с поља. Париску Бастиљу отпочео је градити Карло V, 1369, у циљу одбране улаза у Париз.

Саградио ју је на улазу у улицу Св. Антонија, у облику зидане тврђавске капије, прилаз ка којој су браниле две округле куле — са обе њене стране по једна.

Облик, који је Париска Бастиља имала у доба о коме је реч горе у тексту, добила је тек у 1553. Њених осам великих и једнаких, округлих кула, колико их је свега имала, заузимале су углове и дуже стране развученог правоугаоника, и биле су повезане међу собом високим и дебелим зидовима, удешеним за одбрану, и фланкираним из кула. Ова овака спољна одбранбена ограда њена опасана је била широким и дубоким ровом, који ју је штитио противу насилног и изненадног напада с поља. Унутрашњи јој је простор подељен био на два дела, грађевином саграђеном попреко, између две наспрамне куле, у којој је био стан командантов и канцеларије и станови његовог штаба. У тој грађевини заседавао је и *велики суд*, који је у њој имао и нарочите локале за отменије заточнике.

У оваквом виду Бастиља је важила као одбранбена цитадела за целу варош, а употребљена је била за државну тамницу.

Пр.

захтевао је да буде пуштен у тврдињу, и Јул 1789.
командант га пусти. Обилазећи је и разгледајући, он нађе у њој тридесет и два Швајцарца и осамдесет и два Инвалида, и посада му да реч да неће пуцати, ако не буде нападнута. За време ових преговора, народ, не видећи свога посланика да се враћа, узнемири се, те овај буде принуђен да му се покаже са тврдиње, те тиме да умири гомилу. Напослетку, око једанаест сахата изјутра, он изиђе из тврдиње. Тек је било прошло пола сахата, а једна нова оружана гомила пристигне, вичући: „Хоћемо Бастиљу!“ Посада позове нападаче да се повуку, али се они одупру. Два човека попну се одважно на кров од стражаре и секирама прекину ланце моста и спусте га. Гомила нагрне и потрчи другоме мосту, да и преко њега тако пређе. У том моменту заустави је пушчани плотун: она се тргне натраг, али и сама отвори ватру. Бој је трајао неколико тренутака. Бирачи икупљени у Општинској Кући, чујући звук пушчане ватре, узбуњивали су се све више и више, и пошљу две депутације, једну за другом, да позову команданта да пусти у тврдињу једно одељење париске милиције, на том основу што сва војна сила Париза мора бити у рукама општинске власти његове. Ове две депутације дошле су биле једна за другом У гунгули и ларми народној, која је била око

Јул 1789. Бастиље, било је веома тешко да се чују. Звук добоша и појава једне заставе прекину за неко време ватру. Депутације се приближе; посада их је чекала, али је било немогућно да се чују и обавесте. Пушчана ватра се продужавала, није се знало с које стране. Народ уверен да је издан, нагрне да запали тврдињу; посада га дочека картечом. Француски гардисти пристигну с топом и отпочну правилан напад.

Док се све ово догађало, ухваћено је било једно писмо барона Безенвала, адресовано Делонају (Delaunay), команданту Бастиље, и прочитано у Општинској Кући. Безенвал је позивао Делонаја да се одупре и брани, уверавајући га да ће бити скоро потпомогнут. И доиста, вечером овога дана имали су се извршити планови двора. Међутим Делонај, пошто није био ничим потпомогнут, видећи раздраженост народа, дочена један упаљени фитиљ, хотећи да распршти тврдињу. Посада му то спречи и принуди га да се преда: знаци за предају беху већ дати и један мост спуштен. Опсађивачи су се примицали, обећавајући да неће чинити никакво зло; али гомила нагрне и заузме дворишта. Швајцарци успеју да се спасу. Француски гардисти истргну из руку побеснелог народа нападнуте инвалиде. У овом тренутку појави се дрхтећи једна девојка, лепа и млада; др-

Заузеће
Бастиље
14. јула.

жало се да је кћи Делонајева; дочепају је, Јул 1789.
и била би спаљена, да је један одважан
војник није истргао из руку побеснелих,
склонио, и вратио се поново у метеж.

Било је пет и по сахати. Бирачи су били
у најужаснијој забуни и бризи, кад наједан-
пут чују велику и дугу ларму. Једна гомила
надирала је вичући: победа! Сала буде зау-
зета, један француски гардист, сав у ранама,
украшен лаворовим венцем, ношен је у три-
јумфу од народа. Уредба и кључеви Бастиље
били су на врху једнога бајонета; једна
крвава рука, која се указала изнад гомиле,
показивала је једну вратну мараму: то је
била команданта Делонија, коме су главу Убиство Де-
лонија, ко-
манданта
Бастиље.
одсекли. Два француска гардиста, Ели (Elie)
и Хиљен (Hullin), бранили су га до последње
крајности. Пало је било још жртава, и ако
су с одвашношћу биле браћене противу
зверства масе. Нека врста беснила отпочела
је да избија противу Флесеља, старешине
трговачког еснафа, кога су оптуживали за
издају. Тврдили су да је он варао народ,
обећавајући му више пута оружје, које му
није хтео дати. Сала је била пуна људи веома
узбуђених дугом борбом, на које су наваљивали
стотина хиљада других, који су били
остали на пољу, а који су хтели да уђу
унутра. Бирачи су се успљавали да оправ-
дају Флесеља у очима гомиле. Он почне

Јул 1789. губити поуздање, и већ сасвим блед повиче: „Пошто сам сумњив, ја се повлачим.“ — „Не, одговорено му је, хајдете у Пале-Роајал, да вам се тамо суди,“ Он сиђе и упути се тамо. Убиство
Флесеља Гомила се крене, опколи га и притесни. Кад су тако дошли на кеј Пељетије (Pelletier), некакав непознати обори га једним метком из пиштоља. Говори се да је било ухваћено једно писмо на Делонија, у коме му је Флесељ писао: „Држите се добро, међутим ја забављам Парижане кокардама.“

Такви су били несрећни догађаји овога дана. После заноса због победе, настаде општи страх. Победници Бастиље, чудећи се сами својој дрскости, и бојећи се да ће се сутрадан власт појавити пред њима у свој својој озбиљности, нису се смели показивати. Сваког тренутка распростирани су гласови да се трупе приближују, да нападну на Париз. Моро де Сен-Мери, онај исти, који је јуче претио пустихијама да ће бацити у ваздух Општинску Кућу, био је миран и непоколебљив и издао је више од три хиљаде наредаба за неколико сахати.³⁵

³⁵Жоминијеве рефлексије о овим догађајима помажу да се они јасније виде и боље разумју, те ћу стога да их овде изложим:

„Ова револуција била је приписивана једино наплетцима нивелизације и општем расположењу: али говорећи о овим метежним спенама само се намеће питање: да ли је донета то опште расположење сам руководило овај бунтовни устанак масе, ове шетње с копрсјима, ове нападе на слагалиште крунске покретне имовине, на Дом Инвалида и на Бастиљу,

Како се у Општинској Кући сазнало о заузећу Бастиље, бирачи одмах о томе известе Скупштину, која тај извештај добије око пола ноћи. Седница је била прекинута, али се та новост брзо распростре. Двор који никако није веровао у енергију народа, смејао се напрезањима будаласте гомиле која је хтела да освоји једну тврдињу коју је некада велики Конде безуспешно опсађивао, и био је

Јул 1789.

без икаквог отпора свему томе од стране трупа? Је ли то опште расположење гурнуло у редове гомиле оне француске гардисте, који недавно беху тако дисциплиновани под херцегом Бироном? Је ли оно само извело ону изненадну организацију оружане милиције и сазвало и створило ону бирачку скупштину? или је сав онај перед био у самој ствари дело каквог завереничког одбора, како су то тврдили више писаца?"

„Бертран-де-Молевиљ оценио је већ половину онога застора, који покрива ове мрачне мистерије; и детаљни, које он даје о одборима у Пале-Ројалу и у Мон-Ружу, не остављају никакве сумње о учешћу, које је факција орлеанистичка имала у овим побунама. Нема сумње да интереси принца, који је тој факцији позајмио своје име, нису били прави покретачи њених вештих вођа, и вероватније је да су се они користили његовим златом, и заклањали некажњивошћу његовог ранга, за постигнуће својих циљева. Ако су и хтели донста да наместе Филипа на чело државе, то је било зато само, да би они могли владати у његово име. Међутим ваља признати да су ови завереници руководили с великом вештином својим моћним оружјем — јавним мијењем, и да су, нешто рукујући овом новом краљицом света, учинили је главним оруђем својих успеха.“

„На челу ове партије стајао је Мирабо, познат због више својих полемичких списа и по свом чувеном одговору чувару државног печата у седници 23. јуна. Овај необичан човек чинише се донста да је био рођен да управља државом. Његови младински греси учинили су да га стара влада није трпела нити примала у службу, и били су повод сумњама о његовој моралности. Приписивано му је и пребацивано да је аспировао на министарство, и да је хтео да постави двор у такав положај да мора прибећи његовим услугама; и ваља признати, да се 1787. прибегло

Јул 1789. све дотле миран и шалио се. Међутим, краљ се отпочео узнемиравати; његови последњи одговори обелоданили су бол, који га је тиштао. Он је лего у постељу. Херцег де Лијанкур (de Liancourt), познат по својим женерозним осећајима, био је нарочити пријатељ Лудвику XVI. и, као велики мајстор гардеробе, имао је увек приступа к њему.

Представке
херцега де
Лијанкура
краљу.

њему, да му се дала она огромна власт која је била уступљена Г. де Ломени, вероватно је да револуције не би ни било. Било би неправедно рећи да је Мирабо узимао учешће у револуцији само ради својих личних интереса; његови принципи увукли су га и уплели у њу. Даровит и одважан, он је хтео да се прочује; и сматрајући апсолутну власт као сметњу развићу великих талената, он је желео енглески устав, који, дајући више слободе јавним дискусијама, осигураваше му утицај сразмеран његовој вредности, и у исто доба чиниаше се да задовољава самољубље Француза. Жеља да игра извесну улогу слагаше се дакле с оним, што је он сматрао као интерес своје земље."

"Поред њега светлео је свештеник Сијеје — мање ватрен беседник, али, дубок и притворан државник. Одаи херцегу Орлеанском, он је редиговао чувене инструкције овога принца окружних. Зна се да је то био он који је од посланика трећег staleжа створио народну скупштину. Систем ова два човека изгледаше да је образовао онај ослонац, који је тражио Архимед па да покрене свет. Међутим није требало толико да се обори колебајућа власт једнога владоца који, изгледаше, није могао да избегне једну опасност и сметњу а да не налети на какву другу."

"Око ове двоце беху се искупили: Адријан, Дипор, Латуш, Лакло — сви познати и чувени по својој енергији и вредности. Адвокат Тарже дељаше у почетку њихову популарност и њихов утицај. Даровитост коју је обелоданио са судске адвокатске катедре беше надувала његову репутацију; али се брзо опазило да је способнији да декламује адвокатску одбрану него да управља државом."

"Пошто су резултати њихових првих предузећа превазишли сва основана њихова падања, ваљало је, по себи се разуме, очекивати да се они неће на њима зауставити" (Hist. critiq. et milit. dec guerr. de la Révolution. T. I. p. 123—126)

Пр.

Извештен о догађајима у Паризу, он брзо оде краљу, пробуди га против воље министра, и саопшти му шта се догодило. „Каква побуна!“ (révolte) повиче краљ. — Господару, одговори херцег де Лијанкур, кажите револуција“. Краљ, обавештен његовим представкама и објашњењима, пристаје да још тога јутра оде у Скупштину. И двор пристаје на то, и тако буде одлучен овај акат поверења. Док се све то догађало, Скупштина је била отпочела своју седницу. Нова расположења краљева, која су му била инспирисана, била су непозната и хтелo се да му се пошаље последња депутација, која ће покушати да га троне, и да добије од њега све, што је још остало било да усвоји и одобри. Ова депутација била је пета од како су настали ови жалосни догађаји. Она се састојала из двадесет и четири члана, и таман да се крене, а Мирабо, разјаренији но икада дотле, заустави је: „Кажите краљу, викне он, кажите „му лепо, да су принчеви, принцезе, љубимци, љубимице, походили јуче хорде странаца, којима су нас опколили, да су им ласкали и мазили их, да су их подбадали „и дражили, да су им давали поклоне. Кажите му да су ови страначки сателити, „засићени златом и вином, сву ноћ објављивали, својим мрским и безбожним песмама, „подјармљење Француске и своје бруталне

Јул 1789.

Свечана
реч Мира-
боа

Јул 1789. „жеље да се Народна Скупштина растера. „Кажите му да су чак и у његовој палати „куртизани играли под звуцима ове варвар- „ске музике, и да је таква иста била и пре- „дигра Светог Вартоломија“.³⁶

„Кажите му да је онај исти Ханри (Henri), „чији спомен благосиља цео свет, онај од „његових предака на кога је он хтео да се угледа, пропуштао храну у побуњени Париз, „који је он лично оисађивао; а да његови „грозни саветници враћају храну, коју тр- „говина прибира и упућује у верни и из- „гладнели Париз“.

Депутација се била кренула краљу, кад би јављено да он долази у Скупштину сам из своје побуде и без страже и пратње. Тај глас био је примљен бурним плескањем: „Чекајте, настави Мирабо са озбиљношћу „да нам краљ саопшти своје добре намере. „Нека ћутање, са изразом озбиљности на „лицу. буде први пријем, са којим ће се „монарх предусрести у овом тренутку бола „и жалости. *Ћутање народа лекција је кра- „љевима“*.^{*}

Дслазак Лудвика XVI. у Скупштину, у пратњи своја два брата. Његова беседа, проста и дирљива, иза-

36 Ова напомена односи се на познату сечу протестаната у Француској, која је извршена на Св. Вартоломију 1572. г. за владе *Карла XI*.

* Курсив је преводночев.

звала је најживљи ентузијазам. Он је успо-
 којно и разуверно Скупштину, коју је тада
 назвао први пут Народном Скупштином; жалио
 се благо на неверице које су је обузеле.
 „Ви се бојите, рече им он; па лепо ја се
 поверавам вама“. Ове речи дочекане су биле
 бурним пљескањем. Посланици одмах устану
 са својих места, опколе монарха, и пратили
 су га пешке до двора. Гомила се гурала
 око њега, сви су плакали, и он је једва могао
 да отвори себи пролаз кроз ову многобројну
 своју пратњу. Краљица, која се је у овом
 моменту налазила заједно са дворјанима на
 једном балкону, посматрала је из далека ову
 дирљиву сцену. Она је држала у наручје сина,
 кћи, која је стајала поред ње, играла се на-
 ивно косом свога брата. Јако узбуђена она
 изгледаше да и сама учествује у овој љу-
 бави Француза. Ах! колико је пута узајамно
 тронутост успокојавала и мирила срца за
 време ових жалосних несугласица и распри!
 У оном тренутку изгледало је као да је све
 заборављено; али сутрадан, чак и истог дана
 двор се опет повлачио у своју гордост, народ
 у своје неверице, и неизгладива мржња опет
 настави свој ток.

Јул 1789.

Ентузија-
 зам изаз-
 ван бесе-
 дом краље-
 вом.

Са Скупштином начињен је мир, али је
 остало било да се учини мир са Паризом.
 Скупштина изашље најпре једну депута-
 цију у Општинску Кућу, да јави о срећном

Депутација
 Скупштине
 у Општин-
 ској кући.

Јул 1789. измирењу с краљем. Бајљи, Лафајет, Љаљи-Тољендал, били су међу члановима ове депутације. Њихово присуство изазва најлепше расположење и велику веселост код свију. Беседа Лаљиева изазвала је била толико одушевљење, да су га у тријумфу однели на прозор Општинске Куће да га народу покажу. Венац од цвећа био му је метут на главу, и он је ова одликовања добио управо према месту на коме је издануо његов отац са чепом у устима.³⁷

Смрт несрећног Флесеља, главе општинске, и отказ херцега Омонског (d Aumont) да прими команду над грађанском милицијом, захтеваху да се изабере општинска глава и главни комадант. За наследника Флесељу буде означен Бајљи и од свију најодушевљеније и изабран, под називом мера париског. Венац, који је био на глави Лаљијевој буде пренесен на главу новог мера; он га хтеде скинути, али архиепископ париски задржи му га на глави противу његове воље. Врли старац заплака се, и прими нове обвезе и дужности. Достојан представник једне велике Скупштине пред величанством престола, он је мање могао да се одушеви бурама у једној општини, у којој се гомила

Бајљи на-
менован за
мера пари-
ског.

³⁷ Да би осуђенима на смрт спречили да се деру или да говоре, довођени су на губилиште са чепом, дрвеним или гвозденим, у устима, углављеним између зуба доње и горње вилице.

бурно борила противу њених власника. Он Јул 1789.
се са самоодрицањем био одао тешкој бризи
и старању за набавку животних намирница,
потребних за исхрану једног народа који му
је за то платио великом незахвалношћу. Оста-
ло је још било да се наименује командант ми-
лиције. У сали је било је једно попрсје, које
је ослобођена Америка послала била вароши
Паризу. Моро де Сен-Мери покаже га руком
и сви обрете поглед на њ; то попрсје, било
је маркиза Лафајета. Општи узвик прокла-
мова га за команданта. Одмах иза тога од-
лучи се да се држи благодарење, и сви се
у гомили крену цркви Св. Богородице. Нови
часници општински, архиепископ париски, би-
рачи, помешани с француским гардистима и
с војницима милиције, ишли су рука под руку
један с другим, и тако дошли сви скупа у
стародревну катедралу, у расположењу као
опијени. На путу, деца находчад падала су
пред ноге Бајљију, који се много заузимао
и трудио за болнице и њихова склоништа;
она га називаху својим оцем. Бајљи их је
грлио и називао својом децом. Дошло се
било у цркву, учињена је била молитва са
благодарењем, и иза тога сви су се рази-
шли по граду, у коме је иза јучерањег ужаса
била наступила заносна радост. У овом мо-
менту народ је разгледао пећину од које се
тако дуго бојао, и у коју је сад слободно

Лафајет
прокламо-
ван за ко-
манданта
милиције.
Благодаре-
ње у цркви
Св. Богоро-
дице

Јул 1789. могао ући. Пролазио је свуда по Бастиљи и залазио у све просторије и буџаке њене, са некаквом жудном радозналостију помешаном са извесним ужасом. Тражили су у њој справе за мучење и дубоке тамнице. Нарочито су ишли да гледају један огроман камен, који је био у средини једне мрачне и влажне апсане, и у чијем је средишту био притврђен један тежак ланац.

Двор, тако исто слеп у своме страху као што је био у својој поверљивости, јако се бојао народа, тако, да је сваког тренутка уображавао да нека париска војска иде на Версаљ. Гроф д'Артоа, породица Полињак,

Гроф д'Ар-
тоа и поро-
дница
Полињак
остављају
Фран-
цуску.

која је била толико драга Краљини, оставе тада Француску, и то су били први емигранти. Бајљи дође да успокоји и разувери краља и склон га да дође у Париз, што буде и одлучено, ма да су се томе опирали краљица и двор.

Краљ се спреми за полазак. Две стотине посланика буду одређени, да га прате. Краљица се опрости с њиме с дубоким болом. Телесна гарда пратила га јо до Севра (Sèvres), где се заустави да га чека. Бајљи, на челу општинских часника, дочека га на капијама Париза, и преда му градске кључеве који су некад били предавани Хенрију IV. „Овај добар краљ, рече му Бајљи, био је освојио свој народ; данас је народ опет задобио свог краља“. Народ, законодавац у Версаљу, био

је војска у Паризу. Лудвик XVI, ушав у град, ^{Јул 1789.} видео се окружен једном гомилом по војнички упарађеном, која је ћутала. Он је дошао у Општинску Кућу,* прошав испод читавог свода укрштених мачева над његовом главом ^{Краљ у Општинској Кући у Паризу.} у знак почаст. Његова беседа била је проста и дирљива. Народ, који није могао више да се уздржава, прими је и дочека бурним пљескањем. Ове акламације олакшале су биле мало срце краљево; али, при свем том, он није могао да сакрије радосни покрет кад је видео телесну гарду своју на висовима Севра; и кад се био вратио, краљица му је полетила на груди и загрлила га тако, као да се била бојала да га више неће видети.

Да потпунце задовољи општу жељу, Лудвик XVI. нареди да се Некер врати и разреши нове ministre. Лијанкур, пријатељ краљев, и његов користан саветник, буде изабран за ^{Поновно по- зивање Не- кера.} председника Скупштине. Посланици аристократије, који су присуствовали седницама скупштинским, али који никако нису хтели да учествују у њеним саветовањима и одлукама, попусте сад и гласали су. Тиме је било свршено слиће сталеза. Од овог тренутка, револуција се могла сматрати као свршена. Народ, господар законодавне вла- ^{Дефинитивно слиће сва три сталеза.} сти средством Скупштине, и представљајући сам собом јавну силу, могао је у будуће

* 17. јула.

Јул 1789. остварити све, штогод је било корисно за његове интересе. Непрестанком на једнакост у порези, учињено је те је Скупштина ста- лежа била постала неопходна; одбијањем правичне поделе утицаја и власти међу по- јединим сталежима ове Скупштине, учињено је, те је био изгубљен сав утицај; најзад, покушај да се овај утицај поврати, узбунео је Париз и изазвао цео народ да узме у своје руке сву власт и силу.

Агитације
у Паризу.

У Паризу, у коме је била заведена нова власт, све је било у покрету. Онај исти узрок који је бираче био покренуо у акцију, по- кретао је и све остале класе да чине то исто. Општинска је кућа подражавала Скупштини, срезови Општинској Кући, а овима све кор- порације у граду. Кројачи, обућари, пекари, слуге, икупљени у Лувру, на пијаци Луд- вика XV, на Елисејским Пољима, саветовали су се и доносили формалне одлуке, без об- зира на понављане забране општинске власти.

Послови
општине
париске.

Налазећи се између свију ових покрета, про- тивних њеним намерама и њеном раду, суз- бијана и притешњавана од стране срезова, узнемиривана од стране Пале-Роајала, општи- нска власт, опкољена свим тим сметњама, једва је успевала да подмирује потребе своје огро- мне администрације. У њој су биле сасређене и грађанска и судска и војна власт. Главни стан милиције био је смештен у Општинској

Кући. Државне судије, у првом тренутку, у Јул 1789. неизвесности шта могу да чине а шта не, шиљали су њој оптужене. Она је чак имала и власт законодавну, јер јој је остављено било да сама себи изради и пропише своју општинску уредбу. Бајљи је за ову потребу захтевао од сваког среза по два комисара који су, под именом општинских представника, имали да израде и пропишу општинску уредбу. Да се толике потребе подмире, бирачи су се били поделили на разне одборе: један, који је назван истражни одбор, бринуо се о полицији; други, назван одбор за животне намирнице, старао се о снабдевању вароши с храном, — задатак најтежи и најопаснији од свију. Бајљи је био принуђен да се тим задатком занима и дању и ноћу. Валаало је непрекидно куповати жито, млетити га и затим преносити у Париз кроз изгладнела села. Транспорти су били често заустављани, и потребна су била многобројна оружана одељења, те да се спречи пљачкање на друму и на пијацама. Ма да је држава продавала жито испод цене, те да пекари могу спустити цену хлеба, гомила ипак није била задовољена: цена се морала непрестано спуштати; тиме је глад у Паризу бивала све већа, јер су и са села долазили у Париз да набављају храну. Бојазан за сутрашњицу гомила је свакога да набави и спреми себи

Јул 1789. више хране него што му треба за данас, а тај сувишак у рукама једних био је недостатак за друге. Поверење подстиче и убрзава трговачка предузећа, помоћу којих се храна набавља, довлачи и правилно и лако дели; али кад поверења нестане, престаје и трговачка радљивост; потребни предмети не стижу на време, док још није наступила оскудница; услед тога поред глади појављује се и наступа општа забуна и општа раздражење, који спречавају да се правилно подели и оно мало што се има. Брига о животним намирницима била је дакле најмучнија од свију. И Бајљи и одбор били су на ужасним мукама. преко целог дана једва се успевало да се подмире потребе тога дана, а сутра је ваљало тако исто бринути се и непрезати.

Лафајет, командант грађанске милиције,*

Милиција узима на себе име народне гарде имао је исте такe муке. Он је био уврстио у ову милицију француске гардисте, који су били одани револуцији, извeстан број Швајцараца и велики број војника, који су оставили своје пукове у нади да ће овде добити већу плату. Краљ им је сам дао допуштење за то. Све трупе образовале ту тако зване чете центра. Милиција је узела на себе име *народне гарде*, униформисала се и додала својој париској кокарди, која је

*Постављен је био за команданта грађанске милиције 15. јула. у Општинској Кући.

имала две боје — црвену и плаву, — још Јул 1789.
и белу, краљеву боју. *Тако је постала она*
тробојна кокарда, којој је Лафајет прет-
сказао будућност, објављујући да ће она
*облићи цео свет.**

Усвајање
тробојне
кокарде.

На челу ове трупе Лафајет се трудио у току две године да одржи јавни мир и да извршује законе, које је Скупштина сваки дан издавала. Лафајету, чотомку једне старе фамилије, која је у сред корупције великаша остала стално чиста, човеку искреном, крепке душе, занесеном за правом славом, била је мрска фриволност двора и педантска дисциплина француске војске. Не налазећи у својој Отаџбини достојног занимања за себе, он се одлучи на најженерозније предузеће тога века и оде у Америку одмах сутра дан како се у Европи чуло, да је Америка подлегла. Он се тамо борио поред Вашингтона и одлучио је ослобођење Новог Света савезом са Француском. Дошав у своју земљу с именом европског гласа, примљен у двору као новина, он се држао у њему просто и слободно као какав Американац. Кад је филозофија, која за аристократске беспосличаре није била ништа друго него игра ума, за хтевала од њих извесне жртве, Лафајет, готово сам, сталан у својим мислима, захтевао је Скупштину Сталежа, моћно потпомагао

Карактер
Лафајетов.
Његова
улога у ре-
волуцији.

* Курсив је преводничев.

Јул 1789. слиће сталежа, а за награду био је наименован за главном команданта народне гарде. Лафајет није имао ни оних страсти ни онога духа, који често склањају на злоупотребу власти: с душом одмореном, разборит и увиђаван, стално некористољубив, он је био нарочито погодан за улогу коју су му прилике биле одредиле, тј. да бди нам извршењем закона. Обожаван трупaма својим и ако их није био опчарао и задобио победом, спокојан и умешан и у сред најбешњих испада гомиле, он је одржавао ред с неуморном окретношћу и бодрошћу. Партије, које га никако нису могле придобити за себе, пребацивале су му невештину и неспособност, пошто му нису могле чинити замерке карактеру. Међутим, он се није варао ни о догађањима ни о људима; и двор и вође партија ценно је онолико колико су донста вредели, бранио их је са самопрегоровањем и ако их није поштовао, и борио се често противу претераних странака без наде на успех, али *са постојанством човека, који зна да никад не треба напуштати народну ствар, па чак ни тада, кад се више и не нада да је може одржати или одбраниати.**

Лафајет, при свој својој окретности и пажњи, није увек успевао да задржи и сузбије беснило масе. Јер, ма колико да је сила предузимљива

* Курсив је преводиоачев.

и снажна, она не може за времена појав- Јул 1789.
љивати и одуширати на све стране противу
народа, који се сав подигао и који у сва-
ком човеку види једног свог непријатеља.
Свакога тренутка распростирани су најсмеш- Лажни гла-
нији гласови, којима се веровало. Час се сови.
говорило да су француске гардисте потро-
ване, час да је брашно намерно иштећено
или да се спречава довоз његов; и сви они,
ки соју се највише старали и мучили да га
у престоници има, били су принуђени да
због тих гласова излазе пред светину и да
јој се правдају; она их је обасипала грдњом
и увредама, или их је предусретала бурним
плескањем, према свом расположењу у том
моменту. Међутим извесно је да је беснило
народа, који у опште нити зна да одабере
нити је стању да дуго истражује своје
жртве, изгледало често као нарочито изаз-
вано и управљано, било плаћеним јадницима,
како се то говорило, те да се метеж учини
озбиљнијим и кривим, било само људима
дубље мржњом заслепљеним. Фулон и Бер-
тије били су гоњени и ухваћени далеко од
Париза, са очевидном намером. У целоме
предузећу противу њих спонтано је било
само беснило гомиле, која их је премлатила.
Фулон, стари интенданат, човек суров и граб-
љив, починио је био ужасна насилја и био
је један од министара одређених да замене

Јул 1789. Некера и његове колеге. Он је био ухваћен у Вири (Viry), премда је био пуштен глас о његовој смрти. Доведу га у Париз и окриве да је рекао да народу ваља лати сено да једе.

Сеча Фу-
лона. Са копривом око врата, букетом трња у руци, и снопом сена на леђима, буде дотеран у Општинску Кућу. У том истом тренутку ухваћен је био у Компјењу (Compiègne) и зет његов, Бertiје де Совињи (de Sauvigny), то боше по наредби париске општине, ма да она није била дата. Општина је одмах писала да се пусти, али то није извршено. Њега поведу у Париз у истоме моменту, кад је Фулон био у општинској Кући изложен гњеву побеснеле гомиле. Народ је хтео да га премлати, али га представке Лафајета мало умире и он се сагласи да се Фулону суди; само је захтевао да суђење буде одмах, те да би одмах могао присуствовати при извршењу пресуде. Неколико бирача буду изабрани за судије; али они под разним изговором одбију ову ужасну дужност. На послетку, буду одређени Бајљи и Лафајет, који или су се морали изложити гњеву бесне гомиле, или жртвовати једну жртву. Међутим, Лафајет је са доста вештине и чврстине одлагао ствар; он се више пута с успехом обраћао гомили. Несрећни Фулон, који је седео поред њега, учинио је будалаштину те на његове последње речи плескао. „По-

глдајте, рече један сведок, они су спора- Јул 1789.

зумни!“ На ову реч, гомила се покрене и навали на Фулона. Лафајет се усиљавао колико је могао више да га склони од убица; али му га понова отму и несретни старац буде обешен о један улични фењер. Глава му буде одсечена, набијена на копље и пронесена кроз Париз. У овом тренутку дође на једним колима и Бertiје, у пратњи народних гардиста и гомиле. Покажу му крваву главу, у којој он позна главу свога таста. Одведу га у Општинску Кућу, у којој он изговори неколико одважних и гњевних речи. Гомила га поново дочепа, он се отме, дочепа неко оружје, стане се јаросно бранити, али најпосле подлегне као и несрећни Фулон.* Ова убиства била су изазвана и руковођена или Фулоновим непријатељима или непријатељима народне ствари; јер, ако је беснило народа, кад их је угледао, и било спонтано, као и већина његових покрета, хватање и затварање њихово било је удешено. Лафајет, пун бола и гњева, реши се да одступи; Бајљн и остали општински часници, запрепашћени овом његовом намером, навале да га од ње одговоре. Тада буде уговорено међу њима да он да своју оставку, те да на тај начин покаже народу своје незадовољство, али да затим попусти

Сеча Берт
ијеа де
Совињи.

* Ове сцене догодиле су се 22. јула.

Јул 1789. и тргне је, кад народ обисне око њега и настане га молити, што ће неизбежно да наступи. И донста народ и милиционери опколе га и обећају му највећу послушност. Под овим погодбама он наново предузме команду; и од тада имао је задовољство да спречи већину метежа, што се има захва-лити његовој енергији и оданости његове трупе.

Повратак
Некера

За то време Некер је био добио у Базелу краљеве наредбе и захтеве Скупштине. Полињаци, које је он оставио тријумфујуће у Версаљу, и које је сусрео у Базелу као бегунце, први су му јавили о невољама престола и о изненадном повратку његовом у милост. Он се крене на пут и прође кроз Француску праћен у тријумфу од народа, коме је он по свом обичају саветовао мир и ред. Краљ га је примио збуњен, а Скупштина са раширеним рукама; он се одлучи да оде у Париз, где је и он требао да има свој тријумфални дан. Пројект је Некеров био да захтева од бирача милост и ослобођење барона Безенвала, премда је он био његов непријатељ. Узалуд му је Бајљи, који је био исто као и он непријатељ строгих мера, али бољи проценилац прилика, представљао опасност таквог корака с његове стране, и објашњавао му да ће милост, добивена услед наклоности и доброг расположења према њему, бити сутра-

дан опозвана као незаконa, јер једно адми-^{Јул 1789.}
нистрaтивно тело не може ни осуђивати ни
давати милости; Некер је остао сталан при
својој намери, и покуша свој утицај на пре-
стоницу. Он дође у Општинску Кућу 30. јула.
Његове наде бише надмашене, и он се морао
сматрати као свемоћан, кад је видео оду-
шевљење гомиле према себи. Сав узбуђен,<sup>Општа ам-
нестија.</sup> са сузама у очима он је захтевао општу
амнестију; она буде одмах и акламацијом
одобрена. И скуп бирача и скуп општинских
представника показали су се подједнако на-
клоњени; бирачи декретују општу амнестију;
представници општински наредe да се Бе-
зенвал пусти у слободу. Некер се врати опијен
од радости, држећи да су одобравања и пље-
скања, са којима је био предусретан, била на-
мењена њему лично, а не на адресу двора, код
кога није био у милости. Но од овога дана он
је већ био на путу да се образуми.³⁶ Ми-

³⁶ О овом повратку Некеровом, и даљој судби његовој, Жомини вели (Т. I. р. 129.) ово: „Његов повратак био је прави тријумф, а одушевљење с којим је дочекан у Народној Скупштини и у Општинској Кући у Паризу, које је било у значајној опреси с критичким положајем у коме се налазио двор, било је јасан промер несталности судбине. Овај Женевски грађанин узимаше по трећи пут држаоњу крму у своје руке, и изгледаше у том тренутку моћнији од краља, чији је ауторитет он у неку руку поколебао. Али, његове илузије биле су кратковремене. Идол једне факције коју је та победа учинила поносном, он је могао да рачуна на њену оданост само тако, ако буде служио њеним жељама и тежњама, и његов пад био је неизбежан како је дошао у опозицију с њом,“ — као што ће се и видети даље горе у тексту.

Јул 1789. рабо се већ спремно био, да га на ужасан начин освети. У Скупштини, у срезовима, подигне се општа повика противу осетљивости министрове, која се, говорило се, може извинити али која је била неупутна. Срез Оратоарски (de l'Oratoire), подбоден, како се тврдило, Мирабоом,, био је први, који је протестовао. Са свију страна говорило се и тврдило, да једно административно тело не може ни осуђивати ни ослобођивати. Незаконни поступак Општинске Куће буде опозван и барон Безенвал остављенни даље у затвору. На тај начин буде и оправдано и потврђено гледиште Бајљије, кога Некер није хтео слушати.

У овом тренутку отпочињу се све странке јасније истицати и обележавати. Парламенти, аристократија, свештенство, двор, којима је свима претила пропаст, слили су своје интересе и радили су споразумно. У двору није више било ни грофа д' Артоа, ни Полињака. Нека врста забуне, помешане са очајањем, владала је код аристократије. Не могуће да спречи оно, што је називала зло, она је сад желела да народ учини тога зла што је више могућно, те да тим експесима зла поврати добро. Овај систем, помешан са злоћом и перфидијом, који се зове *полиптички песимизам*,* отпочиње код странака како изгубе толико да се лако могу

* Курсив је преводночев

отказати и од онога што им је још остало, Јул 1789 у нади да опет све поврате. Од тада, аристократија га је отпочела употребљавати тако, да је често гласала са најбешњим члановима партије народне.

*Прилике истичу људе.** У опасности, у којој је била аристократија, јавио јој се и истакао један бранилац. Млади Казале (Cazalés), капетан у драгонима краљичиним, осети <sup>Казале, бр
нилац ари
стократиј</sup> у себи на једанпут извесну душевну јачину и извесну неочекивану лакоћу исказивања својих мисли. Јасан и отворен, он је исказивао брзо и ваљано оно, што је имао и требао да каже; и ваља само жалити што се његов тако исправан дух и ум беху заложили за ствар која се у неколико могла заступати и бранити само зато, што је била гоњена. Свештенство је нашло било свога браниоца у <sup>Свештени
Мори, бр
нилац св
штенств</sup> свештенику Мори (Maury). Овај свештеник, извећбан и неисцрпан софиста, имао је у својим говорима и сретне досетке и много хладнокрвности; он је умео да се одупире ларми и дреци одважно, а очевидности дрско.

Таква су била средства и расположење аристократије.

Министарство је било без погледа и без пројеката. Ни сам Некер, кога је двор мрзео, и трпио га само зато што је морао, није имао никаква плана већ само извесну тежњу

*Курсив је преводночев.

Јул 1789.

Наклоност
Некера
енглеском
Уставу.

Он је увек желео енглески Устав, бољи без сумње од сваког другог за правилан однос између престола, аристократије и народа; али овај Устав, који је био предложено епископ из Лангра (de Langres) пре него што је обрадована једноставна Скупштина, и коју су прва два staleжа били одбацили, постао је био немогућан. Висока аристократија није хтела два дома, јер је то било извесно уступање народу; нижа аристократија није их такође хтела, јер она није могла да уђе у горњи дом; па најзад ни народна партија није их хтела, јер, још непрестано страхујући од аристократије, није јој хтела оставити никакав утицај. Неколико само посланика, неки од њих по умерености својој, а други што су доиста тако мислили и осећали, желели су установе енглеске, и чинили сву партију министрову, партију слабу, која је противу распаљених страсти износила своја гледишта о узајамном споразуму и измирењу, и која је својим противницима стављала на супрот само резонување без икакве даље радње.

Подела у
народној
партији.

*Народна партија отпочела се делимично јер је била отпочека да побеђује.** Лањи-Тољендал Муније, Малует (Malouet) и остали партизани Некерови, признавали су и одобравали све, што је било дотле учињено, јер је све то довело владу на њихове идеје тј.

* Курсив је преводничев.

на енглески Устав. То што је дотле учињено Јул 1789. било, они су налазили да је било довољно; пошто су се били споразумели с влашћу, они су хтели да се зауставе. Народна партија држала је, напротив, да јој је дужност, да се још не зауставља. У бретоњском клубу* узбуђеност је била најжешћа. Највећи део чланова његових радили су и руководили се по искреном убеђењу свом; али, при свем том, почеле су се биле појављивати и личне претензије, и лични интерес већ је био отпочео да слаби и потискује прве махове патриотизма. Барнав, млад адвокат из Гренобла, Барнав ум јасан, проинциван, са највећим говорничким талентом, образовао је са два Ламета тријумвират који је свакога интересовао због њихове младости, и који је ускоро постао утицајан због њихове активности и њихових талената. Дипор, онај млади члан Парламента о коме је раније било већ помена, припадао је овоме друштву. Говорила се тада да је Дипор смишљао све, што је требало радити; да је Барнав о томе говорио: а Ламети, да су то извршивали. Међутим ови млади посланици били су међусобни пријатељи, а још никоме нису били јавни и познати непријатељи. Најдрскији од народних вођа, онај, који је увек предњачио и отпочињао важније пре-

Мирабо

* Клуб овај био је образован последњих дана месеца јула. Он се дошпије звао: *Друштво пријатеља Устава.*

Јул 1789. тресе и расправе, био је Мирабо. Апсурдне установе старе Монархије вређали су справедљиве духове и раздраживале искрена срца; али је било немогућно да противу себе не изазову и не разгњеве какву ватрену душу, разтрзану великим страстима. Такву душу имао је Мирабо, који је сусрећући се од свога рођења само с деспотизмом, било свог оца било владе било судова,³⁹ био посветио

³⁹ *Gabriel-Honoré Riqueti, comte de Mirabeau*. Родио се у замку de Bignon (Loiret) 9. марта 1749. Још од детињства показао ја велики рад за науку, али и бујну неукротиву нарав због које га је отац дао у војну школу на поправку, из које је изишао као официр кад му је било 17 година. Од тога доба отпочињу његове авантуре, због којих га је отац његов, средством *lettres de cachet*, које му је власт ставила била на расположење, вукао, још од ране младости његове, из апса у апсу. За то време написао је он: *L'Essai sur le Despotisme*, — у замку d' Н. (1772), у 23. години својој: *L'Avis aux Hessois*, да их склони да одреку покорност недостојном владаноу свом, који је њихову крв продавао Инглезима (1777), — за време, које је провео био у Холандији у бегству; *Des Lettres de cachet et des prisons d'État*, — у кули Бенсенској (1778). Сви ови списи његови тако су исто значајни, као и дошпије бесмртне беседе његове.

Противно намерама и тежњама Тиргоа, да монархију преобрази реформама озго, Мирабо је хтео да је преобрази револуцијом оздо, али са *краљем на челу*. Привилегије и прерогативе аристократије — мирске и црквене — биле су по његовом мишљењу узрок свему злу, и за народ и за краља, које је вадало оборити и уништити.

Како се је ослободио био дугога заточништва свог (при крају 1780), одмах је био настао да задобије највише поверење, те да би могао бити користан саветник у бурним временним која су се приближила и која је он предосећао. У том циљу он је написао краљичи један мемоар, у коме јој је, да би јој повратно популарност и ангажовао је у приличнија и кориснија занимања, предложио: да се установи нешто налик на министарство лепих вештина, коме ће она бити шеф; да настане, да се доврши Лувр; да све скупочене предмете вештине, који су били нагомилани и разбацани по разним буџацима и одајама двора, искупи и образује једну галерију Музеја: најзад, да убрза

Јул 1789.

сву своју младост да се противу њих бори и да их мрзи. Он је рођен под сунцем Прованса и потомак је једне племићске фамилије. Још од ране младости своје био је познат са својих несташлука, својих свађа и заносне, бујне, красноречивости. Путовањем, посматрањем и огорчном лектиром, научио је много, и све је то усвојио и памтио. Претеран, ђутљив чак софиста и кад га страст није покретала и заносила, он је постајао сасвим други, кад је био обузет њоме. Трибуна и присуство противника његових нагло су га раздражавали и распаљивали му дух; збуњен, са испрекиданим

улепшавањем Париза, зашта јој је он дао читаву гомилу идеја паметних и грандиозних, од којих су неке биле доцније и остварене.

И то, као и многе друге пророчне изјаве и напомене његове, које је он давао и чинио у току више година, били су глас „вопијућачког в' пустиње.“

Неспособност чући и схватити то кад треба и како треба, први је какаактеристичан симптом моћи, којој је судба одредила да је нестане.

Henri Martin карактерише га овако: „Велики човек порока, и јако незадовољан због тога; пун сажаљења према прошлости својој коју није могао да збрише, и према навикама својим које није могао да обузда и угуши; он је имао и сувише и духа и срца да схвати и осети цену врлине, која му је можда једино недостајала па да постане први човек свога времена, и неоспоран вођа највећег покрета у историји.“

„Учинимо му бар правду: и мимо моралних мизерија и жалосних трансакција у животу његовом, он је искрено радио на победи слободних устанаова, чиме је бурном спомену свом осигурао потпуни опроштај потомства.“ (*Histoire de France depuis les temps les plus reculés jusqu'en 1789*. Т. XVI. р. 535—537.). Подробније о Мирабоу види у *P. Larousse*.

Пр.

Јул 1789. речима, дрхтехн и муцајући, у почетку говора свог, он је брзо продирао у ствар и обухватао је потпуно својим умом; тада је његов дух за тренутак свршавао посао, за који су иначе потребне године; и на самој трибуни, све је за њега било откривено, јасно и приступно, реч жива и изненадна. Ако му се противречило, он је нападао жешће и отвореније, представљао је истину у облицима, кији боду очи или су ужасни. Ако су прилике биле тешке, ако су духови били уморени дугом дискусијом или заплашени каквом опасношћу, довољан је био један његов узвик, једна одлучна реч са његових усана, довољна је била само појава његове главе, која је све ужасавала својом ругобом и својим генијем, — па да Скупштина, обавештена до очевидности или окуражена, донесе законе, или великодушне одлуке.

Поносећи се својим високим одлукама, безочан са својим пороцима, час поношљив а час снисходљив, он је освајао једне својим ласкањем, друго је плашио и умиривао својим сарказмима, а све је водио за собом неком чудноватом привлачном снагом. Он је свуда имао своје присталице — своју партију — и у народу и у Скупштини, и у самом двору, и најзад код свију, којима се обраћао у датом тренутку. Мешајући се фамилијарно с људима справедљив кад је

требало да буде такав, он је пљескао таленту Јул 1789.
 Барнавовом који се тек показивао, ма да није волео његове младе пријатеље; он је ценно дубоки ум Сијејеов, и гладно његову дивљу ћуд; побојавао се сувише чистог живота Лафајетовог; гадио се на крајњи ригоризам Некеров, на његову поношљиву самоувереност, на претензију да управља једном револуцијом, коју је Мирабо сматрао као своје дело. Он није много марио за херцега Орлеанског и за његову неизвесну амбицију, и, као што ће се то скоро видети, никада није имао са њим какве заједничке интересе. Сам са својим генијом, он је налагао деспотизам, који се био заклео да уништи. Међутим, ако није марио за таштине монархијске, он је још мање хтео остракизам ⁴⁰ република; али, не осећајући да се

⁴⁰ У неким старим гочким републикама постојаје о закон, да се сви они грађани, који су сматрани ма по чему као опасни за републику, изгоне из отаџбине.

Да одлука о изгнанству, која је доношена у Сенату у начелу, већином гласова његових, буде извршена, ваљало је да за њу гласају *најмање* шест хиљада слободних грађана и да именују лице, које се изгнати има. Ово се је вршило на овај начин: сваки грађанин записивао је на *шкољки* (

— отуда *Остракизам*), доносије на парчету пера, име онога, кога је он сматрао као опасног за републику и кога је стога, према одлуци Сената о изгнанству, ваљало изгнати из отаџбине. Девет архонта прегледали су и збирали гласове, дате на овим гласачким шкољкама, и, ако је који грађанин био унесен као опасан за републику на шест хиљада њих, он је тим био осуђен на изгнанство.

По истеку најмањег рока за ово изгнанство, који је у почетку био десет година а доцније пет, народ је могао истим путем вратити изгнанога у отаџбину.

Имање изгнанника није дирано,

Пр.

Јул 1789. довољно осветио над великашима и над влашћу, настављао је да руши. У осталом сав обузет својим личним потребама, незадовољан садашњошћу, он је продирао неизвесној будућности и тиме сам чинио, с једне стране, да се све претпоставља и очекује од његових талената, његове амбиције, његових порока, његовог хрђавог материјалног стања, а, с друге стране, цинизмом својих говора, давао маха свима подозрењима и свима клеветама противу себе.

Таква је била подела Француске и странака. Ексцеси гомиле били су повод првим неспоразумима и сукобима између народних посланика. Муније и Лаџи-Тољендал хтели су, да се једном свечаном прокламацијом народу покуде и осуде његови ексцеси. Скупштина, осећајући бескорисност овога средства и потребу да и даље очува добро расположење гомиле, која ју је досад подржавала, одбије то у почетку; али, уступајући затим наваљивању неколицине својих чланова, она изда такву прокламацију, која је, како је то она и предвиђала, била поупуно бескорисна, — *јер се побуњен народ никад не умирује и не усакојава речима.**

Цела Француска устаје на оружје. Узбуђење је било опште. Беше се распростра исненадни страх. Сви су говорили о пуштахијама, коју су се већ били појављивали

* Курсив је преводночев,

у разним метежима, и сви су о њим мислили и самишљали их. За њихове пуштахилуке двор је кривио народну партију, а ова двор, Наједанпут, курири облете целу Француску у свима правцима, објављујући свима да пустахије долазе да посеку храну пре него што буде сазрела. Са свију страна људи се отпочну дизати и искупљати, и за неколико дана цела Француска била је под оружјем, очекујући пустахије, који не долажаху. Ова стратагема, која је револуцију од 14. јула учинила општом, изазивајући наоружање народа, приписивана је тада свима партијама, а доцније она је нарочито сматрана као дело народне партије, која је од ње извукла и добила све користи. За чудо је, да су сви одбијали од себе одговорност за ову стратагему, која је била више за похвалу но за осуду. Стављали су је били на рачун Мирабоу и плескали му као аутору њеном, али он се при свем том одрекао од ње. Између ње и карактерних одлика Сијејевих било је много сличнога, и неки су држали, да је овај склонио и навукао херцега Орлеанског да је учини и изведе. Други, пајзад, кривили су за њу двор. Они су мислили: да су они курири могли бити задржани и враћени, где год се хтелo, да је то хтела влада; да је двор, који никако није веровао, да је револуција општа, и који ју је

Јул 1789. сматрао као просту побуну Парижана, хтео њоме да наоружа провинције противу Париза. Било како му драго, она се окренула на корист народу, јер га је наоружала и тиме поставила у стање да може да бди над својом сигурношћу и својим правима.

Метежи у селима.

Народ у варошима био је збацио своје окове, народ по селима хтео је такође да збаци своје. Он није хтео више да даје феудалне дажбине; насртао је на оне своје господаре, који су га кињили; палио је замкове спаљивао све знаке својине, и у извесним крајевима одавао се грозним осветама. Један жалостан догађај нарочито је изазвао ово опште врење. Неки господин де Месме (de Mesmai), господар Кенсеја (de Quincey), приредио је био некакву светковину око свог замка. Сав народ са села био је ту на окупу и веселио се; једно буре барута, које се изненада запалило, експлозијом својом поништи и потуче све, што му је било на домаку. Овај догађај, за који је доцније утврђено, да се десно од непажње и не-смишљености, а не због издаје, буде приписан у кривицу господину де Месмеу. Глас о томе догађају распростре се брзо и изазове свирепе насртаје и поступке од стране сељака, огрубели од бедног живота и подивљалих од дуге патње и мука.

Министри сви заједно дођу у Скупштину

да јој представе слику жалосног стања Фран-Август 1789. цуске, и да захтевају од ње средства да се ред поврати. Ове свакојаке несреће ^{Савија жа-}отпочеле ^{лосног ста-}су се биле појављивати од 14. јула. Био је ^{на францу-}настао август месец и било је преко потребно ^{ске.}да се успостави акција владе и закона. Али, да се то огледа с успехом, ваљало је започети регенерацију државе реформом уставова, које су највише и најјаче тиштале и вређале народ и располагале га понајпре да се диже и буну. Један део народа, потчињен другом делу његовом, подносио је гомилу терета и обавеза, које су се звале феудална права. Једне од њих, које су биле квалификована као корисне, обавезивале су сељаке на дажбине које су их упропашћивале; друге, које су биле квалификоване као почасне, захтевале су од њих да господарима њиховим указују службе и поштовања, која унижавају. У овима је и био остатак феудалног варварста, чије је уништење захтевала човечност. Ове привилегије, сматране као својина, које је чак и краљ називао тим именом у декларацији од 23. јуна, нису могле бити уништене скупштинском дискусијом. Ваљало је каквим изненадним и удешеним покретом изазвати и побудити власнике, да се сами од њих одреку.

Скупштина је тада дискутовала знамениту Декларацију о Правима Човековим. ^{Ноћ}Говорило ^{4. августа.}

Август 1789. се најпре о томе, да ли да она буде засебна, и буде решено, 4. августа у јутро да она дође на чело Устава. Вечером истог дана, одбор је прочитао свој извештај о метежима и о средствима да предстану. Ваконт де Ноељ (de Noailles) и херцег д'Егиљон, (dic d' Aiguillon), оба чланови аристократије, појаве се тада на трибуни, и представе, да је употреба силе недовољна да народ умири, већ, да ваља уништити узрок његовог злог стања, па ће одмах престати и сва узбуђеност и сви нереди, који су само последица тога узрока. Исказујући се најзад јасније, они предложе, да се униште сва принудна права која, под називом феудалних права упропашћују села. Леган де Керангал. (Legueo de Kerengal), поседник у Бретањи, појави се на трибуни у оделу земљорадника и представи ужасну слику режима феудалног. То побуди и подстакне великодушност у једних, и дигне поноситост у других, те и једни и други одмах постану склони и готови, да се наједанпут и неочекивано одричу од својих интереса и права, и да их напуштају у корист народа; сваки је од њих хитао на трибуну да се одрекче од својих привилегија. Аристократија је предњачила; уништење феудалних права и свих свештенство, исто тако склоно и расположено, ју привилегија, хитало је да у томе пође за њом. Нека врста заноса овладала је била Скупштином; и не

помишљајући на излишну дискусију о томе, Јул 1789.
која, доиста, није била потребна, те да се
доказује справедљивост подобних жртава, сви
сталежи, све класе, сви власници каквих год
прероготива, сви су хитали да их се одреку
у корист народа. После посланика прва два
сталежа дошли су били посланици општина
да и они поднесу своје дарове народу. Не-
мајући никаквих личних привилегија, они су
се одрицали у корист народа од привиле-
гија њихових провинција и градова. Равно-
правност, уведена међу лицима, била је на
тај начин уведена и између свију делова
државе. Неки су се одрицали од својих при-
хода и плата; а један члан Парламента, не-
мајући ништа да да обећао је своју оданост
народној ствари. Степенице, које воде пред-
седничком столу, биле су прекријене посла-
ницима, који су хитали да предаду акт о
њиховом одрицању; у овом моменту успе-
вало се само толико, да се пожртвовања
попишу, а озакоњавање њихово одложено
је било за други дан. Одушевљење је било
опште, али у сред овог ентузијазма лако је
било опазити, да су извесни привилеговани,
који су били мање искрени, хтели да све
ово отерују у крајност. Покрет у Скупштини
у том правцу био је ове ноћи толики, да
се бојати свачега. Лален-Тољендал, опа-
жајући опасност, пошаље преседнику педуљу:

Август 1789. „Ваља се бојати свачега, говораше му он, од расположења Скупштине у коме је прекините седницу“. У том истом тренутку један посланик обрати му се, и, узев га узбуђен за руку, рече му: „Дајте нам санкцију краља прокламовану и ми смо пријатељи“. Лапјн-Тољендал, за обновио-осећајући тада потребу да револуцију при-ца Францу-ске слобо-вуче краљу, предложи да се краљ прогласи за обновиоца слободе француске. Предлог је био примљен са ентузијазмом; одмах је било одлучено, да се држи благодарeње у цркви, па се око пола ноћи и разиђу.

Ове знамените ноћи донесене су биле ове одлуке;

Ослобођења сељака;

Право откупа господарлука;

Уништење господарских судова;

Уништење искључних права на лов, голу-бињаке, риболов итд.;

Откуп десетка;

Једнакост порезе и дажбина;

Право свију грађана на све службе цивилне и војничке;

Уништења продаје јавних служба и звања;

Уништење свију привилегија варошких и провинцијских;

Реформа еснафске уредбе (des jnrandes).

Уништење наzasлужних и бесправних пен-сија.

Ове резолуције донесене су биле у општој

форми, али ваљало их је редиговати у об-Август 1789
лику формалних декрета; но тада, кад је
први полет великодушности већ био прошао,
кад се сваки био повукао поново к себи,
к својим склоностима и интересима, једни
су тежили да се добивене концесије што
више прошире, а други да се сузе. Иза тога
настала је била жива дискусија и несмиш-
љени и одоцњени отпор, коју су интересо-
вани чинили у тој дискусији, учинио је да
одлети као дим свако осећање захвалности
према њима.

На уништење феудалних права сви су били
сагласни, али ваљало је одредити, која од
тих права имају бити уништена, а која од
њих морају бити откупљена. Дошав некада
на територију француску, освајачи, основа-
оци аристократије, били су наметнули на
људе извесне службе, а на земље извесне
трибуте. Они су чак непосредно заузели из-
вестан део земљишта и уступали га посте-
пено и мало по мало земљорадницима, за
извесне сталне ренте. Дуговремено држање,
које је наслеђем прелазило с колена на ко-
лено, претворило се у својину, те су према
томе добили и имали исти карактер и сви
терети, наметнути на људе и земље. Уста-
вотворна Скупштина била је дакле прину-
ђена да нападне на својину. Према оваком
стању ове ствари, о овој својини имало се

Август 1789. судити и говорити не према начину, на који је постала, но према томе, колико је она тегобна и штетна за друштво. Скупштина уништи личне службе; а пошто је већина од њих била промењена за извесне дажбине, она уништи и ове дажбине. Међу трибутима на земље она је уништила оне, које су очевидно били остатак личне подјармљености, — као што је то била накнада за прелаз имања у друге руке, при уступању или наслеђу; осем тога, она објави да са могу откупити све сталне ренте, које су биле цена, по коју је аристократија била некада уступила земљорадницима извештан део свога земљишта. Према томе, ништа није било апсурдније до оптуживати Уставотворну Скупштину да је тиме насрнула на права својине и поништила их јер је тада у француској све било таква својина, и чудновато је, да се аристократија, која је тако дуго насртала на та права и ништила их, било захтевајући трибуте на земље, било неплаћањем државних пореза и дажбина, показала од једанпут тако строг бранилац принципа, кад је реч дошла на њене прерогативе. И господарско право судова гсеподарских. ђења називано је својином, јер је кроз векове прелазило наслеђем с колена на колено. Али Скупштина се није дала завести тим доказом и уништила га је, наређујући ме-

Ћутим да оно остане и даље све дотле, док Јул 1789.
се не успе, да се на место њега уведе друго.

Искључиво право на лов такође је било Уништенје
искључи-
вог права
на лов.
предмет живе препирке. И мимо залудних

напомена, да ће се убрзо сав народ наору-
жати, ако му се да право лова, то је право
дато сваком, у границама његови земље. При-
видековани голубињаци били су тако исто
забрањени. Скупштина реши да сваки може
имати голубињаке, но с тим: да се у време
жетве голуби могу тући као и свака друга
дивљач, на земљишту где се буду нашли. Сви
зверињаци били су уништени, с тим додатком
међутим, да ће потреба личне забаве краљеве
у овом погледу бити подмирена сретствима,
сагласним са слободом и правом својине.

Једна одредба изазвала је нарочито бурне
дебате, како с тога, што је она била само
предигра за питања многа важнија, тако и
зато, што је била управљена противу крупних
интереса: то је била одредба о десетку. Ноћу Дебате о
одредби о
десетку.
4. августа Скупштина је била одлучила да
се десетак може откупити. У тренутку кад
је ту одлуку њену ваљало формално реди-
говати, она је хтела да се десетак уништи
са свим без откупа, с тим додатком, да
држава узме на себе бригу о издржавању
свештенства. Без сумње ова нова одлука била
је неправилна, јер се њоме ништила једна
већ донесена одлука о истој ствари Али *Гара*

Август 1789. (Garat) одговори на ову замерку, да је ово баш прави откуп, јер у место досадашњих платежника десетка откупљује га држава тиме, што узима на себе обавезу да се стара о потребама свештенства. Свештеник Сијеје, који је био све изненадио, кад се појавио као бранилац десетка, и кога нису сматрали као неинтересованог браниоца овога намета, саглашавао се, да држава на тај начин доиста откупљује десетак, али она тиме чини отмицу маси народа, јер му намеће један сталан дуг, који ће стално притискивати власнике земаља. Ова напомена, учињена одсечно, била је пропраћена овим горким изразом, који је од тога доба често понављан: „Ви хоћете да сте слободни, а не умете да будете праведљиви“. Ма да је Сијеје држао, да је било немогућно ма шта одговорити на ову његову напомену, одговор је на њу био лак. Дуг према вери обавеза је свију и свакога; да ли тај дуг ваља натоварити само на власнике земаља или на све без разлике? Да то питање реши, позвана је држава. Она не отима ништа ни од кога кад овај намет раздели онако, како она то налази да је најприличније. Десетак, који је за мале власнике имања веома тежак терет, уништава агрикултуру; држава је дакле обавезана да овај намет друкчија расподели. То је Мирабо објаснио и доказао са свим уочљиво. Свештенство, које је

претпостављало десетак јер је предвиђало Август 1789
 добро да ће плата, коју ће му држава одредити, бити одмерена према правим потребама његовим, истицало се као власник десетка, уступљеног му од рајкада; оно је понављало онај толико понављани резон о дуговременом држању, кији не доказује ништа, јер би се по праву држања могло сматрати као законито све, па чак и тиранија. Одговарало му се: да је десетак био само извесно уживање продуката са туђег добра; да оно, као такво, није могло бити уступано ни пренешено на другога, нити има главних карактерних одлика својине; да је десетак, очевидно, био само један намет, уведен њему у корист, и да сада држава хоће да га замени другим. Понос свештенства бунио се противу идеје, да прима одређену плату, и оно с ватром жалило противу тога. Мирабо, који је био ненадмашан у вештини да речима и иронијом уочљиво обележи најважније црте предмета или питање о коме је била реч, одговори овим незадовољцима, да он зна само три начина за живот у друштву; бити или отмичар или просјак или најамник.⁴¹ Свештенство осети да му је најприличније да се мане онога, што није могло више бранити. Парохијално свештенство нарочито, знајући да оно има

⁴¹Тачна карактеристика *привредног* базиса, на коме је у то доба постајало друштво, не само у Француској него и у свој осталој Европи.

Август 1789. све да добије од осећања правичности, које је владало у Скупштини, да су у овом случају напади поглавито на богатство и раскош прелата, било је право, које је одустало

Укидање десетка. Потпуно укидање десетка буде декретовано под погодбом да држава узме на себе трошкове вере, а док то не буде уређено, да се десетак и даље узима. Ова последња клауза, пуна обзира, беше, у самој ствари, бескорисна. Народ није хтео више да га плаћа, и то још и пре овог декрета. И кад је Скупштина уништила била феудални режим¹ он је у самој ствари већ био оборен самим народом. 13. августа све ове одлуке биле су достављене монарху, који је примио титулу обновноца француске слободе и присуствовао благодарењу у цркви, имајући с десне своје стране председнике, а за собом све посланике.

Тако је била завршена најважнија реформа револуције. Скупштина је показала толико исто чврстине и снаге, колико и одмерености. По несрећи, *народ не уме никад да уђе с умерношћу у употребу својих права.** У целом краљевству починише се зверска насиља. Замци су непрекидно предавани ватри поља бише преплављена ловцима, који беху кидисали да уживају права, за њих тако нова. Они тумараху по пољима на којима су се недавно проводили само њихови ти-

* Курзив је преводиоцев.

рани, и ужасно их пустошише. Свако се на-^{Август 1789.} ~~Август 1789.~~ ^{снље враћа и свети, и онај, који га чини,} ~~снље враћа и свети, и онај, који га чини,~~ ^{ваља увек на то да мисли, бар помишља-} ~~ваља увек на то да мисли, бар помишља-~~ ^{јући на децу своју, која готово увек испа-} ~~јући на децу своју, која готово увек испа-~~ ^{штајући за то.*} ~~штајући за то.*~~ ^{Много које чега беше се} ~~Много које чега беше се~~ ^{тада творило и догађало.} ~~тада творило и догађало.~~

Од 7. августа министри су поново долазили у Скупштину, да јој поднесу извештај о стању краљевине. Чувар печата јављао је о узбуњивим нередима, који су се били појавили; Некер изнесе жалосно стање финансија. Скупштина прими оба ова саопштења са жаљењем, али је то није декуражирало. 10., она је донела декрет један о јавном спокојству, којим је наложено било општинама да пазе на ред и одржавају га, и да растерају бунтовничке скупове. Оне су дужне биле предавати судовима просте лармације а оне, који распростиру узбуну, који износе лажне наредбе или изазивају и драже на насилиња, да затварају и да о свему раду своме по овој ствари извештавају. Народну Скупштину, како би она могла сазнати прави узрок немира и метежа. Општинама је стављена била на расположење и народна војска и регуларне трупе, и оне су се морале заклети да ће бити верне народу, краљу и закону, итд. То је она заклетва, која је доцније названа грађанском заклетвом.

Општине
позване да
пазе на ред
и одржава-
ју га.

Грађанска
заклетва.

* Курзив је преводночсв.

Август 1789. Извештај Некеров о финансијама по све је узбуњивао. Народна Скупштина захтевана је и била сазвана поглавито зато, да се помоћу ње добију нови намети и приходи; међутим ова Скупштина, тек што се била састала, ушла је одмах у борбу с влашћу и, бринући се само о томе, да задобије и осигура потребне гаранције за себе, она није ни помишљала о томе, да држави осигура потребне је дохотке. Сву бригу о финансијама бринуо је сам Некер. Док је Бајљи, који је имао да се брине о снабдевању престонице са животним намирницама, био с тога у највећој забуни и муци, Некер, кога су узнемиравале и мучиле потребе, које су биле мање пресантне али много шире, заузет, својим тешким рачунима, растрзан хиљадом мука, напрезао се да олакша јавну невољу и отклони је; и сав обузет мислима само о питањима финансијским, њему је било непојмљиво да Скупштина мисли само о питањима политичким. Некер и Скупштина, обузети својим засебним задатком, нису друге бриге и потребе ни опажали. Међутим, ако је неспокојство Некерово и било оправдано невољом, која је постојала, спокојство Скупштине оправдала је узвишеност њених погледа. Ова Скупштина, имајући пред очима целу француску и њену будућност, није могла држати ни веровати да ова лепа краљевина, преоп-

терећена другом у овом тренутку, може ма^{Август 1789.}
кад утонути и у невољу и сиротињи.

Некер, ушав у министарство у августу 1788,<sup>Невоља др-
жавне бла-
гајнице.</sup> нашао је само 400.000 дин. у благајници. Он је био успео да подмири преко потребе; али после тога прилике су увећавале потребе а смањивале дохотке. Ваљало је куповати жито продавати га испод куповне цене, чинити знатне милостиње, предузимати јавне послове те да се раденицима и занатлијама да посла. За ове последње из државне благајнице издавано је сваког дана до 12.000 динара. У исто доба, кад су се издатци и трошкови увећали, приходи су се смањили. Редукција цене соли, одлагање изплате, а често и апсолутан отказ давања пореза, насилна, са оружјем, кријумчарења, уништење, трошаринских баријера, па чак и пљачкање порезничких и других државних приходних књига, убиства државних органа за наплату и искупљање пореза и дажбина, били су уништили извешан део доходака. Услед свега тога Некер је захтевао зајам од тридесет ми-³⁰ милиона. Први утисак био је тако јак, да се хтело изгласити зајам акламацијом; али се овај први покрет стишао убрзо. Сви су исказивали одвратност за нове зајмове у толикој мери, да нису презали ни од тога да дођу у контрадикцију са самим са собом, позивајући се на бирачке инструкције, које су

Зајам од
30 милиона

Август 1789. већ раније биле занемарене, а које су забрањивале примање и одабраване ма каквог намета, пре него што Устав буде израђен; нишло се чак дотле, те је тражен рачун прихода још од прошле године, као да се није имало вере у министра. Међутим потреба, да се државне потребе подмире, учинила је те зајам суде усвојен; али министров план о њему буде промењен и интерес буде сведен на четири и по на сто, услед погрешне наде на патриотизам, који је био у народа, али који се није могао наћи у зајмодаваца по занату, једних, који су се обично одавали финансијским спекулацијама ове врсте. Ова прва погрешка била је једна од оних, које Скупштине обично чине, кад се у одлукама својим искључиво руководе својим непосредним погледима на ствар, отурујући погледе министара, који се у пословима својим руководи како гледиштима општим — ширим, тако и обзирима на све прилике и одношаје према којима се извештај посао има, а често и мора, да удеси и реши. Лако је било такође опазити и то, да је народни дух био отпочео да се не обазире више на бојажљивост министрову.

Пошто је тиме учињено било оно, што је било неизоставно потребно да се учини за јавно спокојство и за финансије, приступљено је изради Декларације Права. Прву идеју о

Декларација права човека и грађанина XVIII века.

томе дао је Лафајет, који ју је сам био по-Август 1789.
зајмио у Америчана. Ова дискусија, преки-
нута револуцијом од 14. јула, наново отпочета
1. августа, поново прекинута приликом уни-
штавања феудалног режима, настављена је
опет и дефинитивно завршена 12. августа.
Ова идеја имала је у себи нешто, што је
Скупштини импоновало, и што ју је пљенило.
Распаљени духови тежили су свему великом;
то стање њихово узрок је њихове добре воље
њихове куражи, као и њихових добрих и
хрђавих одлука. Они су жељно били доче-
пали ову идеју и хтели су да је изврше. Да
се тицало само тога, да се истакну некоји
принципи, који су били неповољни власти,
чији је јарам тек био збачен, као што је; одо-
бравање намета, слобода религиозна, слобода
штампе, одговорност министарска, — ништа
не би било лакше од тога. Тако су некада
биле учиниле Америка и Инглеска. Францу-
ска би могла са неколико одлука, јасних и
позитивних, да изрази нове принципе, на ко-
јима је она хтела да оснује своју владу. Али
прекидајући с прошлошћу, и хотећи да
се што више приближи границама природне
слободе, она је неизбежно морала тежити
да да потпуну декларацију свију човекових
и грађанских права. Најпре се говорило о
потреби и опасности такве декларације. Ди-
скутовало се и много и бескорисно и свој

Август 1789. стварн, јер нити је било корисно, ни опасно, чинити једну декларацију, састављену од формула. које народ није нимало разумевао; таква декларација имала је значења сама за извештај број философских духова, који нису узимали велико учешће у метежима народним. Најзад решено је било, да се она донесе и стави на чело уставног акта. Али требало ју је редиговати, и то је било најтеже. Шта је то право? То је оно, што припада људима. Но, њима припада свако добро, које им се може учинити; дакле, свака је мудра мера владина право. Сем тога, сви предложени пројекти садржавали су у себи дефиниције закона, начин на који се има да гради закон, принцип суверенства, итд. Опажало се да то нису права, но општа начела. Најзад Мирабо, нестрпљив, узвикне: „Не употребљавајте реч право, но реците: У интересу свију, објављује се . . . “ При свем том буде претпостављен звучнији назив Декларација Права, под којим су се у једно сливали: опште одредбе, принципи, дефиниције. Резултат је свега тога био чувена Декларација, која је била стављена на чело Устава од године 1791. У осталом, и свему томе било је само једно зло, а то је, што је било изгубљено неколико седница на једно чисто философско питање општег значаја. *Али ко може да замера духовима, што се заносе писањем, које их*

интересује? Ко има права да презиरे неиз-Август 1789.
*бежне предрасуде првих тренутака?**

Време је било најзад, да се отпочне рад ^{Дискусија} на Уставу. ^{о Уставу.} Свима су били досадили послови који су овоме раду предходили, и ван Скупштине већ су се била отпочела истицати и претресати основна питања. Енглески Устав био је модел, на који се, природно, већина духова обазирала и погледала га, јер је њиме био у Енглеској утврђен споразум између краља, аристократије и народа, услед једног сличног сукоба међу њима. Суштаствена је одлука овог Устава; два дома и краљева санкција. Духови у првој ватри, тежили су најпростијим идејама: један народ, који објављује своју вољу; један краљ, који је извршује; — изгледало им је као једина законита форма владавине. Дати аристократији подједнаки утицај као и народу, и то помоћу горњег дома уступити краљу право да ништи вољу народну, дајући му власт санкције; — изгледало им је да је апсурдум. *Народ хоће, краљ извршује*; биле су основне идеје, које су обузимале духове. И при свем том они су веровали да ипак хоће монархију, јер ето они пристају на краља као извршиоца народне воље. Права монархија, таква каква је чак у државама које се сматрају и цене као слободне, *то је доминирање једног чо-*

* Курзиз је преводиоачев.

Август 1789. века, који је ограничен учешћем народа у државним пословима.* Ту је воља владаочева у самој ствари све, а воља народна ограничена је само на то да спречава зло било неодобравањем намета, било учешћем као трећи у изради закона. Али где народ може да наређује све што хоће, а краљ то не може да сузбије и обустави својим veto, ту краљ није ништа друго до прост администратор. То је у самој ствари република само са једним конзулом у место њих неколико. Владавина у Пољској, ма да је тамо постојао краљ, није се никад звала монархија, но република: такође и Лакедемоњани имали су краља.

Општа скло-
ност репу-
блици.

Монархија, схватана како треба, захтева велике концесије од стране духова.** Али очекивати и захтевати то од њих у њиховом првом ентузијазму, и после тога дуговремене њихове ништавости, неприродно је и немогућно. С тога су сви нагињали републици, ма да је нико није спомињао; и сваки је био републиканац, ма да то није ни сам знао.

При претресу нико се није изражавао јасно ма да је Скупштина изобиловала и знањем и духом, спорно питање додиривано је и претресано рђаво и у недовољној опширности. Партизани инглеског Устава, Некер,

Резонова-
ње партиза-
на ингле-
ског Уста-
ва.

* Курсив је преводиоачев.

** Курсив је преводиоачев.

Муниције, Лаљи, нису били кадри да увиде, у Август 1789. чему се управо састоји монархија; а ако су то увиђали, они се нису усуђивали да кажу отворено Скупштини да воља народна не треба да је свемоћна, да она ваља пре да је умеравајућа него радећа. Они су напирали поглавито на то да изјаве: да краљ ваља да је властан да заустави и сузбије узурпације једне скупштине; да он да би могао вршити закон како треба и с вољом, ваља да учествује у грађењу његовом; и најзад, да морају постојати извесни одређени одношај између власти извршне и законодавне. Ови резони били су рђави, или бар слаби. Смешно је било, доиста, признајући суверенство народа, хтети му ставити на супрот вољу једног краља.*

Они су боље бранили два дома. Јер доиста чак и у републици, постоје више друштвене класе, које сузбијају сувише нестрпљиве покрете класа које се подижу, и бране старе установе противу нових установа. Али овај горњи дом, који је потребнији него и краљевска власт — јер нема ни једне републике без сената — имао је више и огорченијих противника него и сама санкција краљева, јер су духови били више раздражени противу аристократије него противу краљевства. Горњи дом био је тада немогућан, јер га

* Види примедбу 5. на крају ове свеске.

Август 1789. нико није хтео: нижи племићи били су против њега, јер у њему нису могли имати места; аристократија, која је очајавала за своју будућност, била му је противна с тога, што је желела да ствари у опште узму најгори правац и ток; народна партија опет противила му се зато, јер није хтела да уступи аристократији положај, с кога ће она господарити над вољом народном. Муније, Лаљи, Некер, били су готово сами, који су желели горњи дом. Сијеје, по заблуди апсолутног духа једног, није хтео ни два дома ни санкцију краљеву. Он је замишљао, и било му је разумљиво, само једно једноставно друштво: по њему маса, не подељена на класе, ваља да има право воље, а краљ као једини администратор' ваља да има дужност да ту њену вољу врши. Он је са свим искрено исказивао, да су монархија и република једно исто, и да се по њему оне разликују међусобом само по броју органа, који имају извршну власт. Карактерна је особина Сијејевог духа била неразлучна веза међу идејама његовим; он се обазирао на самога себе, али није водио рачуна ни о природи ствари ни о духовима, различним од његовог. Он их је својим општим одредбома савлађивао и потчињавао, али је ретко кад успевао да их убеди; услед тога, пошто није био кадар да од својих система ма шта одбацује, а ни

Мњење
Сијејеа.

да учини да се они у целини њиховој приме, **Август 1789.**
 он је убрзо морао постати ђудљив. Мирабо,
 дух правичан, хитар, гибак није такође ни **Миљење Ми-**
 сам у политичкој науци надмашао Скупштину; **рабоа**
 он је био противу два дома не по убеђењу,
 већ зато, што је знао да их је у то доба
 немогућно било завести, а и због мрзости
 своје према аристократији. Он је бранио санк-
 цију по својој монархијској наклоности; и он
 се за то био ангаживао још од отварања
 Скупштине Сталежа, говорећи да, без санк-
 ције, он би више волео да живи у Цариграду
 него у Паризу. Барнав, Дипор и Ламет нису
 могли хтети то исто, што и Мирабо. Они нису
 пристали ни на горњи дом, ни на санкцију
 краљеву; али они нису били тако тврдоглави
 као Сијеје и саглашаваху се да измене своје
 миљење, одобравајући краљу и горњем дому
 једно *veto*, које расправу спорне ствари од-
 лаже само за извесно и органичено време
 (*simple veto suspensif*), т.ј. моћ и власт да се
 само за извесно органичено време могу проти-
 вити народној вољи, израженој у доњем дому.

Прве дискусије отпочеле су 28. и 29. Ав-
 густа. Партија Барнава хтела је да прего-
 вара са Мунијеом, који је због свог упорства
 важно као шеф партије енглеског Устава.
 Њега је требало задобити, јер је био нај-
 несавладљивији. И с тога се на њега и об-
 рате. Држане су конференције. Кад се видело

Концесије
које је пону-
дила парти-
ја Барнава.

Август 1789. да је немогућно предругојачити једно мњење, које је у њему постало душевна невика, онда се пристане на инглеске облике који су му били толико драги, или под погодбом да се горњем дому и краљу, који су имали бити стављени на супрот дому народном, да само сунпазивно *veto*, и сем тога да краљ не може Скупштину распуштати: Муније одговори тоном убеђеног човека: он изјави да он није измислио ствар коју заступа, и да према томе он не може да жртвује један њен део да би спасао други. На тај начин он је учинио да пропадну ове две институције, не хотећи да их модификује. И кад би били истина, што, као што ће се видети, није било, да је Устав од 1791. упропастио престо зато, што њиме није био заведен горњи дом, Муније би имао себи за то много да пребацује и замера. Муније није био страстан, већ упоран; он је био тако исто апсолутан у своме систему; као и Сијеје у свом, и пре је волео да све изгуби, но да нешто уступи. Преговори буду прекинути гњевно. Мунијеу су претили Паризом, јавним мњењем и чак, говорило се, били су предузети кораци да се изазову и узбуде утицаји, с којима му се претило.*

Ова питања била су поцепала народ као и његове представнике; и ма да их он није разувато.

* Види примедбу 6. на крају ове свеске.

Муније
одбацује
ову понуду.

Питање о
veto.

мевао, ипак се за њих страсно интересовао. Август 1789.

Сва ова питања била су искључена и исказивана једном кратком речи, која се лако пренашала од уста до уста: *вето*. Или се што и штети тиранију, или је нештети. Народ који ту реч никада није чуо држао је да она означила какав намет који је требало уништити или каквог непријатеља, кога је ваљало обесити и он је хтео да га обеси о фењер.

* Пале-Ројал он је нарочито у највећем врењу. Ту су се искупљали ватрени људи који не могући да подносе чак ни прописе издате у појединим срезovima општине, скакаху на какву столицу, узимаху реч коју нису ни од кога ни тражити ни добијали, те их или изивиждиваше или у тријумфу носаше каква огромна маса народа која је имала да изврши оно што јој ти људи предлагаху. Камил Демуљен који је већ поменут у овој историји одликовао се ту осетљивошћу, оригиналошћу и цинизмом свога духа; и ма да сам није био ужасан, захтевао је да се чине ужаси. Ту се веома још Сен-Хириг (saint-Hurugue), стари маркиз, ко је дуго провео у затвору у Бастији због

Врење у
Пале-Роја-
лу.

* Два сељака разговарали су се о veto. „Знаш ли ти шта је то veto? рече један — „Не., --- Е леко пред тобом је пун чорбалук: краљ ти каже: проси чорбу, и ти треба да је просиш. То је veto.“

Август 1789. фамилијарних свађа и сукоба, и који је с тога био раздражен противу власти до лудила. Ту су они сваки дан понављали да треба ићи у Версаљ, те да се тамо захтева рачун од краља и скупштине, због њиховог оклевања да учине народу добро. Лафајет је с највећом муком успевао, помоћу непрекидних патрола, да их од тога задржи. Народној гарди већ се пребацивао аристократизам. У Керамици ⁴² (Céramique) није било патрола, говораше Демуљен. Већ се име Кромвелово ⁴³ изговарало поред имена Лафајетовог. Једног дана, недеља 30. августа, изнесен је био у Пале-Ројалу један предлог; у њему је оптуживан Муније, представљано је да је Мирабо у опасности, и предлагало се, да се иде у Версаљ и бди непосредно над његовом безбедношћу. Мирабо је међутим бранио санкци-у, не остављајући при том своју улогу народног трибуна и не губећи своју важност у очима гомиле. Сен-Хиринг, на челу неколицине екзалтованих, пође у Версаљ. Они

⁴² Тако се звао најлепши кварт у старој Атини, на чијем су тргу држане Народне Скупштине.

Овом фигуром Демуљен је хтео казати, да су чувари и бранници јавног реда узели на око само насбе, и да су само њему усели на врат.

Пр.

⁴³ *Olivier Cromwell*, вођа, на за тим „*Протектор*“ велике енглеске револуције при крају прве половине седамнаестог века. Жртва ове револуције био је енглески краљ Карло I (Charles-Stuart). Он је био осуђен на смрт, и погубљен 9. фебруара 1649..

Кромвел је умро у власти, као „*Протектор*“, 13. септембра 1658.

Пр.

су хтели, говораху да захтевају од Скупштине, ^{Август 1789.} да удаљи из своје средине њихове неверне представнике, те да се на њихова места изаберу и одреде други, и да моле краља и престолонаследника да дођу у Париз, и да се ставе под заштиту парода. Лафајет потрчи, заустави их и принуди да се врате. Сутрадан, у понедељак 31., они се понова скупе. Начине једну адресу општини, у којој су захтевали да се сазову срески зборови, те да се на њима осуди: *veto* и посланици, који га подржавају и бране, па онда, да се ови последњи огласе да нису више посланици, и да се на њихова места изаберу и одреде други. Општина их двапут сузбије са највећом чврстином.

За то време у Скупштини је владало уз-^{Узбуђење у Скупштини.}буђење. Незадовољници су писали главним посланицима писма пуна претње и грдње; једно од њих носило је потпис Сен-Хирига. У понедељак 31., при отварању седнице, Лаљн пријави једну депутацију од Пале-Роајала, коју је он био примио. Ова депутација захтевала је од њега да се одвоји од рђавих грађана који су бранили *veto*, и додала је, да је једна војска од двадесет хиљада људи готова да се крене. Муније је прочитао такође писма, која је он био добио, предложити да се пронађу тајни аутори ових махинација, и присиљаваше Скупштину да одреди пет

Септембар
1789.

стотина хиљада динара награде ономе, који их прокаже. Борба је била бурна. Дипор је тврдио, да је недостојно скупштине да се занима таквим детаљима. Мирабо прочита писма, која су и њему такође била упућена, и у којима га непријатељи народне ствари нису третирали боље од Мунијеа. Скупштина пређе на дневни ред, а Сен-Хириг, потписник једног од показаних писама, буде заговорен по наредби општине.

Одлуке о
непрекид-
ном траја-
њу Скуп-
штине.

На претресу су била у једанпут три питања: о непрекидном трајању Скупштине, о два дома и о *veto*. Непрекидно трајање Скупштине буде одлучено готово једногласно. И сувише се рђаво гледало на дуге размаке времена између народних скупштине, те је сад била општа жеља да се она учини непрекидном. Затим се пређе на велико питање о једноставности законодавног тела. Трибине је заузела била многобројна и немирна публика. Многи посланици одлажаху. Председник, епископ из Лангра, упињао се узалудно да их задржи; они излажаху у великом броју. Са свију страна на сав глас се захтевало, да се гласа. Лаљи затражи реч још једанпут: одбију га, окривљајући преседника, што га је послао на трибуну; један члан стане чак питати председника: зар му није доста да мучи Скупштину. Увређен овим речима, председник остави свој фотељ и претрес буде

тима опет одложен. Сутрадан, 10. септембра, ¹Септембар 1789. читала се једна адреса града Рена, која је објављивала да је *veto* недопуштено, да ће се сматрати за издајнице отаџбине сви они, који буду гласали за њега. Муније и његови узбуне се, и предложи да са општинска управа овога града прекори. Мирабо одговори да Скупштини не припада да даје лекције општинским часницима, и да ваља преко те адресе прећи на дневни ред. Најзад буде питање о два дома стављено на гласање и, под плуском плескања, буде декретована једноставност Скупштине. Четири стотине деведесет и девет гласова били су за један дом, а осамдесет и девет за два; сто двадесет и два гласа били су изгубљени, од страха који је наишао био на многе посланике.

Одлука о једноставности Скупштине.

Најзад се пређе на питање о *veto*. Нашао се је био један средњи излаз — суспанзивно *veto*, које одобрење спорне одлуке или спорног закона одлаже само привремено, за трајања једне или више законодавних периода. То се сматрало као некакав апел на народ; јер краљ, кад се обраћа новим скупштинама, и кад најзад прими и одобри спорну одлуку или спорни закон ако га и ове скупштине усвајају, доиста тима у самој ствари подлеже ауторитету народа. Муније и његови противили су се и томе; они су имали право, с обзиром на систем инглеске монархије,

Септембар у којој краљ консултује представништво
1789. народно, али му се никад не покорава,* али они нису имали право с обзиром на ситуацију, у којој су се налазили. Они су само хтели, говораху, да спрече једну препагљену одлуку. Међу тим суспанзивно *veto* значи, у самој ствари, то исто што и апсолутно *veto*; пошто, ако представништво народно остане стално при својој одлуци, народна воља постаје тиме надмоћна, обавезна. А допуштајући њену сувереност постајало је тешко престано јој се одупирати.

Министарство је донста осећало да је суспанзивно *veto* у самој ствари то исто, што и апсолутно *veto*, и услед тога Некер је саветовао краљу, да себи осигура користи Краљ захтева суспанзивно *veto* драговољног уступања, адресујући Скупштини један мемоар, у коме ће захтевати суспанзивно *veto*. Глас о томе мемоару био је пуштен, и унапред су били познати и његов циљ и његов смисао. Он буде изнесен пред Скупштину 11. септембра, и сваки му је знао садржину. Изгледало је, да Муније, који је бранио интересе престола, није могао имати у виду ништа друго до престо; али партије имају често извесан интерес, који је са свим различан од оних, којима оне служе.** Муније се одупре овом мемоару,

* Курсив је преводночев.

** Курсив је преводночев.

Септембар
1789.

говорећи да, ако се краљ и одриче од једне прерогативе, која је корисна народу, ваља му је дати, па ма и против његове воље, у јавном интересу. Улоге су се биле преокренуле, и противници краљеви потпомагали су овде његов захтев. Али његово упињање било је бескорисно, и мемоар буде грубо одбачен. Поново се отпочне разговор о речи санкција, и претресати питање; да ли је санкција преко потребна за Устав? Пошто је најпре било спецификовано да је власт, која установљава и сређује, виша од власти, њоме установљене, буде одређено: да се право санкције може протезати и промењивати само на актима законодавним, а никако не и на актима уставним; и да ова последња акта имају бити само обнародована, Шест стотина седамдесет и три гласа били су за суспензивно *veto* три стотине двадесет и пет са апсолутно *veto*. Тиме су биле решене све основне одредбе новог Устава. Муније и Лалли-Тољендал даду одмах оставке на чланство у одбору за Устав.

Усвајање
суспензив-
ног *veto*.

До овога доба Скупштина је била решила и донела читаву гомилу декрета, од којих ни један није био подношен краљу на одобрење и потврду. Буде одлучено, да се пред краља изнесу одлуке од 4. августа. Питање је било: да ли да се од њега захтева одобрење и потврда тих одлука, или просто да

Септембар
1789.

нареди да се обнародују; тј. да ли их треба сматрати као законодавне или као уставне? Мори, па шта више и Лаљи-Тољендал, били су толико необазриви, те су тврдили да су те одлуке законодавне, па као да су очекивали да ће они наићи на какву препреку од стране краљеве моћи, захтевали су, да оне неизоставно добију краљеву санкцију. Мирабо изјави са ретком тачношћу; да се једнима од тих одлука уништава феудални режим, и да су с тога оне еминентно уставне; да остале од тих одлука садрже у себи чист дар народу од стране аристократије и свештенства и да, без сумње, свештенство и аристократија не би хтели да краљ може опорицати њихову дарежљивост. Шапелије дода томе, да шта више не треба ни претпостављати, да је краљев пристапак на те одлуке потребан, пошто их је он већ признао као исправне и усвојио тиме, што је примио титулу обновиоца француске слободе и присуствовао и благодарењу у цркви. Услед свега тога краљ буде замољен, да нареди да се те одлуке просто обнародују.*

Наследност круне и неприкосновеност краља. Један члан предложи одмах да се народним одлуком потврди наследност круне и неприкосновеност краљеве личности. Скупштина, која је искрено хтела краља као свог главног сани су првог администратора и наследног извршног јом.

* Ове одлуке су му представљене 20. септембра.

органа, изгласа оба ова предлога аклама-
 цијом. Предложено је било, да се и насљедник
 престола прогласи за неприкосновеног; али
 херцег Мортемар (duc de Mortemart) одмах
 напомене, да су по кад-икад синови покуша-
 вали да збаце свог оца с престола, и да
 с тога ваља оставити могућност, да се они
 могу подвргавати одговорности и казнити.
 На том основу, тај предлог буде одбачен.
 У вези с одлуком о насљедству у мушком
 роду с колена на колено, и о прелазу права
 овога и на друге огранке породице која је
 тада владала, ако би изумрла грана у чијим
 је рукама престо дотле био, посланик Арнул
 (Arnoulr) предложи, да се нарочитом одлу-
 ком потврди одрицање, које је огранак влада-
 лачке породице, који влада у Шпанији, у
 том погледу учинио у уговору Утрехтском.⁴⁴
 Противу тог предлога говорило се и тврдило,
 да о њему нема шта да се расправља и ре-
 шава, јер не треба отуђивати од себе једног
 верног савезника; овоме гледишту придружи
 се и Мирабо, и Скупштина пређе преко тог
 предлога на дневни ред. Наједанпут Мирабо
 да би учинио једну пробу, која је била
 рђаво смишљена, огледа да истакне једно
 питање, за које је он сам био допринео да

Септембар
1789.

Питање о
регенству
истакнуто
Мирабоом.

⁴⁴ У овом уговору (1713) краљ шпански, Филип V. одре-
 као се, по захтеву и настојавању Инглеске, за себе и своје
 насљединке, права на француски престо.

Септембар
1779.

буде одстрањено. Кућа Орлеанска била би супарник кући Шпанској, у случају ако изумре грана која влада. Како је он о томе питању почео говорити, одмах се стало с великом раздраженошћу захтевати, да се пређе на дневни ред. Туђ према херцегу Орлеанском, премда љубазан према њему као што је то он умео да буде према сваком, он је при свем том хтео да се упозна са стањем партија, и да види ко су пријатељи а ко непријатељи херцега Орлеанског. Питање о регенству имало је бити схваћено и расправљено овако: у случају малолетства наследниковог, браћа краљева не могу бити тутори свога синовца, јер су и они наследници краљеве масе, и према томе не могу много марити за права и интересе малолетног наследника. Услед тога ваља да регенство припадне најближем сроднику; а овај је: или Краљица, или херцег Орлеански, или фамилија Шпанска. Према томе, Мирабо предложи да се регенство да само човеку, који је у Француској рођен. „Знање рече он, које ја имам о географији Скупштине; тачка, одакле су полетели узвици да се пређе на дневни ред; доказују ми, да се жели управо туђинска надмоћност у нас и да је предлог: да се о истакнутом питању не говори, и ако по изгледу шпаньонски, можда предлог аустријски“. Ове речи изазову буру; дискусија се

настави с необичном јарошћу; сви против-^{Септембар 1789.}ници стану понова захтевати, да се пређе на дневни ред. Узалуд им је Мирабо понављао сваког тренутка, да они могу имати само једну побуду, а то је: да у Француску доведу страначку надмоћност — они му нису одговарали на то ништа; јер, доиста, они су претпостављали странца херцегу Орлеанском. Најзад, после дводневне дискусије, буде поново објављено, да није умесно бавита се истакнутим питањем, нити га расправљати. Али Мирабо је био постигао то, што је хтео. Он је јасно видео састав партија и њихове наклоности. Овај покушај изазвао је сумње на њега, и од тога доба он је важио као агент партије орлеанског.*

Још са свим узбуђена овом дискусијом,^{Одговор краљев на одлуке од 4. августа.}Скупштина доби краљев одговор на њене одлуке од 4. августа. Краљ их одобраваше у начелу, усвајаше неке од њих под погодбом, у нади да ће оне бити измењене, кад се буду извршивале; на највећи део од њих чинено је оне исте замерке, које су биле изношене и приликом дискусије о њима, но које је Скупштина већ била одбацила. Мирабо се појави поново на трибуни „Ми нисмо, рече он, говорили и расправљали о надмоћности власти уставне над влашћу извршном; ми смо на неки начин бацили

* Види примедбу 7. на крају ове свеске.

Септембар
1789.

Обнародо-
вање одлу-
ка од 4.
августа.

копрену на ова питања, (У самој ствари Скупштина се већ била изјаснила, себи у прилог, како се ова питања имају схватити, ма да у том погледу није ништа декретовала). Али, ако се наша уставна моћ буде спорила и сузбијала, ми ћемо бити принуђени да је објавимо. Нека се у том погледу ради искрено и без зле воље. Ми и сами увиђамо тешкоће извршења, и с тога и не захтевамо да то буде на пречац. Тако ми захтевамо укидање дажбина у облику личних служби, али смо одредили да се у будуће оне имају исплатити, и означили смо хипотеку која ће ту исплату гарантовати; ми смо објавили да је намет, који служи као награда свештенству, разоран за агрикултуру, али, док он не буде замењен другим, ми смо наредили да се и даље даје десетак; ми смо укинули господарско суђење, али смо наредили да остане и даље дотле, док не буду установљени други судови. То је исто и за све остале одлуке наше; оне садрже у себи само начела за расправу питања, којих се дотичу, и та начела ваља обнародовањем јавно признати и учинити их сталним и неизменљивим. У осталом, нека су она и погрешна, она су већ својина јавности, и нико јој их више одузети не може. Поновимо простоушно краљу, оно, што је будала Филипа II говорио овоме тако апсолутном владоцу:

„Шта би радио ти, Филипе,⁴⁵ кад би цео Септембар
1789. свет говорио да, кад ти кажеш не?“

Скупштина нареди поново свом председнику да иде опет краљу, и да од њега захтева да се њене одлуке обнародују. Краљ их тада одобри. Са своје стране, Скупштина, претресајући питање о трајању суспанзивног *veto*, прошири га на два законодавна периода скупштинска, али при томе учини ту погрешку, што показа да је то у неку руку накнада, која се даје Лудвику XVI. за концесије, које је он мало час учинио јавном мњењу.

Док је Скупштина, ометана с једне стране сметњама, које јој је чинила зла воља привилегованих, а с друге стране бујношћу народних маса, гредела свом циљу, гомилале су се испред ње и друге препоне, које су њене непријатеље јако веселиле. Они су се надали, да ће финансијска невоља учинити крај и њеним тежњама онако исто, као што је то било укочило и сам двор. Први зајам од тридесет милиона није био успешан, други од осамдесет милиона, који је био усвојен и одобрен према новом Некеровом предлогу о томе,^{*} није такође био срећнији од оног. „Дискутујте, рече једног дана Дегуј д'Арси (Degouy d'Arsy), пропуштајте узалуд

⁴⁵ Филип II. краљ Шпански, син и наследник Карла V. Пр.

* Декрет од 27. августа.

Септембар
1789.

време, у коме би се још невољни могло доскочити, и кад то време буде истекло, ми нећемо бити више,... Ја сам хтео да вас упознам са ужасним истинама.“ -- „На ред! на ред!“ узвикивали су једни. — „Не, не, говорите!“ одговараху други. Један посланик устане: „Продужите, рече он Дегују, распростирите узбуну и страх! Па лепо! Шта се може догодити? Ми ћемо дати један део нашега имања, и свему ће бити крај.“ Дегуј настави; „Зајмови, које сте изгласали, нису дали ништа; у државној благајници нема десет милиона.“ На ове речи поново буде опкољен, грђен, и принуђен да ћути. Херцег д'Египсон, председник финансијског одбора опровргне његово тврђење доказима, да у касама државним мора имати двадесет и два милиона. Међутим буде одлучено да се петком и суботом занимају искључно финансијама.

Најзад стигне и Некер. Измучен непрекидним напрезањима, он понови своје вечне жалбе; он пребаци Скупштини да није ништа учинила за финансије, после свог рада од пет месеци. Два зајма била су безуспешна, јер су метежи порушили кредит. Капитали су се сакрили; страни капитали нису се никако ни појављивали у намераваним зајмовима. Емиграција, избегавање путника, још више су смањали количину металног новца, и ми га већ немамо довољно за подмирење

дневних потреба. Краљ и краљица били су ^{Септембар 1789.} принуђени да пошаљу своје посуђе, да се од њега новац искује. Услед свега тога Некер захте једну контрибуцију четвртине од ^{Некер захтева једну контрибуцију четвртине од} доходака, уверавајући да се њему чини, да ће то бити довољно. Одбор један употреби три дана на испитивање овога плана, и потпуно га одобри. Мирабо, познати непријатељ министров, узме први први реч, да склони Скупштину да се сагласи на тај план и без дискусије о њему. „Немајући времена, рече он, да процени предложени план, Скупштина не треба да узима на себе одговорност за њ и последице његове, дајући му своје формално одобрење или неодобрење.“ На том основу он је саветовао, да се предложени план изгласа одмах и на основу поверења према министру. Скупштина, одушевљена његовом речи, пристане уз овај предлог и нареди Мирабоу да састави декрет о томе. Међутим ентузијазам се стиша, непријатељи министрови стану доказивати да могу наћи изворе, које он није опазио. Његови пријатељи, напротив, нападну Мирабоа, и стану се жалити на то, што он хоће да га сатре одговорношћу за последице његовог плана. Мирабо, се појави и прочита његов декрет. „Ви сте убили план министров!“ узвикне Вирије. Мирабо, који се никад није повлачио без одговора, призна отворено његове побуде;

Септембар он изјави, да се његова мисао и намера потпуно погађа, кад се вели да он хоће да на-
1789. товари одговорност на самога Некера за последице његовог плана: он рече, да он нема части да је пријатељ министров; али, кад би он био и најнежнији пријатељ његов, он се као грађанин, пре свега, не би уздржавао да га у овој ствари истури напред, пре њега него Скупштину; јер, он не држи да ће краљевство бити у опасности, ако се Некер буде преварио, док, напротив, спас народни био би веома компромитован, кад би Скупштина изгубила свој кредит и пропустила да учини какву одсудну операцију. Затим он предложи једну адресу, са којом ће се подстаћи патриотизам народни, и потпомоћи пројекат министров.

Говор његов примљен је био с одобравањем, али се још дискутовало. Предлагано је хиљаду предлога, и време је пролазило у бескорисним ситнијим замеркама и доскочицама. Уморен толиким приговорима и замеркама, изазван прешношћу потреба, он се попне последњи пут на трибуну, привуче пажњу Скупштине на себе, изнесе поново питање са дивном јасноћом и покаже, како је могућно извући се испред преке потребе, која је у том моменту постојала. Дошав у ватру, он је цртао ужасе банкротства; он га представи као опасан намет који,

у место да лако оптерети све, оптерећава Септембар
1789. само неколицину толико, да их крха и сати-
тире; представа га као провалу у коју се
гурају и бацају живе жртве, и која се не
зајажује ни тада пошто их је прождерала, јер
и кад се плаћање одрече, дуг остаје толики
исти колики је и био. Најзад довео је целу
Скупштину у ужас, овим упоређењем: „Пре
неки дан, рече он, поводом једног смешног
покрета у Пале-Ројалу, узвикнуло се: „Ка-
тилина је на капијама Рима, а ви се мирно
саветујете и решавате!“; а при том, није ту
било ни Катилине, ни опасности, ни Рима;
данас пак мрско банкротство ту је, оно прети
да пождере вас, вашу част, вашу имовину,
а ви се мирно саветујете и решавате!“*

Ове речи дирнуше Скупштину дубоко и
распале је у толикој мери, да сва устане са
узвицама ентузијазма. Један посланик хтеде
да одговори; изиђе напред, али, уплашен
својим задатком, он је стао као укопан,
нити је могао гласа пустити. Тада Скуп-
штина објави да, пошто је чула извештај
одбора, усваја по поверењу план министра
финансија. У овом случају беседништвом је
учињено добро; али, то је могао постићи само
онај, који је имао разлог и ватру Мирабоа.

Усвајање
плана Не-
керевог.

* Седнице од 22. до 24. септембра.

КЊИГА ТРЕЋА

ПРВА ФЕДЕРАЦИЈА

Интриге двора. Пир телесних гардиста и официра фландријског пука у Версаљу. 4, 5 и 6. октобар; метежне и криве сцене. Руља напала дворец у Версаљу. Краљ се сели у Париз. Стање партија. Херцег Орлеански оставља Француску. Преговори Мирабоа с двором. Скупштина се премешта у Париз. Закон о свештеничким добрима. Подела Француске на округе. Грађанска заклетва. Уговор Мирабоа с двором. Бујље (Bouillé). Афера Фаврова (Favras). Против-револуционарни планови. Клуб Јакобинаца и Фејљаната (des Feuillants). Политичко стање и расположење страних сила у 1789. Дискусије о праву мира и војне. Прво завођење папирног новца или асигната. Организација суда. Грађанска уредба о свештенству. Уништење племићских титула. Годишњица 14. јула. Празник прве федерације.

За време док се Скупштина тако машала за све делове државне и народне зграде, спремаху се велики догађаји. Слићем сталержа, народ је задобио био свевласт законодавну и уставну. 14. јули наоружао га је, и учинио поузданом потпором његових представника. Услед свега тога, краљ и аристократија били су усамљени и обезоружани, само са осећањем својих права, које нико није делио, и истурени пред народ, који је

1438
1789
149

Септембар 1789. био готов на свашта. Двор, међутим, повучен у једној малој вароши, насељеној само његовим слугама, био је у неку руку ван утицаја народног, и могао је да покуша чак и какав удар на Скупштину. Природно је било да Париз, који је удаљен од Версаља на неколико миља, Париз, престоница краљевства и место становања једне огромне руље, тежи да привуче краља у своју средину, те да га извуче испод утицаја аристократије, и задобије уз то користи, које присуство двора и владе осигурава вароши, у којој су. Пошто је власт краљева ограничена, остало је било само још да се и његова личност има у својој средини. Ток догађаја самих дакле, то је захтевао, и са свију страна чуо се био узвик: *Краљ у Париз!* Аристократија није ни помишљала више да се брани противу новог отимања од ње. Она је сувише мало ценила то, што јој још беше остало, те да би се хтела заузимати да га сачува; она је дакле желела какву насилну промену, онако исто као и народна партија. *Револуција је неизбежна, кад се две паршије удружују зашто што је хоћеју.** Обе је оне изазивљу и потпомажу, а резултатом њеним користи се она, која је јача. Док су патриоте желеле да краља доведу у Париз, двор је смишљао да га одведу у Мец. Одатле, из тврдиње, он би на-

Интриге двора.

* Курсив је преводиочев.

ређивао све што би год хтео, или боље рећи, ^{Септембар 1789.} све што би се год хтело у име његово. Куртизани су склапали планове, градили и истицали извршне пројекте, старали се да накупе бораца, и, одавајући се узалудним надама, издаваше сами себе будаластим претњама. Д'Естенг (D'Estaing), некада тако славан на челу наших ескадра, командовао је народном гардом у Версаљу. Он је хтео да буде веран и народу и двору, — улога тешка, која је увек изложена клевети и коју само велика чврстина може да одржи часном. Он је сазнао за намишљаје и спреме куртизана. Највише особе биле су међу завереницима и потстрекачима; сведоци најдостојнији поверења казали су му били све то, и он напише краљици једно врло познато писмо, у коме јој је говорио с отвореношћу достојном поштовања о незгодама и опасности таквих умишљаја и спрема.* Он није прећутао ништа и именовао је све. Ово писмо било је без ефекта. Упуштајући се на подобна предузећа, краљица је требала да се нада и опоменама, и да се на њих не исчуђава.

У то исто доба беше се појавила у Версаљу једна гомила нових људи; виђале су се у њему чак и непознате униформе. Чета телесних гардиста, која је своју службу оталала и требала бити смењена, задржана је

* Види примедбу 8, на крају ове свеске.

Опомене
Д'Естенго-
ве краљици

Септембар
1789.

била; било је позвано и нешто драгона и шасера из Меца (Metz), Тула (Toul) и Вердуна (Verdun).⁴⁶ Француски гардисти, који беху напустили службу код краља, раздражени што је ова другима поверена, хтедоше да иду у Версаљ и да је поново заузму. Без сумње они нису имали никаквог разлога жалити се, пошто су сами ту службу напустили, али они су били — говорило се — на то подбодени. Говорило се у то доба, да је то учинио двор, који је хтео на овај начин да заплаши краља да би га могао одвући у Мец. Један чин довољно потврђује ову намеру: од кад су настали били бунтовни метежи у Пале-Ројалу, Лафајет, да забрани пролаз из Париза у Версаљ, поставио је био једну војничку стражу у Севру. На захтев посланика деснице, он је био принуђен да ову стражу дигне. Лафајет успе да задржи француске гардисте, и да их одврати од њиховог пројекта. Он напише поверљиво писмо министру Сен-Пријесу, у коме га је известио шта се спремало, и умири га потпуно. Сен-Пријес, злоупотребљујући то писмо, покаже га д'Естенгу; овај га саопшти официрима народне гарде у Версаљу и општини, те да их обавести о опасностима које су претиле вароши, и које јој још могу пре-

⁴⁶ Ови градови са њиховим територијама звани су се, у то доба, *Trois Evêchés*. (Три Епископата). Пр.

тити. Предложи се да се позове фландријски пук; велики број батаљона Версаљске гарде били су против тога, али општина ипак остане при томе да се тај пук позове, и он је био позван. Један пук био је мало за ма какво предузеће противу Скупштине, али је био довољан да се краљ узме и заштити његово бегство. Д'Естенг извести Народну Скупштину о мерама које су биле предузете, и добије за то њено одобрење. Пук је дошао: војнички пријем који му је био учињен, премда незнатан, ипак је изазвао гунђање. Телесни гардисти, куртизани, дочепали су били офицере и претрпали их ласкама, и, као и пре 14. јула, изгледало је, да су се с њима удружили, споразумели, и гајили велике наде.

Октобар
1789.

Фландриј-
ски пук по-
зван у
Версаљ.

Поуздање двора увећавало је неповерење Париза, а светковине раздражише брзо сиротињу народну. 2. октобра, телесни гардисти смисле да даду један пир официрима гарнизона. Овај пир спремљен је био у позоришној сали. Ложе су биле пуне гледалаца из двора. И официри народне гарде били су позвани; сви су били веома расположени и весели, и убрзо вино претвори то расположење и ту веселост у екзалтацију. Тада буду уведени у салу и војници пукова. Колеге, са голим сабљама, пили су за здравље краљевске фамилије; пити за здравље на-

Пир, који су
телесни гар-
дисти дали
официрима
гарнизона.

Октобар
1789.

рода није се хтело, или бар нису се сећали. Трубе засвирају јуриш, јуришало се на ложе с узвицима, и певала се она тако значајна и тако позната песма: *O Richard! o mon roi! l'univers t'abandonne!*⁴⁷ Сви су обећавали да ће умрети за краља, као да је био у највећој опасности; најзад, занос је био прешао све међе. Беле или црне кокарде, све од једне боје само, биле су свуда раздаване и растуране. Младе жене, млади људи, распаљивали су се успоменама на ритерство. Ово је био моменат када је народна кокарда, говорило се, била бачена под ноге и изгажена. Овај чин био је одрицан доцније, али, зар вино не даје повода да се све верује, и све извини? У осталом, нашто ови скупови који производе, на једној страни, само лажну оданост, и који изазивају, на другој страни, истиниту и ужасну, раздраженост? У овоме моменту одјурише краљици;

Краљ и кра-она
љица појав-
љују се на краља,
пиру телес-и њега;
них гарди-бацали су се
ста. вратили су их
потом као у тријумфу у
њихове одаје. Без сваке сумње пријатно је, кад држите да сте напуштени, да вам се прети, да се нађете у кругу пријатеља; али, зашто је требало варати се тако о својим правима, о својој снази, и о својим средствима?

пристаде да дође на пир. Онколише краља, који се враћао из лова, и довукоше и њега; бацали су се пред ноге обојим, и вратили су их потом као у тријумфу у њихове одаје. Без сваке сумње пријатно је, кад држите да сте напуштени, да вам се прети, да се нађете у кругу пријатеља; али, зашто је требало варати се тако о својим правима, о својој снази, и о својим средствима?

⁴⁷ О Ричарде! о мој краљу! Сви те остављају!

Октобар
1789.

Глас о овом пиру брзо се распрострео, и уображење народно преувеличавало је, нема сумње, догађаје који се на њему десише. Обећања, која су била дата краљу, узета су као претње учињене народу; овај раскош сматран је као увреда сиротињи народној, и узвици: у *Версаљ!* били су бешњи но икад дотле. *Тако, се, ето, мали узроци спичу и удружују, да потпомогну дејство узрока главних.** Млади људи, који су се показали у Паризу, с црним кокардама, бише гоњени; једнога од њих народ је дочепео и вукао, и општина је била принуђена да брани једнобојне кокарде.

Сутрадан после овог жалосног пира беше једна сцена слична њему, на доручку који су давали телесни гардисти у салу манежа. Преставише се опет краљици, која рече да је била потпуно задовољна с оним што се догодило у четвртак; слушали су је радо, јер, мање уздржљива од краља, она им је могла открити праве осећаје двора; и све њене речи биле су понављане. Раздражење беше достигло највиши ступањ, и ваљало је очекивати најцрње догађаје. Какав год покрет годио је и народу и двору: народу зато, да се може дочепати краља; двору зато, да би га страх од њега склонио и одлучи да се да одвући у Мец. Он је годио

* Курсив је преводаочев.

Октобар
1789.

и херцегу Орлеанском, који се надаше да ће постати краљевски намесник, ако се краљ удаљи; говорило се шта више, да се овај принц надаше чак и круни, што никако није вероватно, јер је он био душевно слаб за тако велику амбицију. Користи, које је он могао да очекује за себе од ове нове побуне, биле су повод да га окривљују да је имао учешћа у њој; међутим од свега тога није било ништа. Он није могао изазвати је ни покренути, пошто је она била резултат општег стања ствари; све што је могло бити њему приписивано било је то, да је он ту побуну потпомагао; па и о томе шта више ни огромна истраживања, ни време које све открива и обелодањује, нису показали никакав траг каквога год удешеног плана за ту побуну. Истина је то само, да је херцег Орлеански и у овом случају, као и за трајања целе ове револуције, ишао за народним покретом, просипао може бити нешто мало злата, изазивао и потстицао бунтовне говоре, и имао само празне наде.

Народ, узбуђен дискусијама о *veto*, раздражен црним кокардама, притешњаван непрекидним патролама, и уз све то гладан, беше се подигао. Бајљи и Некер не пропустише ништа, да учине да намирница за живот буде у изобиљу; али, било услед тешкоће преноса, било услед пљачки које су се догађале на

Оскудица у
Паризу.

путу, било нарочито услед немогућности да се у том погледу учини и постигне оно, што је кадар био да учини спонтани покрет трговине, хране је недостајало. 4. октобра узбуђење беше веће но икада дотле. Говорило се о одласку краљевом у Мец, и о потреби да се иде њему у Версаљ; пазило се на црне кокарде, и искало се хлеба. Многобројне патроле успеше да уздрже народ. Ноћ је била доста мирна. Сутра дан, 5., гомили се почеше поново искупљати још из јутра. Жене су ишле хлебарима; хлеба није било, и оне појуре у општинску кућу, да се због тога жале представницима општине. Ови још не беху у седници, а један батаљон народне гарде био је постројен на пијаци. Људи се придруживаху овим женама, али оне их одбијаху, говорећи да људи не умеју да рале. Оне насрну на батаљон, и принуде га да одступи под ударцима каменица. У овом тренутку, једна врата на општинској кући буду проваљена, општинска кућа заузета, пуштахије са копљима продру унутра заједно са женама, и хтели су да је запале. Успело се да их одбију, али они се дочепажу врата кроз која се ишло ка великом звону, и зазвоне на ларму. Тада се кретоше предграђа. Један грађанин који се звао Мељар (Maillard), један од оних који су се одликовали при заузећу Бастиље, саветовао се са

Октобар
1789.4, 5 и 6.
октобар.

Буна жена.

Октобар
1789.

Покрет на
Версаљ.

официром који је командовао батаљоном народне гарде, на какав начин да се ослободи општинска кућа од ових бесних жена. Официр се не усуђиваше да усвоји начин који је онај предлагао, и који се састојао у томе, да се ове жене искупе под изговором да их воде у Версаљ, али да их тамо не воде. При свем том Мељар се реши, узме један добош, и с њиме искупи и брзо повуче за собом све жене. Оне су биле наоружане батинама, држаљама од метала, пушкама и сатарама. С овом чудноватом војском спусти се он по кеју, пређе Лувр, буде принуђен од ње да је проведе кроз Тиљерије, и дође с њом на Елисејска Поља. Ту, испадне му за руком да их разоружа, објашњавајући им да је боље да се пред Скупштину појаве као молитељке но као наоружане беснуље. Оне на то пристану, али Мељар мораде ипак да их води у Версаљ, јер није било могуће да их од тога одврати. Све је у овоме моменту тежило тамо. Гомиле су полазиле вукући са собом топове; друге опколише народну гарду, која опет опколи свога шефа да га силом одвуче у Версаљ, циљ свију жеља.

За то време двор је био миран; али Скупштина беше узбуђена једном посланицом краљевом. Она му је била предложила да прими уставне одлуке и Декларацију Права. Одговор је требао да буде да се све то прима

такво какво је, с обећањем да ће бити обнародовано. Краљ, по други пут, без многог објашњавања беше послао Скупштини своје примедбе на све то; он је дао свој *пристанак* на уставне одлуке, али их међутим није одобравао; он је налазио да су начела у Декларацији Права добра, али је потребно било објаснити их; све најзад може бити процењено како треба тек тада, говораше он, кад целокупан Устав буде окончан. То је мишљење било, без сумње, умесно и основано; многи публицисти делили су га; али, је ли било умесно исказивати га у том моменту? Тек што је овај одговор био прочитан, оспу се противу њега жалбе и протести. Робеспијер (Robespierre) рече, да краљево није да критикује Скупштину; Дипор, да овај одговор мора бити премапотписан одговорним министром. Петион (Pétion) се користи овим сличајем да потсети на пир телесних гардиста, и објави прекоре и грдње које су исказиване противу Скупштине. Грегоар је говорио о оскудици хране, и питао је: зашто је било упућено једно писмо неком млинару, у коме му се обећавало две стотине ливара (динара) на недељу, ако не буде млео? То писмо није доказивало ништа, јер су га све партије могле написати; при свем том оно изазива велику узбуну, и де Моспеј (de Monsreу) позове Петиона да потпише своје са

Октобар
1789.Оклевања
краљеваДебате у
Скупштини

Октобар
1789.

општење. Тада Мирабо, који је са трибуне шта више био осудио поступак Петинов и Грегоров, изађе да одговори де Монспеју. „Ја сам први осудио, рече он, ове неполитичке изјаве; али, пошто се на њих толико полаже, и ја имам штогод да кажем и потписаћу то, кад буде објављено да је у Француској само краљ неприкосновен.“ Овај ужасан миг учини да сви ућуте, и да се поврате на одговор краљев. Било је једанаест сахата пре подне; дознало се о покретима из Париза. Мирабо дође председнику Мунијеу; који, недавно изабран противу жеље Пале-Роајала, и коме је претио један славан пад, обелодани овога жалосног дана непоколебљиву чврстину. Мирабо му се приближи: „Париз, рече му он, маршира на нас; налазите ли ви да је хрђаво да одете у двор и да кажете краљу, да прими и одобри поднесене му предлоге такви какви су.“ — „Париз маршира, тим боље,“ одговори Муније; „нека нас побију све, али све; држава ће отуда само добити.“ — „Реч је донеста прекрасна“, одговори Мирабо, и врати се на своје место. Дискусија је трајала до три сахата, и би решено да председник иде краљу и да захтева чисто и кратко одобрење поднетих му скупштинских одлука. У тренутку кад Муније пође да иде у двор, буде пријављена једна депутација; то је био Мељар и жене које

су за њим ишле. Мељар захтеваше да уђе и да говори; био је пуштен, жене нагрну за њим и продру у салу. Он исприча тада шта се догодило; рече да хлеба нема, и објави да је народ у очајању; он је говорио о писму што је упућено млинару, и тврдио је да му је једно лице, које је он на путу срео, казало, да је поручено једном свештенику да извести Скупштину о том писму. Овај свештеник био је Грегoар, и, као што се видело већ, он је ту поруку извршио. Један глас оптужи тада епископа Париског Жујињеа (Juigné) да је он писац тога писма. Ова оптужба противу честитог владике одбачена је срдитим узвицима. Мељар и његова депутација буду опоменути на ред. Речено им је, да су предузете потребне мере за снабдење Париза с храном; да краљ није ништа пропустио да учини, што је требало учинити у том погледу; да ће га поново молити да предузме нове мере; да они треба да се повуку и врате; и да метеж није начин, с којим се може учинити да престане глад. Муније изађе тада да иде у двор; али жене га опколе и хтеле су да га тамо прате; он се томе најпре одупирао, али буде принуђен да узме за собом њих шест. Он прође кроз гомиле које су стизале из Париза, и које су биле наоружане копљима, секирама, окованим моткама. Падаше јака

Октобар
1789.

Продирање
жена у са-
лу Скуп-
штине.

Октобар
1789.

Муније до-
лази краљу
са дванаест
жена.

Крваве
сцене.

киша. Једно одељење телесних гардиста на-
срне на гомилу која беше опколила пред-
седника, и растера је; али жене пристигну
убрзо Мунијеа, и он дође у двор, у коме
фландријски пук, драгони, Швајцарци и на-
родна милиција из Версаља, беху у бојном
реду. У место шест жена, био је принуђен

да уведе у двор дванаест; краљ их прими
угледно, и сажаљеваше њихову беду; оне беху
узбуђене. Једна од њих, млада и лепа збу-
нила се кад је краља угледала, и једва је
могла да изговори ову реч: хлеба. Краљ,
дирнут, загрли је, и жене се врате раздра-
гане овим пријемом. Њихове друге доче-
каше их на капији двора; оне не хтедоше
веровати њиховом извештају, говорише им
да су се дале залудити, и претише им да
их растргну. Телесни гардисти, којима је
командовао гроф Гиш (Guiche), полете да
их одбране; пушчани метци полете с раз-
них страна, два гардиста падну, а више
жена буду рањене. Не далеко одатле, један
човек из народа, на челу неколико жена,
продре кроз редове батаљона, и оде до ре-
шетке двора. Де Савонијер (de Savonnières)
потрчи за њим, али му један пушчани метак
пребије руку. Ове чарке изазваше велико
раздражење на обе стране. Краљ, изве-
штен о опасности, заповеди гардистима
да не пуцају, и да се повуку у своје ста-

нове. За време њиховог повлачења избачено је неколико пушчаних метака између њих и версаљске народне гарде, а није се могло знати с које се стране отпочело пуцати.

Октобар
1789.

Док је трајао овај неред, краљ је држао савет, а Муније је нестрпљиво очекивао његов одговор. Он му сваког тренутка напомињаше, да га његове дужности позивају у Скупштину; да ће глас, да је краљ дао своје одобрење, умирити све духове; и да ће одмах отићи, ако му се никакав одговор не да, јер неће дуже да је отсутан са свога места у Скупштини. У савету су се поглавито занимали питањем: да ли краљ ваља да отпутује, или не; савет је трајао од шест до десет сахата вечера, и краљ, кажу, не хтеде да остави своје место херцегу Орлеанском. Хтело се да краљица и деца отпутују, али руља заустави кола како су се појавила. У осталом, краљица се беше одважно решила да се не одваја од свога мужа. Најзад, око десет сахати, Муније доби краљево одобрење и врати се у Скупштину. Посланици се беху разишли, и у сали биле су саме жене. Он им објави одобрење краљево, и оне то приме с радошћу, али га одмах упитају да ли ће услед тога њихова судба бити боља, и нарочито да ли ће имати хлеба. Муније им одговори како је боље могао, и нареди, да им се подели сав лебац који је могао да

Савет код
краља.

Одобрење
Устава.

Октобар
1789.

добије. Ове поћи, у којој учињене погрешке беше тешко одредити чије су баш биле, општина је погрешила била и у томе, што се није побринула за ову гладну гомилу, коју је оскудица хлеба извела из Париза, и која га, од кад је изишла из Париза, није могла наћи на путу.

Лафајет до-
лази у
Версаљ.

У овом тренутку дознало се о доласку Лафајета. Он се борио осам сахати противу народне милиције Париске, која је хтела да иде у Версаљ. Један од његових гренадира рече му: „Генерале, ви нас не лажете, али вас лажу. На место да наше оружје окре- немо противу жена, идимо у Версаљ да тра- жимо краља, и да га задобијемо за нас, узимајући га у нашу средину“. Лафајет се одупирао претњама његове војске и тала- сима гомиле. Његове војнике он и не беше придобио за себе каквом победом, они су према њему лично били добро расположени; и кад би то расположење њихово за њега престало, он не би могао више да их води. При свем том, он успе да их задржи до вечера; али глас његов није допирао да- леко, и тамо даље ништа не беше кадро да заустави беснило масе народне. Његова глава била је више пута угрожена, и он се ипак још одупираше. Међутим он је знао да гомиле непрестано одлазе из Париза; побуна се преносила у Версаљ, и његова

је дужност била да иде тамо за њом. Општина му нареди да отиде тамо, и он се крене. На путу он заустави своју војску, закуне је на верност краљу, и стигне у Версаљ око пола ноћи. Он објави Мунијеу даје војска обећала, да ће вршити своју дужност, и да ништа неће бити учињено противно закону. Отрчи у двор. Појави се тамо с изразом респекта и туге, саопшти краљу мере сигурности које беху предузете, и увери га о оданости својој и своје војске. Краљ изгледаше да је умирен, и повуче се да отпочине. Лафајету нису дали да заузме стражу у двору, њему уступе само спољна стражарска места. Остала стражарска места намењена су била фландријском пуку, чија расположења нису била поуздана, Швајцарцима и телесним гардистима. Ови последњи беху најпре добили налог да се повуку у своје станове. Затим су били опет позвани, и, пошто се нису могли сви искупити, беше их мало на њиховом месту у двору. У узрујаности која владаше, све приступне тачке нису биле поседнуте; једна решетка беше чак остала и отворена. Лафајет је посео споља тачке, које су биле њему поверене, и ни једна од њих није била отета, ништа више нападнута.

Октобар
1789.

Мере сигурности, предузете за чување двора.

Скупштина је без обзира на метеж, наставила свој рад на казним законима с нај-

Октобар
1789.

већом озбиљношћу. Од времена на време народ прекидаше дискусију, захтевајући хлеба Мирабо, коме је то најзад досадило било, продере се да Скупштини неможе нико заповедати, и да ће она наредити да се трибине испразне. Народ ову његову реч дочека с пљескањем; али, при свем том, не беше угодно да му се Скупштина и даље опиरे. Лафајет је известио Мунијеа да се њему чини да се све умирило, и да он може распустити посланике, и Скупштина се развије око пола ноћи, с тим да се састане сутра дан, 6., у једанаест сахати.

Народ
изгледаше
миран.

Народ се беше развијао на све стране и изгледаше миран. Лафајет имаће места да буде безбрижан, како због оданости своје војске, која га, доиста, није никако изневерила, тако и због спокојства које је по изгледу било свуда. Он се био побринуо за сигурност стана телесних гардиста, и разаслао, уз то, многобројне патроле. У пет сахати изјутра он још беше на ногама. Држећи тада да се све смирило, он узме један окрепљујући напитака, и баци се на постељу да се одмори после двадесет и четири сахата напрезања.*

Напад на
дворац у
Версаљу.

У овом тренутку народ отпоче да се буди, и облеташе већ око двора. Један телесни гардиста, који је пуцао кроз прозор, иза-

Види примедбу 9. на крају ове свеске.

Октобар
1789.

зове свађу с њим; пустахије нагрну одмах, прођу кроз решетку која беше остала отворена, попу се на степенице које нађоше отворене и слободне, и буду најзад заустављени од два телесна гардиста, који се бранише јуначки, уступајући навали корак по корак и повлачећи се од једних врата до других. Један од ових женерозних чувара беше Мијомандр (Miomendré). „Спасите краљицу!“ викне он. Узвик је био чувен, и краљица побегне дркћући код краља. Док је она бежала, пустахије провале у њену спаваћу собу, нађу краљевску постељу празну, и хтедоше да продру и даље; али телесни гардисти, који се беху искупили у већем броју и барикадирали стварима, зауставише их овде. У овом моменту француски гардисти који припадаше Лафајету, и који беху у близини двора, чују метеж, дотрче и расте-рају пустахије. Они дођу пред врата, позади којих се беху наместили телесни гардисти. „Отварајте, викну им они, француски гардисти нису заборавили да сте код Фонтеноа“¹⁸

¹⁸ Бој код *Фонтеноа* био је у марту 1745, у рату за аустријско наследство.

Повод овом боју била је намера и тежња удружених Аустријанаца, Инглеза и Холанђана, да ослободе тврдињу Турне (Tournai), коју Французи беху опсели.

Французима је командовао чувени и славни *маршал Саксонски*.

Победа је била француска; а последице њене биле су: најпре брзи пад Турнеа; а затим, у току неколико месеци, и целе Фландрије.

Октобар 1789. (Fontenoi) ви спасли њихов пук!" Отвори им се, и загрле се.

На пољу владаше метеж. Лафајет, који се одмараше тек неколико тренутака, и који још не беше ни заспао, чувши ларму, баци се на првог коња који му беше при руци, полети у сред метежа, и нађе тамо више телесних гардиста, које су хтели да покољу. Док их је ослобађао, заповеди својој трупи да похита у двор, а он готово сам остане међу пустахијама. Један од њих удари га по образу; Лафајет, миран и присебан, командује народу да му га доведу; народ дочепа одмах кривца, и, на очима Лафајета, разбије му главу о калдрму. Лафајет, пошто је спасао телесне гардисте, полети с њима у двор, и тамо нађе своје гренадиере који већ беху стигли тамо. Сви га опколише и

Ентузијазам, изазван држањем Лафајетовим.

О држању и судбини француских гардиста у овом боју, који су били у центру бојног распореда, код села Фонтеноа, у првој линији, историја је прибележила ово: Пошто су напади противу крила француског бојног распореда били безуспешни, савезници масирају према центру јаку пешачку снагу, састављену од енглеских и аустријских трупа, и крену је напред с намером да њоме проломе центар непријатељски. Кад су се нападајуће трупе приближиле француском центру на даљину дејства ватреног оружја, командант њихов викне: „Господо француски гардисти, пуцајте“. На ово је следовао одговор командата ових: „Господо Инглези, ми не пуцамо никад први“. Ово кавалерство коштало је Французе скупо. Први плотун нападачев, који је имао и 12 топова у међурастојањима између батаљона прве своје линије, учинио је толику пустош у редовима француских гардиста, да се сва линија морала да повуче назад. То је била прилика, када су телесни гардисти прискочили им били у помоћ и, заједно са осталим трупама, упућени концентрично противу нападача, вратили победу.

Пр.

Октобар
1789.

обећаше му да ће умрети за краља. У овом моменту телесни гардисти, који беху отети од смрти, викнуше *живио Лафајет!* Цео двор, који је видео да га је спасао он и његова трупа, признаваше му да му дугује за живот; — ови изрази благодарности и признања беху општи. Госпођа Аделаида (Adélaïde), тетка краљева, дотрчи и стисне га у наручја говорећи му: „Генерале ви сте нас спасли!“

У овом тренутку народ захтеваше на сав глас, да Лудвик XVI иде у Париз. Држан је савет.

Лафајет, позван да учествује у овом са-
вету, одбије позив, с тога, да присуством Краљ ре-
шен да ид
у Париз. својим не стешњава слободу саветовања. Би најзад решено да двор пристане на жељу народа. Цедуље, на којима ова одлука беше написана, бацане су кроз прозоре. Лудвик XVI појави се тада на балкону у пратњи генерала, и буде примљен од народа узвицима *живио краљ!* Али краљица не беше тако примљена; противу ње чуше се претећи гласови. Лафајет је ослови: „Госпођо, рече јој он. шта намерасате ви да чините?“ — „Да пратим краља,“ рече краљица одважно. — „Одите онда самном,“ одговори генерал, и он је сасвим зачуђену изведе на балкон. Неколико претњи на њену адресу показаше се међу људима из народа. Могоа се лако учинити и какав несрећан пуцањ; речи нису

Октобар
1789.

могле бити чувене, и ваљало је стога учинити нешто што бode очи. Клањајући се пред краљицом, и узев је за руку, генерал је пољуби с поштовањем. Овај чин одушеви овај француски народ, и он потврди измирење узвицима *живила краљица! живио Лафајет!* Мир још не беше учињен с телесним гардистима. „Зар нећете ништа да учините за моје гардисте?“ упита краљ Лафајета. Овај узме једнога, одведе га на балкон, загрли га и обеси му преко рамена свој „панталир“. Народ одобри и то, и пљескањем потврди ово ново измирење.

Скупштина је држала да није сагласно с њеним достојанством да оде краљу и да буде уз њега, ма да је он то захтевао. Она се беше задовољила да му пошље једну депутацију од тридесет и шест чланова. Како је сазнала о одласку његовом, она донесе декрет с којим објави, да је она не раздвојна од личности монархове, и одреди сто посланика да га прате у Париз. Краљ прими декрет и крене се на пут.

Главне гомиле беху већ отпутовале. Лафајет беше послао за њима једно одељење војске, да им не допусти да се врате натраг. Он је заповедио да се разоружају пустихије, који су носили на врху копаља њихових главе од два телесна гардиста. Овај ужасан трофеј био им је отет, и

није истина да је он ношен пред колима краљевим. Октобар
1789.

Лудвих XVI стигне најзад опкољен грдном навалом, и буде дочекан од Бајљија у општинској кући. „Ја долазим с поверењем, рече краљ, у средину мог Париског народа“. Баљји понови ове речи онима који их нису могли чути, али пропусти реч *поверење*. Додајте с *поверењем*, рече краљица. „За вас је боље, одговори Баљји, што баш ту реч нисам изговорио“.

Краљевска фамилија оде у палату Тиље-рија, у којој нико није становао у току целог једнога века, и у којој се није имало кад да учине никакве потребне спреме. Инсталаци-
ја краљев-
ске фами-
лије у
Тиљеријама Стража буде поверена париској милицији, чиме се Лафајет учини одговорним пред народом за личност краљеву, о коју су се све партије грабиле. Племићи су хтели да га одведу у какву тврдињу, па да потом у име његово злоупотребљују и даље деспотизмом; народна партија, која још није ни помишљала о томе, да без њега буде, хтела је да га има у својим рукама да заврши Устав, и да одузме једнога вођу грађанског рата. Зловоља привилегованих назвала је Лафајета тамничаром; међутим сво његово старање и напрезање доказивало је само једну ствар, — искрену жељу имати краља.

Од овога момента странке узеше нов пра- Увећавање
емиграције.

Октобар
1789.

вац. Аристократија, удаљена од Лудвика XVI, немогући више ништа да предузима и чини код њега и с њим, разиђе се у иностранство и у провинције. Од овога доба отпочиње емигрирање у већем размеру. Велики број племића побегоше у Турин, грофу д'Артоа, који беше нашао склониште код свога таста. Ту, политика њихова састојаше се у томе, да узбуне јужне округе, и да тврде и разглашују да краљ није слободан. Краљица, која је Аустријанка, и уз то непријатељ новог двора који се образовао у Турину, управи надежде своје на Аустрију. Краљ, налазећи се међу овим сплеткама, видно је све, ничему није сметао, и очекивао је свој спас ма буди с које стране дошао. Од времена на време он је опорицао са своје стране и за себе оно, што је Скупштина захтевала била да опорече, и доиста не беше слободан, или боље, био је толико исто слободан, колико би он то био у Турину, или у Кобленцу; толико исто, колико је он то био под Морепом; — *јер је судбина слабостиње, да је увек и свуда зависан.**

Нбродна
партија по-
сле њеног
тријумфа.

Народна партија, која је одсада тријумфовала, подели се између херцега Орлеанског, Лафајета, Мирабоа Барнава и Ламета. Глас народни окривљавао је херцега Орлеанског и Мирабоа, да су били аутори последње по-

* Курсив је преводночев.

Октобар
1789.

буне. Сведоци, који нису били недостојни поверења, тврдили су, да су видели херцега и Мирабоа на жалосном бојном пољу од 6. октобра. Ова факта била су демантована доцније; али, у овом моменту, у њих се веровало. Заверници су хтели да отерају краља, и чак да га убију, говораху најдрскији клеветници. Херцег Орлеански, додавало се, хтео је да буде краљевски намесник а Мирабо министар. Пошто ни један од ових пројеката није испао за руком, и пошто је изгледало да је те пројекте покварио и поништио Лафајет својим присуством, то је он и важио као спасилац краља и као победилац херцега Орлеанског и Мирабоа. Двор, који још није имао кад да постане неблагодаран, признавао је Лафајета као свог спасиоца, и у овом тренутку моћ генералова изгледаше огромна. Екзалтиране патриоте беху се препали од тога, и шапутаху већ име Кромвелово. Мирабо, који, као што ће се то видети скоро, није имао ничега заједничког са херцегом Орлеанским, завидео је Лафајету, и звао га је Cromwell-Grandisson.⁴⁹ — Аристократија је потпомагала ове неверице према Лафајету, и додавала им своје властите клевете. Али Лафајет беше решен да, противу свију сметња, подр-

⁴⁹ Потсмевка, у место речи Grandissime, која значи највећи.

Пр.

Октобар
1789.

Херцег Ор-
леански
пристаје да
остави
Француску

жава краља и Устав. Тога ради он реши, пре свега, да удали херцега Орлеанског, чије је присуство било узрок многој ларми, и који је могао ако и не да да средства, оно бар да да повода за немире. Он је имао један састанак с принцем, уплашио га својом чврстином, и обавезе га да се удали. Краљ, који је био учесник овог пројекта, чинио се, по обичној својој слабости, као да је био принуђен на ову меру; и, пишући о њој херцегу Орлеанском, изјави му, да је потребно да се удали он или Лафајет; да се, с обзиром на јавно мњење, избор између њих двојице казује сам; и да му он, услед тога, даје једну комисију за Инглеску. Сазнало се после тога, да је Монморен, министар спољних послова; да се ослободи амбиције херцега Орлеанског, упутио га био у Нидерландију, која се тада беше побунила противу Аустрије, и да му је дао био наде да ће добити титулу херцега од Брабанта.* (de Brabant). Његови пријатељи, чувши за ову одлуку, беху раздражени његовом слабошћу. Амбициознији него он, они нису хтели да он попусти; оду код Мирабоа и склонили га, да с трибуне објави насиља, која Лафајет употребљава према принцу. Мирабо, већ суревњив на популарност генералову, поручи и херцегу и њему, да ће о обијци

* Види les Mémoires de Dumouriez.

Октобар
1789.

говорити с трибуне, ако се одлазак у Инглеску изврши. Херцег Орлеански био је тиме поколебан; али поновни позив Лафајетов врати га на првобитну одлуку да иде; и Мирабо, кад је добио у Скупштини једну цедуљу, у коју му се јављало да принц одлази, узвикне с љутином: *Он не заслужује муку, која се за њега чини.** Ове речи, као и многе друге тако исто незнатне, биле су повод да га често истичу и окривљују као агента херцега Орлеанског; међутим, он то није био никада. Његова беда, његове непромишљене изјаве, његова фамилијарност с херцегом Орлеанским, а такав је он био у осталом са сваким, његов предлог о шпанском наследству, најзад, његова опозиција одласку херцега, морали су изазвати сумње; али, преко свега тога, истина је то, да је Мирабо био без партије, да шта више није имао никакав други циљ до само да обори аристократију и самовољу.

Аутори ових претпоставака требали су да знају, да је Мирабо тада био принуђен да зајми најскромније суме, што свакојако неби могло бити, кад би он био агенат једнога принца огромно богатог, кога су, вели се, готово били упропастили његови партизани. Мирабо је већ био осећао скори распад државе. Један разговор с једним интимним

* Види примедбу 10, на крају ове свеске.

Октобар
1789.

пријатељем, који је трајао целу ноћ, у парку версаљском, одлучио га је био на један савсим нов план; и он се заверио био сам себи, своје славе ради, ради спаса државе, најзад у интересу своје властите користи (јер је Мирабо био човек, који је умео све ове интересе заједно и једновременно да има пред очима и да их подмирује), да остане непоколебљив између дезорганизатора и престола, и да консолидује монархију начинивши и за себе једно место у њој. Двор је покушао био да га придобије, али он је ушао био у тај посао невешто и без потребних обзира према једном веома гордом човеку, који је хтео да сачува своју популарност, у недостатку поштовања, које још није имао.

Узалудан
покушај за
споразум
између Ми-
рабоа и Не-
кера.

Малуе, пријатељ Некеров и у вези с Мирабоом, хтео је да их приближи једно другом. Мирабо се често одупирао томе*, уверен да се он никада не може сагласити с овим министром. Напоследку пристане. Малуе га одведе. Резултат овога његовог састанка с министром, на коме је, по признању свију присутних, Мирабо показао био своју надмоћност, коју је имао како у животу приватном, тако и на трибуни, био је тај, да се после тога још јаче осећала супротност

* Малуе и Бертран де Мољевиљ (Bertrand de Mollevill) имали су слободу да пишу о томе противно; али, факт који ми износимо потврђен је сведоцима најдостојнијим вере.

њихових карактера. Пронело се било, да је он хтео да се прода, и да је, пошто му Некер није учинио био никакву понуду, рекао излазећи од њега: *Овај министар упамтиће ме.* Ово је била партијска измишљотина, и ништа друго. Малуе, који је знао да је Мирабо задовољан добивеном слободом, предложио му је био да се споразуме с министром, и ништа више. У осталом, у ово исто доба отпочети су били директни преговори с двором. Један страни принц, који је био у вези с људима из свију партија, учинио је био прве понуде. Један пријатељ, који је служио као посредник, да да се осети да се од Мирабоа неће добити никаква жртва његових принципа; али, ако се хоће да остане при Уставу и да се њега држе, у њему ће се наћи за то непоколебљив ослонац; што се пак тиче услова, њих одређује његов положај; ваља, у интересу баш оних, који хоће да се њиме користе, учинити му положај часним и независним, то ће рећи платити му дугове; ваља, најзад, привезати га за нови друштвени ред, и, не постављајући га за министра, ваља му дати наду да ће то бити.* Преговори су били потпуно окончани тек после два или три месеца, т. ј. у првим месецима 1790. Историци, којима су ови детаљи мало познати,

Октобар
1789.

Преговори
Мирабоа с
двором.

* Види примедбу 11, на крају ове свеске.

Октобар
1789

и преварени упорством Мирабоа, с којим се он борио противу власти, тврдили су да је овај уговор био свршен доцније. Међутим он је био готово закључен у почетку 1790. Ми ћемо га изложити на свом месту.

Барнав и Ламети могли су ривалисати с Мирабоом само већим патриотским ригоризмом. Извештени о преговорима који су били, они су потврђивали истинитост већ распрострањеног гласа да ће му бити понуђено да уђе у министарство, да би га тиме онеспособили да такву понуду прими. Убрзо се појави једна прилика, која им је дала могућности да му сасвим спрече улазак у министарство. Министри нису имали права да говоре у Скупштини. Мирабо није хтео, улазећи у министарство, да изгуби реч, која је била његово најмоћније срество за утицај; поред тога он је желео да извуче Некера на трибуну, те да га на њој сатре. Он дакле предложи да се министрима да саветујући глас у Скупштини. Народна партија, узбуњена, одупре се томе без основаног повода, и изгледало је као да се бојала саблажњивог утицаја министарског. Али њен страх није био уместан, *јер јаван додир и саобраћај министарски с коморама није пут ни начин, с којима они обично корумиују представништво народно.** Предлог Мирабоа био је одбачен, и Ланжујине

* Курсив је преводночен

(Lanjuinais), терајући с тим ригоризмом још даље, предложи да се никоји садањи посланик не сме примити за министра. Дискусија је била жестока. Премда је мотив овога предлога био познат, он не беше и јавно исказан; и Мирабо, пред ким није могуће било увидати ни претварати се, узвикне, најзад, да не треба само због једнога човека предузимати меру која је за државу штетна; он се и сам придружује предлогу, али под погодбом, да се забрани улазак у министарство не свима садањим посланицима, но само њему, Мирабоу, посланику племићског среза d'Еса (de la sénéchaussée d' Aix). Сва ова искреност и дрскост не учинише никакав ефекат, и предлог би усвојен једногласно.

Октобар
1789.Посланици-
ма забра-
њен улазак
у министар-
ство.

Види се како је држава била подељена између емиграната, краљице, краља, и различних вођа народних, као што су били Лафајет, Мирабо, Барнав и Ламет. Никакав одлучан догађај, као онај од 14. јула или од 5. октобра, није више био могућан. И ваљало је да неке нове супротности раздраже двор и народ, те да доведу до коначног прекида.

Скупштина се беше преселила у Париз,* пошто је добила од општинс понављана уверавања о миру у вароши, и обећање потпуне слободе у својим одлукама. Муније и Лањи-Тољендал, наљућени догађајима од 5. и 6. ок-

Прелазак
Скупштине
у Париз

* Прву своју седницу држала је у митрополији, 19. октобра.

Октобар
1789.

тобра, дали су били своје оставке, наводећи да они неће да буду ни гледаоци ни саучесници бунтовничких злочина. Они су се потом кајали за ово напуштање народне ствари, нарочито кад су видели Морија и Казале, који су били напустили Скупштину, да се у њу убрзо враћају, да јуначки и до краја подржавају своју ствар. Муније, који је био отишао у Дофине, искупио је био тамо провинцијску скупштину сталежа; али једним декретом та скупштина буде убрзо распуштена, без икаквог отпора. И тако, Муније и Лаљи, који су у добу слића сталежа и заклетве *du Jeu de Rome* били хероји народни, нису вредили сад ништа у његовим очима. Парламенти су били први, које је народна моћ била прегазила; за њима се догодило то исто Мунијеу, Лаљију и Некеру, а за овима наскоро и многима другима још.⁵⁰

⁵⁰ Из приче Тијерове о догађајима доведе, веома је тешко, готово немогуће, уочити им узроке. То је у толико теже, што он брижљиво искључује као потстрекаче тих догађаја баш она лица, која су у том добу имала највећи утицај и водила прву реч.

Жомини је у том погледу одређенији — јаснији; и пошто су за читаоца од важности не само догађаји, но и *узроци* који су их изазвали, и *циљ* за који су изазвани, то ћу ја и да изложим овде шта о томе, и једном и другом, вели Жомини:

„У тренутку кад се краљ појавио на балкону, један глас из гомиле викне: „Краљ у Париз!“ Овај узвик, који одмах прихвати и понављаху гомила олоша и незнајући шта он значи, постаде убрзо заповедни закон.“

Сумњајући да је ово један од мотива комплота који је био управљен противу њега, краљу се никако није хтело

Глад, повод преувеличан али ипак стваран за агитације, била је узрок да се учини један злочин. Лебара Франсоа (Francois) убију неке пустахије.* Лафајет успе да ухвати кривце, и преда их суду, који је имао ванредну суд-

Октобар
1789.

Глад
у Паризу.

да иде у Париз, и хтео је најпре да о томе консултује Скупштину, па је тога ради и позове у дворца. Већина пристаје да се Скупштина одазове његовом позиву, али Мирабо повиче с обичном својом жестином, да се представници народа не могу саветовати, ни решавати, у дворовима краљевским, и овај испад његов, коме су трибине живо плескале, учини, те краљев позив буде одбачен. Једна депутација од тридесет и шест чланова Скупштине, и настојавање Лафајетово, одлучише најзад краља да оде у Париз. Незахвално држање Версалања ублажаваше у неколико бол, који је ова принудна промена резиденције чинила монарху. Скупштина остаде још неколико дана у овој вароши, и тек 15. дошла је за двором у Париз."

„Изгледа да су се две различне странке трудиле да произведу овај жалосни дан. Једна зато, да доведе Лудвика и Скупштину у Париз, те да на тај начин олакша бунтовницима да се дочепају власти помоћу престоничке гомиле; друга зато, да страши краљицу и да принуди краља да беге, те да на тај начин намести херцегу Орлеанског на чело државе као регента."

„Мирабо и херцег Орлеански беху обележени као вође ових комплота, и првостепени суд у Паризу беше чак отпочео истрагу противу њих; али, било што се је њихова странка већ осећала свемоћна, или што су њихове сплетке биле добро скривене, Скупштина их оправда и ослободи ове истраге."

„И да се није сам хвалио више пута, да је доводио херцегу Орлеанског до полног престола, на који он није умео да се попне, — једна беседа Мирабовљева, коју је он изговорно на трибуни на годину дана после ових догађаја, и која је штампаца у Монитеру од 4. октобра 1790. потпуно открива његове намере ових дана."

„Ова буна, која је била гора и жалоснија од оне од 14. јула, није толико значајна по броју жртава, колико по атентима који су били смислени, и по дрским намерама завереника који су их руководили: ове њене пратилице и последнице, које беху више претеће за француску монархију и за целу Европу, објављиваху раскид првих чворова

* 28. октобар.

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
„РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ“
ПЕЋНОВАЦ

Октобар
1789.

ску власт за све револуционарне злочине. Тај исти суд имао је судити и Безенвалу, и свима онима коју су били окривљавани као саучесници у конспирацији аристократској, парализаној 14. јула. Суд је требао да суди по новом

друштвене везе: побуна, убиство, који беху продрили до у неприкосновене краљевске одаје, предказиваше већ све могуће катастрофе; и, после таквог почетка, ваљало је све очекивати, и свему се надати."

„Непријатељи Лафајетови подигоше противу њега неоправдане сумње; пребањивало му се да је писмом, које је писао пре свога поласка из Париза, намерно хтео да улије поверење Лудвику; да је, у истом циљу, узео био одговорност на себе за све, а међутим није предузео био никакве мере за сигурност двора; најзад, да је пустио да две хиљаде пустија, наоружаних копљима, продру у двор, ма да је он имао двадесет хиљада људи на расположењу за његову заштиту. Бертраи га оптуживаше као најцрњег издајника, или као човека који намерно, преступно, није хтео да предвиђа догађаје, и да их на време парализује или сузбија, а ми мислимо да та оптужба није била основана: кавалерска поверљивост, и крајње поверење у људе и у жеперозност њихових осећања, који су увек карактерисали овог генерала, довољни су да оборе ове оптужбе, и да објасне његово држање; и у овој прилици он је (Лафајет) пао био у погрешку, као и у многим другим."

„Међутим, било да је осећао потребу да поправи квар, који су ове сумње могле учинити његовој репутацији, било да је сам био раздражен, што се дао преварити, он после неколико дана дође Херцегу Орлеанском, и објави му, у име и од стране краља, заповест да остави Француску: овај принцип отпутује, доста, убрзо за тим, у Инглеску; али, ова мера беше илузорна, јер не беше примењена ни на веште вође, који се служеше његовим именом, ни на потчињене заверенике, који се надаху још ужаснијим резултатима."

„Једна од најжалоснијих последица овога дана беше одступање Мунијеа и Лажи-Тољендала, посланика либералних, али честитих и мудрих: поступак оних часних дисидената, коме су следовали три стотине аристократских и свенгеничких посланика који за то немаше можда тако похвалне побуде, осигурао је већину предузимљивим људима, који су се више старали о томе да се дочепају власти, него о томе да учине да тријумфују либерални принципи." (*Hist critique et milit. des guerres de la Révolution*, T. I. p: 142, 143, 144 и 145.).

Пр.

поступку. Док порота (jury) не буде заведена, Скупштина је наредила била да суђење има бити јавно, да оптужени имају своје браниоце, у опште, да се при суђењу допусте и употребе све мере, које могу да заштите невиност. Убице Франсоа биле су осуђене, и мир је био повраћен. Лафајет и Бајљи предложише, поводом овога случаја, да се уведе војни закон. Ма да је противу овога предлога живо говорио и протествовао Робеспир, који се од тога доба истицаше као ватрени партизан народа и сиротиње, он је ипак био усвојен већином гласова. (Декрет од 21. октобра). По овом закону, општине су биле одговорне за јавни мир и ред; у случају покрета, оне су имале право да располажу трупима и милицијом; и, после трећег позива, оне су биле дужне да нареду употребу силе противу бунтовничких скупова. У општини Париској и у Народној Скупштини био је установљен истражни одбор, који је имао да бди над многобројним непријатељима, чије су се сплетке укрштале у свима правцима. Сва ова средства једва су била довољна да се открију, и на време ометају, пројекти толиких заклетих противника нове револуције.

Новембар
1789.

Усвајање
војног за-
кона.

Уставни послови настављани су марљиво, феудализам је био уништен, али је ваљало још предузети последњу меру и уништити

Новембар
1789.

она велика тела, која су била организовани непријатељи у држави противу државе. Свештенство је имало огромна имања. Та имања оно је стекло: или од принчева, као феудалне дарове; или од верних, као задужбине. Ако су имања појединаца, производ и циљ њиховог рада, морала се респектовати, она, која су била дарована целом реду, за извештан циљ, могла су путем закона добити и друго опредељење. Пошто су та имања дарована била свештеничком реду за његову религиозну службу, или бар под тим изговором, и пошто је ова служба јавна и припада целом народу, закон може одредити и сасвим други начин за подмирење материјалних потреба и накнада за ту службу. Свештеник Мори развије овом приликом своју речитост, која се не моглаше ни збунити ни омести; он узбуди поседнике, претио им је да ће им имања бити скоро отета, и тврдио је да се иде на то да се провинције жртвују каишарлуцима капитала. Његов софизам је толико значајан, да га ваља овде изложити и објаснити. Намера је била, да се са имањима свештеничког сталежа плати дуг; па како су повериоци овога дуга били велике париске капиталисте, а та имања, која су им се имала жртвовати, била у провинцијама, овај неустрашими резонер закључи из тога, да то значи жртвовати провинцију

капиталу; као да провинција не добија, на-
против, кад се буде учинила и извела нова
подела ових огромних земаља, које су до-
сада стајале на расположењу за раскош
неколико само црквених бадавација. Сва
напрезања његова била су узалудна. Епи-
скоп Отенски, аутор предлога, и посланик
Туре (Thouret). разбили су ове празне со-
физме. Већ се хтело да одлучи, да свеште-
ничка добра припадају држави; при свем том
противници се још противише томе, позива-
јући се на право својине. Одговарало им се
да, нека би та добра и била свештеничка
својина, држава се ипак може послужити
с њима по томе већ, што се она сњима
често послуживала у случајима преке по-
требе. Ово последње они нису одрицали.
Користећи се овим признањем њиховим, Ми-
рабо предложи, да се реч *припадају* замени
речима: *стављају се на расположење др-*
жаве, и дискусија буде сместа свршена ве-
ликом већином гласова (Закон од 2. новембра).
Скупштина је на тај начин уништила ужасну
моћ свештвнства, луксуз његових великаша,
и задобила огромне финансијске изворе, из
којих се револуција тако дуго издржавала.
У исто доба, она је осигурала егзистенцију
парохијског свештенства, одлуком: да им
плата не може бити мања од хиљаду и
две стотине динара, и да им се има дати на

Новембар
1789.Свештени-
чка добра
стављена
на распо-
ложење др-
жаве.

Новембар 1789. бесплатно уживање парохиска кућа с баштом уз њу. Скупштина је објавила. даље, да не-
 Средства за признaje религиозне завете, и враћа у сло-
 егзистенци- боду све монахе, остављајући при том и
 ју осигу- рана свима
 без разли- даље слободу и право онима, који својевољно
 ке свеште- хоће, да наставе и даље монашки живот, а,
 ним ли- пошто су им имања одузета, одређене су
 цима. им пензије, у замену за њих. Идући још
 даље у овој ствари, она је утврдила извесну
 разлику између богатих и просјачких мо-
 нашких редова, па је према њој одредила
 и размеру накнаде за једне и друге, према
 њиховом дотадашњем стању. Тако су исто
 одређене биле и пензије; и кад је жанзенист⁵¹
 Камус (Camus), хтејући да се врати на еван-
 гелску простоту, предложио био да све пен-
 зије буду једнаке, и да се сведу на меру преко
 сваке мере скромну, Скупштина, по мијењу
 Мирабоа, одреди их према њиховој тадашњој
 вредности, и са обзиром на дотадашње стање
 пенсионара. Више обазривости и пажње није
 се могло имати према обичајима и навикама
 њиховим, и у томе се и састојало *доистно*
респектовање својине. Шта више, кад су
 протестанти, који су били истерани из Отац-
 бине, или су се сами иселили из ње, пошто

⁵¹ *Жанзенисти* (Jansenistes) су засебна факција реда
 језуитског, много строжији од ових у својим религиозним
 веровањима и поступцима. Име „*Жанзенисти*“ добили су
 по *Корнелу Жанзенијусу* (Corneille Jansenius), творцу ове
 католичке калуђерске факције. Пр.

је Нантски указ био опозван,⁵² захтевали, Новембар
1789. да им се врате њихова добра, Скупштина им је уступила била само она, која нису била продата.

⁵² *Нантским указом* (L'Edit de Nantes), који је издао чувени француски краљ Хенри IV, приликом одласка Бурбона (des Burbons), у априлу 1597., дата је била протестантима верска слобода у целој краљевини, и, уз то, приступ у све војне и цивилне јавне службе. Њиме су чак била уведена и засебна судска одељења, за расправу и суђење спорова протестаната. Овај указ, у коме је речено било *да је сјалан и да се није објезивајући не може*, завршетак је раније издаваних „*провизорних*“ указа о верској слободи протестаната у француској, под владом Хенрија III, последњег краља француског од лозе Валоа (des Valois), те је њиме и завршена била дуга периода крвавих религиозних ратова у Француској.

Влада Лудвика XIV, одмах готово по доласку његовом на престо, била је непријатељски расположена према протестантима, и притезала их је, мало по мало и све више и више, док их није изазвала на отворен отпор, који јој је дао повода, и изговора, да се према њима послужи отвореним насиљем.

Први отворен сукоб с њима, који се свршио крваво за протестанте, био је 1683.

Одмах иза тога (1684) забрањено је било: свештеницима њиховим, да остану дуже од три године у једној цркви; а приватним лицима, да своје болесне једноверце, који нису били кадри да се сами лече и негују, примају на лечење и негу. Ти су морали бити упућивани и предавани у Божије Куће (aux Hotels-Dieu), у којима су били под старањем људи црквених (католика).

Сваки дан затворена је била по која протестантска црква, под разним измишљеним узроцима и изговорима. Требало је само да у протестантску цркву уђе какво протестантско дете, које је прекршило било у веру католичку, или какво копитце, (сва копитцад сматрани су као католици), па да одмах та црква буде затворена.

Академија протестантска у Сомиру (Saumur) била је затворена. Непокретна добра свештеника протестантских оптерешена су била разним дажбинама и порезима.

На тужбу парохијског свештеника католичког, протестанат је слат био на вечиту робију. Том казном кажњавани су били, поред осталих, и сви они протестанти, који су дозвољавали својој деци да се узимљу и венчавају у иностранству.

Новембар
1789.

Мудра и пуно обазрива према лицима, она је безобзирно поступала према стварима, и показиваше се много смелија у питањима за сређивање државе. Прерогативе виших власти биле су одређене; на реду је била подела

Протестантима је забрањено било, да се баве радњом штампарском и књижевном.

Нико није смео примати лекаре и адвокате протестанте. Осиротелим малољетницима могли су бити тутори само католици.

Денунцијантима противу протестаната који се спремају да беже из земље, или су избегли били већ, давати је половина њиховог имања.

Протестанти нису смели ништа ни говорити ни писати, противу католицизма.

Протестантима, чија је црква била затворена, или порушена, забрањено је било да иду у суседно им место у коме је још постојала њихова црква.

Влада је ценила, да је утицај свију ових репресалија био толики, да је протестантима ваљало још само „показати“ трупе, па да сви пређу у католике. То је успело и краљ, и трупе су биле „показане“ протестантима; т. ј. оне су биле концентроване у протестантским местима. За овај циљ употребљени су били највише драгони, зато што су се могли употребити по потреби и као коњаници и као пешадија, те је, с тога, овај начин повраћања протестаната у католичку веру, сретством *мисионара у чизмама*, и познат у историји под именом *Драгонада*. Мисионари ови отпочели су били свој посао најпре у Беарну (Béarn), и кад су ту постигли били извесан успех, прелазили су по реду у друге пределе, у којима је било протестаната у масама.

Да би добивени на овај начин успеси у преобраћању протестаната у католика били одржани, нађено је било да ваља опозвати Нантски указ, и ако је у њему стајало да је стални и да се опозвати не може.

То је било и учињено краљевском декларацијом од 17. октобра 1685., уз коју су издате биле и следеће одлуке и забране:

Да се одмах поруше све цркве протестантске у целој краљевини.

Да се конфискују лично, и са свима својим добрима, сви они протестанти, који и даље буду упражњавали своју веру ма где било.

Сви протестантски свештеници, који неће да напусте своју веру, имају изићи из краљевине за петнаест дана; онима

територије краљевине. Она је увек била подељена на провинције, које су се постепено придруживале старој Француској. Ове провинције, које су се разликовале међу собом по законима, по привилегијама, по обичајима, чиниле су целину, која је била врло хетерогена. Сијеје је имао идеју, да се све те разлике изгледе каквом новом поделом, која би уништила старе границе међу провинцијама, и све делове краљевине ставила под власт једног закона, и под утицај једнога и

Новембар
1789.

Подела
Француске
на округе.

нак који се врате у веру католичку, стављају се у изглед разне награде и користи

Све школе за децу протестантску, имају бити затворене.

Деца протестантска морају се у будуће крштавати у католичкој вери.

Они, који су избегли из Отаџбине, могу се вратити на своја добра у току од четири месеца. Ако то не учине, добрима се сва конфискују.

Они који беже из Отаџбине, имају се казнити: људи, вештом робњом; а жене, конфискацијом личности и имана.

Да се осигура да деца протестаната буду добри католици, указом једним, изданим у јануару идуће 1686. године, наређено је било, накнадно, да се сва деца од пет до шест година узму од њихових родитеља, и даду на васпитање и негу сродницима католицима, или, гди ових неби било, католицима које ће судије одредити.

Ове одлуке, и мере и поступци који су били предузимани за извршење њихово, учинили су били те је из Француске било избегло и изнешено, у току пет година: По Вобану, сто хиљада, а по другима до четири стотине хиљада душа, најспособнијих и највреднијих, са благом у вредности до 60 милиона. Најученији људи, најбољи и највештији индустријалци и мајстори, отерани су били странцима, да својим способностима динжу њихову моћ на штету Француске. Девет хиљада матроза, најбољих у краљевини, вели Вобан, дваест хиљада војника, и шест стотина официра, пребегли су били странцима и за толико ослабили војну моћ Француске. (*Henri Martin. Histoire de France depuis les temps les plus reculés jusqu' en 1789. T. XIV. p. 37—63.*) Пр.

Новембар
1789.

истог духа. То је било учињено поделом на округе (départements). Окрузи су били подељени на срезове, а срезови на општине. У свима овим степенима поделе допуштен је био принцип представништва. Администрација окружна, као и среска и општинска, поверена је била једном савету, који је одлучивао, и другом једном, који је те одлуке извршивао, — оба изборни. Ове разне власти ослањале су се једна на другу, и у границама њихове надлежности имале су исте атрибуције. Округ је вршио поделу порезе и дажбина на срезове, срезови на општине, а општине на појединце у њима.

Послови
Скупштине

Скупштина је затим одредила квалификацију грађанина са правима политичким. За ово она је захтевала двадесет и пет година старости, и годишњу порезу од једне марке сребра.⁵³ Сваки, који је одговарао овим погодбама, звао се активан грађанин, а они, који те погодбе имали нису, звали су се пасивни грађани. Са овим доста простим називима грађени су били смешни „вицеви,“ јер се по називима ствари разбирају и цене; али, они су били природни, и казивали су добро оно, што се са њима хтелo да означи.

⁵³*Marc d'argent* чини једну марку — пола старе париске фунте — 0.24475 килограма сребра.

Изражена у савременим динарима, чија је тежина 5 грама, она представља 48 динара и 80 пара сребрног новца.

Активни грађанин учествовао је у изборима за административне органе и за Скупштину. Избор посланика вршен је среством изабраних повереника. Никаква погодба није била захтевана за изабране; јер, како је то речено било у Скупштини, бирачко право даје извештан положај у друштву, а сваки је способан да буде изабран, који год ужива поверење бирача.

Новембар
1789.

Сви ови послови, прекидани са хиљаду дискусија и одлука које су околности изазивале и захтевале, рађени су ипак с великом ревношћу. Десница је у тим пословима учествовала само у том циљу, да их упорством својим отежава и спречава, кад год јој се чинило да ваља оспорити какав део утицаја народа на државне послове. Народни посланици, напротив, премда подељени на разне партије, слагали су се, или су се разилазили, без сукоба, према њиховом личном мњењу. Лако је било уочити, да је код њих лично уверење било изнад личних и партијских веза. Туре, Мирабо, Дипор, Сијеје, Камус, Шапелије, час су били сложни, а час су се разилазили, према свом мишљењу, у свакој појединој дискусији. Што се тиче чланова аристократије и свештенства, они су се показали у дискусијама само као страсни противници. Ако су Парламенти донели били какве одлуке противу Скупштине, ако су посланици

Држање
деснице.

Децембар
1789.

или писци вређали је, они су били готови да их потпомогну. Они су подржавали војне команданте противу народа, трговце с црнцима противу црнаца; они су се опирали допуштењу, да евреји и протестанти уживају општа права. Најзад, кад је Ђенова устала била против Француске, зато, што је острво Корзика било ослобођено и придружено Краљевини, они су били за Ђенову а противу Француске. Једном речи, туђини, индиферентни у свима корисним дискусијама, нису слушали ништа и никога, састајали су се и споразумевали сами међу собом, и устајали су да говоре у Скупштини тада само, кад су имали права или слободе да се чему противе, или да шта одбију.*

Ми смо већ рекли, да није могуће било више покушавати какву год конспирацију уз краља и с њим, јер се аристократија била избегла, а двор је био опкољен Скупштином, народом и народном милицијом. Покрети овда онда били су дакле оно само, што су појединци незадовољници могли да покушају. Они су подгревали хрђава расположења официра, који су били за стари ред ствари, док су међутим војници, којима су се отварали изгледи да све добију, били наклоњени новом. Жестокe распре догађале су се између војске

* О држању посланика деснице види извод из *Mémoires de Ferrières*, у примедби 12, на крају ове свеске.

и народа; војници су често предавали своје старешине руљи, која их је премлаћивала и клала; кад-и-кад, неповерење са обе стране сталожавано је срећно, и настајао је мир, кад су команданти појединих градова знали да се држе и понашају мало вештије, и кад су се заклињали на верност новом Уставу. Свештенство је преправило било Бретању протестима противу продаје његових добара. Покушавало се да се подбоде и узбуди извештај остатак религиозног фанатизма у провинцијама, у којима је још владала стара празноверница. Парламенти су такође били употребљени, и учињена је била последња проба с њиховим ауторитетом. Њихов распуст Скупштина је продужила била док не доспе да их сасвим укине, јер није хтела да има с њима никаквог посла ни додира. У отсуству њиховом судила су дежурна одељења, као и за време обичног — редовног — распуста њиховог (*chambres des vacations*). У Руану (*Rouen*), у Нанту, у Ренну, Парламенти су донели били одлуке, у којима су сажаљевали рушење старе монархије, и насилно обарење њених закона; и, не именујући Скупштину, изгледало је, да су на њу указивали као на узрок свију зала. Они су били позвани да не прелазе границе своје надлежности и власти, и дужних обзира према Скупштини, и опоменути су били за то с умереношћу. Ономе из Ренна, као кривљем,

Децембар
1789.

Држање
Парламе-
ната.

Јануар
1790.

забрањено је било даље вршење његових функција. Онај из Меца изнео је био, да краљ није био слободан; и то је била, како смо већ рекли, политика незадовољника. Пошто више нису могли служити се краљем, они су се трудили да га представе као да је под притиском, с намером да на тај начин огласе као невредеће све законе, на које он чињаше се да пристаје. Изгледало је, да и сам он потпомагаше ову политику. Он није хтео да позове себи његове телесне гардисте, које је био удаљио од себе 5. и 6. октобра, и наредио је да га чува народна милиција, међу којом се осећаше сигурним. Његова намера беше да изгледа као заробљеник. Општина париска прозрела је била ово ситно лукавство, и молила је краља да позове к себи своје гардисте; но, он је то одбио под празним изговорима, и услед посредовања краљице.*

Краљ одби-
ја да позо-
ве к себи
своје гар-
дисте.

Отпочињала се година 1790, и некакво опште узбуђење беше се осетило. Три доста мирна месеца бежу протекла од 5. и 6. октобра, иза којих се опет поче да показује узнемиреност. *Иза великих узбуђења долазе одмори, као што после њих настају мале кризе, а за овима и веће.*** За ове немире кривили су свештенство, аристократију, двор, чак Инглеску, која наложи своме, амбасадеру

*Види примедбу 13. на крају ове свеске.

** Курсив је преводночев.

да је оправда. Ова општа узнемиреност до-^{Јануар 1790.} такла се била, шта више, и плаћених чета народне гарде. Неколико војника, испкупљених на Елисејским Пољима, захтевали су да им се плата повећа. Лафајет, који је свуда доспевао, дотрчи, растера их, казни их, и поврати ред у својој трупи, која му је била стално верна и поред ових лаких повреда дисциплине.

Говорило се нарочито о некаквом комплоту противу Скупштине и општинске власти, за чијег је вођу означен био Маркиз де Фавра ^{Стављање у затвор Маркиза де Фавра.} (de Favras). Он је био уапшен јавно и одмах, и предан суду. Пуштен је био такође и глас, да су Бајљи и Лафајет имали бити побијени; да су у Версаљу spremни хиљаду и две стотине коња да се краљ отме; да ће га једна војска састављена од Швајцараца и Пијемонтеза, прихватити и марширати на Париз. Узбуна се распростре; говорило се уз то, још, да је Фавра тајни агенат највиших особа. Подозревали су и на Господина, брата краљевог. Фавра је био опрезан и обазрив, и уговорио је био чак један зајам за свој рачун. Господин, ^{Поступак Господина у Општинској Кући.} кога је узбуђеност духова била уплашила, оде у Општинску Кућу, и протествовао је противу инсинуација управљених противу њега, изложио је своје односе са Фавром, потсетио је на своја расположења према народу, која су била некада манифестована у Скуп-

Јануар 1790. штини првака државних и из народа, и захтевао да се о њему држи и суди не по јавним гласовима, но по патриотизму његовом, који је познат, и који досад није био нигде и никада демантован.* Опште плескање било је одговор на ову његову изјаву, и гомила га је допратила до његовог дома.

Парница Фаврова била је настављена. Овај Фавра обишао је био Европу, оженио се био једном страном принцезом, и градио је пројекте да своје стање поврати и побољша. Он их је имао и 14. јула, 5. и 6. октобра, и у првим месецима 1790. Сведоци, који су га оптуживали, прецизоваху његов последњи план. Убиство Бајљија и Лафајета, отмица краља, били су, изгледало је, један део овога плана; али, никаквог доказа није било, да је спремљено било хиљаду и две стотине коња, као ни о томе, да се швајцарска и пијемонтеска војска кренула. Прилике су биле мало повољне за Фавра. Суд је тек био ослободио Безенвала, и остале саучеснике у комплоту од 14. јула; јавно мњење беше незадовољно. При свем том, Лафајет умири судије, захте од њих да буду правични, и обећа им да ће њихова пресуда, ма каква она била, бити извршена.

Ова парница дала је била повода сумњама противу двора. Ови нови пројекти истицали

* Види примедбу 14, на крају ове свеске.

Фебруар
1790.

су га као непоправљива; јер, ето, он непре-
стаје да конспирира и ако је у сред Париза.
Услед тога краљу је био саветован један
еклатантан корак, који би могао да задо-
вољи јавно мњење.

4. фебруара 1790. Скупштина је била из-
ненађена видећи неке промене у намештају
сале. Застирач, с изатканим на њему цвето-
вима крнна⁵⁴, покривао је степенице ка пред-
седничком столу. Седишта секретарска спу-
штена су била ниже; председник је стајао
поред седишта, на коме је он обично седео.

„Ево краља“, повикаше наједанпут врата-
ри; и Лудвик XVI уђе одмах затим у салу. <sup>Лудвик XVI
долази у</sup>
Скупштина устаде како се појавио, и до-^{Скупштину}
чека га плескањем. Гомила гледалаца, која

⁵⁴ Принадлежност од старина грба краљевине француске.

До Бурбона, овим цветом украшаван је био само лични
краљевски „стандар“ (oriflamme), који је ношен уз краља,
кад је на војну полазио.

Бурбони су га пренели на своју белу заставу, која је
била и општа државна за њихове владе.

Г. Драгашевић зна друкчије о овој ствари. Он вели:
„Ово није управо крин“ (Lilium, candidum), како се у опште
мисли, него је *врх од крпља*, (а то се из слике његове
види) који се, бар некада, француски звао *lis* (а *lis* ни у
ботаници француској не стоји само за *lilium*, него и за
„лурђевак“, (*convallaria majalis*) и за „шпанску перунику“
(*iris hispanica*).... Коње пак ово, чији је врх узет за грб дина-
стије Анжујске још за време крсташких ратова (овде сад
Бурбонске), није било да значи јунаштво или војаштво те
куће, него *побожност*, пошто то коње представља оно
коње, којим је Христос на крсту прободен (*lancea sancta*).“

Г. Драгашевић написао је о овој ствари једну научну
расправу, поводом тим, што је у наш нови грб узет тај „крин“,
и штампао је у једном броју органа либералног у једној од
80. година, али у којој? ја нисам могао у овај мах да пронађем.

Пр.

Фебруар
1790.

се убрзо искупила била, заузимала је трибине и све слободне делове сале, и очекивала је с највећим нестрпљењем речи краљеве. Лудвик XVI говорио је стојећи Скупштини, која је седела: он је потсетио најпре на потресе, у којима се Француска налази; на напрезања, која је чинио да тих потреса нестане, и да народу осигура потребне му намирнице за живот; он је по реду споменуо све послове, које су представници посвршавали били до тога доба, изјављујући да је и он покушавао био све то у провинцијским скупштинама; најзад, потсетио је био и на то, да је он некад и сам манифестовао жеље и намере, које су сада остварене. Он изјави да држи, да му је дужност да се на један виднији, нарочити, начин удружи, веже управо, са представницима народа, у тренутку кад му они подносе на одобрење декрете о завођењу у краљевини нове организације. Он ће потпомагати и заштићавати, изјави он, свом својом моћи, успешно напредовање и развиће ове простране организације; сви противни покушаји сматраће се као преступни, и биће гоњени свима средствима за то. На ове речи, у сали одјекну пљусак пљескања. Краљ настави; и, потсећајући на жртве, које је он чинио, позове све оне, који су по штогод изгубили, да се угледају на његову резигнацију, и да траже накнаде за њихове

губитке у добрима, која нови Устав ставља у изглед Француској. Али, кад је, пошто је обећао да ће бранити овај Устав, додао био да ће он учинити и нешто више још да ће, заједно с краљицом, израније припремити дух и срце свога сина за нови ред ствари, и да ће у њему утврдити навику да у срећи Француске види и налази своју личну срећу, узвици љубави полетеше са свију страна, све руке бежу опружене према монарху, све очи тражише матер и дете, сви их гласови захтеваше: одушевљење беше опште. Најзад, краљ заврши свој говор препоручујући сагласност и мир *ономе добром народу, о коме га уверавају да га љуби, кад хоће да га шеше због његових мука.**

Фебруар
1790.

На ове последње речи, сви присутни бурно изјављиваху знаке и уверења свог признања и благодарности. У кратком одговору председниковом изражена је била узбурканост осећања, која је владала у срцима свију. Владалац је био отпраћен гомилом у Тилерије. Скупштина му изгласа, и њему и краљици, своје признање и своју благодарност. Овај чин истакао је био једну нову идеју: Лудвик XVI ангажовао се био да подржава Устав; посланицима је то био повод, да и они узму на себе свечано ту обавезу. Услед тога буде приложена грађанска за-

Ентузијазам, изазван краљевом беседом.

* Види примедбу 15, на крају ове свеске.

Фебруар
1790.

Грађанска
заклетва,
коју је
Скупштина
положила.

клетва, и сваки се посланик закуне, да ће бити веран *народу, закону и краљу и да ће свом својом снагом придржавати Устав, који је народна Скупштина декретовала и краљ примио*. Заступници (? suppléants), представници трговине (? députés du commerce), захтеваше такође да и они ту заклетву положе; трибине, амфитеатри, пођоше уз њих и са свију страна чуло се само: *Ја се заклињем на то.*⁵⁵

Ова заклетва буде поновљена у општинској кући, и од општине до општине по целој Француској. Буде наређено да се тај чин отпразнује; радост изгледаше општа и искрена. Од овога тренутка ваљало је, без сумње, сасвим променити правац и држање у опште, и не допустити да и ово измирење буде бескорисно, као сва остала дотле; али, истог вечера, за време кад је Париз блистао од осветлења у прославу овог срећног догађаја, двор већ показиваше своју ђуд и своје расположење, и народни посланици нашли

⁵⁵ Овај овакав завршетак овога краљевског корака, чија је тенденција очевидна, потврђује основаност Жоминијеве оцене и карактеристике тог чина.

Он вели о њему ово:

„Краљ, тако рехи заробљеник у својој престоници, и ограничен, слабошћу његових саветника и лукавством његових непријатеља, на улогу ништавну и понижавајућу, од 4. фебруара у Скупштину, и обећа јој да ће одобрити и бранити Устав. На овај несмотрени корак монарх је био наведен или претњом, или перфидним саветима; јер он је био и сувише свестан свога достојанства, а да би могао унапред обежавати верност Уставу, који још не беше окончан, и о чијој редакцији он чак није ништа ни знао.“ (Hist. critiq. et milit. des guerres de la Révolut. p. 145 и 146.). *Пр.*

су у њему пријем сасвим различан од онога, с којим су били примани аристократски посланици. Узалуд је Лафајет, чији разумни савети нису били слушани, и чија усрдност није била уважавана, понављао двору, да се краљ не може више да колеба, и да ваља потпуно да се удружи с народном партијом и да се стара из све снаге да задобије њено поверење; да, за то, није доста да његове намере буду само прокламоване у Скупштини, но оне ваља да се манифестују у свакој и најмањој његовој акцији; да сваки, и најмањи, двосмислени говор пред њим, ваља сматрати као злоумишљај, па га тако и предусретати, и да ваља сузбијати сваку и најмању сумњу, изражену односно праве воље краљеве; да се не треба показивати ни противним ни незадовољним, нити давати ма какве тајне наде аристократима; и, најзад, да министри ваља да су сложни, да не допуштају себи никакав ривалитет према Скупштини, и да је не принуђавају да престано тражи наслона за себе у јавном мњењу Узалуд је Лафајет понављао ове мудре савете, и настојавао да се они послушају, не излазећи при томе из граница дужног респекта; краљ је примао његова писма, и налазио је да је он частан човек; краљица их је одбацивала ђудљиво, и изгледало је да су се знаци обазривости и респекта ге-

Фебруар
1790.Савети Ла-
фајетови.

Фебруар
1790.

нераловог раздраживали. Она је примала много боље Мирабоа, чији је утицај био већи, али, који је извесно био мање беспрекоран од Лафајета.

Уговор Ми-
рабоа с
двором.

Везе Мирабоа с двором биле су настављене. Он је шта више одржавао везе с Господином, који је по својим мњењима био приступачнији народној партији, и он је и њему понављао оно исто, што је непрекидно изјављивао краљици и де Монморену, а то је: да се монархија може спасти, само слободом. Најзад, Мирабо учини с двором извесне погодбе, помоћу једног посредника. Он је изложио своје принципе у облику исповести (*dans une espèce de profession de foi*); и, обвезао се био, да се од тих принципа својих неће удаљавати, и да ће двор подржавати све дотле, докле се год он буде управљао и равноа према њима. За то, дато му је било доста знатно новчано издржавање. *Морал без сумње осуђује подобне уговоре, и захтева да се дужности врши саме дужности ради.** Али, је ли ово било што и продати се? Један слаб човек продао би се, без сумње жртвујући своје принципе; али моћни Мирабо, далеко од тога да жртвује своје принципе, натурио их је, напротив, власти, и зато је добио помоћ, која му је, са обзиром на велику оскудицу његову и на узбуркане страсти његове, била

* Курсив је преводпочев.

неопходно потребна. Друкчији но што су они који врло скупо продају своје слабе таленте и своју подлу савест, Мирабо, непоколебљив у својим принципима, нападао је наизменце своју партију и двор, као да није имао да очекује од прве своју популарност, а од другога потребна му сретства за живот. То је и узрок, те су историци, пошто нису могли да верују да је он у савезу с двором, кад га тако напада, ставили били уговор његов с двором у годину 1791., док је међутим он био закључен у првим месецима 1790. Мирабо је био код краљице, очарао је својом надмоћношћу, и био је зато примљен од ње на начин, који је за њега био веома ласкав. Овај необичан човек био је осетљив за сва задовољства, како она, која су му годила сујети, тако и она, која су задовољавала његове страсти. Ваљало га је пригрлити таквог какав је — и његову снагу и његове слабости, и употребити га у корист опште ствари. Осим Лафајета и Мирабоа, двор је имао још Бујљеа (Bouille), кога ми ваља сада да претставим ко је и какав је.

Фебруар
1790.

Бујље, одважан, отворен и талентиран, имао је све склоности аристократске, и разликовао се од ње само тиме, што је био мање заслепљен и много навикнутији на послове. Налазећи се у Мецу као командант

Бујље.

Фебруар
1790.

великог пограничног простора и великог дела војске, он се старао да одржава неповерење између његових трупа и народних гардиста, те да на тај начин сачува своје војнике двору.* Налазећи се као у ишчекујућем положају, он је страшио народну партију, и важно је у очима њеним као генерал монархије, као што је Лафајет био генерал Устава. Међутим аристократија није му се допадала, слабост краљева гадила му је службу, и он би је напустио био, да Лудвик XVI није наваљивао на њега да у њој остане. Бујље је био потпуно частан. Заклет, он је мислио само о служби краљу и Уставу. Двор је требао дакле да састави и удружи Лафајета, Мирабоа и Бујљеа; и посредством њих имао би народну гарду, Скупштину и војску, тј. три силе, од којих је тада зависило све. Било је узрока, истина је, који раздвајаху ове три особе. Лафајет, пун добре воље, био је готов да се удружи са свима, који су хтели да служе краља и Уставу; али Мирабо завидио је моћи Лафајетовој, бојао се његове толике хваљене моралне исправности, у којој је, изгледаше, он гледао прекор за себе. Бујље је мрзео Лафајета, због његовог екзалтираног уверења, а можда и као непријатеља коме се није имало шта да пребаци; он је претпостављао Мирабоа, за

* То је он сам рекао у свјим Мемоарима.

Фебруар
1790.

кога је држао да је приступнији и погоднији, и мање строг у својој политичкој вери. Двор је требао да зближи и удружи ова три човека, ништећи личне мотиве њихове који су их удаљавали једног од другога. Али, било је само једно сретство да се они зближе и удруже, то је, слободна монархија. Требало је дакле решити се на то искрено, и тежити томе из све снаге. Али двор, непрестано у недоумици, не одгурујући Лафајета, примао га је хладно, плаћао је Мирабоа, који га је од времена на време грдио, подржавао је нерасположење Бујљеа према револуцији погледао је на Аустрију с надом, и пустио је емиграцију у Турину да дела. Тако увек ради слабост: њој је прече да се забавља надама, него да се стара да себи осигура успех; *те, давајући, на тај начин, повода сумњама, које раздражују толико исто партије колико и саму стварност, увек догони да подлегне и пропадне. Вазда је боље погледати право у очи отпору и опасностима и смело их напасти, но претплати им само**.

Неравнано
држање
двора

У залуд је Лафајет, који је хтео да чини оно што је двор требао да чини, а чинио није, писао Бујљеу, његовом рођаку, позивајући га да заједнички служе престолу, јединствено могућним сретствима, искреношћу и слободом; Бујље, хрђаво инспирисан од

* Курсив је преводничев.

Фебруар
1790.

стране двора, одговарао му је хладно и избегавајући, па, и ако није ништа предузимао противу Устава, настављао је и даље држати се тако, да улива страх свима, неизвесношћу његових намера и снагом његове војске.

Измирење од 4. фебруара, које је могло имати тако велике резултате, било је дакле празно и бескорисно. Парница Фаврова била је свршена, и, било из страха, било из уверења, суд га је осудио да буде обешен. Фавра је у својим последњим тренутцима показао чврстину, достојну мученика а не интриганта. Ешафод је био подигнут на пијаци гревској. Одвели су га били у Општинску Кућу, у којој је остао био до ноћи. Народ је хтео да види једног маркиза обешеног, и очекивао је с нестрпљењем овај пример једнакости у личним казнама. Фавра је изјавио био да је он имао веза с једним државним великашом, који га је ангажовао био да расположи духове у корист краља. Пошто је ваљало чинити неке издатке, овај великаш дао му је био сто златника, које је он примио. Он је уверавао, да је у томе сва кривица његова, и није именовао био никога. У осталом, он је упитао, дали ће га спасти то, ако именује своје саучеснике. Пошто га одговор на то питање није задовољио, он рече: „У таком случају, ја ћу умрети с мојом тај-

ном“; и, упути се с великом чврстином месту, на коме се пресуда имала извршити. Пошто је била ноћ, пијаца, на којој се имала извршити пресуда, била је осветљена до вешала. Овај приказ забављао је народ; он је био задовољан, што је дочекао једнакост чак и на губилишту; нису изостале биле ни грозне потсмевке и пародије на све оно, што је чињено при вешању овога несрећника. Тело Фаврово дато је било породици његовој, а нови догађаји учинише те су брзо заборавили његову смрт и они, који су га казнили, и они, који су се њиме послужили били.

Фебруар
1790.

Смрт
Фаврова

Свештенство, кога је донесена одлука о његовим добрима јако тиштала, није престало да изазива и подбада незнатне агитације на целокупном простору Француске. Аристократија је много рачунала на утицај његов на народ. Докле се Скупштина задовољаваше тиме само да, декретом једним, стави сва свештеничка добра на расположење народа, свештенство се надаше да тај декрет неће бити извршен; и, да би га учинило непотребним, ненуждним, оно је изналазило и предлагало хиљаду начина, за подмирење потреба државне благајнице. Свештеник Мори предложио је био порезу на луксуз, а свештеник Салсед (Salséde) одговори му својим предлогом, да никакво црквено лице не може имати више доходака од хиљаду талира. Овај

Сплетке
свештен-
ства, да
спасе своја
добра.

Март 1790. предлог ућутка богатога свештеника. У другом једном случају, дискутујући о државном дугу, Казале саветоваше да се подробно испита, не исправност докумената сваког зајма, но сам зајам, његов постанак и мотив; што је у самој ствари значило поновити банкротство, на начин тако мрзак и толико злоупотребљаван ватреним скупштинама. Свештенство, непријатељ државних поверилаца, којима се оно, како се је то њему чинило, жртвује, потпомагаше тај предлог, без обзира на ригоризам његових принципа у погледу својине. Мори је био толико раздражен, да је био чак безобразан према Скупштини, изјављујући једном делу њених чланова, да они имају само одважност безочника. Скупштина је тиме била увређена, и хтела га је искључити из своје средине. Али Мирабо, који се је и сам могао сматрати као нападнут тим његовим речима, представио је био и објаснио својим колегама, да сваки посланик припада својој странци коју заступа и у име које говори, и да се према томе и не може сам из ње издвајати и искључивати. Ова умереност приличила је правој надмоћности; с тога је и била уважена и послушана, и Мори је био више кажњен тим прекором, но да је био искључен. Сва ова средства, која је свештенство измислило било да повериоце државне изложи штети на место себе, била су без-

успешна, и Скупштина је декретовала продају добара која су припадала доменима и цркви за 400 милиона. Доведено тиме до очајања, свештенство разашље писма у народ, те њима растури глас, да је план револуционара да нападну католичку религију. Они су се надали највећем успеху, од тога свог корака, у јужним провинцијама. Видели смо већ, да се прва емиграција беше упутила у Турин. Она је одржавала главне своје везе са Лангедоком и Провансом. Калон, толико прослављен за време Скупштине првака државних и из народа, био је министар ових дворских бегунаца. Они су били подељени у две странке: више племство хтело је да одржи свој властан положај и утицај, и прибојавало се интервенције провинцијског племства, а нарочито буржоазије. Услед тога, оно је хтело да васпостави престо само помоћу странаца. У осталом, користити се за тај циљ религијом како су то предлагали емисари из провинција, изгледало му је смешно, пошто се оно цео један век забављало шалама Волтеровим на њен рачун. Друга странка, коју је чинило ниже племство, и буржоазија истерана из отаџбине, хтела је да туче страст за слободом другом страшћу јачом од ње, фанатизмом, и да победи својом властитом снагом, не прибегавајући помоћи странаца. Први су опомињали на личне сукобе и освете, које гра-

Декретова-
на продаја
добара до-
мена и цр-
квених, за
400 мили-
она.

Против-ре-
волуцио-
нарни пла-
нови.

Април 1790. Њански рат изазива и доноси собом, и тиме правдали интервенцију страну; други су тврдили, да грађански рат истина повлачи за собом проливање крви, али да се не треба каљати издајом. Ови последњи, одважнији, патриотичнији, али и грознији, нису могли успети у оном друштву у коме је владао Калон. Међутим, пошто у овом моменту нико није био на одмет, везе између Турина и јужних провинција одржаване су биле и даље. Решено је било да се револуција нападне спољним ратом и ратом грађанским, и за тај циљ предузето је било, да се разбуди стари фанатизам ових предела.

Свештенство није ништа пропустило, да овај план потпомогне. У овим земљама протестанти су непрестано били предмет зависти и мржње католика. Свештенство науми да се тиме користи, а нарочито ускршњим свечаностима. У Монпеђијеу, у Ниму, у Монтобану, стари фанатизам био је буђен свима могућим сретствима.

Шарл Ламет жалио се на трибуне, што се цветна и светла недеља злоупотребују, да се народ заведе и подбоде противу нових закона. На ове речи, свештенство устане, и хтеде да остави Скупштину. Епископ Клермонски попрети тиме, и гомила свештеника, који су већ уморни били, хтедоше да изиђу,

Види примедбу 16, на крају ове свеске.

али Шарл Ламет буде опоменут на ред, и ^{Април 1790.} узбуна се стиша. Међутим, продаја добара свештеничких била је отпочета; услед тога свештенство је било јетко, и није ништа пропуштало да својим осећањима да изрази. Дом Герл (Dom Gerle), шартриста потпуно <sup>Предлог до-
ма Герла
односно ка-
толичке
религије.</sup> исправних религиозних и патриотских осећања, захте једног дана реч и предложи да се објави, да је државна религија само католичка религија.* Једна гомила посланика устаде одмах, готова да тај предлог прими и одобри акламацијом, изјављујући да је ово прилика за Скупштину да се оправда од прекора који јој се чини, као да хоће да напада на католичку религију. Међутим, шта је управо значио овај предлог? Или му је био циљ да се католичкој религији да извесна привилегија, какву није требала да има ни једна религија; или се хтело да се свечано потврди један факат, а то је, да је већина Француза католик, што није било потребно чинити. Такав дакле предлог није могао бити примљен. Услед тога, поред напрезања аристократије и свештенства, дискусија је била одложена за сутра. Слегла се била огромна руља; Лафајет, извештен да се незадовољници спремају да изазову метеж, беше удвојно страже. Дискусија отпочне; један свештеник претио је Скупштини

* Седница од 12. априла.

Април 1790. проклетством; Мори се драо, као обично; Мену (Мену) одговори мирно на све прекоре Скупштини, и изјави да се она не може с разлогом оптуживати као да хоће да обори католичку религију тада, кад она трошкове за њу ставља у ред јавних трошкова; и, на основу тога, предложи, да се преко предлога пређе на дневни ред. Дом Герл уверен тиме, повуче свој предлог, и извини се што је изазвао толику узбуну. Де ла Рошефукол предложи нову редакцију, и његов предлог буде узет у претрес на место предлога Менуовог. Наједанпут један члан деснице изјави, да нису слободни; интерпелише Лафајета, и захте од њега да објасни, зашто је удвојно страже. Мотив за ово питање био је искрен јер се левица није имала чега да боји од народа, нити је Лафајет имао потребу да се брине о заштити њених пријатеља. Ова интерпелација повећа метеж; при свем том, дискусија се продужаваше. У овим дебатама поменут је био и Лудвик XIV. „Ја се не чудим, повиче тада Мирабо, што се потсећа на владавину, која је опорекла Нантски указ; али опомените се да са ове трибуне, на којој говорим, ја видим фаталан прозор, са којег је једач краљ, убица својих поданика, мешајући земаљске интересе са интересима религије, дао сигнал за вартоломијски покољ!“ Ова ужасна напомена није

окончала дискусију, која је и даље настав-^{Април 1790.}љена. Предлог херцега де ла Рошефукола био је напослетку усвојен. Скупштина објави да су њена осећања позната, али да, респектујући слободу савести, она не може и не треба да решава о предлогу који јој је поднешен.

Тек је протекло било неколико дана, а једно ново средство буде употребљено, да се Скупштини припрети и да се она распусти. Нова организација краљевине била је окончана, народ је био сазван да бира своје управнике, и, смислило се било, да се народ наведе и склони да, том приликом, избере и нове посланике, на место ових који су састављали Скупштину. Ово сретство, које је било предложено и дискутовано већ једанпут, било је тада одбачено. У априлу 1790. било је поново истакнуто. Неке бирачке инструкције ограничавале су посланичка пуномоћства на једну годину дана; било је већ близо година, како се Скупштина састала. Отворена у мају 1789., она је већ ушла била у април 1790. Ма да су бирачке инструкције биле проглашене за невредеће, ма да су се заверили били да се не разилазе пре док Устав не буде окончан, ови људи, за које, кад је ваљало тежити ићи њиховом циљу, нису имали никаквог значења ни уињена одлука ни положена заклетва, предложе, да

Април 1790. се изберу други посланици, и позову у Скупштину, на место садашњих. Мори, који је овога дана водио реч своје странке, извршио је своју улогу тако исто смело као и

Предлог свештеника Мори. увек, али са више вештине но обично. Он се, бранећи свој предлог, сам позиваше на суверенство народа, и изјави, да ова Скупштина не може ни дуже још замењивати народ и представљати га, нити и даље продужавати своју власт, која је само привремена. Он је питао да му се објасни, по каквом је основу и праву Скупштина узела на себе атрибуције суверенске; он је тврдио, да је разлика између законодавне и уставне власти само уображена, да суверена Скупштина једна може постојати тада само, кад нема никакве владе; и, ако је ова Скупштина таква Скупштина, њој остаје још само да збаци краља, и да објави да је престо упражњен. Узвици, који су изражавали општу раздраженост услед ових речи, ућуткаше говорника. Мирабо устане

Говор Мирабоа. тада с достојанством: „Пита се, рече он, од „кад су народни посланици постали суверена „Народна Скупштина? Одговарам: То је било „од онога дана, кад су, настав улазак у салу „скупштинску опседнут војницима, отишли „били и искупили се онде, где су се понајпре „и одмах могли искупити, да се закуну, да „ће пре погинути, но што ће напустити и „издати народна права. Наша пуномоћства,

„ма каква да су била дотле, променула су Април 1790.
 „тога дана своју природу. Ма каква да је
 „била власт и моћ коју смо ми од тога
 „дана употребљавали, наша напрезања, наши
 „радови, озаконили су их, а пристанак це-
 „лога народа на њих санкционисао их је.
 „Ви се сви сећате речи онога великога чо-
 „века старог доба, који се није обазирао
 „на законске форме да спасе отаџбину.
 „Позван од једног бунтовног трибуна да
 „каже, да ли се обазирао на законе, он је
 „одговорио: „Ја се заклињем, да сам спасао
 „отаџбину.“⁵⁶ Господо (узвикну тада Мирабо,
 „обраћајући се посланицима општина) ја се
 „заклињем, да сте ви спасли Француску.“

⁵⁶ Овај велики човек старог доба, на кога Мирабо у овој својој речи скреће пажњу својих слушалаца, био је: *Марко Клавдије Марцелус* (Marcus Claudius Marcellus), опробан ратник противу Ханикара у Сицилији и у последњем рату противу Гала, коме је Сенат зато и предао био главну команду над војском противу Ханибала, после страшног пораза Римљана код Канне.

Целокупну радњу његову у овој војни Момзен (Théodore Mommsen. Hist. Romaine T. III; p. 9.) карактерише са ово неколико речи само: „Ако се заслуга, што је Рим истргнут био из највеће опасности, и не може да припише једном само лицу, по свима римским грађанима укупно, а поврх свију Сенату, при свем том, ни један човек није више припомогао општој ствари од Марка Марцелуса.“

Односно држања његовог у Сиракузи, коју је он опсађивао и принудио на предају, Момзен вели (p. 19.) за њ и за Сенат, ово: „Ако је ма кад ваљало штедити побеђеног, ова варош, која счевидно није била слободна у својим радњама и поступцима, и која је често покушавала била да се ослободи страних најамника, заслуживала је и то у толикој мери, да ова жеперозност према њој неби чак вређала ни веома мало препоручливе принципе јавнога права Римљана према бунтовним општинама. При свем том, не само

Април 1790. Ова сјајна заклетва, вели Феријер, учинила је била толики утисак на целу Скупштину, да је она, као под утицајем какве изненадне ин-
 Одбацива-спирације, прекинула даљу дискусију и декре-
 ње предло-га свеште-товала, да бирачки скупови не узимају на
 ника Мори.себе, нити да врше, избор нових посланика.

И ово ново сретство било је дакле без-
 успешно, и Скупштина је могла да настави
 свој рад. Али метежи су се и даље догађали
 у целој Француској. Народ је био премлатио
 команданта де Воазена (de Voisin); а народна
 гарда заузела је била фортове Марсеља.
 Покрети у противном правцу догодили су
 се били у Ниму и у Монтобану. Изасланици,
 из Турина подболи су били католике; они
 су били аутори адреса, у којима се објав-
 љивало да је монархија у опасности, и за-
 хтевало, да се католичка вера прогласи као
 вера државна. Једна краљевска прокламација
 узалуд је те адресе огласила као неосноване
 и неумесне; они су је побијали. Протестанти
 су услед свега тога дошли били у сукоб
 с католицима, и ови последњи, очекујући

да је Марцелус укаљао своју војничку част тиме, што је дозволио општу пљачку ове богате трговачке вароши, при којој је, уз многе друге одличне грађане, био убијен у своме стану и Архимед (542. од основања Рима, или 212. до Р. Х.), но и Сенат није хтео ни да чује жалбе које су му Сиракузани поднели били противу Марцелуса, нити, још мање, да врати пљачку њеним власницима, а вароши њену слободу."

Марцелус је подлегао ранама, које је добио при рекогносцирању једном, и умро је 545. (269), у 60. години ста-
 рости.

Пр.

узалуд помоћи које су им биле обећане из Турина, били су најзад сузбијени. Народни гардисти из разних места кренули су се били у помоћ патриотима противу побуњеника; на тај начин борба се заметала и отпочињала, и виконт Мирабо, објављени противник свог славног брата, објављујући сам грађански рат са трибуне, изгледало је као да је хтео, његовим покретом, његовим гестовима, његовим речима, да га распали и у Скупштини.

И тако, док се најумеренија странка посланика старала да умири револуционарну ватру, непромишљена опозиција подбадала је и изазивала једну грозницу, коју је мир могао да стиша, и тиме изазивала и правдала најбешње народне беседнике. Све то учинило је, те су клубови постали претеранији. Клуб јакобинаца, који је постао од клуба бретонаца, и који је био најпре у Версаљу, а потом у Паризу, надмашао је све друге и бројем својих чланова, и талентима, и беснилом.* О његовим седницама водно се такав исти рачун као и о седницама Скупштине. У њима су прво и унапред изношена била сва питања, која су се имала расправљати у Скупштини; и, сем тога, у њима су доношене биле и одлуке на та пи-

Клуб
Јакоби-
наца.

* Клуб, који се звао *Пријатељи Устава*, преселио се био у Париз у октобру 1789., и био је тада познат под именом *клуба јакобинаца*, зато, јер се искупљао у једној сали манастира јакобинаца, у улици Сен - Хоноре.

Мај 1790. тања, које су већ биле као неке предомене за законодавце. Ту су се састајали главни народни посланици, и најупорнији налазили су у том клубу и потпоре и потстрекавања. Лафајет, да сузбије овај ужасан утицај, образовао је био, договорно с Бајлијем и људима најпросвећенијим, други један клуб, који је најпре био назван клуб од 89., а доцније Фејљаната (des Feuillants).^{*} Али, ово сретство било је немоћно; скуп од једне стотине мирних и просвећених људи није могао да привуче себи гомилу као клуб јакобинаца, у коме су пуштене биле узде распаљеним страстима народне масе. Затворити клубове, било је једино сретство, да се њихов опасан утицај ограничи и спречи; али, двор је био сувише мало отворен и искрен, и, уз то, уливао је сувише неповерења, да би народна партија могла да помисли да прибегне таквом једном сретству. Ламети су доминирали у клубу јакобинаца. Мирабо се појављивао подједнако у свима партиским клубовима. Било је очевидно за свакога, да је он стајао између свију партија. Наскоро је наступио био један случај, у коме се улога његова још боље обелоданила и истакла, и у коме је он задобио за монархију знатну корист, као што ћемо то видети мало после.

У ово доба, француска револуција почиње

^{*} Затворен 12. маја.

да привлачи на себе погледе страних су- Мај 1790.
 верена. Њен говор био је тако висок, тако
 сталан и поуздан, њен општи облик и кара- Располо-
 ктер били су толико прилагодни и примчи- жење стра-
 ви за многе народе, да су се страни влада- них сила.
 оци морали ужаснути од ње. До овога до-
 ба могло се држати и веровати, да је то би-
 ло само пролазно узбуђење; али, успеси
 Скупштине, њена чврстина, њена неочекива-
 на сталност, и, нарочито, будућност, коју је
 она замишљала и себи и свима народима,
 морали су привући на њу више и пажње и
 мрзости, и донети јој част да се владалачки
 кабинети позабаве њоме. Европа је тада би-
 ла подељена на две велике непријатељске
 лиге: лига Инглеско - Пруска на једној
 страни, и царски дворови на другој.

Фридрих-Вилхелм наследно је био на пре-
 столу пруском Фридриха Великог. Овај вла-
 далац, поводљив и слаб, одказавши се од по-
 литике свога славног претходника, напустио
 је био савез са Француском за савез са Ин-
 глеском. Удружен с овом силом, он је обра-
 зовао био ону чувену лигу Инглеско - Пру-
 ску, која је покушала била толике велике
 ствари а ни једну од њих није извршила; која
 је подбола Швелску, Пољску, Порту, противу
 Русије и Аустрије, напустила све ове које
 је подбола била, и потпомогла шта више да
 буду опљачкани, учествујући у деоби Пољске.

Лига
 Инглеско
 - Пруска.

Мај 1790.

Пројект удружене Инглеске и Пруске био је, да разоре Русију и Аустрију, подбадајући противу њих Шведску, у којој је владао кавалерски Густав, Пољску, која је цвилнла због прве деобе, и Порту, која је била раздражена руским инвазијама. Посебна намера Инглеске, у овој лиги, била је, да се освети Француској за помоћ, коју је она чинила колонијама американским, а да јој не објављује рат. Сретство за то нашла је она у сукобима између Турака и Руса, која је подбола једне противу других. Француска није могла остати неутрална између ова два народа, а да тиме не удали Турке од себе, који су рачунали на њу, и да тако не изгуби своју трговачку надмоћност у Леванту. С друге стране, узимајући учешће у рату, она је изгубила алијанцију Русије, са којом је тек закључила била један у сваком погледу веома користан уговор, који јој је осигуравао грађу и све остале предмете потребне морини, којима север изобилује. У оба, дакле, случаја, Француска је имала да претрпи штету. Очекујући да види на шта ће се Француска решити, Инглеска је прибирала своју снагу, и спремила се да је развије и употреби према потреби. У осталом, видећи неред у финансијама за време трајања Скупштине првака државних и из народа, и неред у народу за време трајања

Уставотворне Скупштине, она је држала да Мај 1790. рат неће бити ни потребан, и мислило се, да је њој било повољније да Француску разори унутрашњим потресима, него оружјем. Услед тога оптуживали су је, непрестано, да потпомаже наше nerede.

Ова Инглеско-Пруска лига учинила је те је било неколико битака, чији је успех био балансован. Густав се беше јуначки извукао из једног положаја, у који се непромишљено беше затрчао. Побуњена Холандија била је покорена статудеру, интригама Инглеским и оружјем пруским. Вешта инглеска лишила је тиме Француску једног моћног поморског савезника; а пруски монарх, који је тежио био за успесима само из сујете, осветио је на тај начин увреду, коју је холандска Скупштина сталежа учинила супруги статудеровој, његовој рођеној сестри. Пољска је довршивала своје уређење, и спремала се да се прихвати оружја. Турска је била тучена од Руса. Међутим, смрт цара немачког Јосифа II, која се догодила у јануару 1790, изазове промену у догађајима. Леополд, овај просвећени и мирољубиви владалац, чију је срећну владавину Тоскана благосиљала, наследи умрлог Јосифа. Леополд, толико исто вешт колико и мудар, хтео је да учини крај рату, и да би у томе успео, он прибегне саблажњивим сретствима, чији је утицај био толико

Мај 1790. моћан на покретљиву уобразиљу Фридриха-Вилхелма. Овоме владаоцу буду предочени и представљени, што се је боље могло, и сладости мира, и зла од рата, који тако дуго већ притискују његов народ, и, најзад, опасности од француске револуције, која је прокламовала тако опасне принципе. У њему буду пробуђене идеје о апсолутној власти, и шта више у њему буде потстакнута нада да ће му се дати прилика, да казни револуционаре француске, као што је казнио био револуционаре холандске. Све ово било је довољно, да га отргне од лиге, коју је одважно смислио био његов министар Хертиберг, и то у моменту, кад је он имао да добије извесне користи од ње. У јулу 1790. Мир између
Пруске и
Аустрије. потписан је био мир у Рајхенбаху, у Чешкој. У августу, Русија учини мир с Густавом, и иза тога остали су јој били још Пољска, која је била мало страшна за њу, и Турци, који су били бијени свуда. Ми ћемо доцније говорити подробније о овим различним догађајима. Услед свега тога, силе су могле да обрете сву готово пажњу своју на револуцију у Француској. Мало пре закључка мира између Пруске и Аустрије, док је лига Инглеско-Пруска грозила двама царским дворовима, и тајно гонила Француску а и Шпанију, овога нашега сталног и верног савезника, Шпањолци дочепају неколико лађа

инглеских у заливу Нотка (Nootka — залив Мај 1790.
на западној обали Америке). То изазове
врло живе рекламације, и опште оружа-
ње у пристаништима Инглеске. Шпанија од-
мах, позивајући се на уговоре, затражи од
Француске, и Лудвик XVI нареди, да се
спреме и наоружају петнаест лађа. Ингле-
ска је окривљена, да је хтела да нам у о-
вом случају тешкоће повећа, и учини по-
ложај тежим. Клубови у Лондону, доиста,
изјављивали су више пута своје одобрава-
ње Народној Скупштини; али, кабинет, не
сматајући неколицини филантропа да се о-
дају својим философским наклоностима, пла-
ћао је међутим, говори се, оне чудновате
агитаторе, који су се појављивали свуда, и
који су давали толико посла народним гарди-
стима краљевине. Унутрашњи потреси били
су још већи у моменту општег оружања, и не-
могуће је било невидети извесну везу изме-
ђу претњи Инглеске, и поновне појаве нереди.
Лафајет нарочито, који је у Скупштини го-
ворио само о предметима односним на јавни
мир, објави са трибуне некакав тајни утицај.
„Ја не могу, рече он, а да не обратим пажњу
Скупштини на ово ново и комбиновано вреће,
које се манифестује од Страсбурга до Нима,
и од Бреста до Тулона, и које у залуд не-
пријатељи народа хоће њему да припишу,
пошто оно има на себи све одлике извесног

Инглеску
окривљују
да потстре-
кава по-
тресе у
Францу-
ској.

Мај 1790. тајног утицаја. Кад су се заводили окрузи, пустошена су била села; ако се суседне силе оружају, одмах избијају предни у нашим пристаништима и арсеналима.“ Премлаћено је било донста више команданата, и, било случајно или по избору, наши најбољи поморски официри били су жртве. Амбасадер инглески добно је био налог од свога двора, да одбије ове оптужбе. Али познато је, какво поверење заслужују подобни кораци. Калон је такође писао био краљу,* да оправда Инглеску; али Калон, који је говорио за странца, већ по томе самом био је сумњив. Он је залуду говорио, да се, гди је влада представничка, сви издатци знају; да се, шта више, и тајни издатци бар јавно признају као такви, и да у буџетима инглеским нема никакве познице, ни овлашћења, за издатке овога рода. *Искусство је пак доказало, да министрима, па и одговорницима, никада није недостајао новац.*** Најбоље што се може рећи о тој ствари, то је, да време, које открива све, није ништа открило у том погледу, и да Некер, који је био у положају да најбоље суди о тој ствари, није никада веровао о овоме тајном утицају.***

* Види у гвозденом орману акт № 25, писмо Калона краљу, од 9. априла 1790.

** Курсив је преводночев.

*** Види оно што каже госпођа *Спајел* у њеним *Considerations sur la révolution française.*

Краљ, као што смо то видели, саопштио Мај 1790.
је био Скупштини о спреми петнаест линиј-
ских лађа, држећи, говораше он, да ће Скуп-
штина одобрити ову меру, и да ће вотирати
потребне за њу издатке. Скупштина је пот-
пуно усвојила посланицу краљеву; али, у
овој ствари она је видела била једно уставно
питање, које је она сматрала да јој је дуж-
ност решити га пре, но што краљу одговори.
„Мере су већ предузете, рече Александар Дискусија о
праву мира
и војне.
Ламет, наша дискусија не може да их од-
ложи; треба дакле одредити пре свега, коме,
краљу или Скупштини, припада право да
гради мир или објављује рат.“ Доиста, ово
је била готово последња важна атрибуција,
коју је требало одредити, и то једна од оних,
која задире највише у интересе. Умови беху
пуни погрешака дворова, њихових алтерна-
тива амбиције или слабости, па се није хтело
оставити престолу моћ, било да народ увлачи
у опасне ратове, било да га бесчасти кука-
вичлупцима. Међутим, међу свима пословима
и чиновима владе, брига о рату и миру посао
је, који захтева од ње највећу радљивост,
и у коме утицај извршне власти мора бити
највећи; *то је посао, у коме јој ваља дати
највећу слободу, те да би она могла ра-
дити како кад треба и како ваља.** Мијење
Мирабоа, за кога се говорило да се продао

* Курсив је преводничен.

Мај 1790. двору, било је унапред познато. Прилика је била повољна, да се отме од овог беседника његова популарност, за коју су му толики њих завидили. Ламети су то осећали, и истакли су били Барнава да нападне Мирабоа. Десница се била повукла тако рећи, и оставила је слободан мегдан овим двама противницима.

Дискусија, која је била нестрпљиво очекивана, отпочне.* После неколико беседника, који су износили само опште, сумарне, идеје, Мирабо је говорио и ставио је био питање на начин сасвим нов. Рат, по њему, увек је готово непредвиђен; непријатељства претходе озбиљним претњама; краљ, који има да се брине о јавној безбедности, дужан је да их сузбија, и на тај начин рат се у самој ствари отпочињао пре, но што би Скупштина била у стању да у том погледу интервенише. То исто важи и за уговоре: само краљ може да умотри моменат, кад ваља преговарати, погађати се, препирати се са силама; Скупштина може само да одобри и прими добивене услове. У оба случаја, само краљ може да дела, а Скупштина да одобри или да не добри. Мирабо хоће, дакле, да извршна власт буде у стању да даје потребан отпор одмах, од дана како су отпочета непријатељства; а власт

* Седнице од 14 до 22. маја.

Мај 1790.

законодавна да, какав је кад случај, или пасивно гледа наставак рата, или да захтева мир. Ово мњење примљено је било с општим одобравањем, јер је тако увек био приман глас Мирабоа. Међутим Барнав узме реч; и, не обзирући се на друге беседнике, одговори само Мирабоу. Он се саглашавао с тим, да је оружје често било потезато пре, но што је народ био консултован; али, тврдио је и доказивао, да непријатељства још нису рат, да је краљ дужан да их сузбија, али и одмах да о њима извести Скупштину, која тада објављује њене суверене намере и жеље. Према томе, сва је разлика у речима; јер, Мирабо даје Скупштини право да осуди рат и да захтева мир, а Барнав јој даје право да објави рат или мир. И један и други, дакле, тврдили су и истицали, да је жеља Скупштине обавезна; и Барнав јој, према томе, није давао ништа више од Мирабоа. При свем том, народ је плескао Барнаву и носио га је у тријумфу; уз то, пуштен је био и растурен глас, да се његов противник продао. По улицама ношен је био, и распростиран с великом лармом, један памфлет, с овим насловом: *Велика издаја грофа Мирабоа*. Тренутак је био одлучан; сваки је очекивао крик овог страховитог атлета. Он затражи да одговори; то му буде одобрено; попне се на трибуну у присуству

Мај 1790. огромне гомиле, која се беше искупила да га чује; и, пењући се на трибуну, објави, да ће се сићи с ње само мртав, или као победилац. „И мене су, рече он, почињући свој говор, носили у тријумфу, и при свем том, данас се виче о великој издаји грофа Мирабоа! Ја сам и без овог примера знао, да је само један корак од Капитола до Тарпејске стене.⁵⁷ Међутим, ови удари оздо на

⁵⁷ *Капиџоли*, или, обичније *Капиџол*, назван је био храм *Јуџиџеру*, са одељцима у њему за *Јунону* и *Минерву*, који је основао и отпочео градити, на једном од седам брда Рима, *Луџије Тарквиније*, пети цар после Ромула, (око 580. до Р. Х.), а довршио га син његов, *Луџије Тарквиније горди*, (око 515. до Р. Х.), седми и последњи цар Рима. Прича се (Римскија древности. Описаніе государственноу устроиства, частнои жизни и военнаго дјела Римлянъ. *Д-ра Коџа*; стр. 11.) да је храму овоме дато то име зато, што је при грађењу његовом ископана била човечија лобања — *caput Toli*. Овај назив преношен је доцније, како на све храмове, укупно, који су саграђени били око храма *Јуџиџероа* (in Capitolio decorum omnium simulacra colebantur), тако и на тврђавски зид који је саграђен био око њих за њихову заштиту и одбрану, и који је, уз то, важно као цитадела Рима.

Брдо, на коме је саграђен био Капитол, и које се после тога назвало капитолијско, звало се је дотле *Mons Tarpeius* (*Théodore Mommsen. Histoire Romaine*. Т. I. р. 131.). Отуда и име стеновитом окомку његовом, окренутом према Марсовом Пољу, високом око 25 м., *Тарпејска стена*. У њу се је, са обе стране њене, упирао тврђавски зид Капитола, те је, према томе, фигура Мирабоа, наведена горе у тексту, и материјално исправна.

Капитол-храм, духовни центар Рима, био је хранилиште свију државних уговора међународних, и свију важнијих ратних трофеја; а са Тарпејске стене отискивани су на смрт осуђени, понајвише и најчешће за преступе државне.

Фигура Мирабоа; „од Капитола до Тарпејске стене само је један корак“, казује судбу *Марка Манлија* (*Marcus Manlius*) названог „*капиџолијски*“, а по њој и значајну практичну мудрост: *од Славе до Пројаси*, само је један корак.

више, неће ме зауставити на мом путу.“ Мај 1790.
После овога импозантног почетка он објави да ће одговорити само Барнаву, и то од почетка: „Изјасните се, рече му он: ви сте у вашем мишљењу ограничили краља

Судба Манлијева, према којој је Мирабо изразио ову значајну практичну мудрост наведеном фигуром, била је у овоме: Аристократа по рођењу, Манлије је већ био на лепом и великом гласу, и као човек и као војник, у добу напада Гала на Рим.

Кад су Гали продрли били у Рим, хиљаду Римљана са млађим сенаторима, који су се могли борити, повуку се и затворе у Капитол, решени да га бране противу Гала до истраге. Међу њима био је и Манлије. После неколико неуспешних бесних јуриша, реше се Гали да Капитол принуде глађу на предају, и тесно га опседну. Близу седам месеци држали су они Капитол у овакој опсади. Није чудо, према томе, што су заштитници Капитола, измучени и изнурени, спавали мртвим сном оне ноћи, у којој су Гали покушали били, већ при крају опсаде, да продру у Капитол нечујно и изненада. И они би и успели били, према физичком стању заштитника Капитола, да у њему није било јато гусака посвећених богињи Јунони, и срчане мишице Марка Манлија. Гуске осете приближавање Гала, и сложено загачу; то прво чује Манлије, полети на грудобран, и док је сам сузбијао поједине нападаче који су се пред њим појављивали, пробуде се виком његовом и остали заштитници и дохвате оружје, те и овај последњи напад Гала на Капитол буде одбијен. (390 до Р. Хр.).

За јуначко држање и срећну одбрану Капитола, Манлије је прозван капитолијски.

Иза тога убрзо стекао је Манлије нову славу и нов назив, *Патрона народног*, зато, што је имањем својим откупљивао многе од бездушних зајмодаваца њихових.

Ослободивши на ову оваку дружбу с народом, он се истакне као јавни заштитник његов противу аристократије, којој је и сам припадао и у чијој је руци била власт. Најпре је устао био противу ње зато, што је на народ ударила била велику порезу, да се попуни злато које је било узето из храма Јупитеровог на лато Галима. Затим, предложио је био Сенату да се државне земље продаду и да се тим новцем откупи осиротели народ од његових бездушних зајмодаваца; и кад му овај предлог буде одбијен, народ се ускочеба толико, да је близо била отворена буна.

Мај 1790. на то само, да извести о отпочетим непријатељствима, а Скупштини сте дали право, да сама она објављује вољу народну у том погледу. На овоме ја вас задржавам и потсећам на наше принципе, који подједнако

За опозицију власти и дражење народа, Манлија затворе.

Народ се слегне око тамнице свога доброделица, и није је остављао ни дању ни ноћу. Раздражење је било толико да се је сваког часа могао очекивати напад на тамницу у којој је Манлије био. Услед тога, и пошто није било никаквих законских доказа за осуду, Сенат пусти Манлија.

Овај догађај поттакне Манлија на још живљи и на одлучнији рад, за поправку стања осиротелог народа.

У одговору на то, два народна трибуна, поттакнута аристократијом којој је Манлијева радња била толико опасна, оптуже га јавно да иде на то да обори постојеће стање у републици, и позову га да се брани и правда на збору центурија на Марсовом Пољу. Овде, на погледу Капитола, који је он спасао, и пред збором у коме је било много оних којима је он спасао имање, слободу и живот, њему је лако било да и у овој прилици изиђе као победилац, и ако су га напустили били сви његовога порекла и рода — чак и рођена браћа његова. Пошто је напоменуо био боговима да је он спасао храмове њихове, и молио их да га не напуштају сада када су га напустили сви његови, народ га је оправдао и отпратио у тријумфу слободна кући његовој.

Свршетак следеће за овом оптужбе, коју је противу њега удесио био ривал његов *Марко Спурвијус (копијан) Камил* (Marcus Spurius Camillus) вођа аристократске партије, био је друкчији — трагичан.

Одмах како је постао диктатор, Камил удеси да се Манлије поново оптужи за велеиздају. Тужбу су сада подигли не трибуни народни, но кривични квестори (quæstores parricidii), и не пред збором центурија, који се је искуњао на Марсовом Пољу, него пред збором курија, који се је искупљао у шуми Потелинској код Номенталске капије, одакле се Капитол није видио. Тужба је овога пута успела, и збор је осудио Манлија на смрт, противно одредабама 12 законских таблица. Ова пресуда била је извршена. Манлије је гурнут био са Тарпејске стене, оне исте, коју је он бранио својом мишицом и крвљу противу Гала. Сем тога порушен му је био и дом до темеља, који је био у Капитолу, и наређено је било од тада, да се нико од патриција не може више настањивати у Капитолу. (384. до Р. Хр.).

Пр.

деле израз народне воље између Скупштина и краља... Дајући ову моћ само Скупштини, ви сте злочинац према Уставу; ја вас позивам на ред... Ви не говорите!... ја настављам..."

Није се доиста имало шта ни да одговори. Барнав је, за сво време трајања овог дугог одговора, ћутао под ударима ових громовитих прекора и напомена. Мирабо му је одговорио по реду на сваки став његовог говора, и показао је био, да његов противник није дао Скупштини ништа више но што јој је он сам дао; разлика је између њега и његовог противника у томе само, што је овај, ограничавајући краља на просто саопштавање, лишио га уставног и нужног учешћа у изражавању народне воље. Он је свој говор завршио пребацајући Барнаву ова грешна ривалства између људи, који би требали, рече он, да живе као прави другови по оружју. Барнав је био побројао следбенике свог мњења, Мирабо је са своје стране побројао своје. На списку следбеника његовог мишљења били су они умерени људи, први осниваоци Устава, и који су Французе, учили слободи тада, кад су ови јадни клеветници сисали млеко дворова (он је овде нишанио на Ламете, који су примали благодејања од краљице); „људи, настави он, које ће поштовати до гроба њихови пријатељи и њихови непријатељи“.

Мај 1790.

Усвајање
декрета
који је
предло-
жио Ми-
рабо.

Говор овај примљен је био и одобрен од свију општим пљескањем. У Скупштини је био знатан део посланика, који нису припадали ни десници ни левици, и који су се, не руководећи се никаквом унапред одређеном намером или каквом одлуком, решавали према упечатку какав је на њих чинио претрес предмета, који је био на решавању. Сретством тих посланика и могао је владати у Скупштини геније и разлог, јер они су давали већину једној или другој страни којој су прилазили. Барнав је хтео да одговори, Скупштина се томе успротиви и захте да се одмах гласа. Декрет Мирабоа, који је Шапелије поправио и дотерао, имао је већину, и био је најзад усвојен (22. маја) на опште задовољство; јер ова ривалства нису излазила из круга у коме су се појављивала, и партија народна сматрала се као победилац тако исто с Мирабоом као и са Ламетима.

Декрет је давао краљу и народу право да граде мир и објављују рат. Краљу је остављено да располаже са силом, он је извештавао о отпочетим непријатељствима, сазивао је Скупштину ако није била на окупу, и предлагао јој је декрет о миру или о рату. Скупштина је решавала о његовом предлогу кратко и јасно израженом и тачно одређеном, и краљ је потврђивао затим њену одлуку. Шапелије је био тај, који је, врло

разумном поправком, захтевао предлог кра- Мај 1790.
 тко и јасно изражен и тачно одређен (la proposition expresse), и потврду дефинитивну. Овај декрет, који се слагао с разлогом⁵⁸ и с већ устаљеним принципима, изазвао је искрену радост у уставоваца, а луде наде у контрреволуционара, који су веровали да се јавно мњење отпочело мењати, и да ће ова победа Мирабовљева постати њихова. Лафајет, који се у овим околностима удружио био с Мирабоом, писао је о томе Бујљеу, ставио му у изглед наде о миру и умерености, и старао се, како је он то чинио увек, да га измири с новим редом ствари.

⁵⁸ Овај декрет слагао се с већ устаљеним принципима, али не и с разлогом. *„Народна политичка моћ сва је у власти његове владе да објављује раш кад треба, и да државну и народну egzистенцију осигурава за времена добрим и поузданим савезима.“*

Тако је то и у Инглеској — најстаријој уставној европској држави. Министарства су њена истина одговорна за чинове и уговоре те природе, али, *„само она имају власти да их чине.“*

Барнав, Петион и Ламет, незнајући ово обоје, или, можда пре, раздражени противу свега што је било у непосредној вези с краљевском кућом и њеним члановима, па дакле и противу постојећег фамилијарног уговора између Шпанске и Француске куће о узајамној помоћи, на основу кога је Шпанија и захтевала помоћ од Француске, и према коме је Лудвик XVI и наредио мобилизацију 15 лађа за тај циљ, повелаше се у овој ствари „за лажним принципима, који цепкају и слабе, озго до доле, државну администрацију.“ Мирабо, и ако се, да би колико толико спасао ствар, држао разумне средине, ипак је био оптуживан да је напустио философску заставу и прешао на страну двора.

Ни он, ни дубока логика Моријева, нису били кадри да спрече да се право градити мир и објављивати војну уступи подједнако, краљу и Скупштини. (Jomini. Histoire critique et militaire des guerres de la Révolution. T. I. p: 149.)

Пр.

Јуни 1790. Скупштина настављаше своје финансиске послове. Они се састојаху у што је могуће бољем распореду с добрима свештеничким, чија продаја, већ одавно декретована, није могла бити обустављена ни протестима, ни посланицама епископским противу ње, ни интригама. Одузети једном сувише моћном телу велики део његовог земљишта, поделити га што се боље може, и на начин да се том деобом учини што производнијим; снабдети, на тај начин, знатан део народа властитом земљом какву он дотле није имао; исплатити, најзад, истом операцијом, дугове државне, и васпоставити ред у финансијама;— био је циљ Скупштине, и она је осећала да је тај циљ њен и сувише користан, а да би се дала заплашити тешкоћама и сметњама. Скупштина је већ наредила била продају добара домена и црквених за 400,000.000. али је требало наћи начина да се ова продаја изврши тако, да се вредност појединих добара не смањује, излажући их продаји сва од једанпут. Бајљи је предложио био, у име општине париске, један пројекат, који је био смишљен како треба; а то је: да се сва ова добра уступе општинама, које ће их купити сва укупно, с тим, да их после оне пре-продају мало по мало и не једновремено. Пошто општине немају новца да та добра одмах исплате, оне ће бити дужници на

Финан-
сијски
послови.

Стварање
асигната.

Јун 1790.

њих, с обвезом да тај свој дуг измире за извесно време, и државни повериоци могу бити исплаћени боновима, који ће да гласе на општине, које су оне дужне поступно да исплаћују. Ови бонови, које су у дискусији назвали *општински папири*, дали су прву идеју о *асигнатима*. По пројекту Бајљијевом, црквена добра узимата су потпуно у руке: она су преношена била на другога, подељена између општина, а повериоци су долазили у ближи додир са својом залогом, добијајући докуменат о њој који је гласио на општине, на место онога који су дотле имали и који је гласио на државу. Гаранције су биле дакле повећане, јер је плаћање било боље осигурано и више у изгледу; шта више, повериоци су могли и сами наплатити свој дуг кад год су хтели, јер су с боновима, или асигнатима, могли куповати добра изложена продаји. Учињено је дакле било много за њих, али то још није било све. Они су могли нехтети да промењују њихове бонове за земљу, било из скрупула, или ма буди из каквог другог узрока, и у таком случају ти бонови, које они нису хтели да употребе на тај начин, а који нису могли циркулисати као новац, били су за њих просте дуговне обавезе, које се нису могле наплатити, претворити у опште у новац, кад се хтело. Остало је било да се предузме и учини још

Јун 1790. једна и последња мера, а то је, да се овим боновима да вредност за циркулацију; у том случају они постају прави новац, и повериоци, пошто са њима могу вршити сва своја плаћања, били би тиме потпуно и доиста исплаћени с њима. Други један обзир био је одлучујући у овој ствари. Недостајало је металног новца; овај недостатак приписиван је био емиграцији, која је однела са собом много тог новца, плаћањима која су се морала чинити на страни, и најзад зловољи. Прави узрок био је изгубљено поверење, услед потреса у земљи. Новац се појављује и види, само кад је у циркулацији; кад свуда влада поверење, промет је жив и разностручан, новац промиче брзо и појављује се свуда, па се услед тога и чини да га има сувише много, јер свуда досеже у изобиљу; али *кад политични потреси изазову и распростру страх, капитал се повлаче и скривају, новац се појављује ретко и промиче полако, често га нестане сасвим те се, услед свега тога, држи погрешно да га и доиста нема.*

сигнатима
дат при-
удни курс
новца

Жеља да се доскочи недостатку металног новца, за који је Скупштина држала да је извучен из земље, да се повериоцима да нешто више од простих дуговних обавеза, и уз то, да се подмири гомила преких потреба, учинила је била да се овим боновима, или

асигнатима, да принудни курс новца. По-Јун 1790.
 верилац је тиме био исплаћен, јер је и он
 могао подмиривати све своје потребе и оба-
 везе папиром, који му је био дат. Ако он
 и није хтео куповати земље, они, који су
 добијали ову хартију, пуштену у циркула-
 цију, морали су је, на крају, употребити за
 то. Хартије ове, које су се, употребљене на
 тај начин, враћале у јавне касе, имале су би-
 ти спаљиване; те се је, на тај начин, имала
 да изврши убрзо и подела земаља свеште-
 ничких, а и уништење ових хартија. Хар-
 тије су, све до свог уништења, носиле из-
 вестан интерес, те су тиме доносиле изве-
 сну корист власницима њиховим који су их
 хтели задржати.

Свештенство, које је у томе видело из-
 вршљив начин продаје својих добара, одупре
 му се јако. Његови аристократски савезни-
 ци и други, који су били противни свему
 што је олакшавало напредовање револуције,
 одупру се томе такође и нададу ларму про-
 тиву папира - новца. Име Лава⁵⁹ (Lav) морало

⁵⁹ *John Lav*, Шотландез, син богатог златара из Един-
 бурга, по матери *Кампбел* (Campbell) осуђен на смрт због
 једног дуела у Лондону, пребегao је био из Инглеске у
 Холандију.

У Француску је дошао био с већ сазрелом у њему фи-
 нансијском „*Системом*“ својом, коју је прегао био да
 оствари у њој пошто по то.

Основи ове финансијске „*Системе*“ његове, која је по-
 четак и основ економне и социјалне комунистичке школе,
 ово су:

Јун 1790. је, сасвим природно, бити при том поминуто, као и да се пробуди сећање на његово банкротство. Међутим упоређење није било правично, јер је као хипотека за папир Лава важио само напредак индијске кумпаније, док су асигнати били гарантовани капиталом територијалним, стварним, и који се лако могао заузети. Лав је чинио у овој ствари за двор и оно што није требао, ни смео, да чини, и то у знатној мери, и преувеличао је био много вредност предвиђеног капитала кумпаније; Скупштина пак, напротив, није могла држати, узев у обзир нов ред ствари који је завео, да се подобна претеривања могу догодити. Најзад, укупна сума стварних асигната представљала је само један веома мали део капи-

а) *Метални новац*, дотадашње искључно сретство и оруђе за трговину, ваља заменити *папиром*, који је лакши и покретљивији, и који се може издавати у знатно већој количини од новца металног, јер ништа не кошта.

б) На место да буде зајмотражилац, држава може да буде депозитар свега металног новца у земљи, и зајмодавац за све и свакога; тј. државна благајница ваља да је општа банка за депо приватних капитала и есконт, која ће да издаје папирни новац за потребу унутрашњу, и есконтима с њим да иде на руку развићу радности и производње.

в) Држава ваља да узме у своје руке целокупну земаљску трговину, сретством једне главне трговачке кумпаније, која ће бити тесно везана с државном благајницом, као општом банком. На тај начин цео народ постаје једно трговачко тело, и учествује у користима трговине. Акцијама ове опште трговачке кумпаније могу се исплатити сви државни дугови, а, поред тога, зарада њена смањиваће поступно порезе и дажбине док их сасвим не укине.

Остварење своје финансијске „*Системе*“ на горе побројаним основима отпочео је био, образовањем једне приватне банке у Париз (1716), којој је убрзо (1717) придружио и

тала који им је дат био као залога. *Међутим, Јун 1790. стоји као истина то, да папир, ма како да је осигуран, нема ону стварност, коју има новац; није, како се је изразио био Бајли, физичко биће, као што је то новац.**

Метални новац садржи у самом себи своју вредност; папир, напротив, захтева још једну операцију, куповину земље, извесну своју реализацију. Услед тога он мора бити увек нижи од металног новца. а кад је нижи, метални новац, који нико неће да да за папир, повлачи се и потпуно изчезава из циркулације. Ако, уз то, наступи наред у ад-

трговачку кумпанију, која је имала у рукама својим монопол трговине с Луизијаном. (Compagnie d'Occident.)

Брзи и неочекивано велики успех ових предузећа учини, те је (Лав) убрзо добио био најпре јак утицај на управу с државним финансијама (1718), а затим и управу свима потпунице у своје руке (1720). Последнице овога биле су: слике њиме основане приватне банке с државном благдајницом, и претварање ове у општу банку; и предавање у руке кумпаније за трговину с Луизијаном целокупне француске трговине ван Европе, с називом Кумпанија Индија (La Compagnie des Indes).

Брзи и неочекивано велики финансијски успех ове финансије и трговачке организације његове раздражило беше апетит за брзом и лаком тековином код свију и свакога, а понајвише код лица кругова виших и утицајних на државу и њене послове, у толикој мери, да је претераним увећавањем броја акција кумпанијских, а нарочито претераном емисијом папирног новца, који су утицајна лица халапљиво мељала за металну подлогу његову у знатним количинама, она била убрзо упропашћена. Последница је овога била огромна материјална штета многих, и потпуно банкротство државе.

При крају 1720-те Лаву је одузета управа с државним финансијама, иза чега је одмах оставио Париз и Француску и отишао у Венецију, у којој је умро (1729) у сиротињи. (Henri Martin. T. XV. p. 29—74). Пр.

* Курсив је преводночев.

Јун 1790. администрацији с добрима, претерана емисија папира, која би порушила сразмеру између ефеката који су у циркулацији и капитала који им служи као подлога и гаранција, поверење ће са свим да исчезне; у том случају номинална вредност остаје и даље, али стварне вредности нестаје; онај, који даје овај условни новац, краде онога који га прима, и иза тога настаје велика криза. Све је ово било могуће, и са више искуства у том погледу изгледало би и извесно. Као финансијска мера, емисија асигната била је дакле врло за критиковање, али, она је била нужна као мера политичка, јер су се с њом подмиривале преке потребе, и, уз то, изводила деоба непокретних добара, без помоћи нарочитог закона аграрног. Скупштина се дакле није имала шта да премишља, и, без обзира на Мориа и његове, декретовала је да се пусти у циркулацију 400,000.000 асигната с принудним курсом, који ће да носе интерес.*

Скупштина декретује 400 милиона асигната са принудним курсом, који носе интерес.

Саопштавање црквене књиге Скупштини.

Некер је одавно изгубио био поверење краљево, стару обазривост према њему његових колега и ентузијазама народа. Не казујући своје рачуне никоме, он по кад-и-кад дискутоваше са Скупштином. Његово ћутање односно ванредних издатака било је повод да се од њега заиште првена књига, чу-

* 1. април.

вени протокол, у који су уписивани били, Јун 1790.
говорило се, сви тајни издатци. Лудвик XVI пристао је био на то с тешком муком, и нареди, да се запечате листови на којима су исписани били издатци његовог претходника, Лудвика XV. Скупштина је поштовала ову обазривост, и ограничила се била на издатке за време његове владавине. Никакав издатак није био нађен, који би био учињен за личност краљеву; сви издатци чињени су били за куртизане. За Ламете уписано је било благодејање од 60.000 динара, које је издато по жељи краљице за њихово васпитање. Они сад врате ову суму државној благајници. Пензије буду сведене и ограничене према служби, и са обзиром на старо стање дотичних лица. Скупштина је показала свуда највећу умереност; она је молила краља да сам устали цивилисту, и вотирала је акламацијом 25,000.000, које је он захтевао био.

Одредба
цивилисте.

Ова Скупштина, јака бројем, просвећеношћу извесних чланова њених, влашћу са којом је располагала, њеним дотадашњим одлукама, смислила је била огроман пројекат да регенерише све гране државне, и увела је нови ред у судству. Судове је разделила на исти начин као и администрацију, по срезовима и окрузима. Судије је оставила да их народ бира. Ова последња мера била је јако сузбијана. Метафизика политичка била

Организа-
ција суд-
ства.

Јун 1790. је и овде јако употребљена и развијена, те да се докаже, да власт судска зависи од власти извршне, и да краљ мора имати права да наименује судије. Било је разлога и за и против тога; али једини, који се могао дати Скупштини, чија је намера била да начини и одржи монархију, био је тај, да краљевство, ако му се буду одузеле поступно све његове атрибуције, постаје просто управно надлештво, и држава се претвара у републику. Али, рећи шта је то монархија, било је сувише ризично: она захтева концесије, на које никад народ не пристаје у моменту, када се тек пробудно и стао на ноге. *Судбина је народа да захтевају или сувише или ништа.** Скупштина је искрено хтела краља, а она је према њему била пуно обазрива, и то је доказивала сваког тренутка; али, она је мазила и гладила личност, а обарала је и рушила ствар, и не мислећи на то.

После ове уведене једнакости у судству и администрацији, остало је било још да се регулише верска служба, и да се и она уреди као и све друге. Пошто су за сваки округ били заведени један апелациони суд и једно више административно надлештво, природно је било да им се да такође и један епископ. Како се, доиста, могло допустити и даље, да извесна епископства заузимају

* Курсив је преводночев.

простор од хиљаду и пет стотина квадратних миља, док су друга имала само двадесет? да извесне парохије запремају простор обуваћен линијом од десет миља дужине, док друге имају једва петнаест домова? да многи парохиски свештеници имају највише седам стотина динара, док суседи њихови располажу са десет и петнаест хиљада динара доходака? Скупштина, реформујући злоупотребе, није се тиме дотицала црквених доктрина, ни ауторитета папског, јер је обележавањем граница вазда припадало светској власти. Она је хтела дакле да учини нову поделу, и да парохиске свештенике и епископе потчини избору народном, као што је то некада било; и, ако се је у погледу овога последњег и дотицала ма чије било власти, то је била власт светска, јер је црквене достојанственике бирао краљ, а папа их је само потврђивао и уводио у дужност. Овај пројекат, који је био назван *Грађанска Уредба за Свештенство*, и због које је Скупштина била највише клеветана, био је дело најпoboжнијих посланика. Камус, и други жапзенисти, хтејући да учврсте религију у држави, тражили су да је доведу у склад с новим законима. Извесно је да би било чудновато да правда, која је уведена свуда, не буде уведена и у црквену администрацију тако исто добро и потпуно, као и у осталим гра-

Грађанска
Уредба за
Свештен-
ство.

Јун 1790. нама државног и народног живота. Без Камуса и неких других, чланови Скупштине, васпитани у школи философа, поступили би с християнизмом онако исто као и са сваком другом религијом дозвољеном у држави, и не би се нарочито њиме забављали. Они су се подали осећањима којима, према савременим нашим навикама и гледиштима, није више у обичају одупирати се и одбацивати их, ни тада кад их не делимо. Они су дакле потпомагали религиозни и искрено хришћански пројекат Камусов. Свештенство скочи и одупре се, тврдећи да се тиме вређа духовни ауторитет папе, и обрати се с апелатом противу тога на Рим. Главни основи пројекта били су, при свем том, усвојени* и одмах преостављени краљу, који је захтевао да му се да времена да би о томе могао реферирати највишој глави цркве. Краљ, чија је просвећена вера признавала мудрост овога плана, писао је папи с искреном жељом да долије његов пристанак, и да тиме обори све примедбе и замерке свештенства. Убрзо ће се видети, какве су интриге спречиле успех његових жеља.

Свештенство апелује на Рим.

Приближавао се месец јули: скоро ће да се напуни година, како је Бастиља била узета, како је народ узео у своје руке сву власт, и како је отпочео да изказује и об-

* Декрет од 12. јула.

јављује своју вољу кроз Скупштину, и да је извршује сам или да наређује да се извршује под његовим надзором. 14. јули био је сматран као дан са којим је отпочела била нова ера, и решено је било да се годишњица његова прослави с великом свечаношћу. Провинције, вароши, дале су већ биле пример међусобног савеза, како би се удруженом снагом могле одупирати непријатељима револуције. Општина Париска предложи за 14. јули општи савез (fédération générale) целе Француске, који би био прослављен у престоници сретством изасланика свију народних гардиста и свију војних тела. Овај пројекат био је примљен с ентузијазмом, и огромне спреме буду предузете да се ова светковина учини достојном предмета, због кога се чини.

Јун 1790.

Спреме за
годишњицу
14. јула.Општи са-
вез целе
Францу-
ске.

Народи, као што се је то видело, упрли су били поодавно већ своје очи на Француску; суверени су нас почели били мрзети и бојати се од нас, а народи поштовати нас. Један извештај број одушевљених странаца беху дошли и представили се Скупштини, обучени у своје народно одело. Њихов беседник, Анахарсиз Клоц (Anacharsis Gloomt), Прус по рођењу, са лудом уобразиљом, захтевао је у име рода људскога да и они буду учесници федерације. Ове сцене, које се чинишаше смешне онима који их нису

Јун 1790. видели, узбуђивале су дубоко оне који су били присутни. Скупштина одобри овај захтев, и председник одговори овим странцима да им се допушта, да учествују у федерацији, те да би могли приповедати својим саотачаственицима то што буду видели, и да би се сами упознали с радостима и добротинствима слободе.

Узбуђење, које је ова сцена произвела, изазва још једно друго. Једна статуа Лудвика XIV на коњу представљаше га да глуми слику више покорених провинција. „Не треба трпети, узвикне један од Ламета, ове споменике ропства у данима слободе. Не треба да грађани провинције Франш - Конте (Franche-Comté), кад у Париз дођу, виде њену слику заковану у ланце.“ Мори устаде противу овог предлога који беше мало важан, и који је ваљало примити из обзира на ентузијазам народа. У том истом тренутку један глас предложи да се укину титуле грофа, маркиза, барона, ит.д., да се забрани да се оне више дају, најзад да се униште све наследне титуле и сва наследна права. Млади Монморанси (Montmorency) потпомогне предлог. Један племић упита, како ће да се обележе и изразе ове речи: тај је постао грофом зато, што је учинио услугу држави? „Казаће се просто, одговори Лафајет, да је тај спасао државу тога дана.“ Декрет је био усвојен*

Укидање
племић-
ских титула.

* Декрет и седница од 16. јуна.

без обзира на необично раздражење ари-
стократије, која је била више разљућена
уништењем њених титула, него губитцима
стварнијим, које је претрпела од почетка
револуције. Најумеренија партија Скупштине
хтела је да се, уништавајући титуле, допусти
да их и даље могу носити они, који то хоће.
Лафајет похита да о овом предлогу извести
двор, пре него што је декрет био потврђен,
и да га склони да декрет врати Скупштини,
која пристала беше да га у том смислу по-
прави. Али краљ похита да потврди декрет,
и држало се да је то учињено неискреном
намером да се ствари гурну на горе.

Циљ федерације био је грађанска заклетва. У питању је било, дали ће федеристи и Скуп-
штина да се закуну краљу, или ће краљ, као
први народни функционар, да се зауне са
свима њима на олтару отаџбине. Предпостав-
љено је било ово друго. Тиме је Скупштина
довела у склад етикету са законима; у пред-
стојећој церемонији краљ је имао бити оно
само што је он био и по Уставу. Двор,
коме је Лафајет уливао стално подозрење,
беше се пренао од гласа који је био распро-
стрт, да ће Лафајет бити наименован за
команданта свију народних гардиста краље-
вине. Ове сумње, за онога који није познавао
Лафајета, биле су природне; и његови непри-
јатељи, које је он имао на све стране, старали

Јун 1790.

Грађанска
заклетва
циљ феде-
рације.

Јун 1790. су се да их увећају. Ко је могао да верује, доиста, да један толико популаран човек, заповедник тако велике силе, неће хтети да је злоупотреби? Међутим он то није хтео; он је био решен да буде само грађанин; и, било то по врлини, или по амбицији добро схваћеној, заслуга му је зато једна и иста. *Потребно је да гордост човекова нађе и има своју примену и своје место; врлина се састоји у томе, да то буде за добро и у добру.** Лафајет, да предупреди плашње двора, предложи да једно лице може командовати само народном гардом једног округа и не више. Декрет је био примљен с акламацијом, а неинтересованост генералова поздрављена је била пљескањем. Лафајету су, међутим, биле предате све бриге о празнику, и као командант париске гарде био је наименован за шефа федерације.

Послови за празник федерације Дан светковине приближавао се, и спреме за њу чињене су с највећом журбом. Светковина је имала бити на Марсовом Пољу, које запрема цео простор између војне школе и реке Сене. Пројектовано је било да се ово поље цело средином издуби, а у около издигне насипом, и да му се тако да облик амфитеатра, на коме се може сместити маса гледалаца. Дванаест хиљада радника радило је без прекида; и, при свем том бојали су се да предузети послови

* Курсив је преводничев.

неће бити свршени до 14. Обитаоци изјаве же- Јул 1790.
љу да помогну радницима. У тренутку сви се
претворише у раднике. Свештеници војници,
људи свију класа, дочепаше лопате и мотике;
елегантне женске лично су помагале радити.
Одушевљење беше опште и толико, да су
ускоро долазили сви на посао, по групама,
с барјацима разне боје, и у пратњи добоша.
Дошав тако, сви су се дохватили посла и ра-
дили га сложно. У вече, по датом знаку, по-
једине групе издвајале су се и икупљале
свака за себе, и враћале се својим кућама
онако како су и долазиле. Ова пријатна за-
једница трајала је све док није било све
свршено. За то време долажаху непрестано
федеристи, и били су дочекивани и примани
с највећом радошћу и с најљубазнијим го-
стопримством. Одушевљење беше опште и
радост искрена, без обзира на узбуне које
су неколицина, што осташе неприступни
овом општем узбуђењу, трудили се били да
изазивљу и распростиру. Говорило се да ће
се пуштахије користити тренутком кад народ
буде на овој светковини, да пљачкају варош.
Херцегу Орлеанском, који се вратио био из
Лондона, приписивани су мрачни пројекти;
међутим радост народна била је непрекидна
и стална, и није се веровало ни једном од
ових хрђавих пророчанстава.

14. јули дошао је најзад: сви федеристи, Празник
прве феде-
рације.

јул 1790. изасланици провинција и војске, упарађени под командом својих шефова и са својим барјацима, пошли су са пијаве бастилске и дошли у Тиљерије. Изасланици Беарна (du Béarn), пролазећи улицом Феронери (de la Féronnerie), у којој је убијен био Хапри IV,⁶⁰ учине му помен, који је, у овом узбудљивом моменту, пропраћен био са сузама. Кад су федеристи дошли у башту Тиљерија, придруже им се представници општине и Скупштина. Један батаљон младе деце, наоружан као и њихови очеви, марширао је пред Скупштином; а позади њих ишла је једна група старца, која је потсећала на старе спомене Шпарте. Кортеж се кретао праћен узвицима и пљескањем народа. Кеови су били покривени гледаоцима, куће су

⁶⁰ Због његове наклоности према протестантима, раздражење католика противу њега беше достигло свој врхунац, кад се сазнало за намере и спреме његове да нападне Аустрију једновременно и у Немачкој и у Белгији и у Италији и у Шпанији, и то у савезу са протестантским немачким владацима.

Језуити су се старали из све снаге да увере своје верне, да краљ иде на то да уништи католичку веру у Немачкој. Та сплетка успевала је у толико више, што су вође њене могли показивати вернима својим на то, да су сва важнија места у војсци дата била протестантима, која је, уз то, толико била одана краљу, да је јавно говорила да је готова ићи за њим и противу папе.

Од сплетака језуити су прешли и на отворену војну противу краља. Нантски указ, држава и личност краља чак нападани су били јавно и отворено у бесним придицама вернима.

Хапри IV гледао је на све то с висине и с презрењем, уверен да ће све то престати убрзо, под утицајем његових победа.

биле преоптерећене од њих. Један мост, који Јул 1790. је за неколико дана постављен био на Сени, водио је, окићен цвећем, са једне обале на другу, и упирао је правце према Пољу Федерације (Марсово Поље). Кортеж пређе преко моста, и сваки заузме своје место. Један величанствени амфитеатор, који је био саграђен у дну поља, био је одређен за народне власти. Краљ и председник седели су један поред другог, на столицама једнаким, украшеним златним криновима. На једном балкону, који је био издигнут позади краља, била је краљица и двор. Министри су заузели место на извесној даљини од краља, а посланици поређали су се са једне и друге стране. Четири стотине хиљада гледалаца било је на побочним амфитеатрима;

Кад су већ биле учињене све спреме за намераваи рат противу Аустрије, и кад се он није могао да отклони никаквим утицајима са стране, чак ни утицајем папе, католичка странка реши се да се ослободи од њега једном за свагда.

Да се задржи да не оде војсци, подстакнута је била краљица да захтева, неодступно, да се пре одласка његовог миропомаже и крунише, пошто то дотле није било учињено.

Ово је извршено било 13. маја у Сен-Денију (Saint-Denis.) Свечани улазак краљичин у Париз био је одређен за 16. мај, а одлазак краљев војсци за 19.

14. маја у јутро, (1610), крене се краљ своје министру Сили (Sulli) да с њим посвршава све послове пре свог одласка. На улазу из улице Сен-Хоноре у улицу Феронери кола му буду заустављена некаквим талигама. Док су се други забављали били да му отворе пут, један фанатичан католик привуче се његовим колима неопажен, ускочи у њих, и са два снажна ударца ножем убије га.

Тако је погинуо највећи од свију владалаца француских, (Henri Martin, T. X. p. 551—571.) Пр.

Јул 1790. шесет хиљада наоружаних федериста кретали су се и маневровали по пољу, у чијој се средини уздизаше, на постољу високом 25 стопа, величанствени олтар отаџбине. Три стотине свештеника, у белим одежама и са тробојним ешарпама, стајаху на степеницама постоља олтара, спремни да служе службу Божију.

Долазак федериста трајао је три сата. За то време небо беше покривено црним облацима и падаше плаховита киша. Ово небо, чија боја тако лепо одговара људској радости, одказиваше јој у овом тренутку своју светлост и свој сјај. Један батаљон тек што беше стигао, остави оружје, и отпочне да игра; сви су следовали његовом примеру, и, за један тренутак само, цело поље било је прекриљено са шесет хиљада људи, војника и грађана, који своју веселост против-стављаху бури. Најзад церемонија отпочне; небо, као за срећу, очисти се и обасја својим сјајем овај свечани приказ. Епископ Отенски отпочне службу; хорови су пратили глас владике; топови додаваху уз то своје свечане звуке. Пошто је црквена служба била свршена, Лафајет сјаши, попне се до престола, и прими од краља наредбе, који му уз то преда и формулу заклетве. Лафајет је однесе на олтар, и у том тренутку сви се барјаци залепрашаше, све се сабље повалише. Ге-

нерал војска, председник, посланици, сви Јул 1790.
повичу: *Заклињем се!* Краљ, стојећи, с ру-
ком опруженом према олтару, рече: *Ја краљ* Заклетва
Француза, заклињем се, да ћу власт, која коју је
ми је дала уставним државним актом у- краљ
попребити на то да одржавам Устав, ко- положио.
ји је народна Скупштина декретовала и ко-
ји сам ја прилио. У овом тренутку, краљи-
ца, одушевљена општим покретом, узме у
наруче светлог наследника престола, и са
балкона, на коме је била, покаже га иску-
пљеном народу. Овај призор изазвао је не-
обичне узвике радости, љубави, ентузијазма,
према матери и детету, и сва срца била су
отворена за њих. У овом је истом тренутку
цела Француска, која се искупила била у
осамдесет и три резиденција власти у о-
крузима, полагала исту заклетву — да ће
љубити краља који је њу љубио. Да! у овом
моменту мрзост се беше претворила у њеж-
ност, гордост је устукла, сви су били срећни
општом срећом, и горди поносом и досто-
јанством свију и свакога. Зашто је ово тако
дубоко радосно расположење споразума и
сагласности било тако брзо заборављено?

Кад је ова узвишена церомонија била свр-
шена, кортеж се крене натраг, и народ је
пливао у радости. Веселе је трајало више
дана. Извршена је била и једна парада фе-
дериста. Шест хиљада људи под оружјем

Општа па-
рада феде-
риста.

Јул 1790. беху величанствени приказ, у исто доба и војнички и народни. У вече је Париз давао сјајну светковину. Главна места скупова беху Елисејска Поља и Бастиља. На земљишту ове старе апсане, која је била претворена у тврдињу, читало се: *Овде се игра*. Сјајне ватре, поређане у гирландима, замесивале су светлост дана. Богаштини је забрањено било да својим колима узнемирава ову мирну светковину. Сваки је морао да се меша с народом и да се понаша као он, и да се осећа срећним за то. Елисејска Поља представљала су дирљив приказ. Сви су се кретали по њима без ларме, без узбуђења, без ривалства, без мрзости. Све класе, измешане између собом, шетале су се по њима у пријатној светлости осветлења, и изгледало је да су сви задовољни што су заједно. Чинило се као да су се у сред старе цивилизације појавила напово времена примитивног братства.

Федеристи, пошто су присуствовали импозантним дискусијама народне Скупштине, били учесници у свечаностима двора, у сјајним светковинама Париза; пошто су се лично уверили о доброти краљевој, коме су се сви представљали, и од кога су били примљени с дирљивим изразима доброте; — вратили су се својим кућама, у заносном одушевљењу, пуни добрих осећања и илузија.

После оноликих призора који раздиру Јул 1790. срце и душу, и спреман да прича о ужаснијима још, историк застаје с радошћу на овим тако пролазним тренутцима, у којима сва срца имају само једно осећање — љубав према народном добру.*

* Види примедбу 17. на крају ове свеске.

КЊИГА ЧЕТВРТА

—:—

УСТАВ ОД 1791.

Побуна трупа у Нансију (Nancy). Одступање Некера. Пројекти двора и Мирабоа. Образовање логора у Жаљеу (Jallez). Грађанска заклетва прописана за црквена лица. Растење емигранције. Побуњени народ напада всенсенску кулу. Конспирација *Кавалера Швалера (des Chevaliers du Poignard)*. Дискусија о закону противу емиграната. Смрт Мирабоа. Интриге протиз - револуционарне. Бегство краља и његове породице; он је заустављен у Варену (Varennes) и враћен у Париз. Расположење страних сила; спреме емиграната. Декларација у Пилницу. Прокламација војног Закона на Морсовом пољу. Краљ усваја Устав. Затварање Уставотворне Скупштине.

Тако дирљива светковина федерације беше ипак само једно пролазно узбуђење. Одмах сутра дан, срца су и даље хтела оно исто што и јуче, и рат је био поново отпочет. Мале свађе с министрима заметале су се биле поново. Жалили су се на то, што је трупама аустријским, које су имале да уђу у земље Лијежа, допуштен пролаз кроз француску територију.⁶¹ Сен-Пријеса оптуживаше што је потпомагао бегство више њих окривље-

⁶¹ Бујље, командант северне границе, донста је био издао наредбу да се пропусти кроз француску територију аустриј-

Јул 1790. них за противу-револуционарне махинације. Двор, у одговору на то, учини те се поново стави на дневни ред парница, која беше от-
 Поновно у- вимање у рад парни- це проти- ву аутора догађаја од 5. и 6. октобра. почета у суду противу аутора догађаја од 5. и 6. октобра. и 6. октобра. У ту парницу бежу уплетени херцег Орлеански и Мирабо. Ова значајна парница, која је више пута напуштана и узи-
 мана у рад, беше сва проткана разним утица- јима, под којима је она стварана, заплитана и руковођена. Она беше пуна контрадикције, и није се имало никаквог довољног доказа про- тиву ова два главна окривљеника. Двор, спо-
 разумевајући се с Мирабоом, није међутим имао никакав одређен и устаљен план одно- сно њега. Он га је час приближавао себи, а час удаљавао од себе, и старао се пре да га стишава него да се управља по његовим са- ветима. Понављајући парницу од 5. и 6. окто- бра, намера му не беше њега да гони, него херцега Орлеанског, који је у повратку свом из Лондона дочекан био од народа с радош- ћу и одушевљењем, и кога је он грубо од- био кад је затражио да поново уђе у ми- лост код краља.* Шабру (Chabroud) је имао

ске трупе, које су марширале према Маасу, у циљу напада на Белгију, која се беше побунила противу дома аустријског. Али, народна гарда нових округа арденских искупи се сва, у циљу да се одупре пролазу Аустријанаца. Ова околност, и протест Скупштине противу тога пролаза, учинили су би- ли те је министарство опозвало лато допуштено за пролаз. (*Henri Martin. Histoire de France depuis 1789. ju- squ'à nos jours. T. I. p. 138. и 139.*).

* Види les Memoires de Bouille.

Пр.

да поднесе извештај Скупштини о овој ства- Август 1790
 ри, те да она пресуди, да ли има места оп-
 тужби или не. Двор је желео да Мирабо ћути,
 и да напусти херцега Орлеанског, јединога, ко-
 га је двор имао на нишану. Међутим Мирабо
 узме реч, и покаже колико су биле смешне
 оптужбе противу њега. Њега су оптуживали
 да је известио Мунијеа да Париз маршира
 на Версаљ, и да је при том додао био ове
 речи: „Ми хоћемо једног краља, али свејед-
 но је: био то Лудвик XVI или XVII“; да је,
 у тренутку кад је херцег Орлеански отпу-
 товао у иностранство, прошао кроз редове
 пука фландријског, са сабљом у руци, и да
 је узвикнуо: „Овај j . . . f⁶² не вреди
 за ону муку, која се чини за њега.“ Ништа
 није било детињасте од оваквих оптужба.
 Мирабо је показао како су оне слабе, и ко-
 лико смешне; о херцегу Орлеанском рекао
 је само неколико речи; завршујући, узвикнуо
 је: „Јесте, тајна овог пакленог процеса обе-
 лодањена је најзад; она је сва онде (показу-
 јући на десну страну); она је у интересу о-
 вих, чије су сведоџбе и клевете и сплеле о-
 вај процес; она је у користима, којима су се
 надали од овога процеса непријатељи рево-
 луције; она је. она је у срцу судија, и
 таква, која ће скоро бити урезана (burine)

Мирабо и
херцег Ор-
леански
уплетени
у овај
процес.

⁶² J f = *jean foutre* (Argot). Веома ружна
лична грдња. Пр.

август 1790. у историји најправичнијом и најнеумољивијом осветом.

Пљескање је пратило Мирабоа до његова места; Скупштина је ослободила оба ова окривљеника, а двору је остао био само стид од оваквог бескорисног покушаја.

Револуција се морала извршити свуда, у војсци као и у народу. Војска, последњи ослонац власти, била је такође снага, од које се народна партија бојала на крају крајева. Сви војнички заповедници били су непријатељи револуције; јер, имајући дотле искључиво право на чинове и награде, они су сад морали да уступе један део свега тога и заслуги. Војници су, из сасвим противних побуда, били наклоњени новом реду ствари; а нема сумње да су и мрзост према дисциплини, и жеља за већом платом, утицали на њих тако исто моћно као и дух слободе. Опасна непослушност појављиваше се готово у целој војсци. Нарочито пешадија, можда зато, што се више мешала с народом, и што је имала мање војничког поноса од коњице, беше у ста-

Напреза-
ња Бујље-
ва да одр-
жи субор-
инацију у
војсци.

њу потпуне побуне. Бујље, који са жало-
шћу гледаше како му се војска измиче из
руку, употребљаваше сва могућа средства
да заустави овај заразни утицај револуцио-
нарног духа. Он је био добио од Латур-ди-
Пена (Latour-du-Pin), министра војног, најши-
ра овлашћења, и користио се њима да непре-

стано премешта своје трупе, те да им тако ^{Август 1790.}спречи да се зближе с народом, задржавајући се дуже на једном месту. Забрањивао им је нарочито да иду у клубове, и ништа није пропустио да одржи војну субординацију. Бујље, после дугог одупирања, заклео се био најзад на Устав; и, пошто је био пуно частан, изгледало је да се је од овог тренутка решио да буде веран краљу и Уставу. Његова одвратност према Лафајету, чију неинтересованост он увиђаше и признаваше, била је побеђена, и он је био расположенији да се с њим споразуме. Народне гардисте простране области у којој је он командовао, хтели су да га извичу за свога генерала; но он је, у првом свом нерасположењу, то одбио, зашта се потом кајао, помишљајући на добра која је у том положају могао да учини. При свем том, и поред неких денунцијација клубова, он ипак успевао да се одржи на добром гласу који у јавности уживаше.

Побуна изби најпре у Мецу. Војници затвараше своје офицере, дочепаше се застава и каса, и хтедоше чак да глобе и општину. *Бујље*, излажући се највећој опасности, успе да ову побуну угуши. Ускоро затим појави се таква побуна и у Нансију. У њој узеше учешће и швајцарски пукови, и бојати се било да се, ако се примеру овом буде следовало, сва краљевина убрзо не нађе

Побуна
трупа у
Мецу.

Побуна
трупа у
Нансију.

Август 1790. изложена удруженим ексцесима солдачине и руље. И сама Скупштина стрепила је од тога. Један официр буде послан с декретом противу бунтовника. Он није био у стању да га изврши, и Бујље добије наредбу да маршира на Нанси, те да силом прибави важност закону. Он је имао мало војника на које је могао рачунати. По срећи, трупе, које су се недавно побуниле биле у Мецу, осећајући се понижене, што се због тога не усуђиваху да им се повере и да се на њих ослањају, понуде се сами да марширају противу бунтовника. Народни гардисти учине исту такву понуду, и он се крене с овом удруженом снагом, и са многобројном коњицом, на Нанси. Његов положај беше незгодан и тежак, јер коњицу немогаше да употреби, а пешадија му беше слаба да нападне бунтовнике, које је потпомагала руља. Због тога он се реши да покуша умирити бунтовнике на миран начин, без борбе, и то му потпуно испадне за руком, захваљујући необичној чврстини његовој пред њима. Они се спремаше да се покоре и да изиђу из вароши, према наредбама његовим о томе, а у том баш часу буде избачено неколико пушчаних метака, не зна се са чије стране. То учини те сукоб постаде неизбежан. Трупе Бујљеове, држећи да су издане, тукле су се с највећом јарошћу; али, отпор беше упоран, и оне продираху

Бујље по-
беђује по-
буну трупа.

једва корак по корак кроз смртоносну ватру.* Август 1790.
Кад су заузете биле главне пијаче, побуњени
пукови смире се и предаду, и Бујље нареди
да изиђу из вароши. Он је ослободио офи-
цире и остале органе власти који су били
затворени, одабрао главне кривце и послао
их Народној Скупштини,

Ова победа изазвала је општу радост и
умирила бојазан за мир у Краљевини. Бујље
је добио од краља и Скупштине поздраве и
похвале за то. Доцније, клеветали су га и
оптуживали, да је у овој прилици био свиреп.
Међутим, он беше беспрекоран, и у овом
тренутку сви су га као таквог ценили и хва-
лили. Краљ је увећао његову команду, која
је тиме постала била веома велика, јер се
протезала од Швајцарске до Самбре, и захва-
тала је највећи део границе. Бујље, рачуна-
јући више на своју коњицу него на пешадију,
избере за своје кантонмане обале Сејље,
приточице Мозела; на том простору имао је
он равница на којима је коњица његова
могла да дејствује, имао фуражи за њу,
имао тврђава довољно јаким за свој ослонац,
и нарочито имао је мало да се боји од на-
рода. Бујље је био решен да ништа не чини
против Устава; али патриотима није веровао,
и с тога је био приправан да похита краљу
у помоћ, ако би прилике то захтевале.

31. августа.

Август 1790.

Нова еми-
сија асиг-
ната.

Скупштина је оборила била Парламенте, завела поротне судове, уништила еснафске корпорације (*détruit les jurands*), и спремала се да нареди нову емисију асигната. Пошто су свештеничка добра представљала огроман капитал, који је могао бити непрекидно на расположењу помоћу асигната, природно је било да се Скупштина с њим и користи. Све замерке које су већ учињене биле противу њих, понављане су са још већом жестином; сам епископ Отенски изјаснио се противу ове нове емисије, и мудро предвиђаше све финансијске последице ове мере.* Мирабо, који је пред очима имао нарочито политичке резултате, упорно је настојавао да се емисија оствари, и успео је био у томе. Осам стотина милиона нових асигната буду декретовани; и, овом приликом, би решено да не носе никакав интерес. И доиста није било потребно, да новац носи ма какав интерес. Одредити да извесна дуговна обавеза, која не може да циркулује као новац, носи извешан интерес, сасвим је правично и на свом месту; али, дати то исто и папиру, који је принудним курсом учињен активним, била је погрешка, коју Народна Скупштина није хтела да понови. Некер се противио овој новој емисији, и послао је био један мемоар о томе који нико није хтео да чује. Настала

Некер је
изгубио
сав ути-
цај.

* Види примедбу 18, на крају ове свеске.

беху друга времена за њега, и он не беше више онај министар од чијег одржања народ очекиваше своју срећу, као што је то било пре годину дана. Лишен краљевског поверења, у свађи са својим колегама, сем Монморена, он беше занемарен и од Скупштине, у које не беше више за њега свију оних обзира које је могао од ње да очекује. Погрешка Некерова беше у томе, што је држао, да је разлог довољан, да се све учини и постигне, и, да он, изражен некаквом мешавином осетљивости и логике, може успешно да тријумфује над тврдоглавошћу аристократа и раздраженошћу патриота. Некер имађаше онај малко гордељиви разлог, који страсне претераности осуђује и жигоше их; али он није имао онај други разлог, узвишенији и мање охол, који се не ограничава само на то да страсти жигоше, но који уме и да их савлађује и руководи. Због тога, налазећи се у таким приликама, он је био за свакога само неугодна сметња а не узда. Оставши без пријатеља, после одласка Мунијеа и Лаљија, уз њега је још остао био само бескористан му Малуе. Он је наљутио био Скупштину, подсећајући је непрестано, и с прекорима, на бригу најтежу од свију осталих — бригу о финансијама; уз то начин, којим је говорио о самоме себи, беше га начинио смешним. Његову оставку примише са за-

Септембар
1790.

Оставка
Некера.

Септембар
1790.

довољством све партије.* Његова кола зауставио је био, и задржао на граници краљевине, онај исти народ, који их је недавно вукао у тријумфу; потребан је био нарочити налог Скупштине, па да му се допусти слободан прелазак у Швајцарску. Он га брзо добије, и отпутује у Копе (Corpet), да одатле из даљине посматра једну револуцију, коју он беше способнији да посматра него њом да влада и да је руководи.

Моћ и утицај министарства беху тако исто ништавни, као и самога краља. Све што је министарство чинило, биле су некакве интриге, или бескорисне или грешне. Сен-Пријес беше у вези с емигрантима; Латур-ди-Пен предао се беше сав вољи и прохтевима војних заповедника; Монморена је двор уважавао, али му није веровао, и употребљаваше га у интригама код вођа народних, са којима он беше у додиру због његове скромности. Министри су сви били окривљавани као узроковачи нових комплота. „Ја, такође, узвикнуо је Казале: ја бих их као такве оптужио, кад би било женерозно гонити такве људе; ја бих оптужио министра финансија, да није обавестио Скупштину о правим изворима државним, и да није умео да руководи револуцију коју је сам изазвао; ја бих оптужио министра војног, што је допустио да се војска растроји; ми-

* Некер је одступио 4. септембра.

нистра унутрашњих послова, што није био Септембар
1790.
кадар да учини да се наредбе краљеве ре-
спектују; све најзад, због њихове ништаво-
сти, и због кукавичких савета које су дава-
ли своме господару. *Нерадња је злочин у
очима партија, које теже свом циљу; дес-
ница је осуђивала министре, не за оно што
су радили, но за оно што нису радили.**
Међутим, и Казале, и његови, ма да су их
осуђивали, противили су се да се од краља
захтева да их отпусти; зато, јер су у таком
захтеву они гледали атентат на прерогати-
ву краљевску. Оставка њихова није била
захтевана, али они су поступно и један за
другим сами дали оставке, изузев Монморе-
на, који је једини задржан. Дипор-ди-Тертр
(Duport - du - Tertre) прост адвокат, био је
наименован за чувара печата. Дипортел (Du-
portail), кога је Лафајет краљу означио био,
заменио је Латур-ди-Пена као министар вој-
ни, и показао се боље расположен према на-
ролној партији. Једна од мера које је преду-
зео, била је одузимање сваке слободе Буј-
љеу, којом се овај користио дотле у својој
команди, а нарочито одузимање власти да
трупе премешта по својој вољи, са којом се
Бујље служио, како смо то већ видели да
спречи зближавање војника с народом.

Промена
Министар-
ства.

Краљ је нарочито проучио био историју

Мрачне
слутње
краљеве.

* Курсив је преводночев.

Септембар 1790. инглеске револуције. Судбина Карла I. нарочито му је увек лебдела пред очима, и он није могао да се ослободи мрачне слутње. Њему је нарочито пао у очи мотив осуде Карла I. Тај мотив беше грађански рат. Одтуда у њега и неодољиви страх према свакој мери, која би могла да изазове проливање крви; и он се упорно противно свима пројектима за бегство, које су предлагали краљица и двор.

Опозивија краљева пројекту за бегство, који је смишљен у лето 1790. За време док се бавио преко лета у Сен-Клуу (Saint-Cloud), у 1790. години, он је могао да побегне; али он никада није хтео ни да се говори о томе. Пријатељи Устава божу се, као и он сам, овога начина спасавања, који је, како се чињаше, неизбежно водио грађанском рату. Само су аристократи то желели, јер се надаху да ће, кад краља буду имали у својим рукама, удаливши га од Скупштине, моћи владати у његово име, и вратити се с њим на челу туђинаца, незнајући још да су они само на тај начин, т. ј. за њим, могли излетети из земље. Уз аристократе беху у овој ствари можда и још неколицина незрелих уображењака, који већ беху почели да снивају о републици, о којој још нико не помишљаше, чије име никад не беше изговорено, сем што га краљица помињаше у својим срдитим изјавама и разговорима противу Лафајета и Скупштине, које је окривљавала да су тежили републици из

све душе своје. Лафајет, заповедник уставне војске и вођ свију искрених пријатеља слободе, бдио је непрекидно над личношћу монарховом. Ове две идеје, одлазак краљев и рат грађански, беху тако јако усађене у духове од почетка револуције, да се одлазак краљев сматраше као највећа несрећа од које се ваљало бојати.

Међутим пад министарства, које, ако и није имало поверење Лудвика XVI, беше бар по његову избору, учини те краљ промени расположење своје према Скупштини, и изазове у њему бојазан да ће изгубити сву власт извршну. Нове верске дебате, које изазива зла воља свештенства, поводом пројектоване за њ грађанске уредбе, преплашише његову бојажљиву савест, и од тада он отточе да мисли на одлазак. На крају 1790. године писао је он о томе Бујљеу, који га најпре одвраћао од тога, а затим пристаде на то, да не би изгледао сумњив несрећном монарху. Мирабо, са своје стране, начинио је био један план да потпомогне ствар монархије. Налазећи се у непрекидном саобраћају с Монмореном, он од тога лоба није ништа озбиљног предузимао, јер двор, који се колебао између туђинаца, емиграције и народне странке, није хтео ништа искрено, и од свију средстава и начина нарочито се бојао онога, који га потчињаваше утицају

Септембар
1790.

Пројекат о
бегство,
смишљен
при крају
1790. год.

Октобар
1790.

једнога тако искреног уставовца какав беше Мирабо. При свем том, он се ипак беше потпуно споразумео с њим око овога доба. Обећано му је било све ако успе, и стављена су му била на расположење сва могућа средства. Талон (Talon), судија за грађанске спорове у првостепеном суду (*lieutenant-civil au Châtelet*), и Лапор (Laport) позван недавно за администратора цивилисте, добили су били наредбу да се пријаве Мирабоу, и да му се ставе на расположење за извршење његових планова. Мирабо осуђиваше нов Устав. За монархију он беше, по њему, сувише демократски, а за републику имао је једног излишног краља. Видећи нарочито да маса народа узима све већи мах, и да то бива све више и јаче, он се реши да то заустави. У Паризу, под владом руље и свемоћне Скупштине, беше немогуће покушавати ма шта. Он је видео само једно средство помоћи, то беше, да се краљ удали из Париза, и да се настани у Лијону. Одатле, краљ је имао да се изјасни; он би имао енергично да изрази своје разлоге, који га опредељују да осуди нови Устав, и имао би да да други, који је био већ спремљен. У том истом тренутку, имала је бити сазвана прва Законодавна Скупштина. Мирабо конферујући писмима с најпопуларнијим члановима, извукао је вешто од свију њих неодобравање по каквог

План Ми-
рабоа.

Октобар
1790.

члана новог Устава. Збир свију ових различних мњења био је осуда целокупног новог Устава, и то од самих аутора његових.* Он је хтео да их придружи манифесту краљеву, те да му тиме ујемчи ефекат, и да учини да се боље осети потреба новог Устава. Не беше познато све, што је намислио био да употреби и чини; зна се само то, да је, умешношћу Талона, грађанског судије, придобио све памфлетисте, беседнике у клубовима и групама; да је, својом огромном кореспонденцијом, придобио за свој план тридесет и шест јужних округа. Без сумње он помишљао је на потпору Бујљеа, али није хтео да се преда на милост и немилост овом генералу. Док је Бујље логоровао у Монмедију (Montmedy), он је хтео да краљ остане у Лијону; а он сам имао је, према приликама, одлазити у Лијон или Париз. Један страни принц, пријатељ Мирабоа, који по поруци краљевој беше дошао Бујљеу, саопштио је био овоме један део овог пројекта, али без знања Мирабоа,** који није ни помишљао на Монмеди, куда се краљ доцније беше упутио. Бујље, изненађен генијем Мирабоа, рекао је, да ваља све чинити да се

* Види примедбу 19, на крају ове свеске.

** Бујље, чини се, да верује, у својим мемоарима, да му је то саопштено било по знању и поруци Мирабоа и краља. Али то је погрешка. Мирабо није знао за ову дуплу сплетку и није био намеран да се преда у руке Бујљеу.

Октобар
1790.

такав човек задобије и има, и да је он готов да га потпомаже свима средствима с којима располаже.

Лафајет
незна ни-
шта о про-
јекту Ми-
рабовље-
вом.

Лафајет није знао ништа о овом пројекту. Премда је он био искрено одан лично краљу, он није уживао никакво поверење двора; у осталом, он је изазивао завист Мирабовљеву, те због тога овај није хтео да има таквог друга. Сем тога, Лафајет је био познат као човек, који иде само правим путем, а овај план био је сувише одважан, сувише удаљен од легалних путова, те да би га он могао одобрити и усвојити. Било како му драго, Мирабо је хтео да буде сам и једини извршилац свога плана, и, донеста, он га је и изводио сам за време зиме између 1790. и 1791. Не зна се, да ли би успео; али извесно је да, и ако не би могао да заустави и врати револуционарну бујицу, он би бар утицао на правац њен, и, ако не би могао без сумње да промени неизбежан резултат такве револуције каква је била наша, он би својом моћном опозицијом дао сасвим други облик догађајима. У питању је било још, да ли би могао, ако би и успео да савлада народну странку, да он господари над аристократијом и над двором. Ову последњу примедбу учинио му је био један од пријатеља. „Они су ми обећали све“, говораше Мирабо. — „А ако не одрже реч?“ — „Ако

не одрже никако реч, ја ћу их f...⁶³ у ре- Октобар
публику." 1790.

Главне одредбе грађанске уредбе свештеничке — ограничавање нових епископија и избор свију црквених функционера, биле су декретоване. Краљ је о њима реферовао био пани, који је, пошто му је одговорио тоном пола оштрим а пола очинским, апеловао са своје стране на савест и увиђавност свештенства француског, да их оно само прими или не. Свештенство се користи тиме, и тврдило је и уверавало, да су духовна страна и власт у цркви компромитовани мерама, које је Скупштина предузела. У исто време, оно растури посланице, у којима објави да су збачени епископи напустили своје столице зато, што су на то били приморани и натерани; да ће они најмити приватне куће, и у њима наставити своје црквене функције; да се прави верни имају обраћати само њима. Свештенство интриговано нарочито у Вандеји (Vendée), и у извесним јужним окрузима, у којима се споразумеваше с емигрантима. У Жаљецу (Jalliez)* би основан један федеративни логор, у коме, под јавним изговором федерације и називом федериста, хтедоше да начине среднште опозиције противу мера које је Скуп-

Опозиција
свештенства
грађанској уредби.

Оснивање
логора у
Жаљевцу.

⁶³ f... = fous (Argot = одринути).

Пр.

* Овај логор био је основан у првим данима месеца септембра.

Децембар
1790.

штина предузимала. Ове сплетке раздраже народну партију; и, јака својом моћи, а сита своје умерености, она се реши да употреби једно одлучно средство. Мотиви, који су утицали да се усвоји грађанска уредба, изложени су већ. Аутори ове уредбе беху најискренији хришћани у Скупштини; па, раздражени овим неумесним отпором, реше се да га победе.

Зна се, да један декрет обавезиваше све јавне функционаре да се зајакну на нови Устав. Кад је било питање о овој грађанској заклетви, свештенство је увек истицало разлику политичког и црквеног устава, и Скуп-

Грађанска
заклетва
натурена
свештен-
ству.

штина је ћутке прелазила преко тога. Овога пута Скупштина реши, да захтева од свију црквених лица строгу заклетву; такву, која им оставља два излаза само: или да одступе са својих црквених положаја, ако неће да се зајакну; или, да своје функције верно врше, ако се зајакну. Она се постарала била да објави, да она не намерава чинити насиља противу савести, да ће она респектовати отказ оних који, држећи да нови закони компромитују веру, не би хтели да се зајакну; али, она хоће да види и зна који су то, те да им не поверава нове епископије. У овом погледу намере и захтеви Скупштине беху правични и искрени. Декрету скупштинском о томе беше додато, да ће сви они, који не хтеду да се зајакну, бити лишени сво-

јих положија у цркви и плата; сем тога, за пример осталима, сви црквени људи, који беху посланици, дужни су били да се закуну у Скупштину, за осам дана после санкције новог декрета.

Децембар
1790.

Десница се противила томе; Мори устаде противу тога са свом својом жестином, и све је чинио што је само могао, да би дао повода да му се закрати реч, те да би се имао за штогод закачити и жалити. Александар Ламет, који председаваше, није му одузимао реч, и на тај начин лиши га задовољства да буде отеран са трибуне. Мирабо, красноречитији но икада дотле бранио је Скупштину: „Ви, узвикну „он, гонници религије! ви, који сте јој у „најлепшем од ваших декрета учинили тако „племениту и тако дирљиву пошту; ви, који „сте жртвовали њезину култу један јаван из- „датак, — мера мудра и правична, која би „имала да вас истакне као увиђавне и про- „свећене економе! ви, који сте и религији „дали учешћа у подели краљевине, и који „сте поболи знак крста на свима међама „округа! ви, најзад, који знате да је Бог „тако исто потребан лудима, као и слобода!“

Краљ ре-
ферује ову
ствар папи.

Скупштина је декретовала заклетву.* Краљ је одмах реферовао о томе Риму. Архиепископ из Еса (d' Aix), који беше најпре противан грађанској уредби за свештенство, осећајући

* Декрет од 27. новембра.

Децембар
1790.

Сакција
краљева
ишчупана
једним ме-
тежом.

Наименова-
ње еписко-
па и паро-
хијских
свештени-
ка скуп-
штином.

да је потребно погодити се и примирити на неки начин, удружи се с краљем и с неколико својих умеренијих колега, да заједначки пораде да добију пристанак папин. Емигранти из Турина и опозиционари-епископи из Француске, писали су у противном смислу у Рим, и папа, под разним изговорима, одлагао је свој одговор. Скупштина, раздражена овим одлагањем, настојавала је да добије санкцију краљеву, који, решен да уступи, прибегне лукавствима, *којима се слабост обично служи.** Он је хтео да буде приморан да да своју потврду, те да изгледа да у овој радњи својој није био слободан. И доиста, он сачека један метеж, и тада похита да да своју потврду. Пошто је декрет био санкционован, Скупштина је хтела да га изврши, и принуди своје црквене чланове да се закуну у њеној средини. Људи и жене, који се дотле показиваху готово равнодушни према религији, сад на једанпут настану да изазову отказ од стране свештених лица да се закуну.** Неколико епископа и неколико парохиских свештеника заклеше се. Највећи део пак, под маском скромности и тобоже због своје оданости својим принципима, не хтедоше да се закуну. То није ни поколебало ни уздржало Скупштину, да одмах на њихова места

* Курсив је преводночен.

** Види примедбу 20, на крају ове свеске.

Децембар
1790.

наименује друге епископе и нове парохијске свештенике, у чему је управне власти потпомогле потпуно и како треба. Стари црквени функционари били су слободни да упражњавају свој култ ван цркава гди хоће, а цркве су дате онима, које је држава као такве признала. Дисиденти узеше под најам цркву Театена (des Théatins) у Паризу, и у њој су вршили своје верске службе и чинове. Скупштина је то допустила, а народна гарда, заштићавала их је колико је могла противу разјареног народа, који им није увек допуштао да на миру врше своје засебне верске службе и чинове.

Скупштина је осуђивана да је била повод и узрок ове шизме, и да је узроцима расцепа, који су постојали, додала још један нов. Пре свега очевидно је за свакога правичног човека, да Скупштина, узимајући у своје руке претрес и завршну расправу свију питања која се дотичу светске стране цркве, није прелазила међе својих права. Што се тиче обзира мудрости, може се рећи да је овај њен чин мало погоршао и дотле већ и сувише тежак положај њен. И донста, губитци двора, аристократије и свештенства, с једне стране, и добитци народа, с друге стране, били су дотле толики, да су они морали постати и бити непомирљиви непријатељи, и да је револуција неизбежно морала свршити

Децембар
1790.

се онако како се свршила, шта више и без ефеката нове шизме. У осталом, кад су обаране и уништаване биле све остале злоупотребе, зар је Скупштина могла трпети злоупотребе, које су истицале из старе црквене организације? Зар је она могла трпети да бадавације и ладолежи живе у изобиљу, док парохијски свештеници, који су једино од користи, једва имају оно што им је неопходно потребно?

Конспира-
ција роја-
листа.

Дуга и последња борба између народне странке и привилегованог свештеничког ста- лежа, чије смо главне одлике горе испри- чали, учинила је те је настао општи расцеп. Док је свештенство мутило по западним и јужним провинцијама, бегунци из Турина чинили су разне покушаје, који су сви били неуспешни због њихове слабости и анархије међу њима. У Лијону, била је покушана једна конспирација. Објавише долазак принчева у Лијон- и да ће се у озобиљу делити награде и поклони; обећавало се шта више да ће ова варош постати престоница, на место Париза, који се био замерио двору. Краљ је био извештен о овим сплеткама, и, не предвиђајући успеха од њих, а можда и нежелећи га, јер је веома сумњао да ће бити кадар да влада над победоносном аристокрацијом, чинио је све што је могао да им успех осујети. Ова конспирација била је откри-

вена на крају 1790, и главни агенти њени ^{Јануар 1791.} били су предати суду. Овај последњи неуспех учини, те се емиграција реши да се ^{Емиграција се сели из Турина у Кобленц.} пресели из Турина у Кобленц, и да се настани на територији Бирача⁶⁴ од Тријера (de Treves), под заштитом и на рачун његова ауторитета, са којим је потпуно овладавала. Видели смо већ да се чланови ове аристократије, која је избегла из Француске, беху поделили на две странке: једна од њих, коју су чиниле старе услуге, што су живели од милости, и чинили оно што се звало двор, није хтела да, удружујући се с аристократијом провинцијском, дели с њом утицај, и с тога нагињаше и захтеваше да се помоћ тражи само у туђинаца; друга, пак, која је сувише рачунала на свој мач, хтела је да побуни јужне провинције, будећи и распаљујући у њима фанатизам. Прва је странка превагнула са својим мишљењем и намерама, и отишло се било у Кобленц, на северну границу, да се тамо чека на силе. Узалуд су они, који хте-

⁶⁴ Лице духовно—архиепископ. Још 1356. године дато је било архиепископима од Тријера, тако званом *Златном Булом*, високо достојанство скопчано с искључивим правом, да, заједно са осталим владаоцима и црквеним великодостојницима, који су имали исто достојанство, бирају цара немачком царству. Достојанство ово било је наследно, и равнало се у рангу краљевском достојанству, али без права на титулу *величанство*. Отуда и светски назив архиепископа од Тријера — Бирач (L'Electeur). Они су владали суверено уступљеном им од суседа маленом државицом њиховом, која се по светском називу њихову звала Електрат Тријерски.

Јануар 1791. доше да се бију на југу, настојавали, да се позову у помоћ Пијемонт, Швајцарска и Шпанија, — савезници верни и некористољубиви, и да се у суседству њихову остави какав знатан вој. Аристократија, коју је руководио Калон, није хтела то ни да чује. И пошто је изишла из Француске, ова аристократија остала је она иста која је и била: фриволна, надувена, неспособна и раскошна у Кобленцу као и у Версаљу; њени пороци још јаче избијаху на видело у тешкоћама и неприликама изгнанства, и грађанског рата. У вашој дипломи треба да стоји *hiffta*, говораше она оним одважним људима, који се сами нудише да се бију на југу, и који захтеваху да им се каже, под каквим ће називом они да служе.* У Турину беху остављени само потчињени агенти, који, саревњиви један на другога, сметаше један другоме, и на тај начин ометаше успех сваком покушају. Принц Конде (de Kondé) који је, чињаше се, имао сву енергију свога рода, не беше ни мало у милости код једног дела аристократије; он се настани близу Рајне са свима онима који, као и он, не хтедоше да интригују, него да се бију.

Разтење е-
миграције. Емиграција беше сваки дан све већа, и путови беху поплавлени племићима, који су држали да врше свету дужност, хитајући да

* Види примедбу 21, на крају ове свеске.

се прихвате оружја противу своје отаџбине. Жене, шта више, вероваху да им је дужност да посведоче одвратност своју према револуцији, напуштајући земљиште Француске. У народа, у кога се све ради по узајамном угледу или утицају, емигрирало се масама; једва су стизали да узму „с Богом“, толико се веровало да ће овај одлазак бити кратак а повратак брз. Револуционари холандски, издани од свог генерала и напуштени од својих савезника, покорили су се били за неколико дана; они у Брабанту нису се, такође, дуже одупирали; према томе, држали су ови безумни емигранти, и француска револуција мора бити покорена једном кратко-временом војном, и апсолутна власт цветаће и опет над подјармљеном Француском.

Скупштина, више раздражена него уплашена оваквим надама и замишљајима емиграције, предлагала је била мере опрезе и сигурности противу ње, које су непрестано биле одлагане. Тетке краљеве, осећајући се у Паризу неугодно због својих верских осећаја, сматрале су да им је дужност да потраже свој спас код папе. Оне отпутују у Рим,* по буду заустављене на путу у општини д' Арнај-ле-Дик (d' Arnay-le-Duc). Народ одмах оде Господину, за кога се говорило да је спреман да бега. Господин се

Фебруар
1791.

Одлазак
тетака кра-
љевих у
Рим.

* Оне су отпутовале 19. фебруара 1791.

Фебруар
1791.

појави, и обећа да неће напустити краља. Народ се умири, а Скупштина узме у претрес одлазак Високих Госпођа (Mes-dames). Претрес је трајао дуго, докле га Мену (Мену) није завршио овом шалом: „Европа, рече он, зачудиће се, кад дозна да је једна велика Скупштина утрошила неколико дана да реши, да ли ће две старе жене слушати службу божју у Риму или у Паризу.“ При свем том, одбору за Устав би наређено да изради и предложи један закон о резиденцији јавних функционара и о емиграцији. Овај декрет, који је усвојен после бурних дискусија, обавезиваше јавне функционаре да морају стално становити и бавити се у месту њихове службе. Краљ, као први пред свима, беше обавезан да се за трајања сваке сесије не удаљава од законодавног тела, и да ни у које време не излази из граница краљевине. Сви без разлике функционари, који би се огрешили о овај закон, имали су бити збачени. Од одбора је био захтеван други засебан декрет о емиграцији.

Краљ се
решио да
бега.

За то време, краљ, који више није могао да подноси притешњавања у којима се налазио, и ограничавање и смањивање своје власти од стране Скупштине, и који, нарочито, никако није могао да се умири и стиша после нових свештеничких декрета, реши се да бега. Спreme за ово чинјене су за време

целе зиме; побуђивана је била ревност Ми-
рабоа; претрпаван је био обећањима, ако
успе да краљевску породицу изведе и спасе,
и он је, са своје стране, изводио свој план
с највећом активношћу. Лафајет прекине сва-
ки додир с Ламетима. Ови су налазили, да је
он био сувише одан двору, и, пошто нису
имали шта да земеће његовој моралној чи-
стоти, као што су то чинили Мирабоу, они
су га оптуживали да је слаб и неувиђаван,
и пребацивали су му да се подао толико да
га злоупотребљују. Непријатељи Ламета оп-
туживаху их да завиде војничкој моћи Ла-
фајетовој, као што су завидели беседничкој
моћи Мирабовљевој. Они се удружише, или
су се бар тако показивали, с пријатељима
херцега Орлеанског, и говорило се да су
хтели да израде да један од њих постане
командант народне гарде. То је био Карло
Ламет, који је, говорило се, имао амбицију
да то постане, чему су и приписиване све
тешкоће, које су од тога доба стваране Ла-
фајету непрестано.

28. фебруара, народ, подбоден, говорило
се, херцегом Орлеанским, крене се на вен-
сенску кулу, коју општина беше одредила
за апсану, пошто су париске апсане биле
препуне. Ову кулу напали су као нову Ба-
стиљу. Лафајет долети на време и растера
гомилу из предграђа Св. Антонија (Saint-

Фебруар
1791.

Народ на-
пада на
венсенску
кулу.

Фебруар
1791.

Конспира-
ција ка-
ваљера
штилета

Antoine), коју је на ову експедицију предводио Сантер (Santerré). Док је он повраћао ред у овом делу Париза, у Тиљеријама спремане су му друге тешкоће. На глас о некаквом метежу, велика множина оних који су били блиски двору и често се у њему виђали, искупише се у њему, наоружани ловачким ножевима и штилетима, скривеним испод хаљина. Народна гарда, изненађена овим налетом, бојећи се да се какво зло не догоди, разоружала је ове људе а неке међу њима и злостављала. Лафајет стигне на то, нареди да се двораци испразни и узме оружје. Одмах је пукао глас о томе; говорило се да су нађени били и такви који су носили штилете, те их с тога прозваше од тада кавалјери штилета. Они су изјављивали и тврдили: да су дошли зато само, да бране угрожену личност краљеву. Пребацивали су им да су хтели да се дочепају краља; и, као обично, цео догађај свршио се узајамним клеветама. Ова сцена одредила је прави положај Лафајетов. Овога пута видело се још боље, да је он налазећи се између најистакнутијих странака, био ту да брани личност краљеву и Устав. Његова двојака победа увећала му је популарност и моћ, али и мрзост његових непријатеља. Мирабо, који није требало да увећава неповерење дво-ра према себи, представи ово држање Лафаје-

тово као дубоко притворство. Под маском Март 1791. умерености и рата свима партијама он је, по њему, ишао ка узурпацији. Раздражен, он представљаше Ламете као зле и нерасудне, као удружене с херцегом Орлеанским, са само тријестину партизана у Скупштини. За десницу рече, да се с њом ништа не може да уради; сам он ослањаху се на три или четири стотине чланова, који не беху везани ничим и ни за кога, и који увек беху готови да се одлуче по утицају разлога и беседништва на њих, с којима је у ово доба само он владао.

У овој слици истина је само: његова оцена снаге појединих странака, и његово мњење о средствима, с којима се Скупштина дала руководити. Он је доиста и владао над њом, доминирајући над свима онима који нису били ничим и ни за кога везани. Овога истог дана, 28. фебруара, он владаше, готово последњи пут, над Скупштином, истаче своју мрзост противу Ламета, и разви противу њих своју страшну моћ.

На реду је био претрес закона о емигра-
 цији. Шапелије га је предложио у име одбора. Он дели, вели, опште негодовање противу оних Француза који напуштају своју отаџбину, али, он изјављује, да је одбор, после размишљања у току више дана, уверио се о немогућности да се начини закон о еми-
Закон про-
 тиву еми-
 грације.

Март 1791. грацији. И доиста, тешко је било начинити такав закон. Ваљало је најпре упитати се, дали се има права да се човек стално обавезе и привеже за једно земљиште. Има се права за то нема сумње, кад то захтева спас отаџбине; али, ваљало је побројити све различне потребе и побуде које путника крећу на пут, и истраживати их и одређивати код сваког од њих, а то би била једна врста инквизиције; ваљало је, затим, разликовати путнике по народности — Француз или странац, као и по томе још, је ли емигрант или је прост комерсант. Закон је дакле био веома тежак, ако није био и немогућан. Шанелије је додао, да је одбор, поковајући се Скупштини, редиговао један такав закон; да ће га он прочитати, ако се хоће; али, он унапред изјављује, да овај закон вређа све принципе. „Читајте..... Не читајте.....“ викало се са свију страна. Једна гомила посланика хтела

Мњење Ми-
рабовљево. је да говори. И Мирабо затражи реч, добије је, и, што је најлепше, командује да се ћути. Он прочита једно веома красноречито писмо, које је он некада послао био Фридриху-Вилхелму, у коме је он заступао слободу емиграције, као једно од најсветијих права човекових, који пошто није срастао за земљу не треба ни да остане на њој где му није добро. Мирабо, можда да би задовољно двор, али нарочито по свом уверењу, одбациваше,

као тиранску, сваку меру противу слободе Март 1791
одласка и доласка. Нема сумње да се ова слобода злоупотребљавала у овом моменту; али, Скупштина, ослањајући се на своју снагу, толерирала је толике ексцесе штампе противу ње саме, трпела је толико узалудне насртаје на себе, и све их је победоносно сузбијала презрењем, те јој се и сада може саветовати да се и даље држи истог система. Мњење Мирабовљево би примљено с одобравањем и допадањем, али, при свем том, ипак се упорно захтевало да се пројект закона чита. Шацелије га је најзад прочитао. По овоме пројекту закона имала је бити одређена, у случајима нереда, једна диктаторијална комисија, састављена од три члана, који ће одређивати поименце, и по свом нахођењу, оне, који су могли отићи из краљевине и бавити се ван њених граница. Ова крвава иронија, која је сама собом казивала немогућност једног таквог закона, изазове гуићање, „Ваше гуићање умирило ме је и утешило, узвикне Мирабо, ваша срца одговарају мом, и одбацују ову апсурдну тиранију. Што се мене тиче, ја се сматрам за разрешена од сваке заклетве према свима онима, који буду толико срамни да усвоје и допусте ма какву диктаторијалну комисију.“ Ове речи изазову ларму на левици. „Да, одговори он, ја се заклињем....“ Опет је био прекинут у го-

Март 1791. вору.“ Ова популарност, настави он громовитим гласом, која је била моја амбиција, и коју сам стекао као јавни радник, није слаба трска; ја ћу је згурати дубоко у земљу. и учинити да клица на терену правде и разлога.“ Одговор на ове речи беше пљусак пљескања са свију страна. „Ја се заклињем, дода беседник, ако такав закон о емиграцији буде ротиран, ја се заклињем да вам се нећу покорити.“

И ако је његовим говором Скупштина била задивљена, а непријатељи његови утучени, дискусија се још настављаше; једни беху за одлагање, те да се добије времена да се начини бољи закон; други захтеваху да се одмах објави да се такав закон неће градити, те да се народ умири и да престане његово узбуђење. Гунђало се, викало се, пљескало се. Мирабо затражи реч још једанпут, и то, како је изгледало заповеднички. „Како се зове диктатура, узвикну Гупил (Goupil), који овде врши Мирабо?“ Мирабо, неслушајући га, излети на трибуну. „Ја вам нисам дао реч, рече председник; нека реше Скупштина.“ Али, без икаква решавања, Скупштина слушаше. „Ја молим оне који ме прекидају у говору, рече Мирабо, да се сете да сам се ја целог свога живота борио противу тираније, и да ћу се борити противу ње свуда где год се појави;“ и, после ових речи, које многи про-

пратише пљескањем, он пређе погледом својим Април 1791.
с десна на лево, па, затим, настави: „Ја
молим Г. Гупила да се сети, да је он не-
када презирао Катилину, од чије се дикта-
туре данас боји* ; ја молим Скупштину да
уочи, да питање о одлагању просто по из-
гледу, садржи у себи и друга питања, н. пр.
да оно већ претпоставља, да се такав закон
треба да гради.“ Ново гунђање чуло се на
левици. „Ћут! ви тридесет гласова!“ викну
беседник, фиксирајући поглед свој на места
где су седели Барнав и Ламети. „Најзад,
додао је, ако се баш хоће, ја ћу такође
гласати за одлагање, али под погодбом да
се декретује, да од сада па до истека овог
одлагања нећемо имати буну.“ Ове последње
речи изазваше једногласне узвике одобра-
вања. При свем том ипак је било вотирано Одлагање
закона про-
тиву еми-
грације.
одлагање, али тако малом већином, да је ре-
зултат гласања био оспораван и да је захте-
вано било да се поново гласа.

Мирабо је у овој прилици изненадио и
задивио све нарочито својом смелошћу; ни-
када можда он није власкије потчињавао
себи Скупштину, као у овој прилици. Али,
крај његов приближавао се, и ово су били ње-
гови последњи тријумфи. Предосећања смрти

* Гупил, говорећи једанпут противу Мирабоа, узвикнуо
је био заједно са десницом: „Катилина је пред нашим ка-
пијама!“

Април 1791. мешала су се са пространим пројектима његовим, и кадикад кочили их. Међутим, његова савест беше задовољена; јавно поштовање, удружено са осећањем задовољства самим собом, увераваше га, да, ако и није још учинио колико је требало за спас државе, учинио је бар доста за своју личну славу. Блед, са очима дубоко упалим, он је на трибуни изгледао сасвим промењен, и често је падао у изненадне заносе и несвестице. Претерана уживања и претеран рад, и узбуђења на трибуни, истрошише за кратко време ово тако снажно биће. Купања у води са живиним солима дала су му била ону зеленкасту боју, која је била приписивана отрову. Двор је био узбуњен, све партије запрепашћене; и, пре смрти његове, сваки се питао за узрок њен. Последњи пут, говорио је он на махове пет пута, изишао

Последњи тренутци
Мирабоа. исцрпљен, и више се није појавио. Легао је на самртну постељу, са које је отишао у Пантеон. Захтевао је био од Кабаниса (de Cabanis) да се лекари не зову; нису га послушали, и лекари затекоше смрт која се приближаваше, и која му беше већ обузела ноге. Глава је на послетку изумрла била, као да је природа хтела да остави да геније његов блиста до последњег тренутка. Огромна маса народа беше се слегла око обиталишта његова и на свима улазима у њ, и стајаше

у најдубљој тишини. Двор је шиљао емисаре Април 1791. једног за другим; билетени о стању његову преносили су се од уста до уста, и распростирали су свуда жалост и бол, кад би се чуло да му је горе. Он, окружен својим пријатељима, изјављиваше, да жали што прекида своје послове, али је изказивао и извесан понос за већ свршена своја дела: „Држи, говораше он своме слози: држи ову главу, која је највећа у Француској.“ Саучешће народа дирнуло га је; посета Барнава, његова непријатеља, који му је дошао био у име Јакобинаца, изазвала је у њему пријатно узбуђење. Он даде још неколико мисли народној ствари. Скупштина је имала да расправља о праву завештања (тестаментa); он позове Таљејрана (Talleyrand) и преда му своју беседу о томе, коју је тек написао био. „Весело ће бити, рече му он: слушати да говори против завештања човек који не постоји више, и који је мало час спремно своје.“ Двор је доиста хтео да он спреми своје завештање, обећавајући да ће исплатити све његове легате. Преносећи погледе своје на Европу, и погађајући пројекте Инглеске, он рече: „Овај Пит (Pitt), министар је за спреме; он влада с претњама; ја бих му дао посла кад бих живео.“ Свештеник његове пароксије дошао му беше, да изврши своју свештеничку дужност код њега; он

МИРАБО.

му учтиво за то захвали, и рече му, смешећи ^{Април 1791.} се, да би он драге воље примио његове утехе и молитве, кад не би имао у кући његовог црквеног старешину, епископа Отенског. Он нареди да се прозори отворе: „Мој пријатељу, рече он Кабанису, ја ћу данас умрети; остаје само да ме намиришеш, да ми метнеш на главу венац од цвећа, да ме окружиш музиком, те да тако уђем мирно у вечни покој.“ Оштри болови прекидаше од времена на време ове речи, тако племените и тако мирне. „Ви сте обећали, рече он пријатељима: да ћете ми уштедити непотребне муке.“ Изговарајући ове речи, он наваљиваше да му се да опијум. Пошто му то отказиваху, он га је захтевао са обичном својом јарошћу. Да га задовоље, преваре га и даду му једну чашу, уверавајући га да је у њој опијум. Он је дочепа мирно, попије пиће које је он држао да је самртно, и изгледаше задовољен. Тренутак један после ^{Смрт Мирабоа.} тога издахнуо је. То је било 2. априла 1791. Глас о његовој смрти разнео се одмах у двору, по вароши, у Скупштини. Све странке надаху јој се, и сви, изузев завидљиваца, беху обузети жалошћу. Скупштина је прекинула свој рад, наређена је била општа жалост, спремљена је била сјајна пратња. ^{Почасти указане Мирабоу.} Хтело се изнајпре да неколико само посланика учествују у пратњи: „Сви ћемо ићи!“

Април 1791. повикаше посланици. Црква Св. Геневе (de Saint-Genevieve) претворена је у Пантеон, са овим натписом, којег већ нема више сада, кад ја причам ове факте:

ВЕЛИКИМ ЉУДИМА ЗАХВАЛНА ОТАЏБИНА.*

Мирабо је био први сарањен ту поред Декарта (Descartes). Погреб је био сутра дан. Све власти, округ, општина, јавна друштва, Скупштина, војска, учествоваху на пратњи. Помпезни мртвачки сандуци, који су некада ношени у Сен-Дени (Saint-Denis), никада нису били испраћени са толиком почашћу, са коликом је испраћен био овај прости беседник. Тако је свршио овај необични човек, који је, пошто је најпре одважно напао и победио стара колена, усудио се да се окрене противу нових, која су му помагала била да стара победи, да и њих сузбија и зауставља својим гласом и да их нагна да тај глас опет воле, ма да је он употребљаван противу њих; човек, најзад, који је вршио своју дужност руковођен разлогом и својим генијем, а не за мало злата које је бацано у чељуст његових страсти, и који је имао значајну част, да, док су други популарни људи свршавали тиме, да на крају крајева постану досадни

* Револуција од 1830. обновила је овај натпис, и повратила је споменик свај његову опредељењу, декретованом Народном Скупштином.

и мрски народу, он очува и одржи своју ^{Април 1791.} популарност до смрти. Али, да ли би он био кадар да улије резигнацију у срца двора, и умереност у срца амбицијозних? да ли би он рекао оним народним трибунима, који су такође хтели да светле: *Останице у тим мрачним предграђима?* да ли би рекао Дантону (Danton), овоме другом Мирабоу масе: *Зау-ставите се ту где сте, и не пењите се више?* То се не зна; али, у моменту његове смрти, сви различни интереси очекивали су задовољење своје из његових руку, и рачунаху на њега. Дуго се жалило за њим. Кад су били у забуни и страху, посланици, погледајући на место које је он заузимао, чинило се да су тражили и позивали онога, који у таким приликама свршаваше ствар једном само победоносном речју. „Мирабо није више овде, узвикнуо је једнога дана Морн, пењући се на трибуну, нема ко да ми смета да говорим.“

Смрт Мирабоа одузела је сву храброст двору. Нови догађаји придођоше да убрзају одлуку његову да бега. 18. априла краљ хтеде да оде у Сен-Клу. Пуштен је био глас да се решно био да се удали из Париза за време велике недеље, зато, што није хтео да слуша молитве једнога свештеника, који је положио грађанску заклетву; други су износили, да је хтео да

Народ за-
уоставља
краљева
кола.

Април 1791. бега. Народ се одмах искупи и заустави коње. Лафајет дотрча, молио је краља да остане у колима, уверавајући га да ће му он одмах отворити пролаз. Краљ при свем том сиђе с кола, и није хтео допустити да се ма шта предузима, држећи се непрестано своје старе политике да се представља као да није слободан. По савету својих министара, он оде у Скупштину да се жали на увреду која му је у тој прилици учињена. Скупштина га прими с обичном предусретљивошћу својом, обећавајући му да ће учинити све што од ње зависило буде, да му слободу осигура. Лудвик XVI изађе испраћен поздравом од свију, сем деснице. 23. априла, по савету, који му је дат, нареди те Монморен напише једно писмо страним амбасадорима, у коме су демантоване намере што су му приписиване ван Француске, објављено силама да се заклео на Устав и да је намеран да га одржи, и прокламовани као његови непријатељи сви они, који буду износили ма шта противно томе. Изрази овог писма беху намерно претерани, те да изгледа да је насилно изнуђено од њега; — то је сам краљ изјавио Леополдовом посланику. Овај владалац путоваше у то доба по Италији, и у овом моменту налазаше се у Мантови. Калон преговараше с њим. Јелан

Против-
револуцио-
нарне
интриге.

изасланик, Александар де Дирфор (Alexandre

de Durfort), дође из Мантове краљу и кра- Мај 1791.
љици, да се извести о њиховим намерама.
Он их је испитивао најпре о писму писаном
амбасадерима, и они му одговорише да се
по стилу његову јасно види да је писано
под морање; питао их је за тим о њиховим
очекивањима и надама, и они му одгово-
рише да ништа не очекују нити се чему
надају после смрти Мирабовљеве; најзад
питао их је о расположењу њихову према
грофу д'Артоа, и они су га уверавали да
је изврсно.

Да би се разумео мотив ових питања, ваља
знати да је барон Бретејљ (Breteuil) био јавни
непријатељ Калонов; да то непријатељство
међу њима није престало ни у емиграцији;
и да је он, као посланик код двора бечког,
са пространим овлашћењима Лудвика XVI,*
радио на супрот свима покушајима и пре-
дузећима принчева. Он је уверавао Леополда,
да краљ неће да га емигранти спасавају,
јер се бојао њихових захтева, и да је кра-
љица лично у завади с грофом д'Артоа. Он
је за спас престола увек предлагао противно
ономе, што је предлагао Калон; и није про-
пустио ништа, да уништи ефекат ових нових
преговора. Гроф Дирфор вратио се у Ман-
тову; и 20. маја 1791, Леополд обећа да

Обећања
Леопол-
дова.

* Види о овоме код Bertrand de Mollevillo.

Мај 1791. дрију, и петнаест тисућа у Елзас. Он објави, да ће се толико исто Швајцараца кренути у правцу на Лијон, толико исто Пијемонтеза биће послано на Дофине, и да ће Шпанија концентрисати двадесет тисућа људи. Цар је обећао кооперацију Пруске и неутралност Инглеске. Протест један у име куће Бурбона, за којим је требало да одмах почну горе побројане војне мере, имали су да потпишу: краљ Неапољски, краљ Шпански, инфант Пармски (сви од лозе Бурбона), и принчеви француски који су напустили били отаџбину. Дотле, захтевано је било да се све држи у највећој тајности. Препоручено беше такође и Лудвику XVI да и не помишља на одлазак, ма да је и он изјављивао жељу за то; међутим Бретејл, напротив, саветовао је краљу да иде из земље. Могуће је, да су савети и једне и друге стране били искрени; али, ваља приметити, да је свака од њих давала савете управљајући се према својим интересима. Бретејл, који је хтео да осујети преговоре Калонове у Мантови, саветовао је одлазак,⁶⁵ а Калон,

⁶⁵ Поверљиви саветници краљевин у ово доба, на челу којих стајаше Бретејл, желели су да на челу ексидиције, која би имала да прихвати краља кад дође на границу, и да му помогне повратити изгубљену власт, буде један владалац који је природни пријатељ и савезник Француске. Они нису никако хтели да се тај циљ постигне ратом са суседним силама, којим би руководила једна од сила које су ривалисале с Француском — и. пр. Пруска или Аустрија.

који не би више владао, ако би Лудвик XVI Мај 1791. дошао на границу, поручивао је, да се наговара да остане. Било како му драго, краљ се реши на одлазак, и често је јетко говорио: „Тако је хтео Бретејљ.“* Он пише дакле Бујљеу, да се решио да не одлаже више свој одлазак. Његова намера није била да напусти краљевину, но да се повуче у Монмеди (Montmédy), одакле је могао, по потреби, да се наслони на Луксембург (Luxemburg) и да сачека и добије потпоре туђинаца. Пут на Шалон (Chalons), Клермон (Clermont) и Варен (Varennnes), био је претпостављен другима противно мијењу Бујљеову. Све је било спремно за одлазак 20. јуна. Генерал је

Краљ се решио да отпутује.

„Овај рачун, који је чинио част њиховим намерама, био је лоша сведожба њихове дипломатске увиђавности“, вели Жомини, наставља: „јер је грађански рат био увек, при свима околностима, права несрећа, која би раздирала Француску, и којим би се много завидљиви а моћни суседи похитали да користе. У осталом била је груба погрешка мислити, да је се ова револуција могла сиршити доласком педесет тисућа војске под Париз. Тако нешто могло се предузимати, с изгледом на успех, у 1789., али на две године доцније, кад су партије већ успеле да се формирају и организују, немогућно је било са шаком људи покорити и умирити једну земљу, која је била сва узрујана“

Владалац, природни пријатељ и савезник Француске, који је требало да предводи експедицију која је имала да прихвати краља кад дође на границу, и да му помогне повратити изгубљену власт, био је Шведски краљ Густав III. Ма да је у самој ствари био калдар мало шта да учини, он је, „бујан и романтичан“, био најватренији од свију осталих владалаца Европе, за „cause commune des rois“, како се то тада говорило.

Сневајући о слави да буде рестауратор француског престола, он беше сасвим заборавно на своје властите инте-

* Види Bertrand de Molleville.

Јун 1791. искупио био трупе на које се могао највише ослонити, спремно је логор код Монмедија, нагомилао је био у њему фураж, и за све ове спреме своје наводио је да их чини због покрета, које опажа на граници. Краљица беше узела на себе бригу, да припреми све што је потребно за безбедан пролаз из Париза до Шалона; а за даље, до Монмедија, имао је да се стара Бујље. Мали кавалернјски одреди, распоређени на разним тачкама, под изговором да експортују неко благо, имали су прихватити краља и предавати га један другоме. Сам Бујље намеравао је да изађе пред краља, на извесну даљину од Монмедија.

Краљица беше осигурала један излазак,

ресе према Русији и свађе с њом, и дође најпре на Рајну, па одатле у Белгију, у мају 1791., под изговором да се лечи у бањи Спа (de Spa) од рана, које је добио у Финландском рату.*

Намера му је била да се стави на чело емиграната, шведског краљевског пука и француских трупа које су остале верне краљу, и да са том војском задобије и врати Лудвику XVI сву власт коју је изгубио. Да би му успех био сигурнији, краљ је требало да му се придружи, и тиме олакша и осигура испуњавање око њих свију незадовољника краљевине.

За оволику његову ревност и оданост, краљина Марија Антоанета, послала му је један златан мач, с натписом: „Pour la défense des opprimés.“

„Неуспешан покушај краљев да избегне из Париза на границу учини, те Густав напусти, за овај мах, своју намеру; међутим, нападни и одбранбени савез, који је он ускоро затим, 19. октобра, закључио с Катариниом у Дротинхолму, довољан је доказ да је он био решен да поново покуша да ту своју намеру оствари.“ (*Jomini. Hist. critique, et militaire des guerres de la Révolution. T. I. p. 164, 165, 168 и 169. Henri Martin. Histoire de France T. I. 1789—1793. p. 173—175.*)

Пр.

кроз који се могло неопажено изаћи из двора. Јун 1791.
 Краљевска породица имала је да путује под туђим именом, и са пасошем на то име. Све је било спремно за 20., међутим, некакав страх учини те се одлазак одложи за 21., — дангуба, која је била фатална за ову несрећну породицу. Лафајет није ништа знао о спремљеном одласку; и сам Монморен, ма да је уживао поверење двора, не знађаше апсолутно ништа о томе; намера ова саопштена је била онима само, који су били преко потребни за њено извршење. Међутим некакви гласови о бегству ипак су избијали, било да се намеравао бегство опажало, било да су ти гласови били само једна од оних узбуна, које су тада биле обичне. Било како му драго, истражини одбор био је о томе извештен, а опреза народне гарде беше због тога повећана.

20. јуна, око пола ноћи, краљ, краљица, госпођа Елисавета, госпођа Турцел, гувернанта деце Француске, преруше се, и изиђу једно за другим из двора. Госпођа Турцел, са децом, оде на Мали Карусел, и попне се у једна кола која је имао да тера Г. Ферзен, (M. de Fersen), млад туђин великаш, који се беше прерушио у кочијаша. Краљ им се придружи брзо. Али краљица, која беше изашла са једним телесним гардистом, учинила им је свима највећи немир. Ни она

Бегство
 краља и
 краљеве
 породице.

Јун 1791. ни њен вођ нису познавали квартове Париза; била је залутала, и нашла је Мали Карусел тек после једног сахата. Идући тамо, она је срела кола Лафајетова, чији су људи марширали с буктињама. Она се сакрије под један мали пролаз Лувра, и спасена од ове опасности, похита колима у којима је са толиким нестрпљењем очекиваху. Пошто се сви искупише, цела породица крене се на пут. После доста дугог лутања она стигне, најзад, на капију Св. Мартина (Saint-Martin), пређе у велика путничка кола запрегнута са шест коња, која је ту очекиваху. Госпођа Турцел, под именом госпође Корф, изигравала је матер која путује са својом децом; краљ је изигравао њеног собног послужитеља, три прерушена телесна гардиста имали су као курири да иду пред колима, или да иду за њима као слуге. Тако распоређени крену се најзад на пут, испраћени најлепшим жељама Ферзена, који се врати у Париз да се одмах и сам крене пут Брисла. За то време, Господин беше се упутио према Фландрији, заједно са својом супругом, и путовао је сасвим другим путем, те да не изазове сумњу, а и из бојазни да на појединим станицама на краљеву путу неће бити коња, довољно за све њих.

Краљ и породица његова путовали су целу ноћ. Париз још не беше извештен о томе.

Ферзен је отрчао у општину да види зна ли Јун 1791. се тамо штогод о томе: у осам сахати јутра још се ништа није знало. Али наскоро пуче глас о томе, и ширио се све даље и даље брзо. Лафајет искупи своје ађутанте, запове- Лафајет
шиље поте-
ру за бегун-
цима.
веди им да се одмах крену, изјављивајући им, да они без сумње не могу стићи бегунце, али да ваља штогод чинити.

Он узе на себе одговорност за заповест коју је издао, и у којој беше изражена претпоставка, да су непријатељи народне ствари дочепали се краљевске породице и силом је за собом одвукли. Ову претпоставку која је изражавала дужан респект према краљевској породици, Народна Скупштина је примила, и све власти усвојиле су је и стално се ње држали. У овом тренутку побуњени народ пребациваше Лафајету да је потпомагао бегство краљево; а доцније, аристократска партија оптуживаше га, да је нарочито пустио био краља да бега, да би га могао задржати и упропастити овим безуспешним покушајем његовим. Међутим, да је Лафајет хтео да пусти Лудвика XVI да бега, зар би он послао, без икакве наредбе Скупштине, два своја ађутанта у потеру за њим? И, да га је он нарочито пустио био да бега зато да би га потом могао ухватити, како је то претпостављала партија аристократска, зар би га он пустио да путује целу једну ноћ

Јун 1791. на колима, а да за њим не пошаље ма какву потеру? Народ је ускоро био обавештен о правом стању ствари, и Лафајет је и даље остао у милости код њега.

Скупштина се састала у девет сахати јутра. Држање јој је било тако исто озбиљно и одлучно, као и у првим данима револуције. Усвојена је била претпоставка, да је Лудвих XVI одведен силом. Највећа мирноћа и најпотпунија једнодушност, владали су за цело време ове седнице. Мере, које је Лафајет предузео био сам по свом нахођењу, биле су одобрене. Народ је зауставио био његове ађу-

Мере, које је предузео
ла Скупштина.

танте на излазу из вароши; Скупштина коју су сви слушали, нареди да их пропусти. Један од њих, млади Ромеф (Romeuf), понео је собом декрет који је потврђивао заповести што је генерал био већ издао, и који је, уз то, наређивао свима јавним функционарима *да зауставе*, свима могућним средствима, *предмете и учинице ошмице о којој је реч у њему, и да им не допусте да продуже свој пуш*. По жељи и по казивању народа, Ромеф пође путем Шалонским, оним истим којим је и краљ отишао, и који му је био указан као прави зато управо, што су на њему виђена била једна кола запрегнута са шест коња. Скупштина затим позове ministre и декретује, да у будуће они имају примати заповести само од ње. По-

лазећи, Лудвик XVI наредио је био мини- Јун 1791.
стру правде да му пошље државни печат;
Скупштина реши да се печат не шаље, већ
да се удара на њене декрете; она је у исто
доба декретовала, да се границе ставе у
стање одбране, и наредила је министру спољ-
них послова да увери силе, да су распо-
ложења француског народа према њима остала
непромењена.

Иза тога био је саслушан де Лапорт, ин-
тендант цивилисте. Он је био добио разне
посланице од краља, и међу њима једно
писамце, за које је молио Скупштину да га
не отвара, и један мемоар, у којем су били
изложени мотиви одласка. Скупштина, го-
това да респектује сва права, врати неотво-
рено писамце, које де Лапорт није хтео да
преда јавности, и нареди да се чита мемоар.
Читање ово саслушано је било с највећом
мирноћом, и није учинило готово никакав
утисак. Краљ се у њему жалио, на начин
мало достојанствен, противу учињених огра-
ничења његове власти, и показивао се у
њему да је толико исто увређен што је огра-
ничен на цивилисту од тридесет милиона,
колико и за изгубљене све своје прерога-
тиве. Све ове жалбе монархове саслушане
су, сажаљевана је његова слабост, и прешло
се даље на прост дневни ред.

Мемоар
краљев, у
коме су п-
зложени
мотиви
одласка.

У овоме моменту мало их је било, који

Јун 1791. су желели да Лудвик XVI буде ухваћен и задржан. Аристократи су у његовом бегству видели остварену једну од најстаријих својих жеља, и надаху се скором грађанском рату. Најистакнутији чланови народне партије, којима је краљ отпочео већ да постаје досадан, налазили су у одласку његову прилику да га скину себи с врата, и отпочеше да гаје идеју и наду о републици. Цела умерена странка, која у овом моменту владала у Скупштини, желела је да краљ стигне у Монмеди здрав и читав; и, рачунајући на његову частност, надасе се да ће на тај начин споразум између престола и народа бити лакши. Сада се нису толико плашили као пре, да виде монарха опкољена војском, и дакле у положају претећем према Уставу. Само народ, којем су непрестано уливали овај страх, страшио се тога, и ако тај страх Скупштина није имала, и изјављивао је ватрену жељу да се краљевска породица ухвати и задржи. Тако је било стање ствари у Паризу.

Путовање
краљево.

Кола, која су отпутовала ноћу између 20. и 21., прошла су срећно велики део пута, и стигла су без сметње у Шалон, 21., око пет сахати после подне. Краљ, који се непромисљено често показиваше на прозорима својих кола, био је ту познат. Онај који га је познао, хтеде да га прокаже, али га у

томе спречи општински председник, који беше веран ројалиста. У Пон-де-Сомевилу (Pont-de-Sommeville) краљевска породица није нашла војничке одреде, који су је имали ту прихватити и даље пратити; ови су одреди чekali на њу више сахати, и били су принуђени да оду патраг испред ускомешаног народа, кога су ова војна кретања узбуђивала. Међутим краљ стигне, у Сен-Менхул (Saint-Menehould). Ту, извирујући непрестано из кола, опази га Друе (Drouet), син поштаров, и ватрен револуционар. Немајући времена да учини да се краљева кола зауставе у Сен-Менехулу, овај млад човек појури одмах у Варен. Један храбар коњички подофицир, коме је пала у очи његова журба и који се досећахше зашто он то чини, полети за њим да га заустави, али није могао да га стигне. Друе је тако хитао, да је стигао у Варен пре несрећне породице; одмах је јавио општини, и без одлагања предузео све потребне мере да се бегунци задрже. Варен лежи на обали једне узане али дубоке речице; једно одељење хусара беше ту на стражи; али официр, не видећи да долази благо о коме му је било речено, оставио је био своју трупу у њеним становима. Кола стигну најзад, и пређу мост. Тек што су ушла била под један свод, испод којег су имала да прођу, Друе, потпомогнут још једном индивидуом, зауставља-
Јун 1791.
Зауставља-
ње краља
у Варену.

Јун 1791. стави кола: *Ваш пасош*, викне он, и претри некаквом пушком путницима, ако се не би хтели зауставити. Ова наредба би послужана, и пасош дат. Друе га дочепа, и изјави да ваља да га прегледа општински судија; те и краљевска породица буде одведена том судији, који се зваше Сос (Sausse). Овај, пошто је прегледао пасош, претвори се да се уверио да је исправан, и замоли вевма учтиво краља да почека. Чекало се донста доста дуго. Пошто се Сос најзад уверио да се искупио довољан број народних гардиста, он престане да се и даље претвара, и објави владоцу да су га познали, и да га даље не пуштају. Иза тога настане препирка: Лудвик је тврдио да он није онај за кога га држе, и препирка постаде и сувише жива. -- „Пошто га сматрате ви као вашег краља, узвикне нестрпљива краљица, говорите с њим с респектом, који сте му дужни указивати.“

Краљ, видећи да је свако одрицање бескорисно, није хтео више да се претвара. Мала соба беше пуна света; он узме реч и говорио је с необичном за њ ватром. Он је тврдио о својим добрим намерама; уверавао је, да он иде у Монмеди зато само, да би, ослободивши се од тираније париске, слободније могао да чује и дозна жеље народне; најзад, захтевао је да продужи свој пут, и да га

допрате до циља његова пута. Несрећни Јун 1791. владалац, сасвим омекшао и разнежен, за-
грли Соса, и затражи од њега спас своје
супруге и своје деце; краљица му се при-
дружи, и, узевши престолонаследника у на-
ручје, преклињаше Соса да их спасе. Сос је
био дирнут, али се одржи, и склони их да се
врате у Париз, да би се избегао грађански
рат. Краљ, напротив, ужаснут од овога по-
вратка, наваљивао је да настави пут у Мон-
меди. У овом моменту стигоше Дама (de
Damas) и Гогела (Goguelas) с одредима,
који беху распоређени на разним тачкама.
Краљевска породица држала је да је тиме
ослобођена, али се није могло рачунати на
хусаре. Официри их искупе, објаве им да
је краљ са породицом задржан, и да их ваља
спаси; али они одговоре да су за народ.
У овом тренутку стигоше народни гардисти,
који беху позвани из целе околине, и на-
пунише Варен. У оваквом стању ствари про-
шла је била цела ноћ; у шест сахати јутра
стиже млади Ромеф, који је носио декрет
Скупштине; он је нашао кола запрегнута
са шест коња окренута у правцу на Париз.
Уђе у кола и преда декрет с болом. Цела
породица нада дреку противу Лафајета, који
је учинио да је зауставе. Краљица шта више
изгледаше зачуђена, да је он остао читав
од народа, млади Ромеф одговори, да су он

Јун 1791. и његов генерал, гонећи их, чинили само своју дужност, али, да су се надали да их неће стићи. Краљица дочепа декрет, баца га на постељу дечију, па га затим опет зграби, говорећи да ће их он укаљати. „Госпођо, рече јој Ромеф, који јој беше одан: да ли би волели да је ко други, а не ја, био сведок овог раздражења?“ Краљица на то дође к себи, настави понашати се достојанствено. У овом тренутку јавише да долазе разна одељења војске која је по околини био распоредно Бујље; али општина нареди одмах одлазак, и краљевска породица буде принуђена да одмах седне у кола и да се врати путем у Париз, — овим фаталним путем, од кога су се толико бојали.

Узгледна
напрезања
Бујљеова
да ослободи
краља.

Бујље, извештен око пола ноћи, крене се одмах с једним коњичким пуком, који беше пошао с узвиком *живео краљ!* Овај јуначни генерал, узнемирен преко сваке мере, марширао је што је брже могао, и за четири сахата прошао је девет миља. У Варену он нађе разна одељења већ испуњена, али краљ беше већ отишао пре једног и по сахата. Варен беше барикадиран, и у опште спремљен доста добро за одбрану. јер мост преко реке беше прекинут, а река се није могла газити. Да би спасао краља, Бујље је, због тога, морао најпре бојем да отјма барикаде, затим да прелази реку, и тек после великог

губитка времена око свега тога, да јури да Јун 1791.
стигне кола, која су већ пре једног и по
сахата отпутовала. Ове сметње учинише, те
сваки покушај беше немогућан; и само је
таква немогућност и могла зауставити чо-
века, који беше толико предан и тако пре-
дузимљив као Ђуље. Због тога он се морао
вратити ожаловљен и путучен преко сваке мере.

Кад је у Париз стигао глас да је краљ
ухваћен и задржан, тамо су држали да се
већ спасао био. Зато је тај глас и обра-
довао народ необично. Скупштина изашље
одмах три своја комисара, изабрана из три Комисари
изаслани
да доведу
краља у
Париз.
секције левице, да монарха допрате у Париз.
Ови комисари беху Барнав, Латур-Мобур (La-
tour-Maubourg) и Петион. Они оду у Шалон,
и, од кад су се састали с двором, само су
они издавали све заповести. Госпођа Турцел
прешла је, с Латур-Мобуром, у једна кола
пратње; Барнав и Петион уђу у кола кра-
љевске породице. Латур-Мобур отмен човек,
беше пријатељ Лафајетов, и као и он одан
краљу и Уставу. Уступајући својим колегама
част да буду с породицом краљевом, његова
намера беше да их величина несреће заин-
тересује за њу. Барнав се наместио на горње
седиште, између краља и краљице; Петион
седне на дољне седиште, између госпође
Јелисавете и дворске госпође. Младога пре-
столонаследника узимали су наизменце сви

Јун 1791. на колена, и тако га носили. Такав је био брзи ток догађаја! Један млад адвокат од двадесет и неколико година, познат само по својим талентима, и други један, који се одликовао просвећеношћу, а нарочито стро-гошћу својих принципа, седели су поред владоца недавно најапсолутнијег у Европи и командовали свима његовим покретима! Путовало се полако, јер је кола пратила народна гарда пешинце. Пут је трајао осам дана од Варена до Париза. Беше претерана врућина; а усијана прашина, коју гомила дизаше, гушила је путнике. Први тренутци прођоше у ћутању; краљица не могаше да сакрије свој јед. Краљ прекине ћутање, отпочињући раз-говор с Барнавом. Говорило се о свему, па најзад и о бегству у Монмеди. И један и други зачудише се кад се изближе упознаше. Краљица је била изненађена јачином раз-лога, и деликатном учтивошћу младога Бар-нава; наскоро она подигне вео, и ступи у разговор. Барнав је био дирнут добротом краљевом, и грациозним достојанством кра-љичиним. Петион се показао осорнији; он је био мање обазрив, па су се и према њему тако понашали. По доласку, Барнав беше одан овој несрећној породици, а краљица, очарана личним и душевним одликама овога младог трибуна, показивала му је све своје поштовање. У свима својим одношајима, које

је она од тога доба имала с посланицима Јун 1791.
уставне странке, она се њему највише по-
веравала. Странке би се измириле, да су се
мogle виђати и споразумети.*

У Паризу спремљен је био дочек за кра-
љевску породицу. Објава једна, која беше
растурена по целом граду, гласила је: *Когод
буде плескао краљу, биће бијен; когод
га буде вређао, биће обешен.* Заповест је
била извршена тачно, и није се чуло ни Пријем кра-
плескање ни увреде. Кола узеше обилазан ља при у-
пут, те да се не прође кроз Париз. Уда- лаву њего-
рили су правце на Елисејска Поља, одакле ву у Париз.
се долази право у дворац. Једна огромна
руља дочекала их је ћутећи, и са капама
на глави. Лафајет, праћен многобројном стра-
жом, предузео је био највеће мере опрезе.
Три телесна гардиста, који су потпомагали
бегство, беху на седишту код кочијаша,
изложени погледима и јарости народа; при
свом том, није им учињено било никакво
насиље. Како стигоше у дворац, кола буду
одмах опкољена. Краљевска породица изиђе
брзо из кола, и ишла је између народних
гардиста постројених са обе стране пролаза
у двор, ради њене заштите. Краљицу, која
је остала у колима последња, изнели су го-
тово на рукама Ноељ и д' Егиљон, неприја-
тељи двора, али женерозни пријатељи несреће.

Види примедбу 22., на крају ове свеске.

Јун 1791. Видећи их да се приближују, она је у почетку посумњала о правим намерама њиховим, али ипак предала им се била, и стигла је читава и здрава у дворан.

Такво је било ово путовање, чији жалостан свршетак не може бити правично приписиван никоме од оних, који су га били припремали. Случај један учинио је, те није било успешно као што је један случај могао учинити, да се сврши добро. Да је, н.пр. Друге био стигнут и задржан од онога који га је гонио, кола би била спасена. Може бити такође да краљ није био довољно енергичан, кад су га познали. Било како му драго, за овај пут не може се пребацити никоме, ни онима који су га саветовали, ни онима који су га извршили: *он је резултат оне фаталности, која недоступно гони слабост у кризама револуционарним.**

Ефекат путовања у Варен био је: уништење сваког респекта према краљу, привикавање духова да се може и без њега, и зачетак жеља за републиком. Онога јутра кад је краљ стигао у Париз, Скупштина је, декретом једним,** побринула се била за све.

Суспендова Лудвик XVI беше суспендован од његових функција; он, краљица и престолонаследник, стављени беху под стражу, која беше одго-

* Курзив је преводиочев.

** Седница од суботе, 25, јуна.

ворна за њих. Три посланика: д' Андре (d' André), Тронше (Tronchet), Дипор, беху послани да чују изјаве краљеве и краљичине. Пазило се на највећу обазривост у изразима, јер ова Скупштина никада није изневеравала захтеве пристojности; али резултат беше очевидан, и краљ беше привремено збачен с престола.

Одговорност, која је била натоварена на народну гарду, чинила је, те је ова била строга, а често и груба, у својој служби према особама краљевским. Стражари су непрекидно пазили на њихова врата, и нису их никако испуштали из вида. Краљ, хотећи једног дана да се увери, да ли је доиста заточеник, појави се на једним вратима; стражар му не допушташе да изиђе: „Познајете ли ме?“ рече му Лудвик XVI. — „Да, величанство“, одговори стражар. Краљу беше остала само слобода да се јутром прошета по Тиљеријама, пре но што је башта била отворена за публику.

Барнав и Ламети чинили су тада оно исто, што су толико пребацивали Мирабоу; они понудише престолу своју помоћ, и споразумеше се с двором. Истина је, да они за то нису били плаћени новцем; али, у овом случају важна је не цена савеза, но сам савез, за који су они пребацивали Мирабоу; и, пошто су некада били тако оштри, сада су и они

Барнав и Ламети помажу престолу.

Јул 1791. подлегли закону општем за све шефове партија, који их нагонил да се полако и постепено све тежије алирају с влашћу, што јој се ближе приличу.* При свем том, у овом стању ствари ништа не беше достојније хвале од услуге, коју Барнав и Ламети учинише краљу, и никада они не показиваше више вештине, снаге и талента. Барнав је диктовао краљев одговор комисарима, које је Скупштина одредила била. У овоме одговору, Лудвик XVI мотивисаше своје бегство жељом, да се боље упозна с јавним мишљењем и расположењем; он увераваше, да је то све боље уочио и познао на овоме свом путу, и доказиваше свачим што се на том путу догађало, да није имао намеру да излази из Француске. Што се тиче његових протеста, који су изложени у мемоару његовом који је већ предан Скупштини, он је с разлогом изјављивао, да се они односе и дотичу не основних принципа Устава, но начина и средстава за извршење, који му бежу остављени. Сада, додаваше он, пошто је јасно видео општу вољу, он се не устеже да јој се покори, и да учини све потребне жртве за опште добро.**

Женерозни
корак Буј-
љеов.

Бујље, да би на себе навучао љутњу Скупштине, послао јој је једно писмо, за које би

* Курсив је преводиоочев.

** Види примедбу 23., на крају ове свеске.

се могло рећи да је било безсмислено, кад Јул 1791. не би био великодушан мотив који га је диктовао. Он се истицаше као једини аутор путовања краљева, и ако му је, баш на-против, он био противан; објављиваше у име суверена, да ће Париз одговарати за безбедност краљевске породице, и да ће и најмање зло, које би се ма коме њезину члану учинило, бити освећено на еклатантан начин. Додаваше, и ако је сам знао да није истина, да су војна средства Француске ништавна; да он у осталом добро познаје инвазионе правце и путове, и да ће он сам водити непријатељске војске у срце његове отаџбине. Скупштина се и сама преда осећању ове великодушне поноситости, и баци све на Бујљеа, који није имао чега да се боји, јер већ беше у туђини.

Шпански двор, бојећи се да најмања де-^{Расположе-}монстрација не раздражи духове и не изложи ^{ња страних} краљевску породицу већим опасностима, за-^{сила.}брани спремљени већ један покушај на јужној граници, у коме су кавалери од Мелте имали да учествују са две фрегате. Он објави затим влади француској, да су његова добра распо-ложења према њој остала непромењена. Север се држао са много мање умерености. С ове стране, силе, подбадане емигрантима, држале сусе претећи. Краљ је хитно послао посланике у Брисел и у Кобленц. Они су имали

Јул 1791. за задатак да се старају да се споразуму с емиграцијом, да јој представе добра расположења скупштине, и наду која се гајила за један користан аранжман. Али, чим су дошли, били су предусретнути и дочекани гњевно и с негодовањем, и вратише се одмах у Париз. Емигранти су скупљали војске у име краљево, и тиме га принудили да се од њих формално одрекне. Они су говорили и тврдили да је Господин, који је тада био с њима, намесник краљевине; да краљ, пошто је заточеник, није имао више своје властите воље, и да она, коју он исказиваше, није његова, но његових мучитеља. Мир Катарине с Турцима, који је закључен у месецу августу, подстаче још више њихову безсмислену радост, и они вероваху да им све силе Европе стоје на расположењу. Гледећи на ненаоружане тврдиње, и на растројство војске напуштене од свију њених официра, они нису могли бити у сумњи о врло блиској инвазији, као и о успеху њеном. Међутим, протекло је било већ близу две године како су оставили Француску, и, и при свима својим најлепшим свакидашњим надама, они се још не беху вратили у њу као победници, како се надаху. Изгледаше као да су силе обећавале много; али Пит нишчекиваше; Леополд, исцрпљен ратом, и незадовољан емигрантима, жељаше мир; краљ Пруски, који

Спreme емиграната.

обећавао много, није имао никаква инте- Јул 1791.
реса да своја обећања испуни; Густав је
веома желео да командује једном експеди-
цијом противу Француске, али беше сувише
далеко; а Катарина, која је требало да га
потпомогне, тек што је скинула с врата
Турке, имала је још Пољску да умирује.
У осталом, да се изведе ова коалиција, ва-
љало је довести у склад толике интересе,
што никако није било могућно учинити.

Пилницка декларација требала је, наро- Декларација у Пил-
ници.
чито, да обавести емигранте о усталаштву су-
верена.* Ова декларација, коју учинише
заједнички краљ Пруски и цар Леополд,
гласила је: да је положи краља француског
од општег интереса за све суверене, и да
ће се они без сумње удружити, да даду
Лудвику XVI помоћи да оснује владу, која
ће бити у складу с интересима престола
и народа; да ће се, за тај случај, краљ
Пруски и цар придружити осталим владао-
цима, те да се општи циљ постигне. Оче-
кујући то, њихове трупе имале су бити
постављене у стање да могу дејствовати.
Доцније се сазнало, да је ова декларација
имала и тајне закључке. Њима се одређи-
вало, да Аустрија не чини никакве сметње
претензијама Пруске на један део Пољске.
Ово је било потребно зато, да би се Пруски

* Датирана је 7. августа

Јул 1791. склонила да напусти своје старије интересе, ступајући у савез с Аустријом противу Француске. Шта се могло очекивати од уморног, које је требало подбадати сличним средствима? И, кад је оно било толико резервисано у својим изразима, какво је тек имало бити у својим радњама? Француска, истина је, беше ненаоружана, али, *кад цео један народ устане, он се брзо и наоружа,** и, као што је доцније рекао славни Карно (Carnot), шта је немогуће са двадесет и пет милиона људи? Донста, официри беху отишли; али штете је отуда било мало, јер, пошто већина од њих беху млади и произведени по протекцији и личном расположењу према њима, нити су имали потребну спрему за свој позив, нити су били добро гледани од војске. У осталом, мах, који је био дат свима средствима, учинио је, те су се ускоро појавили и официри и генерали. Међутим, ваља признати, да се, и без предвиђања из Кобленца, могло сумњати у отпор, који је Француска доцније противставила инвазији.

Очекујући шта ће даље бити, Скупштина је послала комисаре на границу, и наредила је да се чине велике спреме. Сви народни гардисти захтеваху да измаршују; више генерала понудише своје услуге; и међу њима Димурије (Dimouriez), који

* Курсив је преводиоачев.

је доцније спасао Француску у теснацима Јул 1791.
Аргонским.

Бринући се непрекидно о спољној сигур-^{Умереност}
ности државе, Скупштина се журила да за-^{Скупштине.}
врши своје уставне послове, да врати краљу
његове функције, и, ако је могуће, и неке
од његових прерогатива.

Све фракције левице, изузев људе који узеше^{Малобројна}
на себе ново име републиканаца, беху се^{странка ре-}
сложиле за један и исти систем умерености.^{публика-}
Барнав и Малуе ушли су упоредо, и радили
су сагласно. Петион, Робеспијер, Бизо (Buzot),
и неки други још, решили су се били за
републику, али их беше мало. Десница на-
стављаше своје будалаштине и протествоваше,
место да се удружи с умереном већином.
Ова већина доминираше при свем том у
Скупштини. Њени непријатељи, који би је
окривљивали да је збацила краља, сад су
јој пребацивали што га је довела натраг у
Париз, и поставила опет на заљуљани престо.
Али шта је могла она да чини? да замени
краља републиком, беше сувише опасно.
Мењати династију беше бескорисно; јер, ако
се хтео имати краљ, ваљало је чувати онога
који већ беше ту; у осталом, херцег Орле-
ански није заслуживао да буде претпо-
стављен Лудвику XVI. У једном и другом
случају, збацити краља значило је повре-
дити сва призната права, и, уз то, по-

Јул 1791. слати емиграцији драгоценог за њу вођа, јер би јој он донео фирму коју она није имала. Напротив, вратити Лудвику XVI његову власт, повратити му што је више могуће прерогатива његових, значило је извршити свој уставни задатак, и одузети сваки повод грађанском рату; једном речи, значило је чинити своју дужност, јер је дужност Скупштине била, према свима ангажманима које је узела била на себе, да оснује владу слободну, али монархичну.

Скупштина није оклевала, али је имала да савлада велике сметње. Нова реч републике загребла је била духове, већ нешто блазиране према речима монархија и Устав. Одсуство и суспендовање краља показало је било, као што се видело, да се може бити и без њега. Журнали и клубови напустише одмах респект, са којим је његова особа била увек предусретана. Његов одмазак, који је, по изразима декрета упућеног на јавне власти, истакао питање о његову збацивању с престола, даде повода да се говори да је био збачен. Међутим, по самом овом декрету, за збацивање потребно је било да он изиђе из краљевине, и да се не одазове позивима законодавног тела; али ове погодбе мало су важиле за егзалтоване духове, и они објављиваху да је краљ кривац и да се сам одрекао престола. Јакобинци

и Корделијери⁶⁶ бесно су се узбуђивали, и нису могли да разумеју да се, пошто су се ослободили од краља, сад поново и својевољно опет товари себи на врат. Кад би херцег Орлеански имао какве наде за себе, оне су се у то доба могле појавити; али он је морао видети колико је име његово имало мало утицаја, и колико је нарочито пов суверен, ма како да је био популаран, имао мало изгледа, са обзиром на стање духова. Неколико памфлетиста, који му беху одани, покушали су, можда и без његова знања, као што је Антоније чинио за Цезара,⁶⁷ да метну круну на његову главу; они су

Сплетке Ја-
кобинаца и
Кордели-
јера.

⁶⁶ Засебна политичка факција, која је држала своје клубске седишце у једном старом манастиру калуђерског реда „Корделијера“, па се тим именом и сама назвала.

На челу ове политичке факције стајао је Дантон. Он ју је и искупио и саставио од демагога, које чак ни Јакобинци нису могли да подносе и трпе. „То је била права факција Гракса“, вели Жомини (Т. I. р. 171.), „која је убрзо примила све пороке свога шефа.“

Пр.

⁶⁷ Трибун Марко Антоније највише је и најдрскије радио и залагао се за ствар Цезареву у Риму. Он једини није се устезао, ни презао, да Помпеја, који је у Риму имао сву власт у својим рукама, нападе јавно пред народом, у бесседама дрским до беснила.

У доба, кад је борба између Помпеја и Цезара за власт заоштрила се била толико, да јој је потребач био најмањи повод па да се изметне у отворен оружан сукоб међу њима, тај повод дао је овај трибун. Његово држање у то доба толико је карактеристично, да није без интереса да га овде испричам:

Да франтира уобразиљу народа, и да му изнесе пред очи опасност у којој је отаџбина, Сенат одлучи да Рим буде у жалости, и да се чланови његови искупљају одевени сходно томе. Противу ове одлуке трибун Марко Антоније уложи своје veto, и склони још неколицину другова својих да и они то учине. Тада Сенат, сматрајући ову опозицију не-

Јул 1791. смишљали да му даду намесништво, али, он је био принуђен да то одбије, декларацијом једном, на коју су се обазирали тако исто мало, као и на његову личност. *Не треба нам краљ*, беше општи узвик, и код Јакобинца, и код Корделијера, и на местима и у местовима јавним.

Адресе су се множиле: једна од њих била је прилепљена на свима зидовима Париза, и чак на зидовима Скупштине. Њу беше потписао Ахил Дишатле (Achille Duchatelet), млад пуковник. Он се обраћао Французима; потсећаше их на мир, који су уживали за време путовања монарховог, и извођаше из тога закључке, да је одсуство монархово боље

гову не као закону употребу његова трибунског права, но као доказ његовога саучесништва са Цезаром, реше се да јој се одупре у седници својој и да је сузбије. Конзул Лентулус срдито нападне Антонија у седници Сената за његово veto, и позове га да одмах остави курију, „у којој га његов освештени карактер трибуна неће више моћи да заштити од казне, коју је заслужио за његово непријатељско држање противу републике.“ На то устане одважно Марко Антоније, и, пошто је позвао богове за сведоке, да се у његовој личности вређају привилегије трибунске власти и моћи, изјави: „Нас вређају, с нама поступају као с разбојницима. Ви хоћете прогонства, сече, паљевине. Нека сва ова зла, која ви тражите и изазивате, падну на наше главе!“ Иза тога одмах остави курију са још три трибуна присталице своје, а преко ноћ истог дана и Рим, и оде у логор Цезару.

На скоро иза тога Цезар пређе Рубикон брзе речнице једне, која је била граница између цизалинске Галије, области Цезарево, и Италије) са својом војском, у месецу Јануару 48. године до Р. Хр, и отпочне отворену војну са Помпејом, која се свршила потпуним поразом овога код Фарзале у Тесалији, 9. августа 45. године до Р. Хр.

Пр.

од његова присуства; он додаваше да је Јул 1791.
 његово бегство било абдикација, да су тиме
 народ и Лудвик XVI ослобођени од свију
 веза један на спрам другог; да је најзад,
 историја пуна злочина краљева, и да га не
 треба опет узимати.

Ова адреса, која је приписивана младом
 Ахилу Дишатлеу, беше Томе Пејна (de Thomas
 Payne), Инглеза, и главном актера у рево-
 луцији американској. Она је била саопштена
 Скупштини, која је, после живе дебате,
 нашла да ваља прећи преко ње на дневни
 ред, и одговорити равнодушношћу на њене
 изјаве и погрде, како је то чињено увек
 дотле.

Комисари, којима беше дата задаћа да Извештај
комисара о
путовању
краљевом.
 поднесу извештај о афери Варенској, подне-
 сше га, најзад, 16. јула. У овом путовању,
 говоряху они, нема ничега за осуду; у оста-
 лом, ако би таког нечега и било, краљ је
 неприкосновен. На послетку, отуда не може
 потећи збацивање с престола, јер се краљ
 није дуго задржавао ван престонице, и није
 се противио позиву законодавног тела.

Робеспијер, Бизо и Петион, понављали су
 све познате аргументе противу неприкосно-
 вености. Дипор, Барнав и Сал (Salles) одго-
 варали су им, и би декретовано, да се краљ Декрет
Скупштине
о бегству
краљеву.
 не може ставити под одговорност за дело
 његова бегства. Две одредбе само беху до-

Јул 1791. дате у декрету о неприкоснованости.⁶⁹ Тек што је ова одлука била донесена, Робеспијер устане и протествовао је с висине, у име човечности.

У очи ове одлуке међу Јакобинцима је био велики метеж. Они су начинили једну петицију, адресовану Скупштини, у којој се захтевало од ње да збаци краља, као перфидног и неверног према својој заклетви, и да празнину иза њега попуни свима уставним средствима. Решено је било да се петиција ова однесе сутра на Марсово Поље, где је сваки може да подпише на олтару отаџбине. Сутрадан, доиста, она је била однесена на уговорено место, у пратњи бунтовне руље, којој се придружила и једна гомила радозналаца, који су хтели да виде шта ће даље бити. У овом часу онај декрет беше већ донесен, и није било више места за ову петицију, Лафајет стигне, и пробије барикаде које су већ биле подигнуте. Њему су претили, и чак пуцали на њега из близа, али није био погођен. Час-

⁶⁹ Овим декретом, који је био изгласан у Скупштини 16. јула, наређивало се: „да ће се краљ сматрати као да је абдицирао, ако се одрече Устава, пошто се је на њ заклео: или, ако буде повлађивао, или ишао на руку, каквом год оружаном нападу на народ. У оба ова случаја он може бити оптужен и суђен, као и сваки прост грађанин. Сем тога, било је декретовано: „да ће извршна власт бити поверена Лудвику XVI, тек пошто буде примио Устав.“ (*Henri Martin, Histoire de France depuis 1789 jusqu'à nos jours*. Т. I. р: 200.).

ници општински, удружени с њим, склоне Јул 1791. најзад руљу да се повуче. Народни гарди-сти постављени су били да мотре на повла-чење гомиле, и надало се за тренутак да ће се разићи; али, ускоро се заметне метеж поново. Два инвалида, који бежу, не зна се откуд и зашто, под олтаром отаџбине, буду премлаћени, и наред због тога пређе све границе. Скупштина позове општину и на-реди јој, да бди на јавним редом. Бајљи оде на Морсово Поље и развије црвену за-ставу, као знак владе војног закона. Упо-треба силе, ма шта да се говорило, беше умесна. Или су се хтели, или се нису хтели нови закони; ако су се хтели, ваљало је да се врше, да има нечега одређеног, да побуне не буду непрекидне, и да вољу Скупштине не може мењати руља својим плебисцитима. Бајљи дакле, беше дужан да учини, да се закон врши. Он је ишао напред с мирном одважношћу, коју је увек показивао; на њега избацише неколико пушчаних метака, али га не погодише, и у метежу том није успео да позове руљу на мир и ред, као што је хтео. Лафајет, тада, нареди најпре да се избаци неколико метака у ветар; гомила на-пусти олтар отаџбине, али се убрзо поново искупи. Доведен тиме до крајности, он ко-мандује ватру у месо.

Војни ва-
кон про-
кламован
на Марсову
Пољу.

Први плотун оборно је неколико бунтов-

Јул 1791. ника. Број њихов био је преувеличаван. Једни су га спустили на тридесет, други су га дизали на четири стотине, а бесни на неколико тисућа. Дрека ових последњих у првом моменту беше произвела општи ужас. Овај строги пример смирио је агитаторе, за неколико тренутака.* По обичају, окривљивање су све партије да су подболе овај покрет; и вероватно је, да је више њих имало удела у њему, јер је овај неред нишао у рачун многим. Краљ, већина скупштинска, народна гарда, власти општинске и окружне, беху се тада сложили да се утврди и одржи уставни ред; и имали су да се боре противу демократије унутра, и противу аристократије споља. Скупштина и народна гарда чинили су ону народну средину, богату, просвећену и мудру, која је хтела ред и законе; и, због тога, морали су се, у овим приликама, природно удружити с краљем, који, како се чинише, беше се решио, да се задовољни ограниченом влашћу. Али, ако је њима нишло у рачун да се зауставе на тачки до које се беше дошло у том погледу, то није нишло у рачун аристократији, која је желела неред и метеж, ни народу, који је хтео да добије и да се уздигне што више. Барнав, као некада Мирабо, беше беседник ове мудре и умерене буржоазије; Лафајет јој беше војнички за-

* Овај догађај био је у недељу у вече, 27. јула.

поведник и вођ. Дантон, Камил Демуљен, ^{Јул 1791.} беху беседници, а Сантер генерал. руље, која је такође хтела да влада. Представници њени и у Скупштини, и међу новим изабраним управницима у земљи, беху неколико ватрених или фанатичних духова, који својим декламацијама убрзаваху долазак њен на власт.

За егзекуцију на Марсову Пољу веома су замерали Бајљију и Лафајету. Али обојица, сматрајући се као верне и одане слуге закона, жртвујући извршењу његову и своју популарност, и свој живот, нити су жалили, нити су се ма чега бојали од онога, што су учинили. Енергија, коју показаше, импоновала је бунтовницима. Најистакнутији чомишљали су већ да се измакну испод удара, који су, како су они држали, били управљени противу њих. Робеспијер, који је дотле потпомагао најпретераније предлоге, дрхташе у својем мрачном обиталишту; и, ма да је као посланик био неприкосновен, ипак је молио своје пријатеље да га склоне. Пример је дакле имао своје дејство, и, за један тренутак, сви метежни помисљаји били су умирени страхом.

У ово доба Скупштина је донела једну одлуку, која је доцније била критикована, ^{Скупштина декретује, да ни један од њених чланова не може бити изабран.} по чији резултат није био тако лош, као што се мислило. Она је декретовала, да

Август 1791. ни један од њених чланова не може бити поново изабран. Робеспир је био аутор овог предлога, зато, како се мислило, што је завидео колегама, међу којима није могао да светли. Природно је било што је он био противу њих, пошто је непрестано имао да се бори с њима; и у његовим осећањима могло је бити једновременно и уверења, и зависти и мрзости. Скупштина, коју оптуживаху да хоће да продужи своја пуномоћства у недоглед, и која у осталом беше изишла већ из воље гомили, због своје умерености, похита да одговори на све нападе равнодушношћу, можда претераном, и реши да се њени чланови искључују од избора за идущу законодавну скупштину. Том одлуком лишена је нова Скупштина људи, чија екзалтација беше већ мало сталожена, и чије је законодавно знање постало зрелије трогодишњим искуством. Међутим, кад доцније будемо видели узроке револуцијама које су долазиле једна за другом, моћи ће се боље судити, колика је и каква могла бити важност ове мере, тако често осуђиване.

Пројект Ле-
вице, који
се тичао
Устава.

Ово беше моменат да се уставни послови заврше, и да се у миру заврши један тако буран период скупштинског рада. Чланови левице намераваху да споразумно ублаже неке делове Устава. Они су били решили да се цео Устав чита, те да се процени у

целини, и да се разни делови његови доведу ^{Август 1791.} у склад; то беше оно што се звало ревизија, и што је доцијије, у данима републиканске грознице, сматрано као узрок несреће. Барнав и Ламети беху се споразумели са Малуем, да се измене оне одредбе које се тичаху прерогативе краљевске, као и онога што се називаше стабилитет престола. Говори се, шта више, да су намеравали да установе два дома. Беше уговорено да, чим читање буде свршено, Малуе одмах нападне; да му Барнав одговори ватрено и срдито те да се боље прикрије права намера, али тако, да се, бранећи највећи део одредаба, и сам изрази противу извесних од њих као очевидно, опасних и осуђених према дотадашњем искуству. Такве беху погодбе споразума и договора, кад се сазнало за сметње и опасне протесте деснице, која је решила да више не гласа. Због тога, свака споразумна поправка постаде немогућна. Левица није хтела ништа више да чује; и кад је уговорени покушај био учињен, узвици, који полетеше са свију страна, не дадоше Малуеу и његовима да ствар даље наставе.* Устав је дакле био свршен са извесном хитњом, и поднесен краљу да га усвоји. Од овога тренутка враћена му је била слобода, или боље, строг надзор над двором био је дигнут,

Устав је
свршен са
извесном
журбом.

* Види примедбу 24, на крају ове свеске.

Август 1791. и он је могао да се повуче где је хтео, ради брижљивијег проучавања уставног акта, и слободног пријема његовог од своје стране. Шта је могао да чини Лудвик XVI? Одбити Устав, значило је абдицирати у корист републике. Беше најсигурније, и шта више најприкладније његовој системи, да прими Устав, и да очекује од времена повратак власти, за коју он држаше да њему припада. Због тога, после извесног броја дана, он објави да прима Устав. (13. септембра).

Краљ при-
ма Устав.

Овај глас изазва необичну радост, као да су се доиста бојали какве сметње од стране краљеве, и као да је овај пристанак његов био једна концесија од његове стране, којој се нису надали. Он оде у Скупштину, и био је примљен као у најплешиим данима. Лафажет, који никад не заборављаше да поправља неизбежне зле последице и резултате

Општа ам-
нистија.

политичких потреса, предложио је општу амнистију за сва дела учињена у револуцији. Ова амнистија била је прокламована уз узвике радости, и апсане биле су одмах отворене. Најзад, 30. септембра, Туре (Thouret), последњи председник, објавио је да је уставотворна Скупштина закључила своје седнице.

Затварање
уставотвор-
не Скуп-
штине.

ПРИМЕДБЕ

и

ДОКАЗНИ СПИСИ

УЗ СВЕСКУ I.

ПРИМЕДБА 1., СТРАНА: 63.

Ја не бих наводио ово место из мемоара Феријерових, да ниски клеветници нису покушали били да све омаловаже, што год је било у француској револуцији. По њему ће читалац моћи да суди о ефекту народних свечаности ове епохе, на мање плебејска срца:

„Задовољство ми је да овде изложим утицај, који је чинила на мене ова узвишена и дирљива свечаност; ја ћу да копирам овде извештај, који сам тада, још пуи онога што сам осећао, написао о њој. Ако овај опис и није исторички, интересовање, можда, живље бар неке од читалаца.“

Аристократија је у црном оделу; напиршњаци и украси на њима од златне су тканине; огртач свилен; колир од чипака; шешир окићен перјем, повијеним а ла Хапри IV. Свештенство у мантији, озго велики огртач, капа на четири бошкa; епископи у своме љубичастом оделу и у својим одеж-

дама. Трећи сталеж такође у црном оделу, огртачи свилене, колири од батиста. Краљ се наместио на естради једној, богато украшеној; Господин, Господин гроф д' Артоа, принчеви; министри, велики официри круне, седели су ниже од краља. Краљица према краљу; Госпођа, Госпођа грофица д' Артоа, принцезе, дворске даме, богато накићене и претрпане дијамантима, чиниле су јој сјајну пратњу. Улице су биле застрте крунским застрирачима; пукови француских и швајцарских гардиста заузимали су, у линији, простор од цркве Св. Богородице до цркве Св. Луја. Огромна маса народа гледаше нас, кад смо пролазили, мирно и на начин који изражаваше поштовање. Балкони беху окићени драгоценим тканинама; прозори препуни гледалаца сваког доба, и оба пола. Лепотице, укусно одевене; шаренило шешира, перја, одела. На свима лицима видило се, да сви беху пријатно дирнути; све су очи сијале радошћу; плескања су изражавала највећу заинтересованост; погледи нас предусретаху, и пратише и кад смо им изишли из домаћаја... Слика која плени, која усхићава, и коју се ја узалуд напрежем да представим! Музички хорови, размештени на извесним даљинама, распостирали су мелодичне звукове; војничка кретања, звуци добоша и труба, племенита песма свештеника, што су се појављивали и чули наизменце једно за другим, у хармонији и у реду, оживљавали су овај тријумфални поход Вечнога".

"Сав утонуо у најслађи занос, обузеше ме убрзо мисли узвишене, али меланхоличне. Француска, моја отаџбина, ја је гледах, ослоњен на религију вели нам: Угушите своје детињске распре; овај је тренутак одлучан, који ће ми дати нов живот, или ће ме уништити на свагда.... Љубави према отаџбини, ти говораше мом срцу... Шта! свађа будаласте амбиције, мрски интриганти, трудећи се путевима веругавим, да поцепају моју отаџбину; они ће основати своје разорне системе на лу-

кавствима, удешеним себи у корист; они ће ти рећи: Ти имаш два интереса; и сва твоја слава, и сва твоја моћ, на које ти суседи твоји толико завиде, разлетеће се као лаки дим, који гони јужни ветар!... Не, ја сам ти се заклео, отаџбино моја: нека се мој језик осуши и прилепи за непце моје, ако ма кад будем заборавио твоје величине и твоје свечаности“.

„Како овај религиозни сјај распростире своју светлост, па овом чисто људском свечаношћу! Без тебе, обожавана религијо, ово би било само сујетно истицање охолости; али ти очишћаваш и освештаваш, ти шта више и величину чиниш већом; краљевци, силници овога века, такође одају, макар и да се само тако чине, пошту цару царева.... Ове свете параде, ове песме, ови свештеници обучени у освештене одежде, ови мириси, ово небо испред олтара, ово сунце којег се зраци играју на злату и камењу!.... Сетих се речи пророкових: Кћери Јерусалимске, ваш се краљ приближује; узмите своје невестинско одело и трчите преда њ..... Плакао сам од радости. Мој Бог, моја отаџбина, моји саграђани, беху постали ја.....“

„Кад се дошло у цркву Св. Луја, три сталежа поседаше на клупе које су намештене у цркви. Краљ и краљица наместише се под једним небом од љубичасте кадифе, присутим златним криновима: принчеви, принцезе, велики официри круне, дворске даме, заузеше простор око Њихових Величанстава. Св. Тајна изнесена је на олтар под звуцима најречитије музике. То беше *O salutaris hostia*. Ова природна, али доиста и мелодична песма, ослобођена инструменталне пратње која јој угушује израз, овај чисти акорд гласа који се уздизаше небу, потврдио ми је, да је просто увек лепо, увек велико, увек узвишено..... Људи су луде, кад у својој тајној мудрости сматрају као детињарију култ према Вечноме: како равнодушно посматрају они онај морални ланац, који везује човека с Богом.

који га чини видљивим у оку, осетљивим у такту?... Г. де ла Фар, епископ из Нансија, држао је беседу..... Религија даје снагу царствима; религија доноси среће народима. Ова истина, о којој ни један мудар човек није сумњао ни једног тренутка, не беше оно важно питање о коме је требало говорити у овом узвишеном скупу; место и прилика отвараху беседништву шире поље; епископ из Нансија није се усуђивао, или није могао, да га прође“.

„Другог дана посланици се искупише у сали des Menus. Скуп овај није био ни мање импозантан, ни призор мање величанствен него јуче.“

(Mémoires du marquis de Ferrières, t. I. p. 18 et suiv.)

ПРИМЕДБА 2., СТРАНА: 76.

Држим да ми је дужност да изложим побуде, на којима је скупштина општина основала одлуку коју је донела. Овај први акат, са којим се отпочела револуција, и који због тога има велику важност, преко је потребно оправдати и показати његову нужност. Ја држим да се то може најбоље учинити, ако се изложе побуде и обзири који претходише одлуци посланика општина. Ове побуде и обзири, као и ова одлука, припадају свештенику Сијејеу.

„Скупштина општина, расправљајући о предлогу за споразум, који јој учинише Г.Г. краљеви комисари, држала је да јој је дужност, да, у исто доба, узме у обзир и одлуку, коју су Г.Г. аристократи похитали да учине о истом предлогу.“

„Она је видела, да су Г.Г. аристократи, ма да су најпре свој пристанак дали, порекли га готово потпуње изменама, које су ускоро унели у тај предлог, те се, због тога, њихова одлука може да сматра као позитиван отказ.“

„Према томе, и узев у обзир да се Г.Г. аристократи нису отказали од ранијих одлука својих које су противне сваком покушају слоге и заједничког рада, посланици општина мисле да је апсолутно бескорисно забављати се и даље предлогом, за који се не може рећи да је за споразум, како га је одбацила једна страна са којом се имало споразумети.“

„У овом стању ствари, које враћа посланике општина у њихов првобитни положај, скупштина налази да неможе више у нераду чекати на привилеговане класе, а да се не огреше о народ, који без сумње има права да захтева од ње бољу употребу свога времена.“

„Она налази да је хитна дужност представника народа, ма којој класи грађана припадали, да без одлагања образују активну скупштину, која ће бити у стању и да отпочне и да изврши предмет своје мисије.“

„Скупштина позива Г.Г. комисаре који су учествовали у разним конференцијама, тако званом за споразум, да јој поднесу писмени извештај о дугим и узалудним напрезањима посланика општина да привилеговане класе увере и склоне на истините принципе; себе сматра за позвану да изложи побуде које је нагоне, да из стања ишчекивања пређе у стање акције; најпослед, она решава, да се тај извештај и ови мотиви штампају на челу данашње одлуке.“

„Али, пошто се активна скупштина не може образовати, пре док се претходно не констатује посланичка исправност оних који имају права да у њу уђу; тј. оних, који имају потребне одлике да гласају као представници народа; — посланици општина држе, да им је дужност учинити последњи покушај код Г.Г. свештенства и аристократије, који су до сада одбијали да се подвргну констатовању своје посланичке исправности.“

Сем тога, осећајући потребу да констатује отказ ових двеју посланичких класа, ако оне и даље не би

хтеле да се подвргну констатовању своје посланичке исправности, скупштина налази да је преко потребно да им пошаље овај последњи позив, који ће им нарочито за то изабрани посланици однети, прочитати, и оставити у копији:“

„Господо, посланици општина Француске наредили су нам да вам нагласимо, да се не може и даље још одлагати извршење обавезе која лежи на свима народним представницима. Време је доиста да се они, који за себе веле да су то, подвргну констатовању тога, општом верификацијом њихових пуномоћстава, и да отпочну занимати се интересом народа, који је, сам по себи, искључујући све приватне интересе, велики циљ, коме сви посланици ваља да теже заједнички и сложно. Због тога, и са обзиром на хитну потребу да представници народа отпочну једном свој рад, посланици општина моле вас поново, Господо, и шаљу вам по дужности својој, сваком посебице, и свима укупно, последњи позив, да дођете у салу Сталежа, те да присуствујете, суделујете и потчините се, као и они, општој верификацији пуномоћстава. Ми смо у исто доба позвани да вам саопштим, да ће прозив по окрузима бити после једног сахата, да ће затим одмах отпочети верификација, и да ће се донети формална одлука о онима који буду одсутни.“

ПРИМЕДБА 3., СТРАНА: 107.

Ја објашњујем и потврђујем цитатима и примедбама само оно, што би се могло оспоравати. Питање, да ли смо имали Устав или не, изгледа ми једно од најважнијих питања револуције, јер нас недостатак основног закона правда, што смо хтели да га имамо. Ја држим, да у овом погледу нема ауторитета, који би био више заслужан уважења, и мање подозрив, од Г. Лађија-Тољендала.

Овај одличан грађанин изговорио је у скупштини аристократије, 15. јуна 1789. беседу, од које су највећи делови ово:

„Чињени су, Господо, дуги прекори, помешани шта више с неком грчином, оним члановима ове скупштине, који су, са толико исто бола са колико и резерве, исказивали своје сумње о ономе што се зове наш Устав. Овај предмет није можда у непосредној вези с овим који ми расправљамо: али, пошто је он повод за оптужбу, па дакле и узрок за одбрану, нека ми буде допуштено да управим неколико речи на ауторе ових прекора.“

„Ви доиста немате закон, који одређује да је Скупштина Сталежа саставни део суверенства, јер ви захтевате такав закон, и јер је до сада утицај и значај ове скупштине био никакав, било зато, што је одлуком Савета њен рад био спречаван и обустављан сасвим, било с тога, што је какав Парламенат одлуком својом ништио све њене одлуке.“

„Ви немате закон, који одређује периодично сазивање ваших Скупштина Сталежа, јер ви захтевате такав закон, и јер има сто седамдесет и пет година како оне нису сазиване.“

„Ви немате закон који вас осигурава, који вашу индивидуалну слободу штити од самовоље, јер ви захтевате такав закон, и јер су под владом краља, чију је правичност и часност знала сва Европа, министри извлачили судије из светилишта закона с помоћу својих оружаних сателита. Под прошлом владом још све су судије у краљевини насилно извучене из заседања, из домова својих и прогањане, једни на врхове планина, други у барска блата — сви у места грознија од најужаснијих тамница. Идући даље још, ви се сусрећете са преко сто тисућа *lettres de cachet*, која су издата и растурена због кукавих теолошких свађа. Идући даље и од овога, ви најчешће имате такве криве комисије, и на толика самовољна затварања; и тек

под владом вашег доброг Хаџрија (Хаџри IV) ви се осећате спокојни, и можете да оданете."

"Ви немате закон, који одређује слободу штампе, јер ви захтевате такав закон, и јер су до сада ваше мисли биле спутане ваше жеље ућуткиване, крик срдаца ваших угушиван критиком деспотизма, час појединаца, час целих тела, који је био још грознији."

"Ви немате, или бар више га немате, закон, који одређује ваш пристајак на порезе и дажбине, јер ви захтевате такав закон, и јер сте од пре два века били оптерећени са више од три или четири стотине милиона порезе, без свога пристајка ма на један само."

"Ви немате закон, који чини одговорнима све агенте извршне власти, јер ви захтевате такав закон, и јер креатуре оних крвавих комисија, издавачи оних самозласних наредба, расипачи народне благајнице, насилници светилишта правде, они који су обмањивали врлине једнога краља, они који су ласкали страстима другог, они који су у урок пропасти народне, нису давали никаква рачуна о томе, нити су претрпели за то каквагод казну."

"Најпосле, ви немате закон, општи, позитиван, писан, позељу народну и краљевску у исто доба, Државни Устав, на коме је утврђен сталан и непроменљиви ред, који свакоме казује шта је он дужан да жртвује од своје слободе и свога добра у име одржања остатка, који свима осигурава права, који одређује све власти. Напротив, режим ваше владавине мењао се са сваком променом владаоца, често са сваком променом министарства; зависио је од старости, од карактера једнога човека. Кад су на престолу седели владоци малолетни, или слаби, краљевска власт, која је толико важна и значајна за срећу и достојанство народа, била је безобразно понижавана, или од стране великаша који су једном руком колебали престо а другом гњавили народ; или од стране тела, која у једно доба дрско

отимаху оно, што су у друго доба бранили одважно. Под охолом владаоцима, којима се ласкало, под владаоцима добротиним, које су лагали, ова иста власт претеривала је преко свију граница. Ваше помоћне власти, оне које стоје између краља и народа, „*ronvoirs intermediaires*“ — како их ви зовете, нису ни боље одређене ни сталније. Парламенти час се држе принципа, да се не могу мешати у послове државне, час пак тврде, да су они представници народа, и да се с њима има поступати као са таквим. Било је и прокламација, којима се објављују воље краљеве; а и одлука, у којима чиновници краљеви забрањују, у име краља, извршење наредаба краљевих. Парламенти се нису боље слагали ни међу собом; они су спорили узајамно један другоме, и њихов постанак, и њихове надлежности; они су се узајамно бомбардовали одлукама својим.“

„Ја прекидам ове подробности, којих могу да наведем безброј; али, ако су сви ови факти истинити; ако ви немате ни један од ових закона које сада захтевате, и које сам ја мало час побројио, или, ако, имајући их (уочите добро ово), немате онај закон који гарантује њихово извршење и њихову сталност, онда одредите ви шта разумете под речју Устав, и сагласите се бар у томе, да се не може озбиљно замерати онима, који не могу да се ослободе сумње да Устав постоји. Говори се непрестано, да се ваља искупити око овог Устава; ах! пре ваља окренути леђа овоме фантому, и на место њега поставити стварност. Што се тиче онога израза *новачење*, што се тиче оне квалификације *новатори*, коју непрекидно придевају, сагласите се да су први новатори у нашим рукама; да су први новатори наше бирачке институције; уважавајмо, благосиљајмо ово срећно новачење, које ће све да стави на своје место, које ће сва права да учини неотргодљивима, све власти добрима и корисним, и све поданике срећнима.“

„Овакав Устав, Господо, ја желим; овакав је Устав објекат свију наших мандата, и он ваља да је циљ свију наших радова; такав се Устав противи и помисли о адреси која нам се предлаже, адреси, која ће да компромитује краља толико исто колико и народ, адреси, најпосле, која ми изгледа тако опасна, да ја не само што ћу јој бити противан до последњег часа, но ћу, ако наступи могућност да буде усвојена, бити нагнан на тешку дужност да противу ње свечано протестујем.“

ПРИМЕДБА 4., СТРАНА: 108.

Држим да је корисно да изложим овде резиме посланичких инструкција, које је извадио и склопио за Народну Скупштину Г. Клермон-Тонер. То је добар преглед мишљења у овој епоси на целокупном простору Француске. У овом погледу, овај је резиме неobiчно важан; и ма да је Париз утицао на редакцију ових посланичких инструкција, учешће провинција у саставу њихову било је ипак највеће.

РАПОРТ

О Д Б О Р А З А У С Т А В

који садржи резиме посланичких инструкција о овом предмету, и који је прочитао у народној скупштини г. гроф Клермон-Тонер.

(Седница од 27. јула 1789.)

„Господо, ви сте позвани да препородите француску државу; ви уносите у овај велики посао мудрост и своју и својих властодаваца.“

„Сматрали смо да нам је дужност да вам, понајпре, искупимо и изнесемо све предлоге који су разбацани у највећем делу ваших посланичких инструкција. Затим ћемо вам изнети гледиште

вашег одбора, као и она која смо могли, или која будемо могли, искупити са разних страна, у разним опаскама и напоменама које су, или које му буду, саопштене или предате од чланова ове узвишене Скупштине.“

„Данас ћемо вам, Господо, дати рачуна само о првом делу овога рада.“

„Наши се властодавци, Господо, сви слажу у једноме: они хоће препорођај државе; али, једни то очекују од просте реформе злоупотреба и успостављања Устава који стоји већ четрнаест векова, и који се, њима тако изгледа, може да оживи, ако му се залече ране које су му задавале време и многобројне побуне интереса приватних противу интереса општег.“

„Други су сматрали данашњи друштвени режим за толико искварен и рђав, да су захтевали нов Устав, и, стављајући ван питања монархијску владавину и њене облике, који су у срцу свакога Француза, и који су вам они наредили да одржите, дали су вам сву потребну власт да створите Устав и да осигурате напредак француске државе на извесним принципима, и на подели и правилном уређењу свију власти; ови, Господо, сматрају, да прва глава Устава ваља да садржи декларацију права човекових, оних права, која никад не застаревају, у име којих је друштво и било основано.“

„Захтев ове декларације права човекових, која је упорно одбијана до сада једина је тако рећи разлика између посланичких инструкција које желе нов Устав, и они који само захтевају успостављање онога што је сад, и што оне сматрају као Устав.“

„И једне и друге оснивају своје идеје на принципима монархијске владавине, на егзистенцији власти и на организацији законодавног тела, на потреби пристајка народног на порезу, на организацији административних тела, и на правима грађана.“

„Ми ћемо вам, Господо, изложити по реду све ове разне предмете, и то: у облику дефинитивних одлука, за оне о којима су сагласне све посланичке инструкције; или у облику питања, за оне о којима се посланичке инструкције, које смо ми били кадри сами да разгледамо и проучимо, или које смо могли да добијемо да буду разгледане и проучене, не слажу, или једна другој противурече.“

„1. Монархијску владавину, неприкосновеност освећене особе краљеве, и наследност круне у мушком колену, признају и освештавају највећи део посланичких инструкција, и ни једна од њих не ставља их у питање.“

„2. Сви признају и сматрају краља као депозитара целокупне извршне власти.“

„3. Сви захтевају одговорност агената власти.“

„4. Некоје бирачке инструкције признају краљу власт законодавну, ограничену уставним и основним законима краљевине; други хоће да краљ може издавати само законе полицијске и административне, и то у времену између једне и друге Скупштине Сталежа, који ће бити привремени само, и које ће Парламенти сами заводити у државне књиге; један округ захтевао је чак, да увођење закона ових у државне књиге буде, само по престанку на то две трећине изасланика или представника среских скупштина, који раде као комисије у одсуству ових. Највећи број бирачких инструкција слажу се о потреби санкције краљеве, за обнародовање закона.“

„Што се тиче законодавне власти, највећи део бирачких инструкција преносе је и дају народном представништву, под погодбом санкције краљеве, и изгледа, да се сви у опште ваши властодавци слажу о потреби одржања овога старог принципа наших старих државних закона и уредаба. (*des Capitulaires*): „*Lex fit consensu populi et constitutione regis*“, освештано је у опште од свију ваших властодаваца.“

„Односно организације народног преставништва, ви сте позвани и овлашћени од својих властодаваца, да расправите питања која се тичу сазива, трајања и састава народног представништва, и пословног реда и поступка у њему.

„Што се тиче сазива, једни хоће да се Скупштине Сталежа саме распуштају; други захтевају, да право сазива, одлагања и распуштања, припада краљу, под једном погодбом само, да се у случају распуштања, одмах има наредити нов сазив.“

„Што се тиче трајања, једни су захтевали да Скупштине Сталежа буду периодичне, и хоће да периоди ови не зависе ни од воље ни од интереса оних у чијим је рукама власт; други, премда у малом броју, захтевали су непрекидност Скупштина Сталежа, тако, да излазак појединих чланова не повлачи за собом и распуштање Скупштина.“

„Систем периодичности изазвао је друго једно питање: Да ли ће бити, или не, скупштинске комисије, за време кад Скупштина није на окупу? Већина ваших властодаваца налази, да би установа такве комисије била опасна“.

„Што се тиче састава, једни су за то, да се сталежи састају и раде засебно; али, за овако решење овог питања највећа су сметња власти, које су већ добили и имају више представника (привилегованих сталежа.)“

„Некоји окрузи захтевали су, да се два прва сталежа састају заједно у једну скупштину; други, да се свештенички сталеж укине, а његови чланови да се разделе на остала два сталежа; трећи, да број представника аристократије буде два пут већи од броја представника општина.“

„Један округ, захтевајући да се прва два сталежа уједине, захтевао је, да се оснује нов трећи сталеж, под називом сталеж сељана. Он је захтевао такође да лица која су у служби државној, или дворској, не могу бити посланици у Скупштини Сталежа. Најпосле, неприкосновеност личности по-

сланичке, захтева се из највећег броја округа, и ни један је не спори нити пориче. Што се тиче поступка, питање о гласању заједничком и по стаљима решено је: неки окрузи захтевају две трећине гласова за одлуку.“

„О потреби народног пристанка за намет, сви су ваши властодавци сагласни, и они су је унели у своје бирачке инструкције; сви стављају границу трајања намета, коју ћете му ви одредити — границу, која не може прелазити од једног састанка Скупштине на други, и ова важна погодба чини се вашим властодавцима као најпоузданија гаранција за трајност и сталност ваших народних Скупштина.“

„Зајам, који није ништа друго до посредни намет, њима се чини да треба подвргнути истим принципа.“

„Некоји окрузи изузели су из пореза са ограниченим трајањем оне, који се дају за ликвидацију народног дуга, и држе, да ови морају трајати све до потпуне исплате дуга.“

„Што се тиче административних тела, или провинцијских Скупштина, све бирачке инструкције захтевају их, и највећи део њихов оставља вашој мудрости расправу питања о њиховој организацији.“

„Најпосле, права грађана, слободу, право својине, захтева одлучно цела нација француска. Она захтева за сваког свог члана неповредност приватне својине, а тако исто и неповредност општег народног добра; она захтева личну слободу у свем њезину пространству; као што је основала на свагда слободу националну; она захтева слободу штампе, или слободан саобраћај мисли; она с гнушањем устаје противу *lettres de cachet*, која самовољно располажу с личностима, и противу повреде светиње писама, која је најапсурднија и најбестиднија установа деспотизма.“

„У гомили ових захтева ми смо запазили, Господо, неке нарочите модификације, које се догичу *lettres de cachet* и слободе штампе. Ви ћете

их по својој мудрости оценити; ви ћете, без сумње умирити оно осећање француске части, које је, грозећи се стида, кад и кад било противно правди, и које ће се, без сумње, с оном готовошћу покорити закону, кад буде важио и за велике и силне, с којом се је уклањало испод владе његове. кад је он важио само за мале и слабе; ви ћете умирити неспокојства религије, која је тако често нападана и вређана насилничким и срамним писменим наредбама за време режима прохибитивног; и свештенсто, сећајући се да је разузданост била за дуго време другарица ропства, признаће само да су: повратак реда, пажње и респекта према светињама народним, први и природни ефекат слободе.

„То је, Господо, рачун, који је ваш одбор сматрао за дужност да вам да о ономе делу бирачких инструкција, који се дотиче Устава. Ви ћете наћи у њему, без сумње, све темељно камење за зграду, коју сте позвани да саградите у целокупној њеној висини; али, ви ћете можда пожелети у њему онај ред, онај скуп политичких комбинација, без којих друштвени режим има увек извесне недостатке; власти су у њему поменуте, али нису обележене са потребном прецизношћу; организација народног преставништва није у довољној мери одређења; изборни принципи нису изнесени: све ће ово да буду резултати тек вашег рада. Народ је хтео да буде слободан, и вас је позвао да му то израдите; геније француски убрзао је, тако рећи, ход духа народног. Он вам је за мало сахати прибавио толико искуство, које се једва може стећи за више векова. Ви можете, Господо, дати Устав Француској; краљ и народ захтевају га; и један и други заслужили су га“.

*Резултати извода из бирачких инструкција
(Принципи за које су сви.)*

1. Влада је француска монархијска.
2. Особа је краљева неприкосновена и света.

3. Круна је наследна у мушком колену.
4. Агенти власти одговорни су.
5. Санкција краљева потребна је за обнародовање закона.
6. Народ гради закон са санкцијом краљевом.
7. За зајмове и намете потребан је пристанак народни.
8. Намети се одређују и трају за време од једног састанка Скупштине Сталежа до другог.
9. Имовна је својина света.
10. Лична слобода је света.

Питања, о којима бирачке инструкције нису дале једнаке одговоре

1. Има ли краљ законодавну власт, која је ограничена уставним законима краљевине?
2. Може ли краљ сам издавати привремене законе полицијске и административне, за време кад Скупштина Сталежа није на окупу?
3. Могу ли Парламенти уводити ове законе у државне књиге, по свом нахођењу?
4. Да ли се Скупштине Сталежа могу саме распуштати?
5. Да ли краљ сам може сазивати, одлагати и распуштати Скупштине Сталежа?
6. Да ли је краљ обавезан да, у случају распуштања Скупштине, одмах нареди сазив нове?
7. Да ли ће Скупштине Сталежа бити сталне, или периодичне?
8. Ако ће бити периодичне, да ли ће бити, или не, комисије, која ће да их заступа и ради у име, њихова, у времену кад нису на окупу?
9. Да ли ће се два прва сталежа сајединити у једну скупштину?
10. Да ли ће се образовати два дома без разликовања сталежа?
11. Да ли ће се свештенички сталеж поделити на остала два?

12. Да ли ће представништво свештенства, аристократије и општина бити једно према другоме у сразмери као један према један, или као један према два, или као један према три?

13. Да ли ће се завести нов трећи сталеж, под називом сталеж сељана.

14. Могу ли службеници државни и дворски бити посланици у скупштинама Сталежа?

15. Да ли ће две трећине чланова бити потребно за одлуку.

16. Да ли ће се намети и дажбине за одужење државног дуга плаћати до потпуне исплате његове?

17. Да ли ће се lettres de cachet уништити, или модификовати?

18. Да ли ће слобода штампе бити неограничена, или модификована?

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
"РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ"
ПЕСКОВАЦ

ПРИМЕДБА 5., СТРАНА: 187.

На првим странама друге свеске, и у почетку историје Законодавне Скупштине, наћи ће се оцена једна, која ми изгледа да је праведна, о недостатцима који се приписују Уставу од 91. Ја имам овде да кажем само једну реч о пројекту, да се, у то доба, уведе у Француској начин владавине инглеске. Ова форма владавине угодба је између три интереса, који се сусрећу и сукобљавају у модерним државама: краљевског, аристократског и демократског. Но, овака угодба могућа је тек, пошто су се снаге исцрпили, тј. после борбе, тј. још, после револуције. У Инглеској, доиста, она је изведена после дуге борбе, после владе демократије и насиља. Хтети учинити оваку угодбу пре борбе, то је што и хтети учинити мир пре рата. Ова је истина жалосна, али је неоспорна. Људи се сјао-разумевају тек онда, кад гише нису у сјању да се боре. Устав инглески беше дакле могућан у Фран-

цуској тек после револуције. Добро беше, без сумње, говорити и радити за њ, али се то чинило рђаво; у осталом, и да је се у том погледу боље урадило не би се више успело. Ја ћу да додам, ради утехе оних који за тим уставом жале, да, и да је баш целокупан енглески устав и био написан на нашој табли закона, то не би стишало страсти; сукоб би опет одмах настао и бој би се заметнуо без обзира на овај прелиминарни уговор. Ја понављам дакле, борба, тј. револуција, била је потребна. *Бог је ости-
гнo, да људи долазе до правде само борбом.*

ПРИМЕДБА 6., СТРАНА: 190.

Ја сам далеко од тога да осуђујем упорство посланика Мунџеа, јер уверењу ваља одавати највећу пошту; али ово је један доста интересан чин, који ваља констатовати. Ево у том погледу један извод из његова *Рајпорта својим властито-
давцима.*

„Више посланика“ вели он: „решише да ме склоне, да жртвујем овај принцип (*краљевске санкције*), или да ме склоне, по цену жртвовања тога принципа са њихове стране, да им, у накнаду за то, учиним неке уступке; они ме одведоше једном усрдном партизану слободе, који жељаше савез између њих и мене, те да би слобода имала што мање препреча, и који хтеде само да присуствује нашим конференцијама, не узимајући учешћа у њима. Да покушам да их уверим, или да се сам обавестим, ја примих ове конференције. Декламовало се јако противу тобожњих негода неограниченог краљевског права да спречи какав нов закон, и уверавали су ме да би, кад би Скупштина признала краљу ово право, имали грађански рат. Ове конференције, које су биле у два маха, биле су безуспешне; оне су биле изнова отпочете код једнога

Американца, који беше познат као просвећен и изалан човек, који имађаше и искуства и теорије о установама удесним за одржање слободе. Његова оцена мојих принципа била је повољна за њих. Кад су се уверили да су узалудна сва напрезања да ме склоне да напустим своје гледиште, они ми најпосле објавише да мало полажу на питање о *краљевој санкцији*, ма да неколико дана пре тога представљаху то питање као повод грађанском рату; они ми предложише да гласају за *санкцију* неограничену, и да гласају тако исто за два дома, али под погодбом да ја не потпомажем, у корист краља, право да распушта Скупштину представника народних; да ја за ову скупштину захтевам само *veto* суспанзивно, и да се не противим основном закону једном којим ће бити уведен *конвент народни*, са одређеним временом трајања, који ће се састајати или на захтев Скупштине представника народних, или на захтев скупштина провинцијских, и чији ће задатак и власт бити да разгледа Устав; и да у њ уноси све промене које буде налазио за потребне. Под *конвентом народним* они су подразумевали скупштину, у коју се преносе сва народна права, у коју се стичу све власти, и која, према томе, самим присуством својим, уништава и власт монарха, и редовног законодавства; која може по својој вољи да располаже свима врстама власти, да по својој вољи преокреће Устав, да узводи деспотизам или анархију. Најпосле, хтело се на неки начин, да се једној само Скупштини, која би се звала конвент народни, остави највише диктатура, и краљевство да изложи периодичним утицајима факција и потреса.“

„Ја писам крпо изненађење своје према намери, да ме склоне да уговарам о интересима краљевине, као да би ми били апсолутни господари њихови; ја сам сматрао да ће, ако доњи дом буде изабран и да му се само *veto* суспанзивно, бити тешко саставити га од лица достојних јавног по-

верења, јер би тада сви грађани тежили и радили да буду изабрани за посланика; и да скупштина, која треба да суди о кривицама државним, ваља сама да има веома велико достојанство, и према томе, да њена власт не треба да је мања од власти другог, горњег, дома. Најпосле додао сам да, кад сматрам да је извештај принцип правни и истинит, обавезан сам и да га заступам и браним, и да ја не могу ту обавезу да напустим, јер истина припада свима грађанима.“

ПРИМЕДБА 7., СТРАНА: 201.

Особине држања Мирабовљева према свима партијама нису још добро познате, али им је суђено да буду знане ускоро. Ја сам добио од оних који ваља да их публикују позитивна обавештења; ја сам држао у својим рукама више важних списа, и нарочито онај спис написан у облику исповести, који беше његов тајни уговор са двором. Није ми допуштено било да публикујем ни један од ових докумената, нити да кажем у чијим су рукама. Ја могу само да потврдим оно што ће будућност довољно показати, кад сви податци и сва обавештења буду публиковани. Ја могу да кажем овде са увереношћу, да Мирабо никад није био у комплотима приписиваним херцегу Орлеанском. Мирабо је дошао из Прованса са једним пројектом само, да туче самовлашће од кога је и он трпео и страдао, и на које он и својим разумом и својим осећањима гледаше као на зло. Дошавши у Париз, он је много поселивао једнога банкара, тада веома познатог, и човека од велике вредности. Ту се он много обавештавао о политици, финансијама и народној економији. Он је ту попричао многа знања о тим предметима, и ту се везао са оним што се звало прогнана женевљанска колонија,

чији члан беше Клавијер (Clavière), доцније министар финансија. Међутим веза Мирабоа ни овде, ни с ким, није била интимна. У држању његову беше много фамилијарности, што је долазило због осећања своје снаге, осећања које је често ишло до неразумности. Због овог његовог начина држања, он је прилазио сваком, и изгледало је да је био у вези са сваким коме се обраћаше. Зато су га често држали за пријатеља и саучесника многих људи, са којима он није имао ничега заједничког. Ја сам рекао, и то понављам, да он беше без партије. Аристократија није могла помишљати на Мирабоа; странке Некерова и Мунијеова, не бежу кадре да га разумеју. Једини је херцег Орлеански, који је могао изгледати да је са њим удружен. То је се и држало, јер се Мирабо држао с херцегом фамилијарно, и јер је код обојице претпостављана била велика амбиција, — код једнога као принца, код другога као трибуна, која их је требала да удружи. Сиротиња Мирабовљева и богатство херцега Орлеанског бежу такође једна побуда за савез мођу њима. При свем том, Мирабо је остао сиромаш све до својих веза с двором. Тада је он посматрао све партије, старао се да их наведе да се изјасне, и осећао је сувише своју вредност да би се могао лако ангажовати. Једанпут само он је учинио као почетак одношаја са једним од оних, који га сматраху за агента херцега Орлеанског. Од једнога од свих он беше позват на ручак, и он, који се никад није бојао авантура, примио је тај позив више из љубопитства но из какве друге побуде. Пре него што је тамо отишао, он је то саопштио био свом интимном поверенику, и изгледао је врло задовољан са овим антрвијем, који му је давао наде на велика открића. По ручку, Мирабо је одмах казао све шта је тамо било: он је говорио онако тек о херцегу Орлеанском, о уважању које овај има према талентима Мирабоа, и о природној сподобности коју он замисља у њему, за владу у

држави. Овај антрви био је дакле веома безначајан, и могао је највише указивати на то, да би радо Мирабоа начинили министром. Он није пропустио био ни то, да своме пријатељу каже са својом обичном веселошћу: „Ја ћу јамачно бити министар, јер херцег Орлеански и краљ хоће да ме начине министром“. Ово је била само шала, и сам Мирабо није никад веровао у пројекте херцегове. Ја ћу у једној од осталих примедаба изложити и неке друге особине.“

ПРИМЕДБА 8., СТРАНА 211.

Једно писмо грофа д' Естенга краљици заимљив је податак, о којем се мора водити рачун кад је реч о делима 5. и 6. октомбра. Овај јуначни морнар, пун верности и независности (две одлике, које су, чини се, једна другој супротне, али које се често налазе удружене баш код морнара), сачувао је био обичај да све каже својим владаоцима, које је волео. У његову сведоџбу, која се састоји из једног поверљивог писма писаног краљици, у којем јој он излаже интриге које је открио и које су га узбудиле, не може се сумњати. Из тога писма видеће се да ли је двор доиста био у ово доба без пројекта.

„Моја дужност и моја верност захтевају од мене, да препонизно поднесем краљини рачун о свом путу у Париз. Хвале ме да добро спавам у очи каквог јуриша или какве морске битке. Усуђујем се да тврдим, да нисам страњив у догађајима. Одгајен поред Г. наследника који ме је одликовао, навикнут од свог детињства да у Версаљу говорим истину, војник и морнар, познат с формама, ја их поштујем, не уступајући им своју искреност и своју чврстину.“

„После овога, ваља ми да признам Вашем Величанству, да прошле ноћи нисам могао ока скло-

пити. Казали су ми у једном добром друштву (и шта би било, Боже благи, кад би се то распрострло и у народ!), понављали су ми да се купе пописи од свештенства и од аристократије. Једни тврде, да се то чини по споразуму с краљем, а други држе, да он о томе не зна ништа. Тврди се, да постоји готов план: да ће се краљ повући на Шампању или на Вердун, или да ће ићи у Мец. Споменут је био Г. де Бујље, и то од кога? од Г. Лафајета, који ми је то казао на ухо за столом код Г. Жожо (Jauge). Ја сам дрхтао да когод од слугу то није чуо; ја сам му напоменуо да само једна реч из његових уста може бити сигнал смрти. Он је ладан и спокојан; одговорио ми је да ће и у Мецу, као и свуда, патриоти бити јачи, и да је боље да умре један само за спас свију.“

„Г. барон де Бретејељ, који оклева да иде, руководи план. Уговора се о новцу и обећава се, да се положи милион и по на месец. Г. гроф де Мерси споменут је по несрећи као саучесник. То су, ето, разговори; ако се распростру у народ, ефекат им се не да прорачунати: све се то говори још шапалом. Добри духови изгледали су ми упрепашћени од последица: довољна је само сумња да се то намерава, па да учини ужас. Био сам код Г. амбасадера Шпаније, и ја нећу никако да сакријем од краљице, да је мој ужас постао код њега два пут већи. Г. Фернанд-Нинес говорио је са мном о овим лажљивим гласовима, о ужасу који је он осећао кад је помишљао на такав немогућан план, који би довео до најштетнијег и најсрамнијег грађанског рата, који би изазвао расцеп и пропаст целе монархије, и учинио је пољем унутрашњег беснила и туђинске амбиције, који би учинио неправљиву несрећу особама, које су француској најдраже. Пошто је говорио о двору који лута, који салећу и лажу они који га нису подржавали кад су то могли, који сада хоће да га повуку за собом у пропаст..... веома ожалашћен општим бан-

кротством, које ће тада бити неизбежно и страшно у сваком погледу..... ја сам узвикнуо: нека само то буде једино зло које би произвела ова лажна вест, кад би се распрострла, јер је она идеја без икаквог основа. На ову последњу фразу Г. амбасадер Шпаније оборно је био очи. Ја сам навалио био на њ; најпосле признао ми је, да му је неки од знатних и добро обавештених саопштио, да се намерава да му се предложи на потпис један споразум за дружбу. Није никако хтео да ми га именује; али, било из непажње, било за добро ствари, по срећи није захтевао од мене часну реч, коју бих ја морао држати. Ја нисам дао никакво обећање, дао овој ствари не ћу никому говорити. Он ми је улио велики ужас, који ја до сада нисам познавао. Ужас тај осетио сам ја не себе ради. Ја преклињем краљицу, да у својој мудрости прорачуна све шта може да произиђе из једног погрешног корака: први ће бити веома скуп. Ја сам видео добро срце краљичино, које је плакало над судбом помлаћених жртава; у овој прилици имаће се да жале потоци крви, који ће се просути бескорисно. И проста колебаљивост може бити смртоносна. Може се успети да се бујница руководи колико толико тако само, ако се пред њу изиђе и ако се буде гладила и стишавала. Ништа још није изгубљено. Краљица може повратити краљу његову краљевину. Природом је обилно снабдевена средствима за то; та су средства једино могућна. Она се може угледати на своју узвишену матер; иначе ја ћутим..... Ја преклињем Ваше Величанство, да ми одобри аудијенцију за ма који дан ове недеље.“

ПРИМЕДБА 9., СТРАНА: 226.

Историја не може ни дотле, да казује и објашњава подробно чак и радње и држање појединих

личности, нарочито у једној револуцији у којој су улоге, шта више и оне прве, биле преко мере многобројне. Г. Лафајет био је толико клеветан, а његов је карактер тако чист, тако једнак и стаалан, да је дужност према њему жртвовати му бар једну примедбу. Његово држање 5. и 6. октобра било је непрекидна оданост, а међутим људи, који му дугују живот, представили су то као атентат. Њему се пребацивало насиље народне гарде која га је одвукла, против воље његове, у Версаљ. Ништа није неправичније; јер, ако се чврстином и може владати над војницима које смо за дуго време водили ка победи, грађани, недавно и добровољно искупљени, и који су вам одани само због свог егзалтованог расположења, неодољиви су, кад их такво расположење њихово повуче на другу страну. Г. Лафајет борио се противу њих целог једног дана, и извесно више се не може желети. У осталом, његов одлазак био је најкориснији, јер без народне гарде, двораци би били узети на јуриш, нити би се могло предвидети каква би била судба краљевске породице у средини разлачених народних маса. Као што се видело, без народних гренадира, телесни гардисти били би савладани. Присуство Г. Лафајета и његових трупа у Версаљу било је, дакле, неопходно потребно.

Сем прекора што је дошао у Версаљ, прекоревали су га и зато, нарочито, што је тамо спавао; и ово спавање његово било је предмет најужаснијих и најбешињих прекора. Г. Лафајет био је на ногама до пет сахата изјутра, целу је ноћ разводио и размештао патроле, повраћао ред и мир; и та околност, што ни једна од његових стража није била нападнута, доказ је, да су све његове мере опрезе и сигурности биле добре. Све је изгледало мирно, и он је учинио нешто што би и сваки други на његовом месту, — бацио се беше на постељу да се одмори и покрепи, за шта је осећао потребу, јер се беше борио двадесет и четири сахата противу гомиле.

Његов одмор трајао је само пола сахата; он је стигао на време на прве крике, још доста брзо да спасе телесне гардисте од покоља. Шта може овде да му се пребацује?... Што није био на месту у првој минути? Али он је могао бити одсутан у том моменту и због чега другог, — издавање наредбе какве, или прегледање какве страже, могло га је удалити за пола сахата од места где је први напад био; и његово одсуство, у првом моменту радије било је једна од најнеизбежнијих случајности. Али да ли је он стигао био на време да спасе готово све жртве, да спасе двор и узвишене особе у њему? да ли је се он великодушно излагао највећим опасностима? то је оно што се не може одрећи и што му је у то доба прибавило изливе општер расположења. Само је један глас био тада међу свима, које је он спасао био. Госпођа Стаел, којој се не може пребацити пристрасност према Г. Лафајету, саопштава, да је она чула да су телесне гардисте викали *Живео Лафајет!* Муније, у којег се још мање може сумњати, хвали његову оданост; и Г. Лађи-Тољендал жали, што му се у овом моменту није дала нека врста диктатуре. (Види његов „Rapport a ses commettants“). Ова два посланика довољно су се били истакли против 5. и 6. октобра, те се њихове сведоџбе могу примити с поверењем. Нико у осталом, није се био усудио у првим моментима да одриче оданост коју су сви видели и признавали. Доцније партијски дух, који се осећао да је опасно признати врлине једноме уставобраниоцу, одрицао је услуге Г. Лафајету; а од тада се и отпочела она дуга клевета, која гађа у њега без прекида.

ПРИМЕДБА 10., СТРАНА: 235.

Ја сам већ изложио да су односи Мирабоа са херцегом Орлеанским били готово ништавини. Ево

који је смисао оне значајне речи: *Овај j... f..... ne заслужује муку, која се за њега чини.* Принуда, коју је Лафајет употребио био према херцегу Орлеанском, није се допадала народној партији, а нарочито је узбунила била пријатеље принчеве, који је био осуђен на изгнанство. Ови су помишљали да истакну Мирабоа против Лафајета, користећи се саревниивошћу овог беседника према генералу. Један пријатељ херцегов, Лозин (Lauzin), дође једног вечера Мирабоу и окупи га склањати да сутра говори. Мирабо, који је често био попустљив, хтео је да пристане, али његови пријатељи, који су се више од њега бринули о његову држању, склоне га да то не чини. Решено је било дакле да он ћути. Сутра-дан, кад је седница била отворена, дозна се о одласку херцегу Орлеанског; и Мирабо, који је био раздражен против њега због тог његова уступања Лафајету, и који је помишљао на узалудна напрезања његових пријатеља, повиче: *Ce j... f..... ne merite pas la peine qu'on se donne pour lui.*

ПРИМЕДБА 11., СТРАНА: 337.

Било је и код Мирабоа, као и код свију већих људи, много ситнога поред много великог. Он је имао живу уобразиљу, коју је ваљало забављати надама. Немогућно је било начинити га министром а да се не уништи његов утицај, и због тога не изгуби он сам, и помоћ која се је могла имати од њега. С друге стране овај мамац потребан је био за његову уобразиљу. Они дакле који су стајали између њега и двора, саветовали су, да му се да пада за један портфељ. Међутим, лични интереси Мирабоа нису никад били предмет каквог нарочитог спомена или говора, у разним додирима и спошажима са њим: никада се, донста, није го-

ворило ни о новцу, ни о милостима, и било је тешко успети код Мирабоа да чује и прими оно што су хтели да му кажу. За то, укључено је било краљу на једно веома вешто средство. Мирабо је имао тако рђаву репутацију, да су мало њих хтели да му буду колеге. Краљ, обраћајући се Г. де Лијанкуру, којег је он нарочито уважавао, упита га, да ли би он, да би му био користан, пристао да прими један портфељ у друштву с Мирабоом. Г. де Лијанкур, одан монарху, одговори, да је он готов да учини све, што захтева добро његове службе. Ово питање, које је ускоро било достављено беседнику, испунило га је задовољством, и он није више сумњао де ће, како то прилике допусте, бити наименован за министра.

ПРИМЕДБА 12., СТРАНА: 252.

Неће бити без интереса упознати се са мишљењем Феријеровим, о држању посланика његове партије у Скупштини.

„У Народној Скупштини било је, вели Феријер, једва око три стотине чланова који су били деиста људи часни, слободни од страначког духа, туђи и једном и другом клубу, који су хтели добро, који су га хтели ради њега самог, независно од интереса Сталежа, тела; увек готови да прихвате најправичнији и најкориснији предлог, долазио он ма од кога и био потпомаган ма ким. То су они људи, достојни часне улоге за коју су били позвани, који су начинили оно мало добрих закона што су изашли из Уставотворне Скупштине, то су били они, који су спречили свако зло; које она није учинила. Усвајајући увек оно што је било добро, и одбијајући увек оно што је било рђаво, они су често давали већину одлукама, које би, без њих, биле одбачене тежњом и настојавањем

какве фракције; они су често одбијали предлоге, који би, без њих, били усвојени тежњом и наваљивањем интересованих.“

„Не могу да, у овом погледу, не изнесем овде неполитичко држање аристократије и епископа. Пошто су они тежили томе само, да се Скупштина разиђе да се њене радње покуде и иставе у рђавој боји, они нису ни помишљали да се одупиру рђавим декретима, они су у том погледу били толико равнодушни да се то не може ни појмити. Кад би председник стављао питање, они би излазили из сале, позивајући посланике своје странке да им следе; или, ако су остајали у сали, они би им викали да не учествују у расправи и одлуци. Клубисти, који би одласком њиховим постајали већина, декретовали су све што би хтели. Епископи и аристократе, тврдо верујући да се нов ред ствари не може одржати, жураху са извесним нестрпљењем, у нади да ускоре његов пад, и пропаст монархије, и своју властиту. Овом свом бесмисленом држању они су додавали још и увредљиву равнодушност и према Скупштини, и према народу, који је присуствовао њеним седницама. Они нису слушали ништа и никога, смејали су се, говорили су гласно, утврђујући на тај начин народ у његову њима мало наклоњеном миљењу које је већ имао о њима, и у место да раде да задобију његово поверење и поштовање, они су, на против, радили да стеку његову мрзост и презрење. Све ове лудости дошле су биле отуда, што епископи и аристократе нису могли никако да се увере, да је већ одавно настала револуција у миљењу и у срцу свију Француза. Они су уображавали, да ће на тај начин задржати бујицу, која је расла сваког дана. Држећи се тврдоглаво и упорно старог режима, основице свију својих радњи; све своје опозиције, али који нико није хтео више, они су тиме само проширивали бујицу и чинили да јој пустош буде већа. Овим невештим тврдоглавством, они су нагнали револу-

ционаре да протегну систем револуције преко граница онога циља, који су били себи најпре одредили. Аристократе и епископи дерали су се тада на неправду, на тиранију. Они су говорили о старини и о законитости својих права оним људима, који су били поткопали основ свију права,”

Ferrières, t. II 122.)

ПРИМЕДБА 13., СТРАНА: 254.

Позивање натраг телесних гардиста било је повод једној анегдоти, која заслужује да се овде спомене. Краљица се жалила Г. Лафајету на то, што краљ није слободан; и за доказ тога навела је то, што службу у двору врши народна гарда а не телесне гардисте. Г. Лафајет упита је одмах, да ли ће јој бити по вољи да се ови последњи позову натраг. Краљица је најпре оклевала да му одговори, али није се усуђивала да одбије понуду коју јој је учинио генерал. те да тиме изазове позивање натраг телесних гардиста. Одмах иза тога он оде у општину, која, на његово захтевање, заиште званично од краља да позове натраг своје телесне гардисте, нудећи му да с њима подели службу у двору. Краљу и краљици није овај предлог био неповољан; али, успело се да им се одмах скрене пажња на његове последице; и они, који нису хтели да краљ и краљица изгледају као слободни, склоне их да тај предлог одбију. Међутим, тешко је било образложити такву одлуку; и краљица, којој су често биле повераване најтеже комисије, била је одређена да каже Г. Лафајету, да се предлог општине не прима. Побуда, коју је она дала за такву одлуку, била је та, што се није хтело да се телесне гардисте изложе да буду масакрирани. Међутим мало пре тога Г. Лафајет је сусрео био једнога од њих, који се шетао

у Пале-Роајалу у униформи. Он саопшти краљици овај факат, који је њу још више збунио био, али је она ипак остала при својој намери и мисији коју је била одређена да изврши.

ПРИМЕДБА 14., СТРАНА: 256.

Реч Господина у општинској кући, садржи у себи једно веома важно место, које ваља овде навести.

„Што се тиче мојих личних мијења, рече ова узвишена особа, ја ћу о њима говорити са поверењем према мојим суграђанима. Од онога дана кад сам се у другој Скупштини првака државних и из народа изјаснио био о основном питању које је делило духове, ја нисам престајао веровати да је била спремна велика револуција; да је краљ, са својим намерама, својим врлинама и својим узвишеним разлогом, требало да буде њен вођ јер она не може бити корисна народу а да не буде у равној мери корисна и монарху; најпослед, да власт краљевска треба да буде бедем слободе народне, а слобода народна — основа краљевске власти. Иска се наведе ма једна само од мојих радња, ма једна само од мојих беседа, која би демантовала све принципе, која би показала да је, у приликама у којима сам био, добро краљево, добро народа, престајало бити јединствен објекат мојих мисли и мојих погледа. Док се то не учини, ја имам права да ми се верује на реч; јер никада нисам мењао осећања и принципе, и никада их нећу мењати.“

ПРИМЕДБА 15., СТРАНА: 259.

„Беседа, коју је краљ изговорио у овој прилици, сувише је значајна, те ћу с тога и да је изложим

овде, са неким примедбама. Овај владалац, одличан а сувише несрећан, беше у непрекидној двоумици; и, у извесним моментима, он је веома јасно увиђао своје властите дужности и кривице двора. Тон његове беседе од 4. фебруара довољно доказује, да му речи не беху натурене, и да је са истинитим осећањем исказивао свој тадашњи положај.

„Господо, озбиљност прилика у којима се налази Француска довела ме је у вашу средину. Прогресивно попуштање свију веза рада и субординације, суспендовање или неактивност правде, незадовољства, којима је извор у оскудицама појединаца, опозиције, несрећне мржње, које су неизбежне последице, других несугласница, критички положај финансија и неизвесности о стању народном, најпосле, општа узбуђеност духова, све се то, изгледа, удружило, да подржава узнемиреност правих пријатеља напретка и среће краљевине“.

„Пред вашим је очима велики циљ; али ваља га постићи без увећавања потреса и без нових трзавица. Кад сам намеравао био да вас искушим, и да за благо народа удружим просвећеност и вољу народних представника, ја сам се надао, морам то да вам кажем, да ћу вас водити том циљу начином блажим и спокојнијим; јер и моје добро, и моја слава, тако су исто везани за успех ваших послова“.

„Ја сам их осигуравао, непрекидном пажњом и бодрешћу, од штетних утицаја, које су на њих могле имати несрећне прилике у којима сте се ви нашли. Ужасне оскудице, које су претиле Француској у прошлој години, уклоњене су повећаном бригом и огромним набавкама хране. Неред, који су: старо стање финансија, немање кредита, експесивна реткост металног новца, и постепено опадање доходака, морали, природно, да изазову, отклоњен је до сада у толико бар, што није избио на јавност свом снагом и свим својим експесивним по-

слединама. Ја сам ублажавао свуда, а нарочито у престоници, опасне последице немања рада; и, поред ослабљења свију срестава власти, ја сам одржавао краљевину, не, по себи се разуме, у миру, који бих ја желео, но у извесном спокојном стању, које је било довољно да прими добротворство мудре и како треба одржане слободе; нај-после, поред наше унутрашње ситуације, која је у опште позната, и поред политичких облачина, које узбуђују друге народе, ја сам сачувао мир с поља, и одржавао сам са свима силама Европе одношаје обазривости и пријатељства, који овај мир могу да учине трајним.“

„Пошто сам тако удалио и уклонио од вас све велике препреке, које су лако могле да омету ваше бриге и ваше послове, држим да је дошао тренутак, кад ваља да се и ја, у интересу државном, придружим, на начин јасније изражен, извршењу и успеху свега онога, што сте ви смислили и удесили за благо Француске. Зато ја нисам могао добити бољу прилику од ове, кад ми ви подносите да примим декрете којима се краљевини даје нова организација, која ће неизбежно имати важан и благотворан утицај на добро мојих поданика, и на напредак ове државе.“

„Ви знате, Господо, да сам ја пре више од десет година, и то у доба кад народна жеља на провинцијским скупштинама није била још изражена, отпочео био да уводим овај начин администрације, на место онога који су старина и дуга павинка била освештала. Искуство ми је показало, да је моје мишљење о корисности ових установа било исправно, и ја сам тежио да учиним да добротворство њихово уживају све провинције моје краљевине; и да би новој администрацији осигурао опште поверење, ја сам хтео да чланове њене слободно бирају и именују сви грађани. Ви сте побољшали ове моје намере у многome, а највише, без сумње, оном равномерном и мудро мотивиса-

ном поделом краљевине, која, слабећи старе подвојености између провинција, и уводећи систем опште и потпуне равнотеже, уједињава, уз то, једним духом и једним интересом све делове краљевине. Ова велика идеја, овај спасоносни пројекат, ваша су дела: потребна је била сагласност народних представника; потребан је био њихов заслужени утицај на јавно мишљење, па да се предузме с поверењем промена тако велике важности, и да се победе у име разлога отпоре навике и приватних интереса.“

Све ово што је рекао краљ овде цела је истина, која се врло добро осећа. Истина је, да је све ове поправке од некада покушавао да уведе из своје властите побуде, и да је он редак пример међу владоцима — сам излази на сусрет потребама својих поданика и да их подмирује. Похвале; које је дао новој територијалној подели, потпуно су искрене, јер су оне извесно биле корисне влади, уништавајући препреке на које је често наилазила у појединим привилегованим местима и деловима краљевине. Све излази на то, да се верује, да је краљ говорио овде са потпуном искреношћу. Он је наставио:

„Ја ћу бити наклоњен, ја ћу потпомагати, свима средствима која су ми у власти, успехе ове стране организације, од које зависи спас Француске; и држим за потребно да кажем: мени је унутрашња ситуација краљевине сувише добро позната, ја сувише добро видим разне опасности које нас окружују, те према свему томе јако осећам, да, у садашњем расположењу духова, и са обзиром на стање у коме су народни послови, ваља нови ред ствари увести у тишини и спокојству, ако нећемо да изложимо краљевину свима несрећама анархије.“

„Нека прави грађани размисле о томе, као што сам то и сам чинио, имајући у виду само

добро државе, и они ће увидети, и они шта више који се разликују у мишљењима, да их један интерес пресудног значаја позива да се данас удруже. Време ће поправити све недостатке који би били у колекцији закона, које буде ова Скупштина израдила (*ова индиректна и штедљива критика доказује, да краљ није хтео да ласка, већ је хтео да каже истину, држећи се при томе у потребним границама*), али, свако предузеће, које би ишло на то да поколеба принципе Устава самог, сваки договор, који би имао за циљ да их обори или ослаби њихов срећни утицај, донели би нам само зла перада и ништа друго; и, представљајући успех сличног покушаја противу мог народа и мене, он би нас лишио, без замене, разноликих добара, које нам пов ред ствари ставља у изглед“.

„Одајмо се дакле искрено надама на које се разумно ослонити можемо, и размишљајмо само о томе, да их остваримо једнодушном слогом. Нека се свуда зна, да су монарх и народни представници удружени једним интересом и једном жељом, те да ово сазнање, ова чврста вера, распростру у провинцијама дух мира и добре воље, и да сви часни грађани, сви они који могу послужити држави усрдно и просвећено, похитају да узму учешће у разним одељцима опште администрације, који ће, чврсто повезани једни за друге, моћно деловати, сваки за себе и сви скупа, на увођењу реда и напретку краљевине.“

„Ми не треба да кријемо од себе самих, има много да се ради па да се дође до овог циља. Непреклона воља, општи и удружен напор, апсолутно су потребни па да се постигне прави успех. Наставите дакле своје послове без икакве друге страсти сем за добро; нека вам је увек прва пажња управљена на судбу народа, и на народну слободу; али, позабавите се такође да ублажите, да успокојите, све неверице, да учините да престану, што је пре могуће, све узнемирљиве несугласице, које

удаљују од Француске тако велики број наших грађана, и којих је ефекат противан законима сигурности и слободе, које ви хоћете да уведете: напредак ће доћи само општим задовољењем. Ми опажамо свуда наде; будимо нестрпљиви да тако исто свуда видимо и добро.“

„Једног дана, ја то радо верујем, сви Французи без разлике, признаће корист коју ће потпуно уништење разлике сталежа и стања да донесе и да, кад год буде била реч о заједничком раду на народном добру, на оном напретку отаџбине, који подједнако интересује све грађане, и сваки ће лако увидети да је за добитак и приступ у ма какву службу државну у будуће, довољно одликовати се талентима и врлинама.“

„У исто доба стоји и то, нема сумње, да све што у једном народу потсећа на старину, на непрекидност услуга каквога одличнога соја, остаје и важи као одлика, коју ништа не може да поништи; и пошто је респектовање тога једна дужност признања, то, како они који припадају ма којој друштвеној класи а теже и жуде да доиста послуже својој отаџбини, тако и они који већ имају ту срећу да су то постигли, имају заједнички интерес да респектују овај пренос титула, или спомена, које су најлепше од свију наслеђевина, које се деци својој оставити могу.“

„Респект, који дугујемо слугама религије, такође се не може укинути: и кад су њихова брига и пажња концентровани поглавито и једино на свете истине, које стоје под заштитом реда и морала, сви часни и просвећени грађани имају један интерес, да тај респект одржавају и да га бране.“

„Без сумње они, који су се одрекли од својих новчаних привилегија, они, који не чине више, као некада, политички сталеж у држави, налазе се подвргнути жртвама, чију важност ја видим; али, ја сам о томе уверен, они ће имати толико великодушности, да траже накнаду за то у свима оним

користима народним, којима се можемо надаћи од увођења скупштина народних“.

Краљ је настојао, као што се то види, да свима странкама покаже користи од нових закона, и у исто доба потребу да се по штогод од старога одржи. Оно што је он рекао на адресу привилегованих, доказ је његова правог мишљења о потреби и правичности жртава које су им натурене, и њихов отпор осуђен је за увек речима, које су исказане у овој беседи. Узалуд ће се говорити, да краљ није био слободан: старање његово у овој прилици да балансира уступке, савети, и чак прекори, доказују, да је он говорио искрено. Он се изражавао сасвим друкчије, кад је доцније хтео да истакне на видик стање принуде у коме је и себе сматрао да је. Његово писмо амбасадерима, које је ниже изложено, доказало је то довољно. Сасвим популарна претеривања, која су у том писму на првом месту, показују намеру представити се као да није више слободан. Али овде одмереност не оставља никакву сумњу, и ово што сад иде, тако је дирљиво, тако деликатно, да је немогућно да то он није и осећао, кад се решио био да то напише и да јавно изговори.

„Ја бих такође имао да набројим и своје губитке, кад би се у сред највећих државних интереса ја могао освртати и заустављати на личним рачунима; али ја налазим једну накнаду која ме задовољава, једну потпуну и целу накнаду, у повећању добра народног, и ја исказујем ово осећање из дубине срца свог.“

„Ја ћу бранити дакле, ја ћу подржавати уставну слободу, чије је принципе освештала општа жеља у сагласности са мојом. Ја ћу учинити још више; и, у споразуму са краљицом која дели сва моја осећања, ја ћу спремати израније дух и срце свога сина за нов ред ствари, које су прилике донеле. Ја

ћу га навикнути још од детињства његова да се сматра и осећа срећним у срећи Француза, и да је увек свестан, без обзира на говор ласкаваца, да ће га мудар Устав сачувати од опасности због оскуднице искуства, и да права слобода даје нову цену осећањима љубави и верности, о којима је народ, од толико векова, давао краљевима својим тако дирљиве доказе.“

„Ја не могу ништа оставити под сумњом: завршујући ваш посао, ви ћете се извесно позабавити с мудрошћу и искрено о утврђењу извршне власти — ове погодбе, без које не може бити трајног реда у земљи, нити каквих обзира и погледа ван ње. Ни о каквој неверици у том погледу не може бити разумно ни говора; према томе, ваша је дужност, као грађана и као верних представника народних, да добру државе и народној слободи ујемчите ону сталност, коју јој може дати само власт активна и јавно призната. Ви извесно увиђате да ће, без такве власти, сви делови ваше уставне системе бити без везе и без узајамног помагања; и, бринући се о слободи, коју волете и ви и ја, не ћете изгубити из вида да се наред у администрацији, повлачећи за собом забуну власти, претвара често, слепим насилјима, у најопаснију и најузбудљивију тиранију.“

„Дакле, не за мене, Господо, који не узимам у обзир оно што се мене тиче односно закона и установа који треба да регулишу судбу државе, но за добро саме наше отаџбине, за њен напредак, за њену моћ, ја вас позивам да се ослободите свију утисака овога тренутка, који могу учинити да изгубите из вида по штогод од онога, што захтева таква једна краљевина као што је Француска — и по својој величини, и по својој огромној популацији, и по неизбежним односима њеним с иностранством.“

„Ви тако исто нећете пропустити да свратите своју пажњу на оно, што од законодаваца захте-

вају обичаји, карактер и навике једнога народа, који се природом свога духа и свога генија сувише прославио у Европи, а да би се могло бити равнодушним према томе, да ли ће се у њему одржати или исказарити осећања блажности, поверења и доброте, која су му стекла толики реноме.“

„Дајте му такође пример онога духа правичности, који је заштитник права својине — права, које сви народи поштују, које није дело случаја, које не потиче из привилегија мњења, но које је у тесној вези с најбитнијим односима јавнога реда и са првим погодбама друштвене хармоније.“

Каква је то судба, да се, кад се је мир отпочео повраћати, појаве и распростра у провинцијама нова узнемирења? Каква је то судба, да се тамо одају новим екцесима? Удружите се са мношћом да их обуставимо, и да настанемо из све снаге да злочиначка насиља не укаљају ове дане, у којима се спрема добро народно. Ви, који можете са толико срестава и начина да утицете на народно поверење, *обавестити народ, који је у заолуди, о правим интересима његовим, овај добар народ који ми је драг и ми кога ме уверавају да ме воли, кад хоће да ме тише због мојих мука.* Ах! кад би он знао колико се ја осећам несрећан кад чујем о каквом атентату противу својине, или о каквом акту насиља противу личности, може бити он би ми уштедио ову болну грчину!“

„Ја вам не могу говорити о великим интересима државе, а да вас не принуђавам да се заузмете, начином озбиљним и дефинитивним, свим оним што се односи на увођење реда у финансијама, и на умирење безбројне множине грађана, који су ма на који начин везани са судбом народном.“

„Време је, да се сва узнемирења стишају; време је, да се краљевини овој врати снага кредита, на коју она има права да рачуна. Ви не можете све предузети у једанпут: ја вас позивам да одложите за друга времена један део од оних до-

бара, које вам заједница ваше обавештености износи пред очи; али, кад ономе што сте већ учинили, будете додали један мудар и разуман нацрт за вршење правде; кад будете осигурали основнице потпуне равнотеже између доходака и расхода државних; најпосле, кад будете довршили дело Устава, ви ћете стићи велика права на захвалност народну; а, у суксесивном продужењу народних скупштина, продужењу основаном у будуће на овом истом Уставу, додавање се с године на годину нова средства и нови начини за општи напредак. Може овај дан, у коме се ваш монарх удружује с вама на начин најискренији и најинтимнији, бити знаменита епоха у историји ове државе! Он ће то и бити, ја се надам, ако моје топле жеље, ако моје непрекидне напомене буду сигнал мира и зближењу међу вама. Нека ми они, који се још тучу од духа сагласности који је постао неопходно потребан, жртвују спомене своје који их колебају и уздржавају; ја ћу им за то платити својим признањем и својом наклоношћу.“

„Имајмо и заступајмо, почев од овога дана, имајмо и заступајмо, ја вам дајем за то пример, једно само мишљење, један само интерес, једну само вољу, — оданост новом Уставу, живу жељу за мир, срећу и напредак Француске.“

ПРИМЕДБА 16., СТРАНА: 270.

Да бих дао праву идеју о емиграцији и мишљењима која су је делила, најбоље ће бити да цитирам Мемоаре Г. Фроман-а (de M. Froment). У свесци једној која носи наслов: *Recueil de divers écrits relatifs a la revolution*, Г. Фроман се изражава овако — страна 4. и даље за њом:

„Ја сам тајно дошао у Турин (јануар 1790.) принчевима француским, да издејствујем њихово одо-

брење и њихову помоћ. У савету једном, који је држан по мом доласку, ја сам тврдио да, *ако се буду наоружали партизани олтара и престола, и ако интереси религије и краљевства буду ишли уједно, биће лако састати и једне и друге*. Ма да сам био веома одан вери својих предака, ја нисам хтео да ратујем противу оних, који нису католици, но противу оних, који су отворено и гласно говорили: да је већ и сувише дуго, од кад се говори о Исусу Христу и о Бурбонима; противу оних, који су намеравали и хтели удавити последњег краља, превима последњег попа. Они, који нису били католици али су остали верни монархији, налазили су увек у мени најнежнијег грађанина; бунтовни католици, — најнеумољивијег непријатеља“.

„Мој план тежио је томе само, да се оснује једна странка, и да јој се да, у колико то од мене зависило буде, што пространије развиће и што већа чврстина. Прави аргуменат револуционара била је сила, те сам осећао да је прави одговор на то била такође сила; и *тада, као и сада, ја сам био уверен о овој великој истини: да се каква јака страсти може угушити само каквом страшћу јачом од ње, и да само религиозна усрдност може да угуши њијану занесености републиканску*. Чуда, која је религиозна усрдност извршила доцније у Вандеји и у Шпанији, доказују, да философи и револуционари свију странака не би никада успели да заведу, за неколико година, свој антирелигиозни и антисоцијални систем на већем делу Европе, да су министри Лудвика XVI смислили били план као овај мој, или да су саветници избеглих принчева усвојили били искрено мој план и истински га потпомагали.“

„Али, по несрећи, највећи део особа, које су утицале на Лудвика XVI и принчеве његова дома, и мислили су и радили по принципима философским, ма да су философи и њихови ученици били узрок, или агенти, револуције. Они су држали, да ће бити смешни или обешчастати се, ако буду

само изговорили реч *религија*, ако буду употребили моћна средства која она нуди, и са којима су се највећи део политичара успешно служили у свима временима. Док је се Народна Скупштина старала да заведе народ, да га себи привуче уништењем феудалних права, десетка, пореза на со, итд. итд. они су хтели да га поново потчини и да га поврате послушности, указујући на несагласност нових закона, цртајући несреће краљеве, списима који су били изнад његове интелигенције. Они су држали, да ће овим средствима изазвати поново у срцу свију Француза чисту и некористолубљиву оданост према њихову суверену; они су држали, да ће дреке незадовољника зауставити предузећа бунтовника, и дати могућности краљу да *иде правце циљу, који је хтео да постигне*. Вредност мојих савета цењена је била, вероватно, према мом стању, а мињење великаша дворских према њихову положају и богатству."

"Г. Фроман наставља своју причу, и карактерише даље странке, на које је избегли двор био подељен, овако — стр. 33:

"Ове поштовања достојне узвишене особе, и обзир који су ми у опште указивани били у Турину, учинили би били да заборавим прошлост и да смишљам најлепше наде за будућност, да сам у саветника принчева опазио био велика средства, и потпуну сагласност међу људима, који су имали највећи утицај на наше задатке и послове; али ја сам с болом видео, да је *емиграција била подељена у две партије*, од којих је једна хтела да покуша контр-револуцију *само с помоћу страних сила*, а друга *средством ројалиста у унутрашњостин*.

"*Прва партија* држала је да ће туђе силе, ако им се уступе какве француске покрајине, дати француским принчевима довољно војске да савладају бунтовнике: да ће се временом лако поново заузети

све оно, што се сад по невољи уступа; и да ће двор, гевезан никаквом обавезом *према ниједном телу у држави*, моћи диктовати законе свима Французима..... Куртизани су дрхтали, да племићи провинцијски, и ројалисти трећег staleжа, не успеју стећи себи част, да успоставе на ноге поколебану и раслабљену монархију. Они су осећали да они неће више делети милости и наклоности, и да ће њиховој влади бити крај, како племићи провинција буду успоставили, по цену крви своје, власт краљеву, и буду тиме заслужили награде и поверење свога суверена. Страх од овог новог реда ствари нагонио их је да се удруже, ако не зато да одврате прицехе да се на никакав начин не послуже ројалистима у унутрашњости, а оно бар да им управе поглазиту пажњу на кабинете Европе, и да их склоне да највеће наде своје оснивају на помоћи туђинаца. Због овога страха, они су *тајно* употребљавали најмоћнија средства, да поруше изворе снаге и помоћи у унутрашњости, да буду безуспешни предложени планови, међу којима је било више њих који су могли успоставити ред, да су били мудро извођећи и стварно помагати. Овога сам ја лично био очевидац, и то ћу ја једног дана доказати аутентичним фактима и сведоцбама, али моменат за то још није дошао. У једној конференцији, која је била готово у то време, о томе, каква се корист може добити од повољних расположења Лионаца и Франкт-Контоаца, ја сам без околишења изложио био срества која је ваљало употребити *у истом доби*, те да се осигура тријумф ројалиста Жеводањских, Кеванских, Вивареских, у грофовству Венесен, у Лангедоку и у Провансу. За време жарке дискусије о томе, Г. маркиз д' Отишамп, ађутант, *велики партизан сила* (страних), рече ми: „Али зар угњетени и сродници жртава не ће тражити да се свете“?.... — „Ех! шта то чини“? одговорих му ја, „само да ми дођемо до свог циља“! Видите, повиче он,

„како сам га навео да призна, да ће се освета чинити над појединцима!.....“ Више него зачуђен овом примедбом, ја сам рекао Г. маркизу Рузијеру, свом суседу: „Ја нисам држао да грађански рат може личити на мисију капуцина!“ Улевајући на тај начин, принчевима страх да се не покажу мрски и одвратни својим најужаснијим непријатељима, куртизани су их склањали само на употребу полумера, које су без сумње биле довољне да изазову усрдност у ројалиста у унутрашњости, али врло недовољне да их, пошто су их компромитовали, гарантују противу беснила бунтовника. После тога догодило ми се да видим да је, за време бављења војске приичева у Шампањи, Г. де ла Порт, ађутант маркиза Отишампа, који је заробио био једног републиканца, мислио, држећи се системе свога генерала, да ће заробљеника свог умирити и повратити његовој дужности, патетичком опоменом једном и враћајући му оружје и слободу; али, чим се је републиканац удалио био од њега за неколико корака, он је победиоца свог саставио био са земљом. Г. маркиз д' Отишамп, заборављајући тада умереност коју је покизивао у Турину, запалио је био више села, да би осветио смрт свога неразумног мисионара.“

„Друга партија тврдила је да, пошто су силе (стране) више пута подизале оружје да униште Бурбоне, и нарочито да не допусте Лудвику XIV да осигура своме упуку шпанску круну, не треба ни помишљати на то да се оне зову у помоћ, но, напротив, ваља радити да се распаљи усрдност свештенства, оданост племића, љубав народа према Краљу, и *пожуриши се да се угуши извесна породична размирица*, коју ће туђинци можда покушати да употребе за свој рачун.....“

„Овом жалосном расцепу међу шефовима емиграције, и невестини, или перфидији, министара Лудвика XVI, револуционари имају да захвале за своје прве успехе. Ја идем још даље, и тврдим,

да револуцију није изазвала Народна Скупштина, но околина краљева и принчева; ја тврдим, да су министри предали Лудвика XVI непријатељима краљевства, као што су извесни мајстори предали принчеве и Лудвика XVIII непријатељима Француске; ја тврдим, да су највећи део куртизана, који су чинили околину краљева — Лудвика XVI, Лудвика XVIII и принчevi њихова дома, били и јесу *ширлаџани, прави политички евнуси*; да су њихова леност, њихова кукавичлук, или њихово издајство, узрок свима несрећама, које је Француска претрпела, као и онима које још прете целоме свету. Да сам био посилац великога имена каквог, и да сам припадао савету Бурбона, ја не бих преживео идеју, да једна орда мрских и подлих разбојника, од којих ни један није показао ни у ком погледу ни правцу ни генија ни виши таленат, успе да обори престо, да оснује своју превласт у најмоћнијим државама Европе, да учини да свет дрхће; и кад ме ова идеја не оставља, ја се повлачим у таму своје егзистенције, те да се склоним од срама, као да би ми она одузела сваку могућност да зауставим напретке револуције.“

ПРИМЕДБА 17., СТРАНА: 315.

Ја сам већ изнео нека места из Мемоара Феријерових, која се односе на прву седницу Скупштине Сталежа. Пошто је најважније да се констатују први осећаји које је француска револуција у срцима изазивала, држим да ми је дужност да овде изложим опис федерације овога истог Феријера. У њему ће се видети да ли је ентузијазам био прави, да ли је био општи, и да ли је ова револуција била донста тако одвратна, како су је хтели представити.

Међутим федеристи су стизали са свију делова државе. Смешали су их код приватних,

који су им с великом готовошћу давали све што им је било потребно за пријатно и удобно бављење у престоници. Општина је предузела била мере, да како велики прилив дошљака не поколеба јавни мир. Дванаест хиљада радника радило је непрекидно на сиреми Марсова Поља. И ако се журно радило, посао је напредовао споро. Бојали су се да неће бити свршен до 14. јула који је дан био одређен за свечаност, пошто је тога значајног дана била побуна у Паризу и Бастиља заузета. У овој неприлици, срезови позову, у име отаџбине, добре грађане да се придруже радницима. Овај грађански позив наелектрисао је био све главе; ентузијазам је обузео био и жене, и оне су га распростирале; семинаристи, ђаци, милосрдне сестре, монаси који су остарили у самоћи, остављали су своја станишта и, са мотиком на рамену и с барјацима украшеним патриотским емблемима, хитали су на Марсово Поље. Ту, сви грађани, измешани међу собом, представљали су огромну и покретну радоницу, у којој на свакој тачки њеној беше по шарена група радника; куртизан с косом радио је напореда с простим грађанином, Капуцин вуче колица с кавалером Св. Луја, амалин с кицошем Пале-Роајала, снажна проста жена гура двоколице, које је напунила жена елегантна и нежна; народ имућан, народ сиромашан, народ одевен, народ у ритама, старци, деца, комедијаши, војници чете Швајцараца краљевске гарде, чиновници, који су радили и који су се одмарали, глумци и гледаоци, све је то давало зачуђеном оку слику пуну живота и кретања; амбулантне крчме, преносне ситничарнице, увећавале су драж и веселост ове простране и чудне слике; песма, радосни крици, звук добоша, војнички инструменти, инструменти за рад, двоколице, гласови радника који су се дозивали и подстицали узајамно на рад.... Душа се осећа клонула као у неком слатком пијанству, при по-

гледу на цео један народ, који се предао слатким осећајима примитивног братства. Избило је девет сахати, групе се издвајају. Сваки грађанин хита својима, и придружује се својој породици или својим знанцима. Гомиле полазе под звуке добоша, враћају се у Париз, с буктињама на челу, пуштајући од времена на време сарказме противу аристократа, и певајући чувену песму „Ca ira“.

„Најпосле, 14. јули, дан Федерације, долази и назива у једних наде, а у других узбуну и ужасе. Ако ова велика парада и није имала озбиљан и узвишени карактер свечаности у исто доба и народне и црквене, карактер који се никако готово не слаже с француским духом, она је представљала ону милу и живу слику радости и ентузијазма, која је тисућа пута дирљивија. Федеристе, упарађени по окрузима под осамдесет и три барјака, кренули су се били с места Бастиље, изасланици линијских трупа, поморских трупа, париска народна гарда, добошари, музички хорови, заставе појединих одељења, отпочињали су и завршавали поход.“

„Федеристи су прошли улицама Св. Мартина, Saint-Denis, Saint-Honore и преко Cours-la-Reine дошли су на један мост на лађама, који је био намештен на реци. У пролазу поздрављале су их огромне масе народа, које су се стекле биле на улицама, на прозорима кућа, на кејовима. Плаховита киша, која падаше, није покварила ни успорила марш. Федеристи, са којих је цурила вода и зној, играли су фарандоле, (коло, слично нашем. Пр.), вичући: Живела наша браћа Парижани! Спуштали су им с прозора вино, месо, воће; осипали су их благословима. Народна Скупштина придружи им се од пијане. Лудвика XV, и ишла је између батаљона ветерана и батаљона младих питомаца отаџбине: слика речита, која је, изгледало је, уједињавала у себи сва доба и све интересе.“

„Пут, који је водио на Марсово Поље, био је прекриљен народом који је плескао, који је певао „Ca ira.“ Keј de Chaillot и висови Паси, изгледали су као дугачки амфитеатор, на коме су елеганција одела, дражи, лепоте жена, плениле око, које није било кадро да издвоји ма шта од свега тога, што би било боље и лепше у једнога по у другога. Киша не престајаше; нико се на то није ни обзирао; веселост француска тријумфовала је и над рђавим временом, и над рђавим путовима, и над дугим трајањем овога похода.“

„Г. Лафајет, на прекрасном коњу, и окружен својим ађутантима, издавао је заповести и примао поздраве од народа и од федериста. Зној му је цурио с лица. Један човек, кога нико није познавао, прогура се кроз гомилу, и приближи му се држећи стакло у једној руци, и чашу у другој. *Генерале, нама је пружина, испијте један гутљај.* Овај човек подигне стакло, напуни из њега једну велику чашу, и поднесе је Г. Лафајету. Г. Лафајет прими чашу, погледа за један тренутак непознатог, и испије вино на један душак. Народ је плескао. Лафајет погледа по гомили погледом, који је изражавао добро расположење и поверење; и овај поглед казивао је, изгледало је: „Никада ми неће пасти на памет никакво сумњичење, никада нећу бити узнемирен, докле год будем био међу вама.“

„Међутим више од три стотине тисућа људи и жена из Париза и околине његове, испуљени од шест сахата јутра на Марсову Пољу, који су седели на степенима од бусена једнога огромног цирка, удешеног за овај дан, мокри, каљави, заклоњени кишобранима од пљуска који их облеваше, који су се брисали и дотеривали одело на себи при појави најмањег сунчаног зрака, очекиваху, смејући се и разговарајући, федеристе Народне Скупштине. За краља, краљевску породицу, амбасадере и посланике скупштинске, са-

грађен је био простран амфитеатор. Федеристи, који први стигоше, отпочеше играти фарандоле, они, који су долазили за њима, пристајаху уз њих и начинише коло, које ускоро захвати један део Марсова Поља. Ова гомила људи, која се искупила са свију делова Француске, подстакнута на то карактером народним, која није хтела ништа да чује ни да зна ни о прошлости, ни о садашњости, ни о каквом год страху за будућност, која се одаваше безбрижном уживању, и ови три стотине тисућа гледалаца сваког доба, свију редова, који су пратили њихове покрете, одмеравајући такт рукама својим, који се нису ни обазирали на кишу, глад, ни на дуго чекање, представљаху приказ достојан да га философ посматра. Најзад стиже на Марсово Поље цела колона. Игра пре-стаде. Сваки федериста хитао је свом барјаку. Епископ Отенски спремио се да одслужи службу Божју на једном олтару, који је био подигнут у сред Марсова Поља. Три стотине свештеника у белим одежама, опасани широким тробојним појасима, бежу се наместили око четири олтарска угла. Епископ Отенски благослови краљевску заставу и осамдесет и три барјака: он запева *Тебе Бога хвалим*. Тисућу и две стотине свирача прихвате и одсвирају ову песму. Лафајет, на челу штаба париске милиције и изасланика сувоземне и поморске војске, попије се на олтар, и закуне, у име трупа и федериста, да ће бити веран народу, закону и краљу. Плутун из четири топа објавио је Француској ову свечану заклетву. Тисућу и две стотине свирача свирали су војничке песме; заставе, барјаци, лепршаху се, извучене сабље блистаху. Председник Народне Скупштине изрече исту заклетву. Народ и посланици одговорише на то са: *Ја се закљичем*. Тада устаде краљ, и изговори јаким гласом: *Ја, краљ Француза, закљичем се, да ћу власт, која ми је дајна уставним државним актом, употребити на то, да одржим Устав који*

је Народна Скупштина декретовала, и који сам ја примио. Краљица узе наследника престола у наруча, показа га народу, и рече: *Ево мог сина; он се придружује, као и ја, истим осећајима.* Овај неочекивани покрет плаћен је био с тисућу узвика Живео Краљ! Живела Краљица! Живео Наследник престола! Топови су непрекидно мешали своје величанствене звуке са ратничким звуцима војничких инструмената и с узвицима народног одобравања: време се беше пролетило; сунце се показало у свем свом сјају; изгледаше да је чак Вишњи хтео да буде сведок ове узајамне обавезе, и да је ратификује својим присуством.... Да, он је ту узајамну обавезу видио, он ју је чуо; и ужасна зла, која су и после овог дана сналазила Француску, била су, о Провиђење! које си увек будно и увек искрено, заслужена казна вероломства. Ти си казнило и монарха и поданике, који су своју заклетву погазили!"

„Ентузијазам и светковине не ограничише се само на дан федерације. За сво време бављења федериста, у Паризу нису престајали пирови, игре, весеља. Ишло се на Марсово Поље, и тамо се пило, певало и играло. Г. Лафјет држао је смотру над једним делом народне гарде округа и линијских трупа. Краљ, краљица, и Г. Наследник престола беху присутни овој смотри. Они су на њој били дочекани узвицима задовољства и радости. Краљица је дала, на један грациозан начин, да јој федеристе пољубе руку; показала им је наследника престола. Федеристи, пре но што су остали у Париз, ишли су да се поклоне краљу; сви су му посведочавали најдубљи респект, најпотпунију оданост. Шеф Бретонаца клече једним коленом на земљу, и, пружајући свој мач Лујвику XVI, рече му: „Господару, ја вам предајем, чист и светао, мач верних Бретонаца; он ће се обојадисати само крвљу ваших непријатеља“ — „Овај мач не може бити у бољим рукама но што су руке мојих драгих

Бретонаца, одговори Лудвик XVI, подижући шефа Бретонаца и враћајући му његов мач; ја нисам никад сумњао у њихову оданост и њихову верност; уверите их да сам ја отац, брат, пријатељ, свију Француза.“ Краљ, живо узбуђен, стегао је руку шефу Бретонаца и загрлио га је.“

„Узајамна тронутост чинила је, те је ова дирљива сцена трајала неколико тренутака. Шеф Бретонаца узме поновом први реч: „Господару, сви Французи, судећи по вашим срцима, одани су вам и биће вам одани, јер сте ви краљ-грађанин.“

Општина Париска хтела је такође да да празник федеристима. На њему је било и трка, и мејдана на реци, и вештачке ватре; осветлења, бал и част на житној пијаци, бал на месту где је била Бастиља. На уласку написане беху великим словима ове речи: *Овде се игра!* — срећно упоређење, које је на један уочљив начин било противност старој слици ужаса и очајања, које је нишгилосећање на ову гадну апсану. Народ је одлазио и долазио, и на једно и на друго место, без дрхтања и забуне. Полиција, да би спречила незгодне или опасне случајеве и догађаје, који су на оваквим светковинама могући, забранила је била долазак кола, и отклонила бурну ларчу коња, точкова, кочијашке узвике чувај се! који су досадни и непријатни грађанима, који им непрестано улевају страх да могу бити прегажени, и који дају најлепшој и најсрећнијој светковини изглед бежања. Народне светковине поглавито су и само за народ. На њима се само он ваља да има у виду и да узима у обзир. Ако богаштина хоће да учествује у његовим радостима, нека и она постане тога дана народ; она ће тиме осетити узбуђења која су јој дотле била непозната, и неће узнемиравати весеље њених суграђана.“

„На Марсову Пољу уживали су осетљиви људи са највећим задовољством ову прекрасну светковину народну. Светиљке обешене о врпце висиле

су на свима дрветима, гирланди од лампијона везивали су их једне за друге; ватрене пирамиде, размештене једна од друге на извесне даљине, распостирале су чисту светлост, коју је огромна маса мрачне околине чинила, својим контрастом, још светлијом. Народ је прекрилио био алеје и лугове. Буржоазија, која је седела са својим женама и својом децом, јела је, говорила, шетала се, и осећала се задовољна у свом бићу. Овде младе девојке и млади момци играли су под свирку више оркестара, који су били размештени на отвореним местима нарочито за то спремљеним. Даље, неколико морнара, у прслуцима и гаћама, опкољени великом гомилом љубопитљивих гледалаца, напрезали су се да се успуљају уз велике катарке намазане сапуном, и да добију награду која је одређена ономе, који скине тробојну заставу намештену на врху њихову. Требало је видети гласни смех онима који су морали да се откажу од овог предузећа и подстицања која су чињена онима који, срећнији или вештији, даваху изгледа да ће доспети до циља..... Пријатна, сентиментална радост сијала је на свима лицима, блистала је из свију очију, и потсећала на мирна весеља срећних сени на Елисејским Пољима старих. Беле хаљине гомиле жена, блудећи испод дрва ових лепих алеја, увећаваху илузију“.....

(*Ferrieres*, t. II, p. 89.).

ПРИМЕДБА 18., СТРАНА: 324.

Г. Тајљеран предказао је, на начин врло значајан, финансијске резултате папирног новца. У својој беседи он је објаснио најпре природу овог новца, карактерисао га је са највећом тачношћу, и изложио узроке његова блиског падања.

„Народна Скупштина, рече он, наредила је емисију папирног новца у суми од две милијарде! О овој другој емисији суди се по успеху прве, али неће да се види да су потребе трговине, коју је револуција ограничила и ослабила, морале учинити да се наш први конвенционални новац прима лакомо; и ове потребе биле су такве, да би, по мом мишљењу, тај новац био приман шта више и тада, кад не би био принудан: ослањати се и рачунати на овај први успех, који шта више и није био потпун, јер су асигнати били испод цене, за другу и још већу емисију, значи изложити се великим опасностима; јер, влада закона има своју границу, и ова је граница интерес, који људи имају да га респектују или да га газе.“

„Без сумње асигнати имаће одлике сигурности коју никада никакав папирни новац није имао: ништа до сада није било створено на залози тако драгоценој, снабдевано хипотеком тако солидном; ја сам далеко од тога да то одричем. Асигнати, посматрани као кредитни документи, имају вредност позитивну и материјалну; ова вредност асигната тачно је она иста, коју има домен који он представља; али међутим ваља признати, пре свега, да никада никакав народни папир није био на равној вредности са металима; никада знак, који има да замени и представља првог и правог представника богатства, неће имати вредност једнаку са њим: дуговна обвеза, шта више, констатује нужду, а нужда повлачи за собом страх и неповерење око себе.“

„Зашто ће асигнат-новац бити увек нижи од новца металног? Зато, понајпре, што ће увек бити сумње о тачности одношаја између масе асигната и масе народних добара; затим с тога, што ће извршење продаја бити за дуго неизвесно; зато још, што се не може знати када ће две милијарде асигната, које представљају готово сву вредност домена, бити повучене из саобраћаја и уништене;

зато, даље, што ће метални новац да конкурише папиру као роба, у толико јаче и више, у колико папира буде било више, — што ће већ само по себи да му цену убија и смањује; зато, најпосле, што се са металним новцем увек може бити без асигната, међутим са асигнатима немогућно је обићи се без металног новца; но по срећи, апсолутна потреба за тим новцем одржаваће га колико толико у циркулацији, јер би било највеће зло кад би били апсолутно лишени тога новца.“

Беседник је додао даље:

„Створити асигнат-новац није доиста то исто што и дати метал-робу, но једино представити њиме метал-новац: али, метал који је само новац, не може, ма како се он замишљао, бити то исто што и метал, који је у исто доба и новац и роба. Асигнат-новац, ма како да је сигуран, ма колико ди је солидан, само је абстракција новца металног: он је само знак, слободан или принудан, не богатства но просто кредита. Дати, дакле, папиру улогу и значај новца, учинити га тј., као и други новац, посредником за све предмете размене, значи: променити признату одлику мерила новчаног, које се иначе зове *еталон новца*; значи: извршити за тренутак оно, што се једва вековима извршује у држави једној која се богати; и ако, да се послужим изразом једнога ученога туђина, новац утиче на цену ствари онако исто као што степени, минути и секунди утичу на углове, или као што размернице утичу на географске карте или ма какве планове, ја питам: шта ће изићи из овог претеривања у општој мери!“

Пошто је показао шта је нов новац, Г. Тајљеран је предказао, са значајном тачношћу, забуну, коју ће он учинити у приватним пословним односима;

„Али, најпосле, пођимо за асигнатима, и погледајмо којим ће путем да иду и да прођу. Кредитори ће, који буду њима исплаћени, или за њих купити домене, или их задржати код себе, или их употребити за друге какве набавке или куповине. Ако купе домене, ваш ће циљ бити постигнут: ја ћу се заједно с вама радовати стварању асигната, јер неће бити растурени у циркулацији, јер ће најзад они учинити оно, што вам ја предлажем — дати народним кредиторима могућности, да свој дуг промене за народне домене. Али, ако неповерљиви кредитор предпостави да изгуби интересе, чувајући код себе једну дуговну обвезу; ако он претвори асигнате у метал, у том циљу да би их склонио, или у ефекте за иностранство, у том циљу да би их изнео из земље; ако оваких поверилаца буде више од оних који ће асигнате мењати за земљу; ако се, једном речи, асигнати задрже дуго у циркулацији, пре но што стигну у ванредну касу на уништење; ако они буду долазили принудно и свакодневно у руке људи обавезних да их приме као новац а који се људи, пошто ништа не дугују, могу служити њима само са извесним губитком; ако они буду повод и узрок велике неправде, коју ће учинити сви дужници према својим кредиторима пре њих, тиме, што ће њима исплаћивати те своје кредиторе које закон обавезује да их примају као метални новац, ма да ће им вредност бити мања од оне на коју они гласе, јер је немогућно обавезати продавце да их примају као метални новац, тј. без повећања цене своје робе према разлици у вредности између асигната и новца; — колико ће тада ова оштроумна операција тиштати патриотизам оних, чија ју је мудрост предложила и чија је добра намера брани, и на какве неутешне жалости нећемо бити осуђени.“

Не може се рећи, да је уставотворна Скупштина потпуно игнорovala овај могућни резултат те своје

одлуке; али, овим предвиђањима могао се противставити један од оних одговора, који се не би смео дати у том тренутку, али који би био одлучан, и који је доцније и постао такав: овај одговор беше: невоља, невоља да се помогне финансијама, и да се имања разделе.

ПРИМЕДБА 19., СТРАНА: 331.

„Немогућно је да о једном послу који је израђен колективно, од великог броја људи, не буде различитих мњења. Пошто је једногласност могућна само о извесним тачкама, које су врло ретке, то и сваки део бива критикован и осуђиван од оних који су гласали противу њега. Због тога сваки члан Устава од 91. морао је имати својих противника, па, шта више, и међу ауторима овог Устава; али при свем том, целина је била њихово дело, стварно и неоспорно. То што се овде догађало, беше неизбежно у сваком телу које расправља ствари и питања колективно, и средство Мирабољево беше само лукавство. Може се шта више рећи, да је у његову поступку било мало деликатности; али ваља много прогледати кроз прсте једноме моћном бићу, које се нерадо везује за ред, које је моралношћу циља ослобођено од свију обзира при избору срестава; ја велим моралношћу циља јер је, Мирабо искрено веровао у потребу једнога модификованог Устава; и премда су његова амбиција и његова ситна лична ривалства допринела томе да га удале од народне партије, страх од анархије беше му искрен. Други, а не он, бојаху се двора и аристократије више него народа. Свуда дакле беше, према положајима, различнога страха, и свуда правога. Уверење се мења заједно са тачкама гледишта, а моралност, т.ј. искреност, постоји у једнакој мери у странкама које су једна другој најпротивније.

ПРИМЕДБА 20., СТРАНА: 336.

Феријер, сведок - очевидац интрига ове епохе, прича само о онима које су биле употребљене да се спречи заклетва свештеника. Ова страна изгледа ми сувише карактеристична, те је с тога и износим овде :

„Епископи и револуционари агитовали су и интриговали, једни да склоне на заклетву, а други да је спрече. Обе партије осећале су утицај, који ће имати у провинцијама држање свештенства у Скупштини. Епископи су се приближили својим парохијским свештеницима; и побожни и побожне беху састављене у покрет. Сви су се разговори водили и вртили само о свештеничкој заклетви. Говорило се било да судба Француске, и судба свију Француза, зависи од њихова пристанка или непристанка. Људи најслободнијих мишљења о вери, најизвиканије жене, постадоше на једанпут строги теолози, ватрени мисионари чистоте и целости римске вере“.

„*Le Journal de Fontenay, l' Ami du roi, la Gazette du Durosier*“ употребише своје обично оружје — претеривање, лаж, клетву. Растурена је била гомила списа, у којима се грађанска уредба о свештенству представљала као шизматична, као јеретична, као разорна за религију. Богомољке су разносиле ове списе од куће до куће; оне су молиле, заклињале, претиле, према својим склоностима и свом карактеру. Некима се привиђаше тријумфујуће свештенство, распуштена Скупштина, неверни свештеници лишени својих прихода, затворени у домове за поправку; верни свештеници увенчани славом, претрпани богатством. Папа се спремаше да пусти своје громове на безбожну Скупштину и на свештенике одпаднике. Народи

лишени св. тајне подићи ће се, туђе силе ући ће у Француску, и ова зграда греха и разбојништва срушиће се на своје темеље“.

Ferrière t. II, p. 198.

ПРИМЕДБА 21., СТРАНА: 340.

Г. Фроман саопштава овај чин у свом већ цитираном спису :

„У овим околностима, принчеви су намеравали да начине у унутрашњости краљевине, одмах како им то буде могућно, легијоне од свију верних поданика краљевих, и да се послуже њима дотле, док линијске трупе не буду потпуно реорганизоване. Желећи да будем на челу ројалиста које сам ја руководио и којима сам командовао 1789. и 1790., ја сам писао Господину и грофу д' Артоа, да моле Његово Краљевско Величанство да ми да декрет пуковника - команданта, тако написан, да се сваки ројалиста који, као ја, успе да искупи под своју команду довољан број правих грађана за састав једног легијона, може надати да добије исту милост. Господин и гроф д' Артоа одобравашу моју идеју, и примише повољно мој захтев; али чланови савета не беху њиховог мишења: њима је било толико чудно да један *хифта* (*bourgeois*), претендује на војнички декрет, да ми један од њих рече љутито: *Зашићо не захтеватије једно епископство?* На ово сам се само гласно насмејао, што је мало растројило озбиљност дотичнога. Међу тим о питању овом дебатовало се поново код Г. Флашландена; они, који су то питање претресали, били су мишења, да се ова нова тела назову *легијони хифта*. Ја сам их упозоривао „да ће тим на-„живом створити просто народне гардисте; да их „принчеви не могу кренути свуда где буде било по-

требе, јер они држе да им је позив да бране „само своје властите домове; да се ваља бојати, „да бунтовници не успеју да их доведу у сукоб са „линијским трупима; да су револуционари голим „речима наоружали народ против законих власника „његових; да ће бити дакле политичније радити „као и они, и новим телима дати назив *краљевске „милиције; да...*“

„Г. епископ из Араса прекиде ме нагло и рече: — Не, не Господине, у вашем декрету треба да стоји *hufita*; — и барон де Флашланден, који га је редиговао, стави у њега *hufma*.“

Recueil de divers écrits relatifs à la révolution, p. 62.)

ПРИМЕДБА 22., СТРАНА: 373.

Ево појединости о повратку из Варена, што их је госпођа Кампан саопштила по причању саме краљице:

„Како сам дошла, краљица ме позове у свој кабинет да ми каже, да сам јој веома потребна за њене одношаје које је завела са Г. Г. Барнавом, Дипором и Александром Ламет. Она ми је саопштила да је Г. Ј.*** био њен посредник са овим одломцима уставне партије, који имају добре намере, по несрећи и сувише одоцњене, и рече ми, да Барнав беше човек достојан поштовања. Ја сам била зачуђена кад сам чула да се име Барнава изговара са толико наклоности према њему. Кад сам била оставила Париз, велики број особа говорио је о њему само са ужасом. Ја јој то приметих; она се томе није чудила ни мало, али рече ми, да је се он веома променио; да је овај млад човек, пун духа и племенитих осећања, од класе (друштвене) која се одликује васпитањем, и само га је

заблудила амбиција, коју порађа стварна вредност. „Извесно осећање охолости, коју ја не бих могла „сувише осуђивати у једном младом човеку Тре- „ћег сталежа, рече краљица, говорећи о Бар- „наву, узрок је наклоности његове према свему „што уравњује пут ка почастима и слави за класу, „у којој је он рођен: ако се кадгод власт врати „у наше руке, опроштај Барнаву у напред је упи- „сан у нашим срцима.“ Краљица је додала, да он није био такав према аристократима, који су се бацили у револуционарну странку; према онима, који су добијали сва благоволења, и често на штету људи нижег сталежа, међу којима се нала- жаху највећи таленти; најпосле да аристократе, рођени да буду бедем монархије, беху сувише криви што су издали своју ствар, да би им се за то могло опростити. Краљица ме је зачуђавала све више и више топлином, којом је прав- дала благонаклоно миђење, које је добила о Бар- наву. Тада ми је рекла да је владање његово на путу било савршено, док је међутим републиканска грубост Петинова била увредљива: да је он јео и пио у колима краљевим аљкаво и простачки, ба- цајући кости од живине кроз прозор колски на такав начин, да су могле ударити краља по лицу; подижући своју чашу у висину, без и једне речи, кад му је госпођа Јелисавета налевала вино, да јој тиме каже да је доста усудо; да овај увредљив тон беше срачуњен, јер је овај човек иначе био образован; да је Барнав био узбуњен свим тим. Нуђен краљицом да узме штогод: „Госпођо, од- „говараше Барнав, посланици Народне Скупштине, „у прилици тако свечаној, не треба да узнеми- „рују Ваша Величанства никако својим личним „потребама но само својом мисијом.“ Најпосле, његови обзири поштовања, његове деликатне па- жње, и све његове речи, беху задобиле не само њену наклоност, но и наклоност госпође Јелисавете.“

„Краљ је отпочео био да говори Петиону о по-

ложају Француске о побудама својега држања, које су биле основане на потреби да се извршној власти да потребна јој за њену акцију снага, у корист баш уставног акта, јер Француска није могла бити република..... „Још не, доиста, одговори му Петион, јер Французи нису још довољно „зрели за то.“ Овај дрски и ужасни одговор ућуткао је краља, који је ћутао све до доласка свог у Париз. Петион је држао на коленима малог наследника престола; забавља се окрећући својим прстима лепе плаве косе овог интересантног детета; и говорећи живље, он је трзао детиње витице доста јако, да је дете морало вриснути..... „Дајте ми мог „сина, рече му краљица; он је навикнут на обзире „према себи, те је мало склон за такве фами-„лијарности.“

„Коњаник Дампијер био је убијен близу краљевих кола, на излазу из Варена. Један сиротни сеоски свештеник, на неколико миља од места где је овај злочин био учињен, био је неразуман да се приближи и да говори краљу; људоджери који стајаху око кола полете на њега. „Тигрови, викне „им Барнав, зар сте престали да будете Французи? „Народ јунака, јесте ли постали народ убица?“ Само су ове речи спасле од извесне смрти свештеника, који је већ био оборен на земљу. Барнав, изговарајући их, беше готово излетео кроз врата од кола, и госпођа Јелисавета, дирнута овим племенитим налетом, задржала га је за хаљину. Краљица говораше, помињући овај догађај, да су је у моментима највећих криза, чудновати контрасти увек фрапирали; и да јој је у овој прилици било најчудније, да побожна Јелисавета задржава Барнава за скут његове хаљине. Овај посланик био је и у овој прилици зачуђен другим једним узроком. Дисертација госпође Јелисавете о положају Француске, њена блага и уверљива речитост, племенита простота којом је говорила с Барнавом, без и најмањег удаљавања од свога до-

стојанства, све то чинило му се небесно у овој божанственој принцези, и његово срце, склоно, без сумње, племенитим осећајима, да није пошао био путем погрешним, било је савладано најдирљивијим дивљењем. Држање ова два посланика учинило је, те је краљица видела потпунице разлику између републиканске странке и странке устава. У крчмама, где су силазили, она је имала неколико засебних разговора с Барнавом. Овај је говорио много о погрешкама ројалиста у револуцији, и рекао је да су, по његову мишљењу, интереси двора били тако слабо, тако рђаво брањени, да је он намеравао више пута да јој понуди једног одважног атлета, који је познавао дух века и дух народа. Краљица га је упитала, која би била средства која би јој он саветовао да употреби за то. — „Популарност, Госпођо“. „Како је ја могу имати?“ одговори Њено Величанство; „она ми је одузета.“ — „Ах! Госпођо, вама је било много лакше да је освојите, но мени да је добијем.“ Ова тврдња изазвала је коментаре о предмету њезину; ја се уздржавам да изложим овде овај занимљиви разговор.

(*Memoires de madame Campan*, t. II, p. 150 и остале.

ПРИМЕДБА 23., СТРАНА: 376.

Ево тог одговора, који је дело Барнавово, и који је образац разлога, вештине и достојанства:

„Ја видим, Господо, рече Лудвик XVI комисарима, ја видим по предмету мисије која вам је дата, да овде није реч о каквој год истражи нада мноме; због тога ја ћу радо одговорити жељи Скупштине. Ја се никад нећу бојати да

јавно искажем побуде мога држања. Увреде и претње које су биле чињене мојој породици и мени, 18. априла, узрок су мога одласка из Париза. Многим списима покушавано је било, да се изазову насиља против мене лично и противу моје породице. Ја сам држао да за мене није више било ни безопасно, ни чак прилично, да и даље још останем у овој вароши. Никада моја намера није била да напустим краљевину; о томе ја нисам имао никакав договор и споразум, ни са страним силама, ни с мојим сродницима, ни с једним Французом емигрантом. За доказ о мојим намерама ја се могу позвати на то, што су у Монмендију били спремљени станови за мене. Ја сам изабрао био ову тврдињу зато, што је тврдиња, те је у њој моја породица могла бити у већој сигурности; сем тога и зато, што, налазећи се близу границе, ја сам могао из ње боље и успешније да се олупрем свакој инвазији у Француску, ако би се хтела каква да покуша. Једна од најглавнијих побуда мојих да оставим Париз била је, да на тај начин учиним да падне аргумент да нисам слободан, а који је могао бити повод немирима. Да сам ја имао намеру да оставим краљевину, ја не бих публиковао свој мемоар онога истог дана када сам се на пут кренуо; ја бих чекао да будем ван граница; али ја сам увек гајио жељу да се вратим у Париз. У овом смислу ваља разумети последњу фазу мог мемоара, у коме је речено: „Французи, и нарочито ви Парижани, колика ће бити моја радост да се опет нађем у вашој средини!“.... Ја сам имао у својим колима само три тисуће лујдора у злату, и педесет и шест тисућа динара у асигнатима. Ја сам јавио Господину о свом одласку, мало пре свог поласка. Господин је отишао у иностранство, тек по договору са мном да не идемо истим путем: он је имао да се врати у Француску после мене. Пасош ми је био потребан да ми олакша путо-

вање; он је гласио за иностранство зато, што се у министарству спољних послова не дају пасоши за унутрашњост краљевине. Није се шта више ни ишло путем за Франкфурт. Ја нисам чинио никакав протест, сем онога у мемору, који сам оставио био пре свог одласка. Овај протест не односи се, као што то сведочи садржина његова, на принципе Устава, него на облик санкције, то ће рећи на мало слободе која ми је остављена, и на то, што ми се декрети не подносе у маси, те с тога не могу ни да судим о целини Устава. Главни прекор који се налази у мемоару, односи се на тешкоће у начинима и средствима администрације и извршења. Ја сам се на свом путу уверио, да је јавно мишљење одсудно на страши Устава; то ја нисам могао знати тако потпуно у Паризу; али својим личним опаскама на овоме путу ја сам се уверио, колико је потребно за одржање Устава да се уведеним властима да снага, која им је потребна за одржање јавног реда. Одмах како сам дознао општу вољу, ја нисам оклевао, као што нисам никада оклевао, да жртвујем све оно што мени лично припада. Добро народа било је увек предмет мојих жеља. Ја ћу радо заборавити све непријатности које сам претрпио, ако будем могао да осигурам мир и благостање народа“.

ПРИМЕДБА 24., СТРАНА: 391.

Гроф Гуверниер био је интиман пријатељ Бујлеов и, ма да се у многеме нису слагали, они су се много узајамно поштовали. Бујље, који је мало штедео уставовце, изражавао се са највећим поштовањем о Г. Гуверниеру, и изгледа да му је потпуно веровао. Да би у својим мемоарима дао идеју о ономе што се у ово доба догађало у

Скупштини, он је цитирао ово писмо, које му је писао Гроф Гуверне, 26. августа 1891 :

„Ја сам вам дао наде које немам више. Овај фатални Устав, који је имао бити прегледан, поправљен, неће то бити. Он ће остати то што је — закон анархије, извор несрећа; и наша је несрећна судба да баш онда, кад сами демократи осећају један део својих кривица за то, аристократи отказују им своју помоћ и противе се поправци. Да бих вам објаснио, да бих се пред вама оправдао што сам вам можда дао лажну наду, ваља ми да вам говорим о стварима с више тачке гледишта, и да вам кажем све шта се догодило, јер данас имам сигурну прилику да вам пишем“.

„Онога дана када је краљ путовао и сутра - дан, обе странке Скупштине узајамно су се посматрале. Народна партија била је веома уплашена, а рџалисти су били веома узнемирени. Најмања индискреција могла је изазвати беснило народа. Сви чланови деснице ћутали су, а левица је оставила вођима својим да предлажу мере које су они звали мере *сигурности*, и противу којих није нико устајао. Другог дана по одласку, Јакобинци су почели да прете, а Уставовци су били умерени. Њих је и тада било, а и данас их има, знатно више од Јакобинаца. Они су говорили о споразуму, о депутацији краљу. Двојица од њих предложили су Г. Малую конференцију, које су се имале отворити сутра - дан; али чу се да је краљ задржан, и о томе није више било говора. Међутим, пошто су њихова мишљења била манифестована, тај догађај учинио је те су они били сада, једни према другима, раздраженији но ма кад дотле. Повратак Барнча, респект који је он указивао био краљу и краљници, док их је грозни Петитон вређао у њиховој несрећи, признање које су Њохова Величанства показивали Барнаву, променили

су у неку руку срце овога младог човека, који је дотле био неумољив. То је, као што знате, најспособније и од највећег утицаја у својој партији. Он је дакле био искупио око себе четири петине левице, не само да спасе краља од беснила Јакобинаца, већ и да му поврати један део његове власти и да му тиме да средстава за одбрану у будуће, држећи се на положају уставном. Што се тиче овог последњег дела члана Барнавова, знали су за њ само Ламет и Дипор, јер им је гомила Уставоваца улевала још доста бриге, да су могли бити сигурни о већини у Скупштини рачунајући само на десницу, јер су држали да могу на њу рачунати, кад, при ревизији Устава, буду дали краљу ширу власт."

"Такво је било стање ствари кад сам вам писао. Али, сасвим уверен и дотле о неумешности аристократа и о њиховој сталној неувиђавности, ја нисам предвиђао још докле они могу ићи у томе."

"Кад се чуло да је краљ задржан у Варену, десница у тајним састанцима, одлучи да више не гласа, нити да узима ма какво учешће у саветовањима и одликама скупштине. Малуге није био овог мњења. Он им је претстављао да су дужни, док сесија скупштинска буде трајала и док су они у њој, активно одупирати се свима атентаторским мерама противу јавног реда и противу основних принципа монархијских. Сва његова наваљивања била су узалудна; они су остали при својој одлуци, и тајно су редиговали писмени протест противу свега што је било учињено. Малуге изјави да ће се протестовати са трибуне, и да ће чинити јавно све што може да спречи зло. Он ми је рекао да није могао задобити за своје мњење више од тридесет до четрдесет чланова деснице, и да се веома боји да овај погрешни корак најусрднијих ројалиста не буде имао најжалосније последице."

"Општа расположења Скупштине беху тада тако

наклоњена краљу, да је, у то доба кад су га водили у Париз, говор Туреов са трибуне, о начину како да се краљ чува (ја сам био у седници), саслушан и примљен, и од Скупштине и од стране галерија, са најдубљим ћутањем. Сви готово посланици, шта више и са левице, изгледали су збуњени слушајући овај фатални декрет; али нико није говорио ништа. Председник га стави на гласање; на једанпут устане Милуе, и, са изразом достојанства, повиче: — Шта намераваате да чините, господо? Пошто сте задржали краља, предлаже вам се да га учините апсеником једним декретом! Куда вас води овај корак? Мислите ли ви добро о томе? Ви би наредили да се краљ учини апсеником! — *Не! не!* повичу више чланова левице и поустају у узбуђењу; *ми не помишљамо да краљ буде апсеник*; и декрет је хтео бити одбачен готово једногласно, кад Туре похита да дода:

„Противник је рђаво разумео изразе и предмет декрета. Ни ми, као ни он, не намеравамо да краља учинимо апсеником; ми предлажемо ове мере за његову безбедност и за безбедност краљевске породице.“ Тек после овог објашњења декрет је био примљен, ма да је њиме у ствари краљ био заточен, што се без стида продужава и данас.“

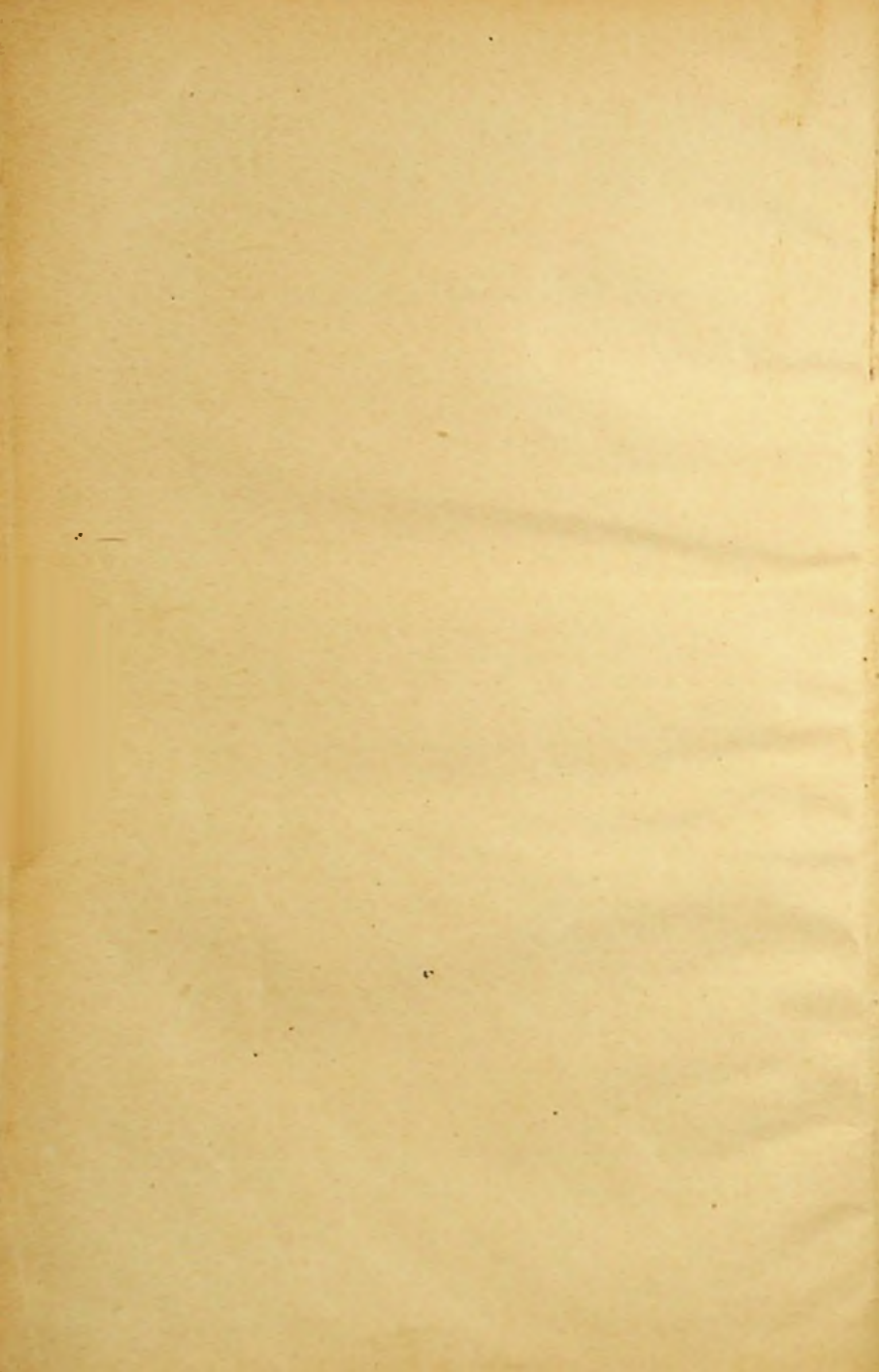
„На крају јула, Уставовци, који су сумњали о протесту деснице, и ако нису извесно знали о њему, изводили су млитаво свој посао о ревизији; они су се бојали, више но икада дотле, Јакобинаца и аристократа. Малус оде у њихов одбор за ревизију. Он им је говорио најпре као људима, којима нема шта да објашњује о опасностима и недостатцима њихова Устава; али он их је видео мање расположене за велике реформе. Они су се бојали да изгубе своју популарност. Тарже и Дипор говорили су противу његових народа и бранили своје дело. Сутра дан срео је Шапелијеа и

Барнава, који су најпре одбили с презрењем да одговарају на његова изазивања, и најпоследње пристали су на нападни план, чијим се је евентуалним рђавим последицама он сам излагао. Он им предложи да у седници од 8. претресе све главне тачке уставног акта, и да им покаже све недостатке. „Ви, господо, рече им он, одговорите ми, нападните ме с негодовањем: браните успешно оне чланове свога дела који су мало опасни, шта више браните тако највећи део оних тачака које ја будем узео у претрес, а, што се тиче оних које ја будем означио као антимонархијске као такве који чине владу немогућном, кажите тада да ни Скупштина ни одбори немају потребе да им ја на то свраћам пажњу; да и ви намеравате да предложите исправку тих чланова, и одмах је и предложите. Верујте, да је ово можда још једини пут и начин да се монархија одржи, и да јој се за времена даду сви ослонци који су јој потребни.“ То је тако било угођено; али, пошто се сазнало за протест деснице, и пошто је упорство њихово у одлуци својој да више не гласају одузимало уставовцима сваку наду да ће успети са својим пројектом ревизије, који су Јакобинци нападали из све снаге, они се откажу од тога и повуку. Малуе, који није имао са њиме редован саобраћај, учини свој напад. Он свечано одбаци уставни акт као антимонархијски, и у коме је више одредаба које су неизвршљиве. Развијање ових побуда почело је било да чини велики утицај, кад га Шапелије, који није очекивао ништа више од извршења угодбе, прекине, и повиче да је то грдња, и, прекидајући беседника, захте да му се нареди да сиђе с трибуне, што је било и учињено. Сутра дан признао је да није имао право; али је рекао да су и он и његови изгубили били сваку наду од оног тренутка, од кад нису могли очекивати никакву потпору од деснице.“

„Требало је испричати вам ову дугачку историју,

те да не би изгубили сваку веру у моја предска-
зивања. Она су сад жалосна; крајње је зло, и, да
се оно поправи, ја видим и унутра и с поља
једно само средство — удружење снаге са раз-
логом.“

(*Mémoires de Bouillé*, р. 282 и следеће.)

САДРЖИНА

СВЕСКА I.

А. Тијер. Споменица	I—LII
Тијеров предговор	LIII—LIV
Преводночев предговор	LV—LX

КЊИГА ПРВА

УСТАВОТВОРНА СКУПШТИНА

Морално и политичко стање Француске на крају XVIII века. Долазак на престо Лудвика XVI. Министри: Морепа (Maugeras). Тирго (Turgot) и Некер (Necker). Калон (Calonne). Скупштина првака државних и из народа (des Notables). Министар Де Бријен (De Brienne). Опозиција, прогонство и повратак, Парламента. Прогонство Херцега Орлеанског. Стављање у затвор саветника Еспремнила (d'Espréménil). Уклањање Де Бријена са министарског положаја и повратак Некера на његово место. Нова Скупштина првака државних и из народа. Дискусије о сазиву и саставу Скупштине Сталежа. (États Généraux). Образовање клубова. Узроци револуције. Први избори посланика за Скупштину Сталежа. Пожар у кући Ревејљона (Réveillon). Херцег Орлеански; његов карактер. Сазив и отварање Скупштине Сталежа. Дискусије о верификацији посланичких пуномоћстава, и о гласању по сталежима и заједничком. Трећи сталеж проглашава себе за Народну Скупштину. Затварање државне скупштинске сале Сталежа и састанак посланика у другом локалу. Заклетва *du Jeu de Paume*. Краљевска седница 23. јуна. Скупштина наставља свој рад без обзира на наредбе краљеве. Дефинитиван скуп сва три сталежа у заједничку Скупштину. Први послови ове заједничке Скупштине 3—110.

К Њ И Г А Д Р У Г А

ЗАУЗЕЋЕ БАСТИЉЕ

Метежни покрети народних маса у Паризу. Народ ослобођава француске гардисте затворене у манастиру (à l' Abbaye). Дворски комплоти; трупе се приближују Паризу. Отпуштање Некера. 12., 13. и 14. јули. Заузеће Бастиље. Долазак краљев у Скупштину и одатле у Париз. Поновно позивање Некера. Послови париске општинске управе. Лафајет командант народне гарде; његов карактер и његова улога у Револуцији, Сеча Фулона (de Foulon) и Бертјеа (de Berthier). Повратак Некеров. Ситуација и подела партија и њихових шефова. Мирабо: његов карактер, његови пројекти и његов геније. Пустахије. Метежи у провинцијама и у селима. Ноћ 4. августа. Уништење феудалних права и свију привилегија. Декларација човекових права. Дискусије о Уставу и о *veto*. Нимири у Паризу. Метежни скуп у Пале-Ројалу 111—207

КЊИГА ТРЕЋА

ПРВА ФЕДЕРАЦИЈА

Интриге двора. Пир телесних гардиста и официра фландријског пука у Версаљу. 4., 5. и 6. октобар; метежне и крваве сцене. Руља напада дворец у Версаљу. Краљ се сели у Париз. Стање партија. Херцег Орлеански оставља Француску. Преговори Мирабоа с двором. Скупштина се премешта у Париз. Закон о свештеничким добрима. Подела Француске на округе. Грађанска заклетва. Уговор Мирабоа с двором. Бујље (Bouillé). Афера Фаврова (Favras). Против-револуционарни планови. Клуб Јакобинца и Фејљаната (des Feuillants). Политичко стање и расположење страних сила у 1789. Дискусије о праву мира и војне. Прво завођење папирног новца или асигната. Организација судства. Грађанска уредба о свештенству. Уништење племићких титула. Годишњица 14. јула. Празник прве федерације 209—315.

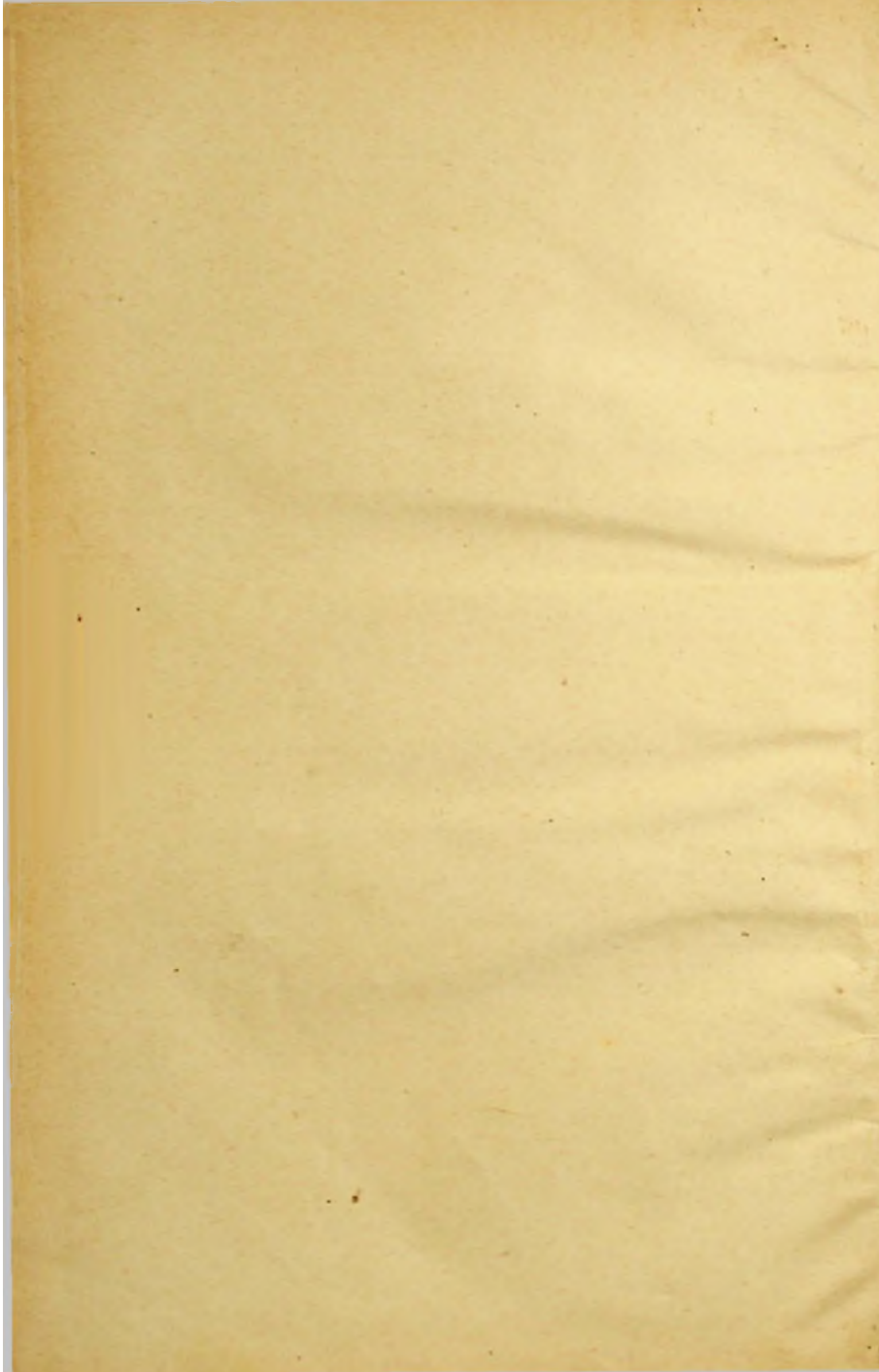
К Њ И Г А Ч Е Т В Р Т А

УСТАВ ОД 1791.

Побуна трупа у Нансију (Nancy). Одступање Некера. Пројекти двора и Мирабоа. Оснивање логора у Жаљецу (Jallez). Грађанска заклетва прописана за црквена лица. Растење емиграције. Побуњени народ напада венсенску кулу. Конспирација <i>Капалаџера Шталеа</i> (<i>des Chevaliers du Poignard</i>). Дискусије о закону противу емиграата Смрт Мирабоа. Интриге против-револуционарне. Бегство краља и његове породице; он је заустављен у Варену (Varennes) и враћен у Париз. Расположење страних сила; спреме емиграата. Декларација у Пилницу. Прокламација војног закона на Марсову Пољу. Краљ усваја Устав. Затварање Уставотворне Скупштине.	317—392
Примедбе и доказни списи	395

С Л И К Е :

Тијерова
 Преводночева
 Лудвика XVI
 Марије Антоанете
 Херцега Орлеанског
 Мирабоа

ИСПРАВКЕ ОПАЖЕНИХ ГРЕШАКА У КЊ. ПРВОЈ

СТРАНА	ОЗГО	РЕД ОЗДО	НА МЕСТО	ТРЕБА ДА СТОЈИ
Насловни Лист.			нест слика	пет слика
III —	први		примесије	импресије
VII —	18.		основно	основано
VII —	13.		драматичних	драматички
XL 2.	—		да	да је
24. 6.	—		Уроај	Троај
25. 11.	—		банкарства	банкротства
39. 15.	—		прилика	практика
43. —	1.		р. 101—114	р. 110—114
47. —	8.		XVI	XVIII
48. —	1.		Римљан	Римљан
49. —	4.		да са	да сам
72. 8.	—		грађевинских	грађанских
79. 2.	—		општрином	строгошћу
79. —	5.		васт	власт
83. —	7.		ерсаљ	Версаљ
89. 1.	—		поделељак	понеделељак
95. 10.	—		за сом	за собом
107. 8.	—		границе	гаранције
113. —	10.		пред	под
114. 9.	—		Нансије се	Нансија није се

На страни XXVI у 10 реду одоздо после речи „у тавницу“ додати: „Мезас. Одатле је био преведен најпре у тамницу Хам“ и т. д.

На страни LI у 6 реду озго после * која је на средини додати: „Павле де Ремиза овако завршује своју споменицу о Тијеру* из које сам ја понајвише црпео за ову моју“.

На страни 35. у 9 реду озго после речи „на његове“ додати: „Злоупотребе власти и обелодањиво његове неуредности“

На страни 62 у другом реду одоздо после речи „изгледали“ додати: „су јаки својим бројем и“ и т. д.

У КЊИЗИ ДРУГОЈ

7. —	8.	најпопуларнији	најупорнији
8. 12.	—	отежимо	отежава
8. 9.	—	држао	слутно
24. —	12.	предложи	прекните
35. —	9.	оном	овом
41. —	7.	пекарн	хлебари
42. —	4.	све	све ове
45. 1.	—	она	она се

СТРАНА	ОЗГО	РЕД ОЗДО	НА МЕСТО	ТРЕБА ДА СТОЈИ
45.	10.	—	ки соју	који су
54.	3.	39. пр.	рад	дар
54.	пр. 39.	8.	приближила	приближавала
55.	7.	—	огормном	огромном
56.	1.	—	дрхтахи	дрхтећи
57.	пр. 40	1 —	гочким	грчким
62.	—	1 —	постојаје	постојао је
62.	5. и 7.	5.	да предстану	да пристану
62.	—	—	Ваконт dic	Виконт duc
63.	—	14.	Leguea	Leguen
64.	—	2.	да се бојати	да се било бојати
69.	—	3.	не заслужних	не заслужених
69.	7.	—	кији	који
69.	10.	—	дасетак	десетак
69.	14.	—	очевдно	очевидно
70.	4.	—	право	прво
73.	1.	—	другом	дугом
73.	2.	—	сиротињи	сиротињу
74.	2.	—	олабравање	олобравање
74.	8.	—	суде	буде
74.	12.	—	наћу	наћи
74.	13.	—	једних	јединих
75.	—	1.	свој	овај
78.	—	9.	и после тога	и после тако
79.	13.	—	одноншај	одношаји
83.	2.	—	била сун-	била су испуњена
			скључена	
83.	11.	—	Пале — Ројал он	Пале — Ројал био је
91.	15.	—	Arpoult	Arpoult
98.	—	4.	како је могућно	како је не могућно
102.	пр. 6.	4.	санкцију не гра-	санкцију не огра-
			ничну	ничену
102.	6.	1.	да је за ову	да ја за ову
103.	6.	1 —	захтевао	захтевам
103.	6.	2.	попустим	напустим
103.	7.	1.	да буду знању	да буди знање
103.	7.	1.	Ка сам	Ја сам
104.	7	13	од која.	од кога.

На страни 12 у 4 реду одоздо после речи „континенталне државе“ додати: „опкољене амбициозним и моћним суседима. него за државе“ и т. д.

На страни 25 у 9 реду одоздо после речи „који се с правом имају“ додати: „очекивати од срца Краљевог свакад кад га“ и т. д.

На страни 83 у 4 реду озго после речи „Или се“ додати: „хтело veto, или не; и то је значило то исто“ и т. д.

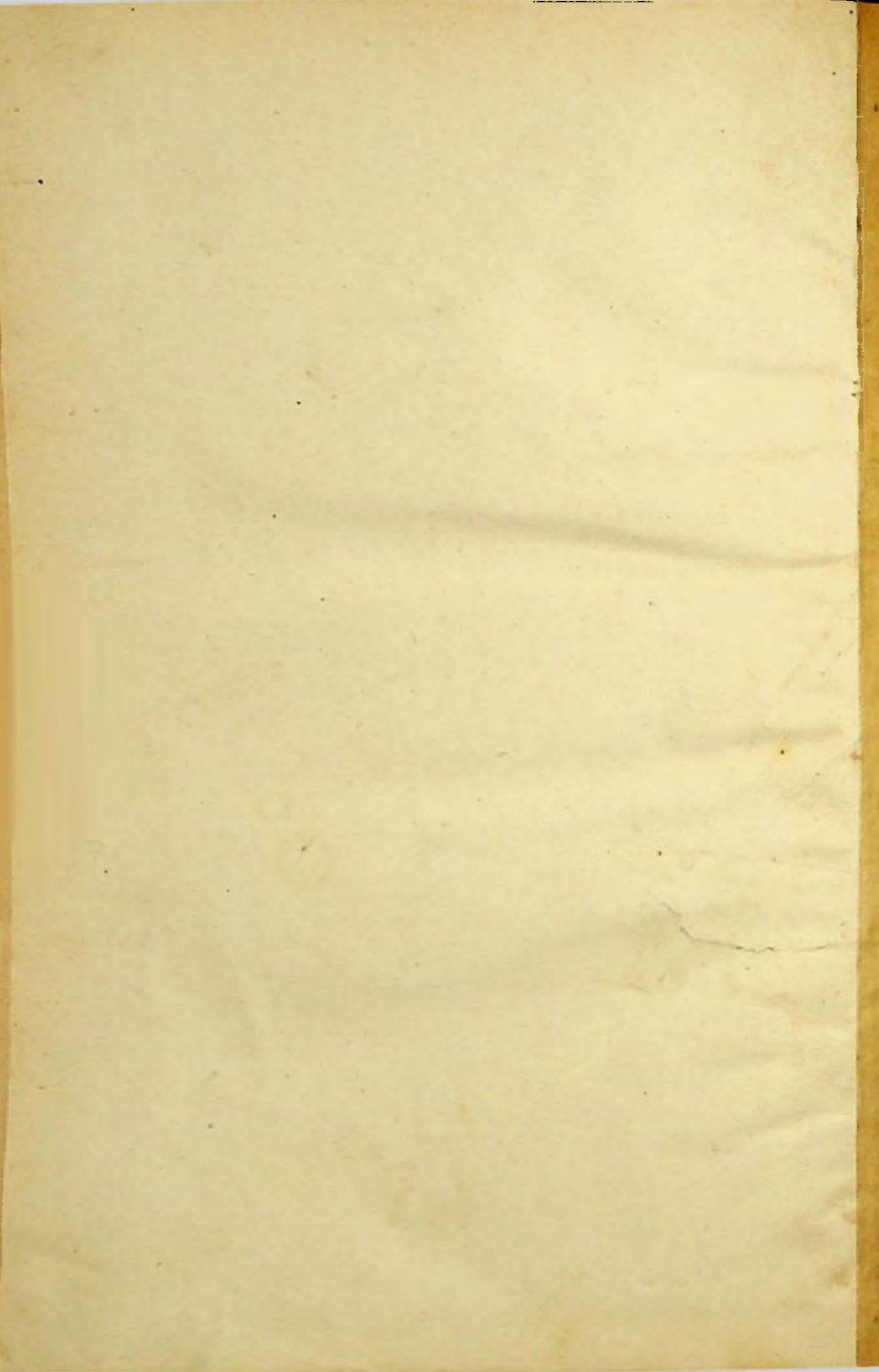
У КЊИЗИ ТРЕЋОЈ

211.	* пр. 8.	—	крају	крају
226.	—	10.	сигурност	сигурност

СТРАНА	РЕД		НА МЕСТО	ТРЕБА ДА СТОЈИ
	ОЗГО	ОЗДО		
232,	—	4,	нбродна	народна
234,	—	1,	обијици	обојици
239,	12,	—	послоницима	посланицима
248,	—	19,	катокичку	католичку
248,	—	13,	католека	католика
252,	—	9,	избегла	разбегла
257,	—	13,	крпља	копља
274,	8,	—	ни	и
286,	—	4,	не добри	не одобри
298,	—	1,	Париз	Паризу
299,	—	8,	тељала	мењала
304,	—	13,	преостављени	представљени
304,	—	8,	далије	добије
308,	—	9,	имила	имала

У КЊИЗИ ЧЕТВРТОЈ

329,	—	16,	изазива	изазва
333,	—	7,	интриговано	интриговаше
339,	11,	—	услуге	слуге
359,	под *	—	Mollevillo	Molleville
368,	10,	—	вевта	веома
387,	11,	—	Морсово	Марсово
396,	прим.	8,	ослоње а	ослоњена
397,	10,	—	на	над
408,	16,	—	принципа	принципима
412,	10,	—	препреча	препрека
415,	—	19,	пођу	међу
417,	—	21,	положе	полаже
420,	10,	—	случајно ти	случајности
429,	12,	—	утица	утицај
437,	—	11,	Лио/аца	Лијонаца
439,	8,	—	принч ви	принчеви
439,	10,	—	њихова	њихов
441,	—	18,	оделењо	оделења
451,	—	13,	клетву	клевету
453,	--	4,	ниј	није
459,	--	2,	њихова	њихова
460,	--	17,	одликама	одлукама

ИСПРАВКЕ ОПАЖЕНИХ ГРЕШАКА У КЊ. ПРВОЈ

РЕД			НА МЕСТО	ТРЕБА ДА СТОЈИ
СТРАНА	ОЗГО	ОЗДО		
Насловни Лист.			шест слика	пет слика
III —		први	примесије	импресије
VII —		18.	основно	основано
VII —		13.	драматичних	драматички
XL 2.		—	да	да је
24. 6.		—	Уроај	Троај
25. 11.		—	банкарства	банкротства
39. 15.		—	прилика	практика
43. —		1.	p. 101—114	p. 110—114
47. —		8.	XVI	XVIII
48. —		1.	Римљан	Римљан
49. —		4.	да са	да сам
72. 8.		—	грађевинских	грађанских
79. 2.		—	оштрином	строгошћу
79. —		5.	васт	власт
83. —		7.	срсаљ	Версаљ
89. 1.		—	подељак	понедељак
95. 10.		—	за сом	за собом
107. 8.		—	границе	гаранције
113. —		10.	пред	под
114. 9.		—	Нансије се	Нансија није се

На страни XXVI у 10 реду одоздо после речи „у тавницу“ додати: „Мезас. Одатас је био преведен најпре у тамницу Хам“ и т. д.

На страни LI у 6 реду озго после * која је на средини додати: „Павле де Ремиза овако завршује своју споменицу о Тијеру* из које сам ја понајвише црпео за ову моју“.

На страни 35. у 9 реду озго после речи „на његове“ додати: „Злоупотребе власти и обелодањиво његове неуредности“

На страни 62 у другом реду одоздо после речи „изгледали“ додати: „су јаким својим бројем и“ и т. д.

У КЊИЗИ ДРУГОЈ

7. —	8.	најпопуларнији	најупорнији
8. {2.	—	отежимо	отежава
8. 9.	—	држао	слутно
24. —	12.	предложи	прекине
35. —	9.	оном	овом
41. —	7.	пекари	хлебари
42. —	4.	све	све ове
45. 1.	—	она	она се

РЕД

СТРАНА	ОЗГО	ОЗДО	НА МЕСТО	ТРЕБА ДА СТОЈИ
45.	10.	—	ки соју	који су
54.	3.	39. пр.	рад	дар
54.	пр. 39.	8.	приближила	приближавала
55.	7.	—	огормно	огромно
56.	1.	—	дрхтахи	дрхтехи
57.	пр. 40	1 —	гочким	грчким
	" "	1 —	постојаје	постојао је
62.	—	5.	да предстану	да пристану
62.	5. и 7.	—	Ваконт dic	Виконт dic
62.	—	14.	Leguea	Leguen
63.	—	2.	да се бојати	да се било бојати
64.	—	3.	не заслужних	не заслужених
69.	7.	—	кији	који
69.	10.	—	дасетак	десетак
69.	14.	—	очевдно	очевидно
70.	4.	—	право	прво
73.	1.	—	другом	дугом
73.	2.	—	сиротињи	сиротињу
74.	2.	—	одабравање	одобравање
74.	8.	—	суде	буде
74.	12.	—	наћу	наћи
74.	13.	—	једних	једних
75.	—	1.	свој	овај
78.	—	9.	и после тога	и после тако
79.	13.	—	одношај	одношаји
83.	2.	—	била суи-	била су
			скључена	искупљена
83.	11.	—	Пале — Ројал он	Пале — Ројал био је
91.	15.	—	Arpoult	Arpoult
98.	—	4.	како је могућно	како је не могућно
102.	пр. 6.	4.	санкцију не гра-	санкцију не огра-
			ничну	ничну
102.	" 6.	1.	да је за ову	да ја за ову
103.	" 6.	1 —	захтевао	захтевам
103.	" 6.	2.	попустим	напустим
103.	" 7.	1.	да буду знању	да буди знање
103.	" 7.	1.	Ка сам	Ја сам
104.	" 7	13	од која.	од кога.

На страни 12 у 4 реду одоздо после речи „континенталне државе“ додати: „опкољене амбициозним и моћним суседима. него за државе“ и т. д.

На страни 25 у 9 реду одоздо после речи „који се с правом имају“ додати: „очекивати од срца Краљевог свакад кад га“ и т. д.

На страни 83 у 4 реду озго после речи „Или се“ додати: „хтело veto, или не; и то је значило то исто“ и т. д.

У КЊИЗИ ТРЕЋОЈ

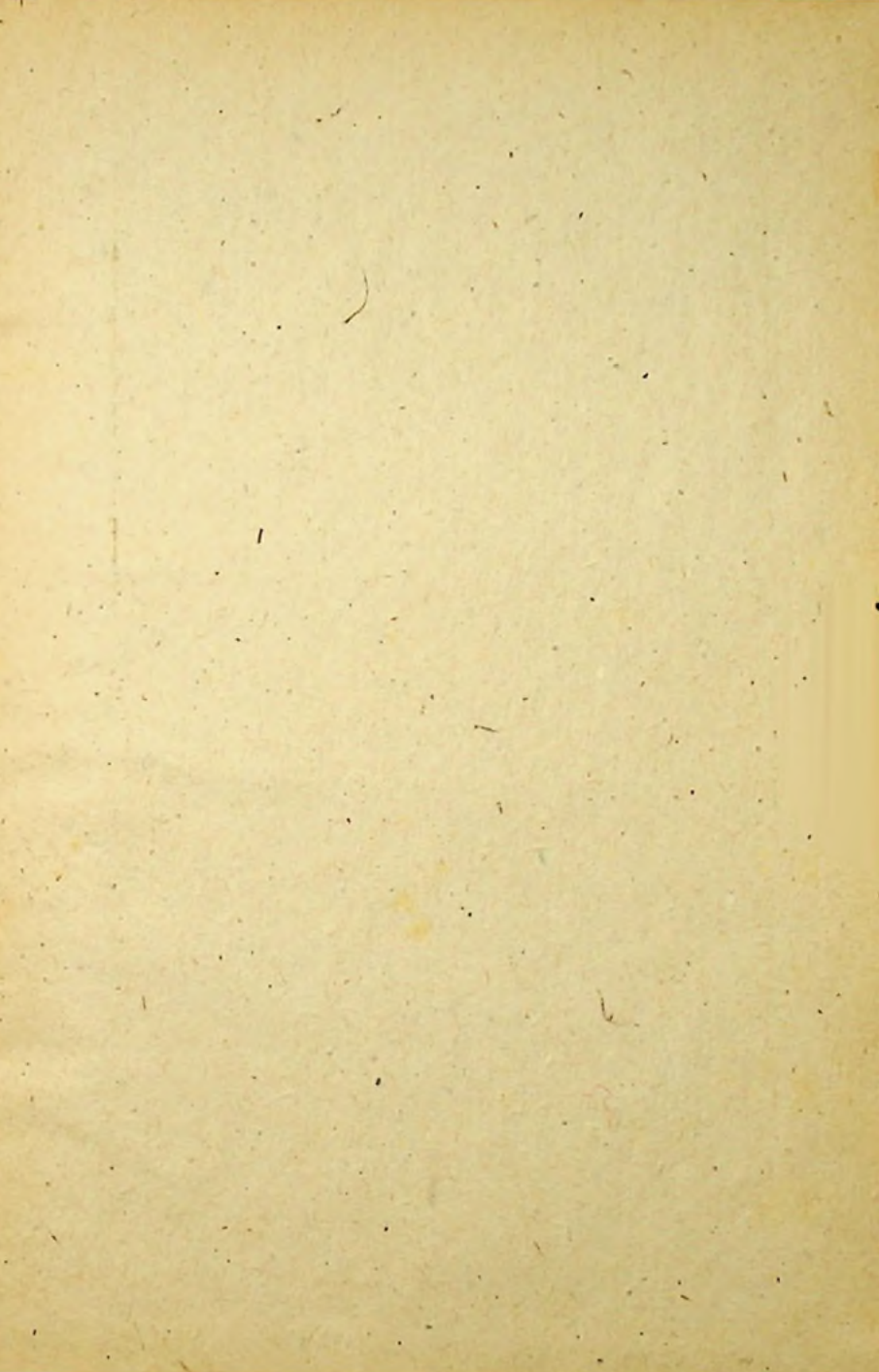
211.	* пр. 8.	—	кгају	крају
226.	—	10.	сигорност	сигурност

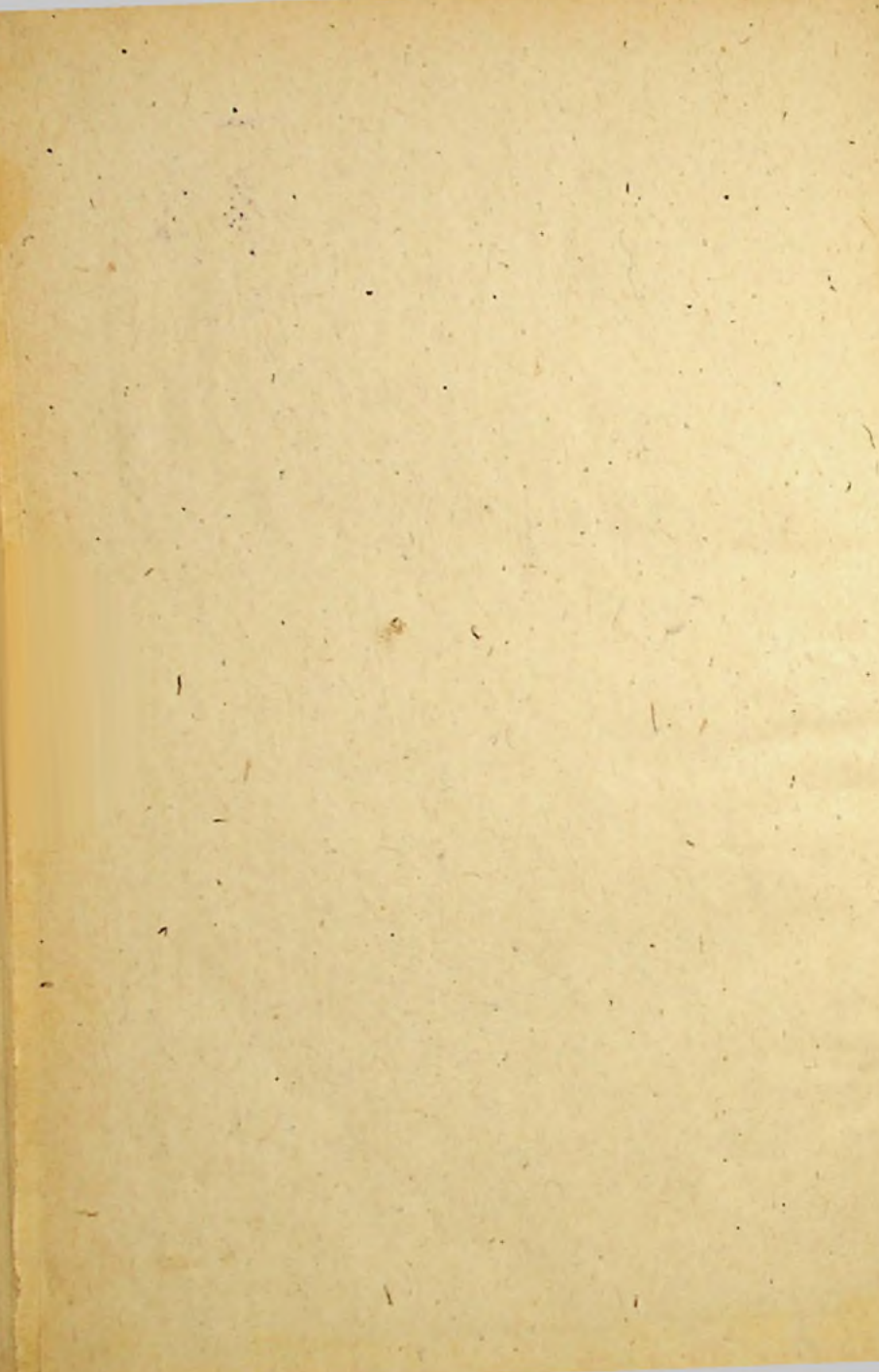
СТРАНА	РЕД		НА МЕСТО	ТРЕБА ДА СТОЈИ
	ОЗГО	ОЗДО		
232,	—	4,	нбродна	народна
234,	—	1,	обијници	обојници
239,	12,	—	послоницима	посланицима
248,	—	19,	катокичку	католичку
248,	—	13,	католека	католика
252,	—	9,	избегла	разбегла
257,	—	13,	крпља	копља
274,	8,	—	ни	и
286,	—	4,	не добри	не одобри
298,	—	1,	Париз	Паризу
299,	—	8,	тељала	мељала
304,	—	13,	преостављени	представљени
304,	—	8,	далије	добије
308,	—	9,	имила	имала

У КЊИЗИ ЧЕТВРТОЈ

329,	—	16,	изазива	изазва
333,	—	7,	интриговано	интриговаше
339,	11,	—	услуге	слуге
359,	под *	—	Mollevillo	Molleville
368,	10,	—	вевта	веома
387,	11,	—	Морсово	Марсово
396,	прим.	8,	ослоње а	ослоњена
397,	10,	—	на	над
408,	16,	—	принципа	принципима
412,	10,	—	препреча	препрска
415,	—	19,	пођу	међу
417,	—	21,	положе	полаже
420,	10,	—	случајно ти	случајности
429,	12,	—	утица	утицај
437,	—	11,	Лно/аца	Лијонаца
439,	8,	—	принч ви	принчеви
439,	10,	—	њихова	њихов
441,	—	18,	оделењо	оделења
451,	—	13,	клетву	клевету
453,	--	4,	ниј	није
459,	--	2,	њохова	њихова
460,	--	17,	одликама	одлукама

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
"РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ"

CO 94(4)

ТЈЕР А.

Историја француске ре

ЛЕКОВИЋ

000017393

COBISS